

धर्मरत्न ब्रह्मचार्य-सुख श्री महाबिहार

II-140

बिहार

I-140

॥ प्रज्ञा ॥

श्री

ॐ नमः श्रीभगवते आर्यप्रज्ञापरमिताये ॥ ॥ निर्विक
रवशैर्निरीक्ष्यसे ॥ आकाशमिव निर्लेपात्त्रिषु पञ्चानिरक्षरा
व्यापतु क्रमवजगद्गुरोः ॥ न पश्यंति तं संतश्च द्रवद्विक
मासत्त्वमनुलंभं क्वि वत्सले ॥ स कृपाशये श्रुद्धेयस्तं विधिवदीक्ष
सर्वेभिरतात्मनां ॥ पौषिका जनयित्री च माता त्वमसि वत्सले ॥ यद्
पितामही ॥ सर्वपरमितामिह निर्मलाभिरनिन्दिते ॥ चंद्रलेखा व
॥ ॥ वक्ररूपा त्वमेवैकाना नानामभिरिष्यसे ॥ प्रभाप्राये
श्च वारिनां ॥ त्वमेव त्रासजननी बालानां भीमदर्शना ॥ आ
स्तवाथ स न विश्रते ॥ तस्मात्प्रकथमन्यत्र रागद्वेषौ भविष्य
पि च सर्वेषु विद्वद्भिर्नोपलभ्यसे ॥ ये त्वामेव न पश्यंति प्रपश्यंते च
पश्यन् पश्यन् नपि वध्यते ॥ त्वामेव मुच्यते पश्यन् पश्यन् नपि मुच्य
माये वदश्यसे न च दृश्यसे ॥ बुद्धैः प्रत्यक्षं बुद्धैश्च श्रावकैश्च

लेनमस्तुभं प्रज्ञा पारमितेऽमिते ॥ या त्वं सर्वत्र नृणां ॥
 ॥ यस्तं पश्यति भावेन स पश्यति तत्तागतम् ॥ तव कार्यगुणं
 योरिव ॥ कृपात्मकाः प्रपद्यन्ते तु त्वं पुनरेतानि ॥ मुह्यन्ते न यो निमा
 ते ॥ तेनापि नितं सिद्धिः प्राप्यते ॥ मोक्षदर्शने ॥ सर्वेषां मयि वीर्यं तव
 लोकगुरवः ॥ पुत्रास्तव कृपालवः ॥ तेन त्वमसि कल्याणसर्वसत्त्व
 तासमिदं नृणां तासि सर्वदा ॥ विनयं जनमासाप्रतत्र तत्र तत्तागतः
 वक्ष्यामि गोपवक्ष्ये यो ददितुं तवः ॥ त्वं प्राप्य प्रलयं यांति दोषा वारं
 श्वासजननी चासि विदुषां सोमदर्शना ॥ यस्तव पापमिच्छन्
 ते ॥ नागच्छसि कुतश्चित्तत्र च कचन गच्छसि ॥ स्थानेषु
 भावतः ॥ प्रपद्यन्तं विमुक्तं ते तदिदं महत्तु तं ॥ स्वामेव वक्ष्यते
 ते ॥ अहो विस्मयनीयासि गम्भीरोसि यशस्विनि ॥ मदुर्वोधासि
 निर्दोषिता ॥ मार्गस्तमेको मोक्षस्तनास्तम इति निश्चयः ॥

ववसारं पुरस्कृत्य प्रपन्नं शरीरं ॥ रूपमा लोकनाथैस्त्वमुच्यसे वनचोच्यसे ॥ शक्रः कल्याणमिह
त्येवमपि संहत्या वाक्यं वैर्वयमीदृशैः ॥ सलुभ्यामपि सती सुषुपन्नः सनिर्वृताः ॥ प्रज्ञा पारमितां सु
एवं मया श्रुतमेकस्मिन्समये भगवानराजगृहे विहरति स्म ॥ गच्छुः पर्वते महतामिधुम
शीभुतैः सुविमुक्तचित्तैः सुविमुक्तप्रज्ञैराजा मेयैर्महानागैः कृतकृत्यैः कृतकरणीयैरपहंत
सर्वे नैतो वशिष्ठपरमपारमिता प्राप्तेरेकमुक्तं स्थापयित्वा यदुतांशुश्चान्नमानन्दं ॥ तत्र खलु भ
त्वा नां प्रज्ञा पारमिता मारभ्य यथा बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञा पारमिताया निर्णयपुरिति ॥ अथ ख
र आत्मीयेन सकेन प्रज्ञा प्रतिभा नवलाभा नेन बोधिसत्त्वा नां प्रज्ञा पारमिता मुपदेश्य तु तां
श्चान्नः शारिपुत्रस्य इममेवं रूपं च तसैव चेतः परिवितर्कमाज्ञायामुष्मन् शारिपुत्रमेतदबो
पदिशं सुदीरयंति प्रकाशयन्ति संप्रकाशयन्ति स सर्वतथागतस्य पुरुषालो वेदितव्यः ॥ तत्त्व
गां स्ते तां धर्मां तां शास्त्रां कुर्वन्ति धारयन्ति ते तां धर्मां तां शास्त्रां कृत्वा धारयित्वा येन देवभ
वप्रकाशयन्ति यदेव संप्रकाशयन्ति ॥ सर्वतर्कमर्तया अविहजं तथागतधर्मदेशन

॥ शक्रः कल्पा मिह स्त्रोतु निन्निर्मितां निरंजनां सर्व वाग्विषयातीतां यातं कचिदनिश्चिता ॥ सः
॥ प्रज्ञा पारमितां सुताय नमो पचितं शुभं ॥ तेनास्त्वा शु जत्क संप्र ज्ञा पार पणयताम् ॥
पर्वते महताभिः संघेन सार्द्धं मर्द्धं त्रयोदशभिर्भिः शतैः सर्वैरर्हद्भिः क्षीणैश्चैर्भिः क्लेशैश्च
त करणीयैरपि न भारैरनुशास्य स्वकायैः परिक्षीणैश्च संयोजनेः सम्पन्ना ज्ञा मुविमुक्तचित्तैः
नन्दं ॥ तत्र स्तुतुं भगवाना युष्मन्नमुभुतिं स्मरिमासं त्रयते स्म ॥ प्रतिभातु ते सुभुते बोधिस
पुरिति ॥ अथ खल्ला युष्मन्तः शारिपुत्रं सेतदभवेत् ॥ किमयमा युष्मानु सुभुतिः स्थवि
तामुपदेश्य सुता सोऽनुजानुभावेनेति ॥ अथ खल्ला युष्मा सुभुतिर्नुजानुभावेनाय
त्रं शारिपुत्रं सेतदबोचत् ॥ यत्किंचिदायुष्मान् शारिपुत्रं भगवतः श्रावकाभाषन्ते देवयानं
तो वेदितव्यः ॥ तत्कस्मा ऊचोः ॥ यो हितथागतेन धर्म्मो देशितस्तत्र धर्म्मदेशनायं सिद्धि
रयित्वा येन देवभाषन्ते यन्न देवदेशयन्ति यन्न देवोपदिशन्ति यदि देवो दीर्यं न यमदे
थागतधर्म्मदेशनाया एवा युष्मान् शारिपुत्रैः षण्णिसो यत्रैकलपुत्रा उपादिशन्ति ॥

॥ प्रज्ञा ॥

दि

मत्तयानविरोधयन्ति ॥ अथ खल्वपु श्चानसुभृतिर्बुद्धानभा
मुतेवोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां प्रज्ञाकारमिता ॥ मारभयथावो
ससत्त्वइतिमदिदंभगवन्नूच्यतेकतमस्यैतद्भगवक्षर्मस्माधिव
उतवोधिसत्त्वइतितमप्यहंभगवक्षर्मन्नसमनुपश्यामियउत
अविदन्ननुपलंभमानोअसमनुपश्यन्नप्रज्ञाकारमितामप्यविं
प्रज्ञाकारमितायामववदिष्याम्यनुशालिष्यामि ॥ अपिनुखलु
सचित्रत्राबलियतेनसंलीयते ॥ नविषीदतिनविषादमापश
स्यतिनसंज्ञासमापशंते ॥ एषएववोधिसत्त्वोमहासत्त्वःप्रज्ञापा
ज्ञाकारमितावेदितव्या ॥ एषोऽववादःप्रज्ञाकारमितायामसवे
वोधिसत्त्वेनमहासत्त्वेनप्रज्ञाकारमितायाम्चरताप्रज्ञाकारमितोभा
चित्रेननमयेत् ॥ तत्कस्यहेतो ॥ तथाहितचित्रमचित्रं

वेनभगवंतमेतद्वोचत् ॥ यद्भगवानेवमाह ॥ प्रतिभातुतेसु
धिसत्त्वामहासत्ताः प्रज्ञापारमितायानिर्वायुरिति ॥ बोधिसत्त्वो
चनंपुनर्बोधिसत्त्व इति ॥ नाहंभगवंतं धर्मं समनुपश्यामि
प्रज्ञापारमितानामसौहंभगवन्बोधिसत्त्वांबोधिसत्त्वधर्मं
दत्तनुपलंभमानोऽसमनुपश्यन् ॥ कतमस्योधिसत्त्वं कतमस्याः
पुनर्भयवत्सत्वेदेवंभाष्यमाणोदेषमानेउद्दिश्यमाने ॥ बोधिसत्त्व
तेनास्पृष्टोऽस्तीभवतिमानसत्रभगवत्सत्तीभवतिनोत्रस्तिनसं
रमितायामनुशासनीयः ॥ एषैवास्म्यबोधिसत्त्वमहासत्त्वस्य
देवंतिष्ठतेषैवास्मावबोधानुशासनी ॥ १ ॥ पुनरपरंभगवन्
वयम् ॥ ॥ एवंशिक्षितव्यंयथाशौशिष्यमारात्तेनापिबोधि
कृतिश्चित्तसप्रभासरा ॥ अथारत्नायुक्कान्तारिपुत्रशायु

॥ २ ॥

स्मृतं सुभूतिमेतद्वोचत ॥ किंपुनरायुष्मन्सुभूते ॥ अस्मिन् चित्रं यच्चित्रं मच्चित्रं ॥ एवमुक्ते आयुष्मन्
तत्राचित्रतायामस्मितावानास्मितावाविशते वा उपलभ्यते वा ॥ सापुत्र आह ॥ न जेतस्य युष्मन्सुभूते
ते वा नोपलभ्यते वा अपि न युक्तं एव पर्यनुयोगो भवति ॥ यदायुष्मान्शारिपुत्र एवमाह ॥ अस्मिन् चि
त्रं ॥ कापुनरेषा आयुष्मन्सुभूते अचित्रता सुभूतिराह ॥ अविकारा आयुष्मन्शारिपुत्र अवि कल्या अ
साधुसाधु आयुष्मन्सुभूते यथापि नोपलभ्यते भगवता अरणा विहारिणामग्रताया त्रिर्दिशसि ॥ अतश्च
॥ अविरहितबोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञापारमिताया वेदितव्यः ॥ श्रावकभूमावपिशिक्षित्वकामेन
यितव्या ॥ इहैव प्रज्ञापारमितायां शिक्षितव्यं योगमापन्नं ॥ पुनरेकमुद्रभूमावपिशिक्षितुं कामेन ॥ इ
वर्त्तयितव्या ॥ इहैव प्रज्ञापारमितायां शिक्षितव्यं योगमापन्नं ॥ बोधिसत्त्वमावपिशिक्षितुं कामेन ॥
प्रवर्त्तयितव्या ॥ इहैव प्रज्ञापारमितायां मुणाय कौशल्यसमन्वागतेन सर्वबोधिसत्त्वधर्मसमुदागम
धिसत्त्वधर्मा उपदिष्टाः ॥ यत्र बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन शिक्षितव्यं योगमापन्नं ॥ अनुत्तरायामपि
तव्या वाचयितव्या पर्यवाप्त्या प्रवर्त्तयितव्या ॥ इहैव प्रज्ञापारमितायां मुणाय कौशल्यसमन्वा
ज्ञापारमितायां विलसरेण सर्वमुद्रधर्मा उपदिष्टाः ॥ यत्र बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन शिक्षितव्यं योग

वमुक्ते आयुष्मानसुभृतिरायुष्मन्तं शारिपुत्रमेतदवोचत् ॥ किमु नरायुष्मानशारिपुत्रयाऽचित्रता ॥
तस्य युष्मानसुभृते ॥ सुभृतिराह ॥ सचेदायुष्मानशारिपुत्रतश्चाचित्रतायामस्मितावानास्मितावानविश्र
वमार ॥ अस्मितश्चित्रं यच्चित्रमचित्रमिति एवमुक्ते आयुष्मानशारिपुत्र आयुष्मन्तं सुभृतिमेतदवोच
पुत्रश्चादिकल्याचित्रता ॥ अथ खल्वायुष्मानशारिपुत्र आयुष्मन्तं सुभृतये साधुकारमवाप्त ॥
दिशसि ॥ अतश्च बोधिसत्त्वो मरुसत्त्वो विनिवर्तनीयोऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधेरुपपत्तिश्च
पिशिक्षित्वकामेन ॥ इयमेव प्रज्ञापारमिता ॥ श्रोतव्योऽङ्गुहीतव्याधारयितव्यापर्व्यवाप्तव्याप्र
क्षितुकामेन ॥ इयमेव प्रज्ञापारमिता श्रोतव्योऽङ्गुहीतव्याधारयितव्यावाचयितव्यापर्व्यवाप्तव्याप्र
क्षितुकामेन ॥ इयमेव प्रज्ञापारमिता श्रोतव्योऽङ्गुहीतव्याधारयितव्यावाचयितव्यापर्व्यवाप्तव्या
तद्धर्मसमुदागमाय योगः करणीयः ॥ तत्कल्पहेतोः ॥ इहे बहिः प्रज्ञापारमितायां विस्तरेण सर्ववो
॥ अनुत्तरायामपि सम्यक्संबोधौ शिक्षितुकामेन इयमेव प्रज्ञापारमिता श्रोतव्योऽङ्गुहीतव्याधारयि
पकोशल्यसमन्वागतैर्न सर्ववुद्धधर्मसमुदागमाय योगः करणीयः ॥ तत्कल्पहेतोः ॥ इहे बहिः
तश्चिक्षितव्ययोगमापन्नं ॥ ॥ अथ खल्वायुष्मानसुभृतिर्भगवंतमेतदवोचत् ॥

॥ प्रज्ञा ॥

॥ त ॥

यो हं भगवन्नेतदेव बोधिसत्त्वनामधेयं न वेमिती पलभे न समनुपपन्ना
गवन्नेतदेव बोधिसत्त्वनामधेयमधेयमविन्दन्नूपलभमानोऽस
श्च कतमं बोधिसत्त्वं कतमस्यां प्रज्ञा पारमितायां भववदिष्याम्यनू
न्नूपलभमानोऽसमनुपपन्नामधेयमात्रेणायवयंकुर्याय
न्नस्थितन्नास्थितन्नाविष्टितन्नाविष्टितं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ अवि
तन्नाविष्टितन्नाविष्टितं ॥ २ ॥ सचेद्बोधिसत्त्वस्य मणसत्त्वः
पदिशमानायं चित्रनावलीयते न संलीयते ॥ न विषीदति न वि
॥ नोत्र स्पति न संत्र स्पति न संत्रा समापयते ॥ अधिमुच्यतेऽ
यः स्थितोऽविनिवर्त्तनीयानां बोधिसत्त्वभूमौ सुस्थितोऽस्थान
पारमितायां चरता प्रज्ञा पारमितां भावयता न रूपे स्थानव्यन्तवे
सचेद् रूपेति षट्तिरूपाभि संस्कारे च नति प्रज्ञा पारमितायां प
ज्ञाभि संस्कारे चरति प्रज्ञा पारमितायां ॥ तत्कस्य हे

मि ॥ प्रज्ञापारमितामपिन वेमि तोपलभे न समनुपश्यामि यो ह भ
मनुपश्यन् ॥ प्रज्ञापारमितामपि अविन्दन्ननुपलभमानो समनुप
श्यामिष्यामि ॥ एतदेव मे भगवन् कौकुभं स्यात् ॥ यो ह स स्तुविन्द
इत वोधिसत्त्व इति ॥ अपि तु खलु पुनर्भगवंस्तदपि नाम धेय
ग्रमानत्वेन तस्मान्नाम धयस्य ॥ एवं तन्नाम धयत्र स्थितत्रास्थि
स्यैवं गभीरायां प्रज्ञापारमितायां भाष्यमाणाया देशमा नाया मू
षादमापयन्ते नास्य विष्येष्टी भवति मानसन्नभजनय्येष्टी भवति
ध्याशयेनाविरहितो वोधिसत्त्वो मरुसत्त्वः प्रज्ञापारमितया वेदि
योगेन ॥ ३ ॥ पुनरपरं भगवन् वोधिसत्त्वेन मरुसत्त्वेन प्रज्ञा
दनायान्न संज्ञायां संस्कारेषु न विज्ञाने स्थातव्यं ॥ तत्कस्य हेतो
वं स चेद्देदनायां संज्ञायां संस्कारेषु स चेद्विज्ञानेति चेति ॥ वि
तोः ॥ न ह्यभिसंस्कारे चरत्यज्ञापारमितां परिरुक्ताति ॥ नापि

॥ ३ ॥

प्रज्ञापारमितायां योगमापद्यते नापि प्रज्ञापारमिता अपरिपुरयेत्ते ॥ अपरिपुरयः मानप्रज्ञापारमिता
गृहीतं प्रज्ञापारमितायां मेवं वेदना संस्कारा विज्ञानं अपरिगृहीतं प्रज्ञापारमितायां यश्च रूपस्यापरिगृहीत
पि प्रज्ञापारमिता अपरिगृहीता ॥ एवं ह्यत्र बोधिसत्त्वे नमस्तस्मै न प्रज्ञापारमितायां चरितं यं ॥ अयं
साधारणः सर्वश्रावकप्रत्यक्षकुरुः ॥ सापि सर्वज्ञता अपरिगृहीता ॥ नहि निमित्ततो गृहीतया ॥ स
अत्र हि श्रेणिकः परिवाजकः सर्वज्ञज्ञानेऽधिमुच्यते भ्रष्टानुसारी प्रादेशिके न ज्ञानेनावतीर्हः ॥ स
कीर्तेनापि तत्र प्रीतिमुखे न तज्ज्ञानं समनुपश्यति ॥ ७ ॥ नाध्यात्मरूपस्य तज्ज्ञानं समनुपश्यति
समनुपश्यति ॥ नायत्र रूपतज्ज्ञानं समनुपश्यति ॥ एवं नाध्यात्मवेदनायाः संज्ञायाः संस्काराणां
नाध्यात्मवहिर्ज्ञानस्य तज्ज्ञानं समनुपश्यति ॥ नाप्यनेत्रविज्ञानात् तज्ज्ञानं समनुपश्यति ॥ अ
ज्ञानेऽस्मिन्नुच्यते ॥ धर्माणां प्रमाणा कृत्यैवमधिमुक्त इति तेन न कश्चिद्धर्मः परिगृहीतो नापि स
पि भगवन्बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञापारमितावेदितव्या यद्रूपं न परिगृहीते ॥ एवं यंदेद
दशमि सत्त्वागतं वैशारथ्यं दशमि भ्रावेति कैवर्द्ध धर्मे तस्मादियमपि भगवन्बोधिसत्त्वस्य
योचरता प्रज्ञापारमिताभावयता ॥ एवं मुपपरिषत्तस्यैव मुपनिध्यातव्यं ॥ कतमेवाप्रज्ञा

न प्रज्ञा पारमिता न निर्मिता स्थिति सर्वज्ञाया मपरिगृहीतं परिगृह्णन् ॥ तत्कस्य हेतो ॥ रूपं सपरि
ग्रहं पारमिता परिगृहीतं तद्रूपमेवं यो वेदनायाः संज्ञायाः संस्काराणां यो विज्ञानस्या परिगृहीतं तद्विज्ञानं सा
माचरितं ॥ अयं च बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य सर्वधर्मा परिगृहीतो नाम समाधिर्विपुलः पुरस्कृतोऽ
वतो गृहीतव्या ॥ स चेति मिततो गृहीतव्याः भाविष्यता नैव ह श्रेणिकः परिब्राजकः श्रद्धामलप्यत ॥
तनेनावतीर्हः ॥ साऽवतीर्ष्य न रूपं परिगृहीते ॥ एवं न वेदना न संज्ञा न संस्कारा न विज्ञानं परिगृ
ह्य ज्ञानं समनुपश्यति ॥ न वहिर्द्रा रूपं सत् ज्ञानं समनुपश्यति ॥ नाध्यात्म वहिर्द्रा रूपं सत् ज्ञानं
संज्ञायाः संस्काराणां नाध्यात्म विज्ञानं सत् ज्ञानं समनुपश्यति ॥ न वहिर्द्रा विज्ञानं समनुपश्यति ॥
मनुपश्यति ॥ अत्र पदपर्याये श्रेणिकः परिब्राजको अविमुक्तः सोऽत्र सर्वत्र श्रेष्ठानुसारी सर्वज्ञ
परिगृहीतो नापि सकश्चिद्दुर्मय उपलब्धोऽयं स गृहीयात्मु श्रेष्ठानुनिर्वाता मपि न मन्यते ॥ इयम
तीते ॥ एवं यं वेदनां संज्ञा संस्कारा न्यदिज्ञानं परिगृहीते न चांतरा परिनिर्वाति ॥ अपरिपुर्णो
भगवन्बोधिसत्त्वस्य प्रज्ञा पारमिता वेदितव्या ॥ पुनरपरं भगवन्बोधिसत्त्वेन प्रज्ञा पारमिता
यं ॥ कतमैषा प्रज्ञा पारमिता कस्य चैषा प्रज्ञा पारमिता ॥ किं यो धर्मानि विप्रते नोपलभ्यते प्रज्ञा

॥ प्रज्ञा ॥

रमितेति ॥ स वेद वमुपपरीक्षमाणा एवमुपनिष्ठा यत्रा वली य
नभग्न एषीभवति ॥ नोत्र स्पतिन संत्र स्पतिन संत्रा समापय
॥ अथ खल्वपुष्पा नशारिपुत्र आमुष्मंतमुभुतिमेतद्वोः
त्वः प्रज्ञा पारमिताया वेदितव्यः ॥ यदा रूपमेव विरहितं रूपस
विरहितं विज्ञानसभावेन यदा प्रज्ञा पारमिता एव विरहिता प्र
न ॥ एवं मुक्ते आमुष्मा नमुभतिगमुष्मंतं शारिपुत्रमेतद्वो च
रिपुत्रविरहितं रूपसभावेन ॥ एवं वेद नैव संज्ञैव सस्मा एव
पारमिता एवापुष्पा नशारिपुत्रविरहिता प्रज्ञा पारमिता सभावेन
वत् ॥ प्रज्ञा पारमिता लक्षणो नापि प्रज्ञा पारमिता विरहिता लक्ष
तं ॥ सभाव लक्षणो नापि सभावो विरहितः ॥ एवमुक्ते आमु
मुभते यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो ऽत्र शिष्यते ॥ स निर्व्यास्य
रिपुत्रैव मेतत् ॥ यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो ऽत्र शिष्यते स

तेन संलीयते न विषादमापद्यते ॥ नास्य विष्टृष्टी भवति मानसं
ते ॥ अविरहितो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञा पारमितायां विरहितः
चत् ॥ किं करणं आयुष्मान् सुभुते अविरहितो बोधिसत्त्वो महास
भावेन ॥ एवं यदा वेद नैव संज्ञे वसस्कारा एव यदा विज्ञानमेव
ज्ञा पारमिता स्वभावेन ॥ यदा सर्वज्ञता एव विरहिता सर्वज्ञता स्व
त् ॥ एवमेतदायुष्मान् शारिपुत्रे वमेतत् ॥ रूपमेवायुष्मान् शा
विज्ञानमेवायुष्मान् शारिपुत्र विरहितं विज्ञान स्वभावेन ॥ प्रज्ञा
॥ सर्वज्ञतेवायुष्मान् शारिपुत्र विरहिता सर्वज्ञता सर्वज्ञता स्वभा
ता स्वभावेनापिलक्षणा विरहितं ॥ लक्ष्य स्वभावनापिलक्ष्यं विरहि
ष्मान् शारिपुत्र आयुष्मान् सुभुतिमेतदवोचत् ॥ किं पुनरायुष्मा
ति सर्वज्ञतायां ॥ आयुष्मान् सुभुतिराह ॥ एवमेतदायुष्मान् शा
निर्णयस्ति सर्वज्ञतायां ॥ तत्कस्महेतोः ॥ अनिर्णयतास्तु नि

यातास्यायुष्मान्शारिपुत्रसर्वधर्माः ॥ एवं चरन्त्यायुष्मान्शारिपुत्रबोधिसत्त्वमहासत्त्वसर्वज्ञतासंतीभव
परिशुद्धिर्लक्षणापरिशुद्धिर्बुद्धश्चपरिशुद्धिर्बुद्धेश्वरसमवधानंभवति ॥ एवंचपुनरायुष्मान्शारिपुत्रबोधि
नसुभूतिबोधिसत्त्वमहासत्त्वमारभेवमाह ॥ सचेद्रूपेचरतिनिमित्तेनचरति ॥ सचेद्रूपनिमित्तेचरतिनि
ति ॥ सचेद्रूपस्यनिरोधचरतिनिमित्तेचरतिसचेद्रूपस्यविनाशेचरतिनिमित्तेचरति ॥ सचेद्रूपशून्यमि
रतिनिमित्तेचरति ॥ अहंबोधिसत्त्वइतिस्वरूपलम्भएवमचरति ॥ एवंसचेद्देहनायांसंज्ञायांसंस्कारेषुस
ननिमित्तमितिचरतिनिमित्तेचरति ॥ सचेद्विज्ञानस्योत्पादेचरतिनिमित्तेचरति ॥ सचेद्विज्ञाननिरोधे
न्यमितिचरतिनिमित्तेचरति ॥ अहंचचाामीतिचरतिनिमित्तेचरति ॥ अहंबोधिसत्त्वइतिचरतिनिमि
एवंचरतिसप्रज्ञाणरमितायांचरति ॥ सप्रज्ञाणरमितामभावयतीतिनिमित्तमवमचरति ॥ अय
सुभूतिमेतद्वोचत् ॥ कथंपुनरायुष्मान्सुभूतेचरन्बोधिसत्त्वोमहासत्त्वश्चतिप्रज्ञाणरमितायां ॥ ए
बोधिसत्त्वोमहासत्त्वोनरूपेचरतिनरूपनिमित्तेचरति ॥ नरूपनिमित्तमितिचरति ॥ नरूपस्योत्पादे
चाामीतिचरति ॥ अहंबोधिसत्त्वइतिचरति ॥ एवंसचेन्नवेदनायांसंज्ञायांसंस्कारेषुसचेन्नविज्ञ
मिन्नमितिचरति ॥ नविज्ञानस्योत्पादेचरति ॥ नविज्ञानस्यनिरोधचरति ॥ नविज्ञानस्यविनाशे-

सर्वज्ञतासंज्ञाभवति ॥ यथायथासर्वज्ञताआसन्नीभवति ॥ तथातेथासत्परिपाचनायकायचित्त
युष्मान्शारिपुत्रबोधिसत्त्वोमहासत्त्वः पुत्राणामितायां चरन् सर्वज्ञताया आसन्नीभवती ॥ पुनरपरमायुष्मा
रूपनिमित्ते चरति निमित्ते चरति ॥ सचेद्रूपनिमित्तमिति चरति निमित्ते चरति ॥ सचेद्रूपस्योत्पादे चर
॥ सचेद्रूपशून्यमिति चरति निमित्ते चरति ॥ अहं चामीति चरति निमित्ते चरति ॥ अहंबोधिसत्त्व इति च
यां संज्ञायां संस्कारेषु सचेदिज्ञाने चरति निमित्ते चरति सचेदिज्ञाननिमित्ते चरति निमित्ते चरति ॥ सचेदिज्ञा
॥ सचेदिज्ञाननिरोधे चरति निमित्ते चरति ॥ सचेदिज्ञानस्य विनाशे चरति निमित्ते चरति ॥ सचेदिज्ञान
सत्त्व इति चरति निमित्ते चरति ॥ अहंबोधिसत्त्व इति स्तूपलक्षणं वस चरति सचेत्पुनरस्यैव स्मवति य
एव स चरति ॥ अयम्वोधिसत्त्वोऽनुपायकृशलो वेदि तवः ॥ अथ खल्वायुष्मान्शारिपुत्र आयुष्मानं
ज्ञाणारमितायां ॥ एवमुक्ते आयुष्मानमुभूतिरायुष्मानं शारिपुत्रमेतद्वोचत् ॥ सचेदायुष्मान्शारिपुत्र
॥ नरूपस्योत्पादे चरति नरूपस्य निरोधे चरति नरूपस्य विनाशे चरति नरूपं शून्यमिति चरति नाहं
स्कारेषु सचेत्तद्विज्ञाने चरति ॥ न विज्ञाननिमित्ते चरति ॥ न विज्ञाननिमित्ते चरति ॥ न विज्ञाननि
विज्ञानस्य विनाशे चरति ॥ न विज्ञानं शून्यमिति चरति नाहं चामीति चरति नाहंबोधिसत्त्व इति चर

॥ प्रश्ना ॥

ति ॥ सचेत्प्रननास्येवभवति ॥ य एवं चरति सप्रज्ञापरमितायां च
प्रज्ञापरमितायां सहि चरं ज्य समीति नोपैति ॥ न चरामिति नोपैति
॥ चरिष्यामीति नोपैति नरिष्यामीति नोपैति चरिष्यामि च न चरि
स्यहेतो ॥ नोपैति सर्वधर्माज्यनपगता अनुपाता ॥ अयमुच्यते
प्रमाणा नियतः ॥ असाधारणः सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धैः ॥ अ
स्य कसंकोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य विपुलः पुरस्कृतः ॥ अप्रमाणाः
साधिना विहरन्कोधिसत्त्वो महासत्त्वः क्षिप्रमनुत्तरां सम्यक्सं
माह ॥ व्याकृतो यस्मिन् वन्कोधिसत्त्वो महासत्त्वः ॥ पूर्वकैस्त
समाधिना विहरति ॥ स तमपि समाधिन्न समनुपश्यति ॥ न च
हं समाधिसमापयेत्तु हं समाधिसमापन्नः ॥ इत्यवन्तस्य सर्वेण
रिपुत्राणां तं सुभूतिमेतदन्नवोचत् ॥ येनायुषान् सुभू
संबुद्धे व्याक्रियन्ते अनुत्तरायां सकसंकोधौ शकाः स समाधि

रति ॥ सप्रज्ञापरमितांभावयतीति एवं चरवोधिसत्त्वो महासत्त्वश्चरति
 ॥ चरामि च न चरामि चेति नोपैति ॥ नैव चरामि न न चरामीति नोपैति
 ष्या चेति नोपैति ॥ नैव चरिष्यामि न न चरिष्यामीति नोपैति ॥ तत्क
 सर्वधर्मा मुपासेतो नाम समाधिबोधिसत्त्वस्य विपुलः पुरस्कृतः ॥ अ
 नेनैव समाधिना विहरन् बोधिसत्त्वो महासत्त्वः ॥ क्षिप्रमनुत्तरां स
 नियतः ॥ असाधारणः ॥ सर्वश्रावकप्रत्येक बुद्धैः ॥ अनेनैव स
 बोधिसत्त्वमिसं बुध्यते ॥ बुद्धानुभावेनायुष्मान् सुभूतिः स्थविर एव
 आगतैरहंभिः सम्पक सं बुद्धैरनुत्तराया सम्पक सं बोधो योऽनेन
 तेन समाधिना मन्वते ॥ अहं समाहित ॥ अहं समाधिसमापं स्पे अ
 सर्वसर्वथा सर्वत्र संविद्यते नोपलभ्यते ॥ एवं मुक्ते आयुष्मान् शा
 ते समाधिना विहरन् बोधिसत्त्वो महासत्त्वः आगतैरहंभिः सम्पक
 दर्शयितुं ॥ सुभूतिगह ॥ नो हि दमा युष्मन् शारिपुत्रः ॥ तत्क

॥ ५ ॥

सहोः ॥ तमपि हि कुलपुत्रः समाधिन जानाति न संजानीते ॥ आशु चान्शारिपुत्र आह ॥ न जा
नाति न संजानीते ॥ इत्याशु चान्शारिपुत्र वदामि ॥ तत्कस्य हेतो न जानाति न संजानीते ॥ अविद्य
पुष्पते सुभूते ये साधु कार मदात् ॥ साधु साधु सुभूते एव मे तन् सुभूते एव मे तन् यथापि नाम तथा
तयं ॥ तत्कस्य हेतो ॥ एवं हि शिक्षमाणो बोधिसत्वो महासत्त्वः प्रज्ञा पारमितायां शिक्षते ॥ ॥ अ
धिसत्वो महासत्त्वः प्रज्ञा पारमितायां शिक्षते ॥ एवमुक्ते भगवानाशु चान्शारिपुत्र मे तद बोधे चत् ॥ ए
आशु चान्शारिपुत्रो भगवन्त मे तद बोधे चत् ॥ एवं शिक्षमाणो भगवन् बोधिसत्वो महासत्त्वः कतमस्मिन् धर्मशि
बोधिसत्वो महासत्त्वो न कस्मिंश्चिद् धर्मे शिक्षते ॥ तत्कस्य हेतो ॥ न हि ते शारिपुत्र धर्मस्तथा संविशन्ते ॥ य
त हि ते भगवन् संविशन्ते ॥ भगवानाह ॥ यथा शारिपुत्र न संविशन्ते तथा संविशन्ते ॥ एवमविशमानास्त न
तैरसंविशमानाः सर्वधर्माः कल्मषाः ॥ २ ॥ ते तान् कल्मषान् दयोरन्तयोस्सक्ताः तान् धर्मान् विज
ता वभिनिविशन्ते ॥ ४ ॥ अभिनिवेशतानि सन्मुपलम्भन्निश्रित्वा तीर्त्वा भर्मान् कल्मषान्ति अनागता ध
भिनिविष्टा ॥ ६ ॥ तैरसंविशमानाः सर्वधर्माः कल्मषाः ॥ ७ ॥ ते तान् संविशमानास्सर्वधर्मा
नोऽपश्यन्तो न निर्वर्तिन्ते धानुका न्ननु ध्यन्ते भूतकोटिं ते न ते बाला इति संख्यां गच्छन्ति ॥ २ ॥ ते स

१७३ आह ॥ न जानाति न संजानीते ॥ इत्यायुष्मानसुभूते वदसि ॥ आयुष्मानसुभूतिराह ॥ न जा
जानीते ॥ अविद्यमानत्वेन तस्य समाधेस्तं समाधिन जानाति न संजानीते ॥ अथ खलु भगवान्ना
यथापि नाम तथागतानुभावेन प्रति तथागताधियाना पदिशामि ॥ एवं चात्र बोधिसत्त्वेन शिक्षि
क्षते ॥ ॥ अथ खलु आयुष्मान्शारिपुत्रो भगवंतमेतदबोचत् ॥ एवं शिक्षमाणा भगवन्बो
धमेतदबोचत् ॥ एवं शिक्षमाणाः शारिपुत्रबोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रजापारमितायां शिक्षते ॥ एवमुक्ते
कतमस्मिन् धर्मशिक्षते ॥ एवमुक्ते भगवान् आयुष्मानं शारिपुत्रमेतदबोचत् ॥ एवं शिक्षमाणाः शारिपुत्र
स्तथा संविद्यन्ते ॥ यथा बालपथगजना अश्रुतवन्तोऽभिनिविष्टा ॥ आयुष्मान्शारिपुत्र आह ॥ कथं
एवमविद्यमानास्तनोच्यन्ते अविद्यन्ति ॥ १ ॥ तस्माल्लप्यथ गजना अश्रुतवन्तोऽभिनिविष्टाः ॥
सक्ताः तान् धर्मान् न जानन्ति ॥ तस्मान्नेऽसविद्यमानान् सर्वधर्मान् कल्पयन्ति ॥ ३ ॥ कल्पयित्वा चाव
ल्ययन्ति अनागता धर्मान् कल्पयन्ति प्रत्युत्पन्ना धर्मान् कल्पयन्ति ॥ ४ ॥ ते कल्पयित्वा नामरूपेऽ
विद्यमानान् सर्वधर्मान् कल्पयन्तो यथा भूतं मार्गं न जानन्ति न पश्यन्ति ॥ ८ ॥ यथा भूतं मार्गं न जानं
ति ॥ २ ॥ ते सत्यधर्मान् न श्रद्धयन्ति ॥ न खलु पुनः शारिपुत्रबोधिसत्त्वो महासत्त्वः कंचिद्धर्म

॥ प्रज्ञा ॥

मभितिविशंत ॥ १० ॥ एवमुक्ते आमुष्मानशारिपुत्रो भगवंतमेत
शिक्षंते ॥ भगवानाह ॥ एवंशिक्षमाणाः शारिपुत्रबोधिसत्वो मम
सत्वो महासत्वः सर्वधर्मे सुशिक्षते ॥ एवंशिक्षमाणाः शारिपुत्रबो
धस्यंति ॥ ११ ॥ अथ खत्वा मुष्मान् सुभूतिर्भगवंतमेतदतवोच
क्षिष्यते ॥ सर्वज्ञताया आसन्नी भविष्यति ॥ सर्वज्ञताया त्रिर्षास्य
मुक्ते भगवानामुष्मांतं सुभूतिमेतदवोचत् ॥ तेन हि सुभूते सत्त्वा मे
त्यामुष्मान् सुभूतिर्भगवतः प्रत्यशोषीत् ॥ भगवानेतदवोचत् ॥
सा संज्ञा अत्रैते संस्काराः ॥ अत्यासामाया अत्यत्रदिज्ञानं ॥ सुभू
मेव भगवन्मायैवरूपं ॥ न भगवंन्त्यासामाया अत्यासामाया अ
एव भगवन्मायामायैव वेदना संज्ञा संस्काराः ॥ न भगवन्त्या
नाह ॥ तत्किं मयसे सुभूते ॥ अत्रैषा संज्ञा समज्ञा प्रज्ञा त्रिव्य
आमुष्मान् सुभूतिमेतदवोचत् ॥ एवमेतन्नगवन्नेवमेतन्न

दवोचत् ॥ एवं शिष्यमाणा भगवन् बोधिसत्वो महासत्त्व सर्वज्ञतायां
 त्वः सर्वज्ञताया मभिनविशते ॥ एवं शिष्यमाणाः शारिपुत्र बोधि
 धिसत्वो महासत्त्वः सर्वज्ञतायां आसन्नो भवति सर्वज्ञतायां निर्णय
 त् ॥ यो भगवन्नेवं परिच्छेत् किं मयं माया पुरुषः सर्वज्ञतायां शि
 नीति ॥ तस्य भगवन्नेवं परिच्छेत्तः कथं निर्देष्टव्यं स्यात् ॥ एवं
 वाचप्रतिप्रश्नामियथा तक्षमते तथा व्याकुर्वाः ॥ साधु भगवाच्च
 तत् किं मयं से सुभूते आत्मा साया अयत्तद्रूपं आत्मा सा माया अया
 तिगह ॥ न ह्येतद्भगवन्नाह भगवन् आत्मा सा माया अयत्तद्रूपं ॥ रूप
 आत्मा वेदना अत्मा सा संज्ञा अये ते संस्काराः ॥ वेदना संज्ञा संस्कारा
 सा माया अयत्तदिज्ञानं मेव भगवन्मायायै वधिज्ञानं ॥ भगवा
 वहारः पंचगुणानां स्कंधेषु यद्भवति बोधिसत्त्व इति ॥ एवं मुक्तो
 मुगत ॥ तेन हि भगवन्बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन महासत्त्वेन प्र

॥ ६ ॥

ज्ञाणरमितायां शिशुमातेन माया पुरुषेनैव शिशितं यं भगवंत्यनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ स
॥ तथा हि भगवन्मायोपमं रूपमुक्तं भगवता ॥ यंचरूपं तत्तद्विडिद्विद्यते पंचस्कंधास्तथा हि भगव
मुक्तं भगवता यच्च विज्ञानं तत्तद्विडिद्विद्यते पंचस्कंधाः ॥ १२ ॥ मा भगवन्नवयानसंप्रस्थिता वो
भगवानाह ॥ यदिसुभूतेन वयानसंप्रस्थिता बोधिसत्त्वमहासत्त्वाः पापमित्रहस्तगता भविष्यन्ति ॥
प्रस्थिता बोधिसत्त्वमहासत्त्वाः कल्याणमित्रहस्तगता भविष्यन्ति ॥ ते नोत्र सिध्यन्ति न संज्ञा समापत्स्यं
तस्य महासत्त्वस्य कल्याणमित्राणि वेदिता व्याणि ॥ भगवानाह ॥ य एवं पापमित्रवदं त्यनुत्तमं
वस्मारकर्माणि वोद्धव्यानि ॥ इमानि मारकर्माणि ॥ तानित्वया बुद्धा विवर्जयितव्यानीति ॥ इमा
यानसमारूढस्ये कल्याणमित्राणि वेदिता व्यानि ॥ ॥ एवमुक्ते आमुष्मा सुभूतिभर्गवन्न
संनह संनद्धस्य महायानसंप्रस्थितस्य महायानसमारूढस्य कल्याणमित्राणि वेदिता व्यानीति ॥
र्थः ॥ एवमुक्ते भगवानामुष्मा तं सुभूतिमेतदवोचत् ॥ उपदार्थः सुभूते बोधिसत्त्वपदार्थः ॥
॥ १३ ॥ सर्वधर्माणां हि सुभूते बोधित्वो महासत्त्वोऽनुमोदनार्थेनाशकृतायामनुत्तरां सम्यक् संबो
धिसुभूतिराह ॥ यत्पुनर्भगवानेवमाह ॥ बोधिसत्त्वो महासत्त्व इति ॥ केन कारणेन भगवन्बोधिसत्त्व

तत्कस्यहेतोः ॥ सर्ववर्हिभगवन्मायापुरुषोधारयितव्योयउत्तपंचोपादानस्कंधाः ॥ तत्कस्यहेतोः
रुधास्तथाहिभगवन्मायोपमावेदनासंज्ञासंस्काराऽक्ताभगवतातथाहिभगवन्मायोपमस्मिज्ञान
यानसंप्रस्थितावोधिसत्त्वमहासत्त्वाइमंनिर्देशंश्रुत्वाउत्तसिषुःसंत्रसिषुः ॥ संत्रासमापत्स्यत ॥
गताभविष्यन्ति ॥ उत्तसिसंत्रसिष्यन्तिसंत्रसिष्यन्तिसंत्रासमापत्स्यन्ते ॥ अथचेत्सुभूतेनवयानसं
नसंत्रासमापत्स्यन्ते ॥ एवमुक्तेआपुष्पासुभूतिभगवन्मेतदवोचत् ॥ कानिपुनर्भगवन्वोधिस
त्त्ववदन्त्यनुसासन्ति ॥ येऽस्मैमानकर्मासुपदिशन्ति ॥ एवमारदोषावोद्गच्छा ॥ इमेमारदोषाए
तव्यानीति ॥ इमानिसुभूतेवोधिसत्त्वस्यमहासत्त्वस्यमहासंत्राहसंनद्रस्यमहायानसंप्रस्थितस्यमहा
सुभूतिभगवन्नमेतदवोचत् ॥ यद्भगवानेवमाह ॥ इमानिसुभूतेवोधिसत्त्वस्यमहासत्त्वस्यमहा
पदिनव्यानीति ॥ यश्चवोधिसत्त्वोमहासत्त्वाइतिभगवन्व्यते ॥ तत्रवोधिसत्त्वइतिभगवन्नःपदा
धिसत्त्वपदार्थः ॥ तत्कस्यहेतोः ॥ सर्वधर्मानांहिसुभूतेवोधिसत्त्वोमहासत्त्वोअमुक्ततायांशिक्षते ॥
मनुंनरांसम्यक्संवोधिसमभिसंनुध्याते ॥ बोध्यर्थेननुसुभूतेवोधिसत्त्वोमहासत्त्वइत्युच्यते ॥ ११ ॥
भगवन्वोधिसत्त्वोमहासत्त्वइत्युच्यते ॥ भगवानाह ॥ महतःसत्त्वगोशर्महतःसत्त्वनिकायस्यागु

॥ ७३ ॥

तां कारयिष्यतीति ॥ सनार्थेन बोधिसत्त्वो महासत्त्व इत्युच्यते ॥ अथ
तियेनार्थेन बोधिसत्त्वो महासत्त्व इत्युच्यते ॥ भगवानाह ॥ प्रतिभा
महत्या आत्महत्यासत्त्वहत्या जीवहत्याः पुंगलहत्या विभहत्या
स्यं नांप्रहाणाय धर्मदेशयिष्यतीति तेनार्थेन बोधिसत्त्वो महासत्त्व
पि भगवन् प्रतिभातियेनार्थेन बोधिसत्त्वो महासत्त्व इत्युच्यते ॥ भ
बोधिसत्त्वो महासत्त्व इत्युभगवन्नूच्यता यदपि तद्भगवन्नोधि धित्त
धारणां सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धैस्तत्रापि चित्ते असक्तो अर्थापन्नः
॥ तत्रापि तत्सर्वज्ञता चित्तमनास्त्ववमप्यर्थापन्नतत्रापि चित्ते असक्तो
स्वल्प आयुष्मा शारिपुत्र आयुष्यंतं सुभूतिमेतदबोचत् ॥ केरकार
ह ॥ अवित्रता सायुष्यनशारिपुत्र तत्रापि चित्ते असक्तो अपर्याप
॥ सुभूतिराह ॥ किंपुनरायुष्यनशारिपुत्र तत्रावित्रता यामस्मि
पुष्यन्सुभूतिराह ॥ यद्यदि आयुष्यनशारिपुत्र तत्रावित्रता

ह्यायुष्मान्शारिपुत्रो भगवन्नेतदवोचत् ॥ ममापि भगवन्प्रतिभा
तु तेशारिपुत्रस्य दानिकालं ममसे ॥ आयुष्मान्शारिपुत्र आह ॥
उद्धेद हृदयाः ॥ शाश्वत हृदयाः सका य हृदया एतासां मे व माया नां ह
इत्युच्यते ॥ अथ खल्वायुष्मात्सुभ्रति भगवन्नेतदवोचत् ॥ ममा
गवानाह ॥ प्रतिभातु ते सुभ्रते यस्येदानीं कालं ममसे ॥ सुभ्रति गह
सर्वज्ञता ॥ चित्रमनाश्रवं चित्रमसमं चित्रमसममं चित्रमसा
॥ तत्कस्य हेतोः ॥ तथा हि तत्सर्वज्ञता चित्रमनाश्रवं मप्यर्पयन्नं
अप्यर्पयन्नं ॥ तेनार्थेन बोधिसत्त्वो मया सत्तदिति संख्या गच्छति ॥ अथ
तो नायुष्मान् सुभ्रते तत्रापि चित्रे असक्ता अप्यर्पयन्नः ॥ सुभ्रति ग
त्रः ॥ शारिपुत्र आह ॥ किं पुनरायुष्मान् सुभ्रते अस्मिन् चित्रमचित्रं
तावानास्मिता वा विप्रते वा उपलभ्यते वा शारिपुत्र आह ॥ नो ह्यदमा
या मस्मिता वा नास्मिता वा विप्रते वा नोपलभ्यते वा ॥ तत्कथमायु

आपुष्पानपुष्पमैत्रायणीपुत्रसु लीमभूत् ॥ अथखल्वापुष्पानसुभूतिर्भगवंतमेतद्वोचत् ॥ एवंभगवान्वो
मञ्जतन्महायानं कथं वा तस्य प्रस्थितो वेदियः ॥ कुतो वा तन्महायानं निर्यास्यति ॥ केन वा तन्महायानं संप्र
नापुष्पानसुभूतिमेतद्वोच ॥ महायानमिति सुभूते अप्रमेयताया ॥ एतदधिवचनं ॥ अप्रमेयमिति सुभूते
यानं निर्यास्यति ॥ केन वा तन्महायानं संप्रस्थितं ॥ क्व वा महायानं स्थास्यति ॥ को वा तेन महायानेन निर्यास्यत
सर्वज्ञतायां स्थास्यति ॥ बोधिसत्त्वो महासत्त्वो निर्यास्यति ॥ अपितु खलु पुनर्न कुतश्चिन्निर्यास्यति ॥ न केन
बोधिसत्त्वो महासत्त्वो निर्यास्यति ॥ अपितु खलु पुनर्न कुतश्चिन्निर्यास्यति ॥ न केन अपि संप्रस्थितं न क्व
नेन निर्यास्यति न क्व निर्यास्यति ॥ नापि निर्यास्यति ॥ तत्कस्महेतोः ॥ यश्च निर्यास्ये न च निर्यास्ये न भावेन
न धर्मेण निर्यास्यति ॥ १ ॥ एवंमुक्ते आपुष्पानसुभूतिर्भगवंतमेतद्वोचत् ॥ महायानं महायान
शसमतया सहजप्रानं ॥ २ ॥ यथा आकाशो अप्रमेयाणां नाम संख्येयानां अवकाशः ॥ एवंमेव भगव
र्यायेन महायानमिदं बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां ॥ ३ ॥ नैवास्यागमो हस्यते नैवास्थनिर्गमो हस्यते ॥
॥ नाप्यपरांत उपसृज्यते नापि मध्ये उपलभ्यते अधसमं भगवंतयानं तस्या महायानं महायानमिति
एवंमेतत् ॥ एवं महायानमिदं बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां अत्र शिषित्वान्नैव बोधिसत्त्वैर्महासत्त्वैः सर्वज्ञता

॥ एवं भगवान्बोधिसत्त्वो महासत्त्वो महासत्त्वः स महायानसंप्रस्थितो महायानसमाकृतो भवति ॥ कत
वात महायानसंप्रस्थितं ॥ कवात महायानं स्थाप्यति ॥ कोवातेन महायानं निर्याप्यति ॥ एवमुक्ते भगवा
प्रप्रमेयमिति सुभूतेऽप्रमाणत्वेन यदपि सुभूते एवं वदसि ॥ कथं वातसंप्रस्थितो वेदितव्य ॥ कृतो वात महा
यानेन निर्याप्यतीति ॥ पारमिताभिः संप्रस्थितः ॥ त्रैधातुका निर्याप्यति ॥ यना नारस्वनेन संप्रस्थितं
निर्याप्यति ॥ न केनापि संप्रस्थितं न कचिन्स्थाप्य ॥ येना नारस्वनेन संप्रस्थितं सर्वदूतायां स्थाप्यति ॥
पिसंप्रस्थितं न कचिन्स्थाप्यति ॥ अपितु स्थाप्यति सर्वज्ञतायामहास्थानयोगेन ॥ नापि कश्चित्तेन महाया
नं निर्याप्य दूभावेनौधर्मो न विद्यते नोपलभ्यते ॥ एवमविश्रमानेषु सर्वधर्मेषु कतमो धर्मः ॥ कतमे
महायानं महायानमिति भगवन्नुच्यते ॥ सेदेवमानुषासुरलोकमाभिभवति ॥ १ ॥ आका
शः ॥ एवमेव भगवन्नास्मिन् महायाने अप्रमेयानां संख्येयानां सत्त्वानामवकाशः ॥ अनेन भगवन्पः
स्वनिर्गमो दृश्यते ॥ नाप्यस्य स्थानं संविद्यते ॥ ४ ॥ एवमस्य भगवन्महायानस्यैव पूर्वोक्त उपलभ्यते
यानं महायानमिति उच्यते ॥ अथ खलु भगवाना युष्मन्ते सुभूते ये साधुकारमदात् ॥ साधुसाधु सुभूते
वैर्महासत्तैः सर्वज्ञता अनुप्राप्ता अनुप्राप्यते ॥ अनुप्राप्यते च ॥ अथ खलु युष्मानु लोमिन्नायसी

॥ उक्ता ॥

पुत्रो मगवंतमेतद्वोचत् ॥ अयं भगवन् सुभूतिः स्थविरः प्रज्ञा पारमितायाः कृतशोऽधीशो महायानमुप
प्रज्ञा पारमितां व्यतिक्रम्य महायानमवोचत् ॥ भगवानाह ॥ नो हि दं सुभूते ॥ अनुलोमत्वं सुभूते प्रज्ञा
वत् ॥ उद्भातु भावाद्भगवन् ॥ अपि तु खलु पुनर्भगवन् पूर्वान्नो बोधिसत्त्वो नोपैति ॥ अपरान्नो बोधि
बोधिसत्त्वा पर्यन्तता वेदितव्या ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्काराः विज्ञाना पर्यन्ततया हि बोधिसत्त्वा पर्यन्तता वे
संज्ञा संस्काराः विज्ञानं बोधिसत्त्व इति नोपैति ॥ इदमपि न विप्रते ॥ नोपलभ्यते एवं भगवन् सर्वेण सर्वं स
मध्ये यं यद्भूतबोधिसत्त्व इति ॥ प्रज्ञा पारमितामपि न समनुपश्यामि नोपलभे ॥ सर्वज्ञतामपि न समनुप
नुपश्यन् कतमं धर्मं कतमेन धर्मणा कतमस्मिन् धर्मे अववदिष्याम्यनुशासिष्यामि ॥ उद्भू इति भगवंनाम
ज्ञामधेयमात्रमेतत् ॥ तच्च नाम धयमनमिनिर्वृतं ॥ यथा आत्मा आत्मेति च भगवन् च्यते ॥ अंतः
यदग्रहमनमिनिर्वृतं ॥ कतमेतद्वेदना संज्ञा संस्काराः ॥ कतमं तद्विज्ञानं यदग्राहमनमिनिर्वृतं ॥ एवं
त्रिर्नते धर्माः ॥ तत्किं मनमिनिर्वृत्तिमनमिनिर्वृत्त्यां प्रज्ञा पारमितायां अववदिष्याम्यनुशासिष्यामि ॥ न
॥ यो वा बोधाय चरेत् ॥ स चेद्भगवन्नेवं भाष्यमाणो एवं देशो माने एवं मुपदिश्यमाने एवं मुदिश्यमाने बोधि
नविषादमापद्यते नास्पृष्टो भवति मानसन्न भगवन् स्पृष्टो भवति सोऽप्यनिनमंत्रस्य निनसंत्रा समापद्यते

धीशोमहायानमुपदेष्टुममन्यते ॥ अथखल्वुष्मानुभूतिर्भगवंतमेतदवोचत् ॥ नोहंभगवन्
लोमत्वंसुभूतेपुत्रापारमितायांमहायानमुपदिशसि ॥ एवमुक्तेआयुष्मन्सुभूतिर्भगवन्नमेतदवो
॥ अपात्रतोबोधिसत्वो नोपैति ॥ मध्यतोबोधिसत्वो नोपैति ॥ तत्कस्यहेतो नोपैतिरूपापव्यंतयारि
धिसत्वापव्यंततावेदितव्या ॥ रूपंबोधिसत्त्वइतिनोपैति ॥ इदमपिनविशतेनोपलभ्यते ॥ एवंवेदना
भगवत्सर्वेणसर्वसर्वथासर्वबोधिसत्त्वधर्ममनुपलभमानो नोहंभगवंतंधर्मसमनुपशामियस्यैतंन
ततामपिनसमनुपशामिनोपलभ्यते ॥ नोहंभगवत्सर्वेणसर्वसर्वथासर्वतधर्ममनुपलभमानोऽसम
द्रुइतिभगवंतामधेयमात्रमेतत् ॥ बोधिसत्त्वइतिभगवन्नामधेयमात्रमेतत् ॥ प्रज्ञापारमितीतिभगव
न्नच्यते ॥ अतस्तथाचभगवन्ननभिनिर्वृत्तआत्मा ॥ एवंसस्वभावानांसर्वधर्माणां कन्तमंतद्रूपं ॥
नभिनिर्वृत्तं ॥ एवमेतेषांसर्वधर्माणांयाऽस्वभावतासा अनभिनिर्वृतिः ॥ याचसर्वधर्माणामनभिनिर्वृ
तुशासिष्यामि ॥ नचात्रभगवन्ननभिनिर्वृत्तित ॥ सर्वधर्मावावुद्रधर्मावाबोधिसत्त्वधर्मावा उपलभ्यते
एवमुदिशमानेबोधिसत्त्वस्यमहासत्त्वस्यचित्रनावलीयतेनसंलीयतेनसंलीयतेनविषीदतिनविषादति
नेनसंत्रासमापद्यते ॥ एवंवेदितव्यंचरभ्ययंबोधिसत्वोमहासत्त्वःपुत्रापारमितायांभावयत्ययबोधि

॥ ८ ॥

सत्वो महासत्वः प्रज्ञापारमितामुपपरिशते ॥ अयं बोधिसत्वो महासत्वः प्रज्ञापारमितामुपनिधाय त्वयं बोधिसत्वो
रमितायां उपपरिशते ॥ तस्मिं समये न रूपमुपैति न रूपगच्छति ॥ न रूपस्योत्पादं समनुपश्यति ॥ न रूपस्य निरो
धं ॥ न विज्ञानस्योत्पादं समनुपश्यति ॥ न विज्ञानस्य निरोधं समनुपश्यति ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ तथा हि यो रूपस्या
ययश्च दयमेतदद्वैधीकारं यत्पुनरेतदुच्यते ॥ रूपमित्यदयस्यैषा गतानाकृता ॥ एवं तथा हि यो वेदनायाः स
दयमेतदद्वैधीकारमित्यययश्च विज्ञानं चादयमेतदद्वैधीकारं ॥ यत्पुनरोत्तदुच्यते ॥ विज्ञानमित्यदयस्यैषा
समये न रूपमुपैति न रूपमुपगच्छति न रूपस्योत्पादं समनुपश्यति न रूपस्य निरोधं समनुपश्यति ॥ एवं न वेदना न सं
नस्य निरोधं समनुपश्यति ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ तथा हि यो रूपस्यानुत्पादो न तत्क्रयं यो रूपस्यावयो न तत्क्रयमित्यनु
त्तदुच्यते रूपमित्यदयस्यैषा गतानाकृता ॥ एवं तथा हि यो वेदनायाः संस्काराणां तथा हि यो विज्ञानस्यानुत्पा
कारमित्यययश्च विज्ञानश्चादयमेतदद्वैधीकारं यत्पुनरेतदुच्यते विज्ञानमित्यदयस्यैषा गतानाकृता ॥
सुभ्रूते भाषितस्यार्थमाजानामि तथा बोधिसत्वोऽप्यनुत्पादः ॥ यदि चायुष्मन् सुभ्रूते बोधिसत्वोऽप्यनुत्पादः ॥ वि
वितुं ॥ एवं मुक्ते आयुष्मा सुभ्रूतिरायुष्मन्तं शरिपुत्रमेतदवोचत् ॥ नाहमायुष्मन् शरिपु इक्षामि बोधिस
॥ एवं मुक्ते आयुष्मा सुभ्रूतिरायुष्मन्तं शरिपुत्रमेतदवोचत् ॥ नाहमायुष्मन् शरिपुत्र इक्षामि बोधिसत्वम्

ध्यायत्ययं बोधिसत्त्वो महासत्त्वपुत्रा पारमितामिति ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ यास्मिं हि सत्तये भगवन् बोधिसत्त्व इमा धर्माः प्रज्ञा प्रा
प्यति ॥ न रूपस्य निरोधं समनुपश्यति ॥ एवं न वेदना न संज्ञा न संस्कारा न विज्ञानमुपैति ॥ न विज्ञानमुपगच्छ
॥ तथा हि यो रूपस्या रूपा सो न तद्रूपं ॥ यो रूपस्या व्ययो न तद्रूपमित्यनुत्पादश्च रूपं चाद्यमेतद्वैधीकारमित्य
तथा हि यो वेदनायाः संज्ञायाः संस्काराणां तथा हि यो विज्ञानस्या रूपा सो न तद्विज्ञानमित्यनुत्पादश्च विज्ञानं चा
न विज्ञानमित्यदयस्यैषा गताना कृता ॥ ६ ॥ एवं भगवन् पुत्रा पारमितायां सर्वा कारं सर्वधर्मं सुपपत्तिश्च माता स्तस्मिन् स
॥ एवं न वेदना न संज्ञा न संस्कारा न विज्ञानमुपैति ॥ न विज्ञानमुपगच्छति न विज्ञानस्योत्पादं समनुपश्यति न विज्ञा
नस्य व्ययो न तद्रूपमित्यनुत्पादश्च रूपं चाद्यमेतद्वैधीकारमित्यवयवश्च रूपं चाद्यमेतद्वैधीकारं यत्तदुत्पन्नं
यो विज्ञानस्यानुत्पादो न तद्विज्ञानं यो विज्ञानस्या व्ययो न तद्विज्ञानमित्यनुत्पादश्च विज्ञानं चाद्यमेतद्वैधी
यैषा गताना कृता ॥ अथ खत्वा युष्मांश्चारिपुत्रं आयुष्मांतं सुभूतिमेतदवोचत् ॥ ते न हि यथा ह आयुष्मांतं
सत्त्वोऽप्यनुत्पादः ॥ किं बोधिसत्त्वोऽस्करचारिकां चरति ॥ यानि वा तानि सत्त्वानां कृतशोऽऽस्वत्सह ते प्रत्यनुभ
विषु इच्छामि बोधिसत्त्वोऽस्करचारिकां चरति ॥ यानि वा तानि सत्त्वानां कृतशोऽऽस्वत्सह ते प्रत्यनुभवितुं
व इच्छामि बोधिसत्त्वमसत्त्वं उस्करचारिकां चरंतं ॥ नापि स बोधिसत्त्वो भवति यो उस्करसंज्ञया चरति ॥ तत्कस्य

॥ ७३ ॥

हेतोः ॥ न ह्यपुष्पान्शारिपुत्र उक्तरसंज्ञां जनयित्वा शकोऽप्रमेयाणां संख्येयानां सत्त्वानामर्थकर्तुं ॥ अपि
संज्ञां कृत्वा स्त्रीपुरुषेवमेताः संज्ञाः कृत्वा बोधिसत्त्वो महासत्त्वो बोधिसत्त्वचारिकां चरति ॥ तस्मात्तस्मात्सं
त्तमसंज्ञोत्पादयितव्या ॥ यथा आत्मा सर्वेण सर्वसर्वथा सर्वे सर्वतः खेभ्यो मोचयितव्यः ॥ एवं सर्वसत्त्वाः स
त्त्वाः ॥ मयैते सर्वसत्त्वा न परित्यक्तव्याः ॥ मयैते सर्वसत्त्वाः परितो चयितव्याः ॥ अपरिमानतोऽः खस्कंधात्र
नमस्तस्मै न चित्रमुत्पादयितव्यं ॥ स वेदे वंचितैर्विहरिष्यति न उक्तरसंज्ञी चरिष्यति ॥ न उक्तरसंज्ञी विह
था सर्वेण सर्वसर्वथा सर्वमात्मानं संविमते ॥ नोपलभ्यते ॥ एवं सर्वेण सर्वसर्वथा सर्वसर्वधर्मानं संविमते ॥
अरिष्यति न उक्तरसंज्ञी चरिष्यति न उक्तरसंज्ञी विहरिष्यति ॥ यदप्यापुष्पान्शारिपुत्र एवमाह ॥ अ
तश्च ॥ शारिपुत्र आह ॥ किंपुनरापुष्पान्सुभुते बोधिसत्त्व एवानुत्पादयता हो बोधिसत्त्व अर्मात्र
रित्र आह ॥ किंपुनरापुष्पान्सुभुते बोधिसत्त्व धर्मा एवानुत्पादयता हो सर्वज्ञताप्यनुत्पादः ॥ सुभु
ते सर्वज्ञतेवानुत्पादयता हो सर्वज्ञता धर्मा अनुत्पादः ॥ आह ॥ सर्वज्ञता धर्मा अप्यापुष्पान्शारि
ता हो एतज्जनोप्यनुत्पादः ॥ आह ॥ एतज्जन धर्मा अप्यापुष्पान्शारिपुत्रानुत्पादः ॥ एवं मु
सत्त्वोप्यनुत्पादो बोधिसत्त्व धर्मा अप्यनुत्पादतस्सर्वज्ञताप्यनुत्पादः सर्वज्ञता धर्मा अनुत्पादः ॥

नामार्थकतुं ॥ अपितु मुखसंज्ञामेतामेव कृत्वा सर्वसत्त्वानामेति केमात् संज्ञापित संज्ञा पुत्रसंज्ञा उहित सं
ति ॥ तस्मात्मात् संज्ञापित संज्ञा उहित संज्ञा पुत्रसंज्ञा बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन सर्वसत्त्वानामेति केमावदा
यः ॥ एवं सर्वसत्त्वाः सर्वेता सर्वे सर्वथा सर्वे सर्वतुः स्वेभ्यो मोचयितव्या इति ॥ एवं च सर्वसत्त्वे पु संज्ञोत्पादयि
रमानतोऽः स्वस्कंधात्र चमयेते पुचित्तप्रदोष उपादयितव्योः त्रशः शततोपि क्षिप्रमानेति ॥ एवं हि बोधिसत्त्वे
ते ॥ ननु करसंज्ञा विहरिष्यति ॥ पुनरपरं मायुष्मान्शारिपुत्रबोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनैवं चित्तवत्त्वात्पादयितव्यं ॥ य
वधर्मानसंविशते ॥ नापलभ्यते ॥ एवमध्यात्मिकवासेषु सर्वधर्मेषु संज्ञोत्पादयितव्या ॥ सचेद्वंचित्त
पुत्र एवमाह ॥ अनुत्पादो बोधिसत्त्व इति ॥ एवं मेतदायुष्मान्शारिपुत्रैव मेतत् ॥ अनुत्पादो बोधिस
त्त्वो बोधिसत्त्व अर्मा अनुत्पादः ॥ सुभूतिगाह ॥ बोधिसत्त्वधर्मा अप्यायुष्मान्शारिपुत्रानुत्पादाः ॥ शा
प्यनुत्पादा ॥ सुभूतिगाह ॥ सर्वज्ञताप्यायुष्मान्शारिपुत्रानुत्पादः ॥ आह ॥ किं पुनरायुष्मान्सुभू
ता अप्यायुष्मान्शारिपुत्रानुत्पादः ॥ आह किं पुनरायुष्मान्सुभूते सर्वज्ञताधर्मा एवानुत्पादः ॥ उ
त्पादः ॥ एवमुक्ते आयुष्मान्शारिपुत्र आयुष्मान्सुभूतिमेतदवोचत् ॥ यथायुष्मान्सुभूते बोधि
धर्मा अनुत्पादः ॥ एतद्गज नोप्यनुत्पादः ॥ एतद्गजनधर्माप्यनुत्पादः ॥ नत्वायुष्मान्सुभूते

॥ २ ॥

अनुष्ठानैर्वोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन सर्वज्ञता भवति ॥ एवं मुक्ते आयुष्मन् सुभूतिरायुष्मन्तं शारिपुत्रमेतद्वोचत् ॥ ना
स्त्यन्नाप्राप्तिः प्राप्यते ॥ आह ॥ किंपुनरायुष्मानसुभूते अनुत्पन्नेन धर्मणोऽप्यन्नाप्राप्तिः प्राप्यते ॥ उता सोऽ
न्न उता सोऽनुत्पन्न एव धर्मानुत्पन्न ॥ आह ॥ किंपुनरायुष्मानसुभूतेऽप्यद एव धर्मानुत्पन्न एव धर्मानुत्पन्नः
रिपुत्रन प्रतिभाति मे जलपितुं ॥ आह ॥ अनुत्पाद्योपिते आयुष्मानसुभूतेन प्रतिभाति जलपितुं ॥ आह ॥ अनु
एवायुष्मान् शारिपुत्र प्रतिभातं ॥ एवमेवायुष्मान् शारिपुत्राभ्यन्तं प्रतिभाति ॥ एवमुक्ते आयुष्मान् शारिपुत्रः
॥ तत्कस्य हेतोः ॥ तथायुष्मानसुभूतिः स्थविरो यतो यत्त एव परिप्रश्नीक्रियते तत्तत्त एव निःसरति ॥ धर्म
रिपुत्रमेतद्वोचत् ॥ धर्मतेषां आयुष्मान् शारिपुत्र भगवंतः श्रावकानामनिश्चित धर्माणां ते यत्ते ॥ यत्त एव
निवर्तते ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ यथापि नाम अनिःश्रितत्वात् सर्वधर्माणां ॥ ७ ॥ एवमुक्ते आयुष्मान् शारिपुत्र आयुष्म
न्तं वोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां ॥ सुभूतिराह ॥ प्रज्ञापारमितायै वासुन् शारिपुत्र सर्वयानिकी सर्वधर्माणिः श्रित
ज्ञापारमितायां भाष्यमानायां मेवं देशमानायां मेव मुपदिश्यमानायां न भवति चित्तस्यावलिनत्तन्न भव
त्वो विहरति ॥ अनेन प्रज्ञापारमिता विहारेणा विरहित आनेन मनसि कारोति ॥ अथ खल्वायुष्मांश्चा
महासत्त्वो मनसि कारेणा भवति ॥ यः प्रज्ञापारमिता विहारेणा विहरति ॥ यदि ह्यायुष्मानसुभूते वोधिसत्त्वं

मेतद्वोचत् ॥ नाहं मायुष्मान्छारिपुत्रानुत्तमधर्मस्य प्राप्तिमिच्छामि ॥ नाप्यभिसमयेनाप्यनुत्तमे धर्मे
प्राप्यते ॥ उताहो उत्तमे न धर्मेणानुत्तमप्राप्तिः प्राप्यते ॥ आह ॥ किंपुनमायुष्मान्छारिपुत्रानुत्तमे धर्मोऽत्य
दसवधर्मानुत्पादः ॥ उताहो अनुत्पादो धर्मानुत्पादः ॥ आह ॥ उत्पादो धर्मा अनुत्पादो धर्म इत्यायुष्मान्छा
रिपुत्रं ॥ आह ॥ अनुत्पादस्य वायुष्मान्छारिपुत्रजस्यः अनुत्पादस्य वायुष्मान्छारिपुत्रप्रतिभाति ॥ अनुत्पाद
मायुष्मान्छारिपुत्र आयुष्मानं सुभूतिमेतद्वोचत् ॥ धर्मिकथिकानामायुष्मानसुभूतिरग्रतायां स्थापयितव्याः
एव निःसरति ॥ धर्मतायां श्रुतचलितानां च धर्मता च विरोधयति ॥ एवमुक्ते आयुष्मानसुभूतिरायुष्मानं शा
रिपुत्रं प्रेयते ॥ यत्र एव परिपुत्रीक्रियंते तत्र सत एव निःसरंति धर्मतां च न विरोधयंति ॥ धर्मतायां श्रुतच
मान्छारिपुत्र आयुष्मानं सुभूतिमेतद्वोचत् ॥ साधुसाधु आयुष्मानसुभूते कतमैषा सर्वधर्मानिः श्रितपारमि
ती सर्वधर्मानिः श्रितया सर्वधर्मानि श्रितपारमिता ॥ इति हि यस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य स्रवंगमिरायां प्र
मावलि न तत्र भवति कांशायितत्वं न भवति ॥ धन्यापितत्वं न भवति चित्तस्यान्यथात्वं वेदितव्यमयं बोधिस
त्त्वस्य एव तस्यायुष्मान्छारिपुत्र आयुष्मानं सुभूतिमेतद्वोचत् ॥ कथं मायुष्मानसुभूते अविरहितो बोधिसत्त्वो
युष्मानसुभूते बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽविरहितो मनसिकारेण भवत्येवं अविरहितः प्रज्ञापारमिताविहारेण भ

॥ प्रज्ञा ॥

वति ॥ यदि चायुष्मन्सुभूते अविरहितो बोधिसत्वो महासत्तः पुज्ञा पारमिताविहारेण भवत्येवं स
हितोऽपि बोधिसत्वो महासत्त्वो अविरहित एव पुज्ञा पारमिताविहारेण भवति ॥ एवं सति सर्वस
र्वसत्त्वा अपि कविरहितमनसिकारेण विहरिष्यति ॥ एवं मुक्ते आयुष्मन्सुभूतिरायुष्मन्तं शारिपुत्रं
शारिपुत्रेण भूतपदाभिधाननपरिगृहीतः ॥ तत्र कथ्यते तोः ॥ सत्त्वा स्वभावतया आयुष्मन्शारि
नसिकारासमावृता वेदितव्या सत्त्वविविक्ततया आयुष्मन्शारिपुत्रमनसिकारविविक्तता वेदितव्या
संबोधनतया आयुष्मन्शारिपुत्रमनसिकारानभिसंबोधनता वेदितव्या ॥ सत्त्वा यथा भूता र्थान
दितव्या ॥ अनेनायुष्मन्शारिपुत्रे वरूपेण मनसिकारेण इहामि बोधिसत्त्वं महारंतमनेन च विह
परिवर्त्तो नाम प्रथमः ॥ ५५० ॥ तेन तत्पुनः समयेन शक्रो देवानामिन्द्रस्य मेव पर्वधि
साई ॥ चत्वारोऽश्वलोकपाला विंशत्या चानुर्मसराजकायिकैर्देवपुत्रसहस्रैः साईं बुद्धापि सहाय
सहस्राणि तस्या मेव पर्वदि सनिपत्तिरिति सन्निवर्त्तान् भूवन् ॥ योऽपि च देवानां स्वकर्मविष्णुकजो
अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्र आयुष्मन्तं सुभूतिं विरमेतदबोचत ॥ इमा मार्या सुभूते संबुद्धा नि
पुज्ञा पारमिता शो नु कामानि बोधिसत्त्वा मोक्षपदेशमवकाशान् सतीं चानत्कथं बोधिसत्त्वेन मर

वहारेताभवसेवंसविरहितोमनसि कारेताभवति ॥ यदिचायुष्मानसुभुतेमनसि कारेताविर
 ॥ एवंसति सर्वसत्त्वाश्रयविरहितो भविष्यति प्रज्ञा पारमिता विसरेता ॥ तत्कल्पहेतोः ॥ स
 रायुष्मन्तेशारिपुत्रमेतदवोचत् ॥ साधुसाधुयुष्मानशारिपुत्र अपिरुपालयेतां अर्थवतां युष्मान
 या आयुष्मानशारिपुत्रमनसिका रास्यभावतावेदितया ॥ सत्तामद्रावतया आयुष्मानशारिपुत्रम
 विविक्रतावेदितया ॥ सत्ताविंशतया आयुष्मानशारिपुत्रमसिका राविंशतवेदितया ॥ सत्तानभि
 यायथाभूताथानभिसंबोधनतया आयुष्माशारिपुत्रमनसिक रायथाभूताथानभिसंबोधनतावे
 हांतमनेनचविहारेतोति ॥ ॥ आर्याष्टसहस्रिकायां प्रज्ञा पारमितायां सर्वाकारज्ञताचर्या
 मंडलस्यामेव पर्वदिसंनिपतितः सन्निषेणो भूत ॥ चत्वारिंशतात्रायस्त्रिंशत्कायिकै देवपुत्रसहस्रैः
 सार्द्धं तुलापिसहस्रपदिर्दशभिर्तुलकायिकै देवपुत्रसहस्रैः सार्द्धं ॥ पंचच शुद्धावासां नो देवपुत्रानां
 स्वकर्मविपाकजोऽवभासः सोपि सर्वोत्तुजानुभावेन बुद्धतेजसा तु जाधिष्ठानेनाभिभूतो भूत ॥
 सुभूते संवदुलानि देवपुत्रसहस्राणां पर्वदिसंनिपतितानि सन्निषत्तां न्याय्यसुभूते रंजितान्
 थं वोधिसत्वेन महासत्वेन प्रज्ञा पारमितायां स्थानं ॥ कथं सि शितं कथं योगमापन्नं ॥ स्थवि

रः सुभूतिगार ॥ तेन हि कौशिक उपदेश्यामि ते बुद्धानुभावेन बुद्ध ते जसा बुद्धाधिष्ठानेन ॥ ये देवपुत्रैरनु
यामन्त्रते भव्या अनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्रमुत्पादयितुं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ बुद्धसामानोहिते संसारे
॥ अपितु खलु पुनस्तं कामप्यनुमोदे स चेत्तेष्वनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्रा मुत्पादयेत्ता हं कुशलमूलस्य
भगवाना युष्मांतं सुभूतिमामंत्रयते स्म ॥ सा धुसा धुमुते सा पुनस्तं सुभूते यस्त्वंबोधिसत्त्वानां महा
ज्ञैरस्माभिर्भगवद्भगवतो भवितव्यं त्राहते जैः ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ पौर्वकाणां हि भगवत्तथागतानाम
भूतसर्वतजैः श्रावकैरवचक्षितो नृशिष्यश्च पारमितासु ॥ तत्र भगवता चरता अनुत्तरज्ञानमुत्पादि
तव्याः सपरिवारयितव्याश्च ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ अस्माभिरपि हि भगवन्बोधिसत्त्वो महासत्त्वो अनुपगृहीता
संभोतस्ते ॥ अथ खल्वप्युष्मान् सुभूतिः शक्रदेवानामिंद्रमामंत्रयते स्म ॥ तेन हि कौशिक शृणु साधु च
तव्यं ॥ अन्यतायां कौशिक निष्ठता बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन प्रज्ञापारमितायां स्थातव्यं ॥ तेन हि कौशिक बो
ध्यां न संस्कारेषु न विज्ञाने स्थातव्यं ॥ न च श्रुति स्थातव्यं ॥ न रूपे स्थातव्यं ॥ न च श्रुतिज्ञाने स्थातव्यं न च श्रुतं
यमनस्स स्थातव्यं ॥ न शब्दगंधरसस्पर्शवर्धमेषु ॥ न श्रोतुविज्ञाने यावन्न मनो विज्ञाने न मनः संस्पर्शे न मनः सं
तो नाकाशधातौ नाकाशधातौ न विज्ञानधातौ स्थातव्यं ॥ न पृथक् सुपस्थानेषु स्थातव्यं न सम्यक्प्रहाणं द्विप

नेन ॥ धेर्देवपुत्रैरनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ चित्तनोत्पादितं तैरुत्पादयितव्यं ॥ येन वक्रांताः सम्यक् प्रति
क्षीमा नोहिते संसारे श्रोतसोऽभ्याहिते पुनः पुनः संसराणां अनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ चित्तनोत्पादयितुं
नाहं कुशलमूलस्यांतायं करोमि विशिष्टे भो हि धर्मे भो विशिष्टे तमा धर्मा अध्यात्मिना ॥ अथ संतु
ल्यं बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां मुत्साहं ददासि ॥ एवं मुक्ते आयुष्यान् सुभुतिर्भगवंतमेतदबोचत् ॥ कृत
गावस्तथागतानामर्हतां सम्यक् संबुद्धानां मंत्रिकेऽस्मदर्थे भगवान् यथा वृक्षचर्मो धाय चरन् सुर्वं बोधिसत्त्व
प्रनुत्तरज्ञानमुत्पादितं ॥ एवं च भगवन्नस्मभिरपि बोधिसत्त्वामहासत्त्वानुपरिगृहीतव्याश्च संपरिगृही
तव्यं त्वोऽनुपरिगृहीता अनुपरिचारिताश्च संपरिगृहीताः संपरिवारिताश्च क्षिप्रमेवानुत्तरां सम्यक् संबोधिमभि
कौशिकं शृणु साधु च मुमुक्षु च मनसि कुरु भाषिष्ये अहं ते यथा बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन प्रज्ञापरमितायां स्था
॥ तेन हि कौशिक बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन महासंनारसन्नदेन भविष्यं ॥ न ह्येत्था त्वयं न चेदनायासेन
ज्ञानेत्था त्वयं न च भुसंस्पर्शेत्था त्वयं ॥ न चक्षुःसंस्पर्शजायां वेदनायां स्था त्वयं ॥ एवं न श्रोत्राणां जिह्वाका
मनःसंस्पर्शेन मनःसंस्पर्शजायां वेदनायां स्था त्वयं न पृथिवीधातौ स्था त्वयं ॥ नास्मात्तौ न तेजोधातौ न वायुधा
तौ न सम्यक्प्रसादाद्विपादेन्द्रियबलबोध्यैरेषु न माज्जाजिह्वुस्थानं ॥ न श्रोत्रापत्तिफलं स्था त्वयं न सहस्रसंगमि

॥ उक्ता ॥

फलेनार्हत्वेन स्थानं न प्रत्येकं बुद्धत्वेन स्थानं ॥ न च बुद्धत्वेन स्थानं ॥ इति हि रूपमिति न स्थानं ॥ इति हि वेदने
जावेदनेति न स्थानं ॥ इति हि पृथिवी धातुरिति यावद्विज्ञान धातुरिति न स्थानं ॥ ॥ इति हि स्मृत्युपस्थ
गामिनीति न स्थानं ॥ इति हि श्रोतापतिफलमिति न स्थानं ॥ इति हि सकृदागामिफलमिति न स्थानं ॥ इ
तं ॥ २ ॥ रूपत्रित्यसमित्यमिति न स्थानं ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञान त्रित्यसमित्यमिति न स्थान
न स्थानं ॥ रूपं भूत्यसंभूत्यमिति न स्थानं ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञान पात्मानात्मेति न स्थानं ॥
तं ॥ रूपं भूत्यमुपलभ्यते चेति स्थानं ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानं भूत्यमुपलभ्यते चेति न स्थानं ॥
मिफलं मसंस्कृतप्रभावितमिति न स्थानं ॥ अर्हत्वमसंस्कृतप्रभावितमिति न स्थानं ॥ प्रत्येकं बुद्धत्वं म
यन्नोदक्षिणीय इति न स्थानं ॥ श्रोतापन्नः ॥ स प्रकृतौ भवपरम इति न स्थानं ॥ सकृदागामी दक्षिणीय इ
तीति न स्थानं ॥ अनागामी दक्षिणीय इति न स्थानं ॥ अनागाम्यनागम्यमं लोकं तत्रैव परिनिर्वास्यतीति न
निर्वास्यतीति न स्थानं ॥ प्रत्येकं बुद्धोदक्षिणीय इति न स्थानं ॥ प्रत्येकं बुद्धो अतिक्रम्य श्राक भूमि मप्री
मप्यथ गजन भूमि मतिक्रम्य श्राक भूमि मतिक्रम्य प्रत्येकं बुद्ध भूमि मतिक्रम्य प्रमेयाणां संख्यया नो सत्त्वाना
मसंख्ययान् श्रावक प्रत्येकं बुद्ध सम्यक संबुद्धत्वं नियतान् कृत्वा बुद्ध भूमौ स्थित्वा बुद्ध कृतं कृत्वा अनुया

ध्यातव्यं ॥ इति हि वेदनेति संज्ञेति संस्कारा इति ॥ इति हि विज्ञानमिति न स्थातव्यं ॥ इति हि च भुरिति यावत्तमनःसंस्कारः
 ॥ इति हि स्मृत्युपस्थानानीति न स्थातव्यमिति हि सम्प्रकृष्टाणामर्थिपादेति मवलबोधं गानीति ॥ इति हि सा
 लमिति न स्थातव्यं ॥ इति हर्षमिति न स्थातव्यं ॥ इति हि प्रत्येकबुद्धमिति न स्थातव्यं ॥ इति हि बुद्धत्वमिति न स्था
 तव्यमिति न स्थातव्यं ॥ रूपं सुखं दुष्णमिति न स्थातव्यं ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानं सुखं दुष्णमिति
 नास्तीति न स्थातव्यं ॥ रूपं भ्रममश्रुमिति न स्थातव्यं ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानं भ्रममश्रुमिति न स्था
 तव्यमिति न स्थातव्यं ॥ श्रोतव्यापत्तिफलं मसंस्कृतप्रभावितमिति न स्थातव्यं ॥ एवं सहदागामिफलमनागा
 तव्यं ॥ प्रत्येकबुद्धत्वं मसंस्कृतप्रभावितमिति न स्थातव्यं ॥ बुद्धत्वं मसंस्कृतप्रभावितमिति न स्थातव्यं ॥ श्रोतव्या
 कृदागामी दक्षिणीय इति न स्थातव्यं ॥ सहदागाम्यपरिनिष्ठितत्वात् सहदिमं लोकमागम्य दुष्णस्यातं करिष्य
 वपरिनिर्वाप्यतीति न स्थातव्यं ॥ मर्हद्दक्षिणीय इति न स्थातव्यं ॥ मर्हन्निर्हैवानपविशेवेति निर्वाणा धातौ परि
 क्रम्य श्राकभूमि मप्रीप्य बुद्धभूमिं परिनिर्वाप्यतीति न स्थातव्यं ॥ बुद्धो दक्षिणीय इति न स्थातव्यं ॥ बुद्धो भित्तु
 मसंख्ययानां सत्त्वानामर्थकृत्वा अपुमेयाण्यसंख्ययानि सत्त्वकोटीनि पुनश्च सहस्राणी परिनिर्वाप्या प्रमे
 र्दकं कृत्या अनुपविशेवेति निर्वाणा धातौ बुद्धपरिनिर्वाणो न परिनिर्वाप्यतीत्येवमप्यनेन न स्थातव्यं ॥ अ

अथ खल्वयुष्मानः शारिपुत्रस्यैतदभवत् ॥ यदि तु ज्ञोऽतिक्रम्य पथगजनभूमिमतिक्रम्य श्रावकभूमिमतिक्रम्य पुन्ये
निपुतशतसहस्राणि परिनिर्वाप्या पुन्येन संख्येयानसत्त्वान् श्रावकपुन्ये कतुहसम्पकसंयुज्यन्ति यतानकृत्वा तु
तयं ॥ तत्कथं पुनरनेन स्थातव्यं शिक्षितव्यमिति ॥ अथ खल्वयुष्मानसुभुतिर्दुर्दानुभावेनायुष्मानः शारिपुत्र
अनशारिपुत्रकृतथागतोऽसम्पकसंयुज्यन्ति ॥ आयुष्मानशारिपुत्र आह ॥ न कचिदायुष्मानसुभुते तथागतोऽ
स नैव संस्कृते धातौ स्थितौ नासंस्कृते धातौ स्थितौ न च ततो युस्थितः ॥ अथ खल्वयुष्मानसुभुतिरायुष्मानं शारिपु
त्रं यथागतोऽसम्पकसंयुज्यन्ति न कचिन्स्थितौ न स्थितौ न विच्छिन्नस्तथा स्थास्यामीत्येवमनेन शिक्षितव्यं यथाग
तोऽस्थानयोगेन इत्येवमत्र बोधसत्त्वेन मया सत्त्वेन स्थातव्यमेवं शिक्षितव्यं मवं हि शिक्षमाणा बोधिसत्त्वो मया सत्त्वो विर
पर्षदि केषां चिद्देवपुत्राणां मेतदभवत् ॥ यानि तानि यश्चाणां यश्चापि तानि यश्चरूतानि यश्चादानि यश्चादानि
तिः स्थविरो भाषिते पुण्याहरति देशमुपदिशति अथ खल्वयुष्मानसुभुतिर्दुर्दानुभावेन तेषां देवपुत्राणां मिम
न विज्ञायते इदं देवपुत्रास्तथा हि नात्र किंचिद्द्रव्यते नात्र किंचित्सुख्यते ॥ अथ खल्वु तेषां देवपुत्राणां पुन
रिति इरा इरतरमार्यसुभुतिः प्रविशति सूक्ष्मात् श्रुत्वा तं रंगं भीराकुम्भीरतरमार्यसुभुतिः प्रविशति देशयति
तस्यैवरेतः ॥ परिचितकूमाज्ञायतान् देवपुत्रानामेव यते स्म ॥ तेन हि देवपुत्रायः श्रोत आपतिफलं प्राप्नु

भूमिमतिक्रम्य प्रत्येकं बुद्धभूमिं प्रमेयाणां संख्येयानां सत्त्वानां मर्थं कृत्वा अमुमया राप संख्येयानि सत्त्वकोटी
दत्तवित्तयत्तान् कृत्वा बुद्धभूमौ स्थित्वा बुद्धं कृत्वाऽनुपविशेयं निर्वारिणां भूतौ बुद्धपरिनिर्वाण्यतीत्येवमप्यनेन नस्था
वेनायुष्मानः शारिपुत्रस्य चेतसैव चेतःपरिवितर्कमाज्ञायामुष्मात्तं शारिपुत्रमेतद्बोचत् ॥ तत्किमन्यसे आमु
ष्मन्सुभुते तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धः स्थितः ॥ तत्कस्य हेतो ॥ रपुतिष्ठितमानसो हितथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धः
सुभुतितामुष्मात्तं शारिपुत्रमेतद्बोचत् ॥ एवमेवायुष्मान् शारिपुत्रबोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन संस्थान्त्य मेवं शिषि
नेन शिषित्वं यथागतस्थानं तथा स्थाप्यामीति ॥ तथा शिषिष्य इति यथागतस्थानं तथा स्थाप्यामिष्युषि
धिसत्त्वो मम सत्त्वो विरभ्य नेन प्रज्ञायामि ता विहारेणा विरहितश्चानेन मनसिकारेण इति ॥ अथ खलु तत्र
क्षयादानियक्षयादानियक्षमंत्रितानि यक्षप्रव्याहृतानि तानि विज्ञायत्यमानानि न पुनरिदं विज्ञायते यत्तसुभ
तेषां देवपुत्राणां भिममेवं रूपं च तस्यैव चेतः ॥ परिवितर्कमाज्ञाय तान् देवपुत्रानां मंत्रयते स्म ॥ न विज्ञायते
तेषां देवपुत्राणां पुनरेवेतद्भूतं उक्तां करिष्यति वत्तार्यमार्यसुभूतिरुत्तानी करिष्यति वत्तार्यमार्यसुभूति
तेऽप्यविशतिदेशयति भाषति ॥ अथ खलु आमुष्मान् सुभूतिर्बुद्धानुभावेन पुनरपि तेषां देवपुत्राणां च
गत आपतिफलं प्राप्नुकामः श्रोत आपतिफले स्थानुकामः सनेमांशोतिमनागम्य येया लंयः सहदा गामि

॥ ३३ ॥

फलं प्राप्नुयामः सकृदागामिफलं स्थानुकामो योः नागामिफलं प्राप्नु कामोः नागामिफलं स्थानुकामो योः हर्षं प्राप्नु
मनागम्य योः नृत्तां सम्यक् संबोधिं प्राप्नु कामोः नृत्तायां सम्यक् संबोधौ स्थानुकामो सनेमां शांतिमनागम्य ॥
एव यः ॥ अथ खल्वयुष्मानसु भुतिर्ब्रह्मनुभावेन तेषां देवपुत्राणां वेतसेवचेतः परिवित्तकमाज्ञायतां देवपुत्र
हेतोस्तथाहितेनैव श्रोष्यन्ति न साक्षात् करिष्यन्ति ॥ अथ खलु ते देवपुत्रा आयुष्मन्तं सुभुतिमेतदवोचत् ॥ किं
वपुत्रानेतदवोचत् ॥ मायोपमास्ते देवपुत्राः सत्वाः स्वप्नोपमास्ते देवपुत्राः सत्वा इति हिमाया च सत्वाश्चाद्यम
स्वप्नोपमः श्रोत आयतिफलमपि मायोपमं स्वप्नोपमं ॥ एवं सकृदागम्यपि सकृदागामिफलमपि ॥ एवम
प्रत्येकवृद्धत्वमपि मायोपमं स्वप्नोपमं सम्यक् संबुद्धोपि मायोपमः स्वप्नोपमः सम्यक् संबुद्धमपि मायोपमं स्व
सुभुते मायोपमः स्वप्नोपम इति वदसि ॥ सम्यक् संबुद्धत्वमपि मायोपमं स्वप्नोपममिति वदसि ॥ सुभुतिराह
पुत्रा आऊः ॥ निर्वाणमय्यार्य सुभुते मायोपमं स्वप्नोपममिति वदसि ॥ आयुष्मा सुभुतिराह ॥ तद्यदि
मिति वदेयं इति हि देवपुत्रा माया च निर्वाणं चाद्यमेतद्वैधीकारमिति हि स्वप्नश्च निर्वाणं चाद्यमेत
आंश्च महाकौटिले आयुष्मांश्च महाकात्यायन आयुष्मांश्च महाकाश्यपोः यच्च महाश्रावका अनेकैर्वी
भुते प्रज्ञापारमिताया एवं निर्दिष्टमानायाः प्रत्येकका भविष्यति ॥ अथ खल्वयुष्मानामंदसान् स्थ

प्राप्तुकामो योऽर्हति प्राप्तुकामोऽर्हति स्थातुकामो यः प्रत्येक बोधि प्राप्तुकामः प्रत्येक बोधौ स्थातुकामः स ते मां श्रुं
ने मां शांतिमना गम्य ॥ अथ खलु पुनरपि ते षां देवपुत्राणामेतदभवत् ॥ किं रूपा अस्याय्य सुभुते द्वर्मश्रवणिका
न कर्माज्ञायतां देवपुत्राणामंत्रयते स्म ॥ माया निर्मित सदृशादि देवपुत्रा मम धर्मश्रवणिका एषा ॥ तत्कस्य
तिमेतदवोचत् ॥ किं पुनराय्य सुभुते मायोपमास्ते त्वानते माया ॥ एवमुक्ते आयुष्मानसुभुतिः तां देवपुत्रां
माया च सत्ताश्चाद्यमेतदद्वैधीकारं सर्वधर्मा अपि देवपुत्रा मायोपमाः स्वप्नोपमा श्रोत आपन्नोपमा योयमः
मिफलमपि ॥ एवमनागम्यप्यनागमिफलमपि अर्हत्त्वमपि मायोपमं प्रत्येकं कुरु कोपि मायोपमः स्वप्नोपमः
बुद्धमपि मायोपमं स्वप्नोपमं ॥ अथ खलु ते देवपुत्रा आयुष्मांतं सुभुतिमेतदवोचत् ॥ सम्यक्संस्तु कोप्याय्य
वदसि ॥ सुभुतिगृह ॥ निर्वाणमपि देवपुत्रा मायोपमं स्वप्नोपममिति वदामि ॥ किं पुनरन्यधर्मं ते देव
सुभुतिगृह ॥ तत्रादि देवपुत्रा निर्वाणादप्यन्यः कश्चिद्भूमौ विशिष्टतरः स्यात्तस्य हं मायोपमं स्वप्नोपमं स
निर्वाणं चाद्यमेतदद्वैधीकारं ॥ अथ खलु आयुष्मानशारिपुत्र आयुष्माश्च पुणो मैत्रायणीपुत्र आयु
श्रावका अने कैवोधिमतसहस्रैः सार्धं आयुष्मांतं सुभुति स्थविरमामंत्रयामासुः ॥ केऽस्या आयुष्मानसु
युष्मानामंदस्तान् स्थविरानेतदवोचत् ॥ ते खलु आयुष्मानसुभुतिः स्थविरास्तं स्थविरानेतदवोचत् ॥

नासा आशु धातः प्रज्ञा पारमिता यां ए वं निर्दिशमानायाः केचिन्प्रत्येषका भविष्यति ॥ तत्कस्य हेतोस्तथा ह्यत्र न क
द्वर्मः सु धातेन कश्चिद्वर्मः परिधीयते न कश्चिद्वर्मः प्रज्ञप्यते ॥ तथैवासाः प्रज्ञा पारमिता यां ए वं निर्दिशमाना
र्मप्यप्यस्या यैरा सुभुतिना भाष्यमाणा स पूजा र्थं यत्तत्तत्पुष्पाणि भिनिर्या यार्य सुभुति मत्तव कि रेयमिति ॥
त ॥ अथ खल्ला सु धातः सुभुतेः स्थविरस्य शक्रं देवानामिन्द्रमनुष्या हरणा येतदभूत् ॥ नखलु प्र नरपिमानि प्र
भव कीर्त्तानिर्मितानि पुष्पाणि नैतानि पुष्पाणि वृक्षगुल्मलतानि जितानि यानि यानि शक्रेण देवानामिन्द्रेण
ते श्वेतसैव चेत्तः ॥ पारवितर्कमाज्ञाया सु धातं सुभुति मेतदवोचत् ॥ अनिर्जाना येतान्यार्य सुभुते पुष्पाणि ॥
अथ खल्ला सु धातः सुभुतिः शक्रं देवानामिन्द्रमेतदवोचत् ॥ यत्त्वं कौशिकैव वदसि ॥ अनिर्जाना येतानि पुष्पाणि
नेतत्तत्पुष्पं ॥ अथ खलु शक्रस्य देवानामिन्द्रेण येतदभूत् ॥ गंभीरपुत्रो वतायमार्यः सुभुतिस्तान्नामपदप्रज
खलु शक्रो देवानामिन्द्रमा सु धातं सुभुति मेतदवोचत् ॥ एवमेतदार्य सुभुते एवमेतत् ॥ एवं चात्र बोधिसत्त्वेन
नामिन्द्रमेतदवोचत् ॥ एवमेतत्तत्कौशिकैवमेतदेव मंत्रम बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन शिशितं ॥ एवं शिष्यमा
नागामिफलेनार्हत्वेन शिक्षते न प्रत्य कवुद्धत्वेन शिक्षते ॥ नवुद्धत्वेन शिक्षते ॥ यो ना सुभुमिषु शिक्षते ॥ सवुद्धत्वे
षु शिक्षते ॥ मोऽप्रमेयेषु संख्येषु वुद्ध धर्मेषु शिक्षते ॥ स न रूपस्य विवृद्धये शिक्षते ॥ न परिहाणाय ॥ ए

यहेतोसथासन्ननकश्चिद्र्मःसुच्यतेनकश्चिद्र्मःपरिणीयतेनकश्चिद्र्मःप्रशस्यते ॥ तयथेवान्ननकश्चि
यांएवंनिर्दिशमानायानकेचित्प्रत्येकभाविष्मति ॥ अथखलुशक्रस्यदेवानामिंद्रस्येतदभूत् ॥ अस्यध
न्यवकिरेयमिति ॥ अथखलुशक्रदेवानामिंद्रस्येतायांपुष्पाणिनिर्मायायुष्मंतंमुभुतिमत्यवाकिर
नखलुपुनरपिमानिपुष्पाणिमयात्रयस्त्रिंशोपुदेवेषुप्रचरंतिहृष्टपुष्पाणिनीमानिशक्रैरादेवानामिंद्राणां
क्रैरादेवाणामिंद्राणामवकीर्णानिमनोमयानेनानिपुष्पाणिनिअथखलुशक्रोदेवानामिंद्रयायुष्मंतःमुभु
र्भ्यमुभुतेपुष्पाणि ॥ तत्कस्यहेतोर्नहिमनोनिर्जातानिकानिचित्पुष्पाणिनापिहृक्षगुल्मलतानिर्जातानि ॥
निर्जातानेनानिपुष्पाणिनेनानिपुष्पाणिमनानिर्जातानि ॥ नापिहृक्षगुल्मलतानि ॥ यत्कौशिकानिर्जातं
तिलाश्चनामपदप्रशस्तिर्निर्देशति ॥ ताश्चनविशोधयंतितांचोत्तानीकरोति ॥ तामेवचोपदिशति ॥ अथ
एवंचात्रबोधिसत्वेनमहासत्वेनशिक्षितव्यथार्यसुभुतिरूपदिशति ॥ एवमुक्तेआयुष्मन्सुभुतिःशक्रंदेवा
क्षेत्रं ॥ एवंशिक्षमाणाःकौशिकबोधिसत्त्वोमहासत्त्वो नश्रोतश्रापतिफले शिक्षते ॥ नसकृदागामिफलेना
शिक्षते ॥ सवुद्धत्वेसर्वज्ञत्वेवाशिक्षते ॥ योवुद्धत्वेसर्वज्ञत्वेवाशिक्षते ॥ सोअप्रमेयेषसंख्येषुवुद्धधर्मे
॥ नपरिहाणाय ॥ एवंमनवेदनायासंज्ञायानसंस्काराणांमनविज्ञानस्यवृद्धयेशिक्षतेनपरिहाणाय ॥ यो

॥ प्रज्ञा ॥

१३

न रूपस्य विद्वद्भ्यो शिक्षते न परिहाताय ॥ एवं यो न वेद नाया न संज्ञाया न संस्काराणां एवं यो न विज्ञानस्य विद्वद्भ्यो
स्काराणां स न विज्ञानस्य परिग्रहाय शिक्षते नोत्सर्गय ॥ नापि कस्यचिद्भर्मस्य परिग्रहाय शिक्षते नोत्सादाय नांतर्द्वि
न सर्वज्ञताया अपि परिग्रहाय शिक्षते नोत्सादाय नांतर्द्विनाय शिक्षते यो न कस्यचिद्भर्मस्य परिग्रहाय शिक्षते न
नाय ॥ एवं शिक्षमागोः बोधिसत्त्वो महासत्त्वः सर्वज्ञताया शिक्षते ॥ सर्वज्ञताया त्रिर्यस्यंति ॥ अथ खल्वस्युक्
न कस्यचिद्भर्मस्य परिग्रहाय शिक्षते नोत्सादाय नांतर्द्वार्य शिक्षते ॥ स न सर्वज्ञताया अपि परिग्रहाय शिक्षते न
सर्वज्ञताया त्रिर्यस्यंति ॥ आयुष्मानसुभुतिराह ॥ एवं मे तदा युष्मानशारिपुत्रैव मे तत् ॥ यदा युष्मानशारिपुत्र
स न सर्वज्ञतायां अपि परिग्रहाय शिक्षते ॥ नोत्सादाय नांतर्द्विनाय शिक्षते ॥ सर्वत्रुद्धधर्माणां मपि न परिग्रहाय शिक्षते न
ज्ञतायां शिक्षते सर्वज्ञताया त्रिर्यस्यंति ॥ ॥ अथ खलु शक्रो देवानां मिंद्रायुष्मांतं शारिपुत्रमेतदवोचत् ॥ प्र
ज्ञा पारमिता कौशिक बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनायुष्मानः सुभुतेः परिवर्त्तांगवेधितया ॥ एवं सुक्ते शक्रो देवानां
तदधिष्ठानं वेदितव्यं ॥ यदा र्यसुभुतिः प्रज्ञा पारमिता भाषते ॥ आयुष्मानशारिपुत्र आह ॥ तथा गतस्यैष
पारमितां भाषते ॥ अथ खल्वस्युष्मानसुभुतिः शक्रदेवानां मिंद्रमेतदवोचत् ॥ यत्तु कौशिकैवं वदसि ॥ कस्ये
ते इति तथा गतस्यैष कौशिकानुभावो वेदिष्यत्तथा गतस्यै तदधिष्ठानं वेदितव्यं ॥ यदहं प्रज्ञा पारमितां भाषे ॥

नविज्ञानस्य विद्वद्ये शिक्षते न परिहाताय स न रूपस्य परिग्रहाय शिक्षते नोत्सर्गाय एवं स न वेदनाया न संज्ञाय न सं
क्षते नोत्सादाय नान्तर्द्वानाय शिक्षते या न कस्यचिद्धर्मस्य परिग्रहाय शिक्षते नोत्सादाय नान्तर्द्वानाय शिक्षते ॥ स
स्य परिग्रहाय शिक्षते नात्साय नान्तर्द्वानाय शिक्षते ॥ स न सर्वज्ञताया अपरिग्रहाय शिक्षते नात्सादाय नान्तर्द्वाना
य शिक्षते ॥ अथ खल्वयुष्मान् शारिपुत्र आमुष्मन्तं सुभुतिमेतदवोचत् ॥ य आमुष्मान् सुभुते वोधिसत्त्वो महासत्त्वो
अपरिग्रहाय शिक्षते नोत्सादाय नान्तर्द्वानाय शिक्षते ॥ एवं शिक्षमाणा आमुष्मान् सुभुते वोधिसत्त्वो महासत्त्वः
यदा मुष्मान् शारिपुत्र वोधिसत्त्वो महासत्त्वो न कस्यचिद्धर्मस्य परिग्रहाय शिक्षते नोत्सादाय नान्तर्द्वानाय शिक्षते ॥
सपि न परिग्रहाय शिक्षते नोत्सादाय नान्तर्द्वानाय शिक्षते ॥ एवं चायुष्मान् शारिपुत्र शिक्षमाणा वोधिसत्त्वो महासत्त्वः सर्व
रपुत्रमेतदवोचत् ॥ प्रज्ञापारमिता आर्यशारिपुत्र वोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन कुतोगावेदितव्या ॥ शारिपुत्र आह ॥
एवमुक्ते शक्रो देवानामिन्द्र आमुष्मन्तं शारिपुत्रमेतदवोचत् ॥ कस्यैव आर्यशारित्रानुभावो वेदितव्यः ॥ कस्यै
व आह ॥ तथागतस्यैव कौशिकानुभावो वेदितव्यः ॥ तथागतस्यैतदधिष्ठानं वेदितव्यं ॥ यदा मुष्मान् सुभुतिः प्रज्ञा
शिकैर्वंददसि ॥ कस्यैवानुभावो वेदितव्यः ॥ कस्यैतदधिष्ठानं वेदितव्यं ॥ यदा र्यसुभुतिः प्रज्ञापारमितां भाष
प्रज्ञापारमितां भाषे ॥ यदापि कौशिकैर्वंददसि ॥ प्रज्ञापारमिता वोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन कुतोगावेदितव्या ॥ प्रज्ञापा

रामता कौशिक बोधिसत्त्व नरूपाङ्ग वेधितव्या ॥ नाण्यन्यत्र रूपाङ्ग वेधितव्या ॥ एवं वेदनाया न संज्ञाया न संस्कारेभ्यः
रमिता ॥ माण्यन्यत्र रूपायज्ञा पारमिता ॥ एवं वेदना न संज्ञा न संस्कारा न विज्ञानं प्रज्ञा पारमिता नाण्यन्यत्र विज्ञानं
तेयमार्यसुभुतेय इत प्रज्ञा पारमिता ॥ अप्रमाणा पारमितेयमार्यसुभुतेय इत प्रज्ञा पारमिता ॥ अपरिमाणा पारमितेय
रः सुभुतिगार ॥ एवं मेतत्र कौशिकैव मेतत्र ॥ महापारमितेयं कौशिक य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ अप्रमाणा पारमितेय
पारमितेय कौशिक प्रज्ञा पारमिता ॥ तत्कस्यरेतोः ॥ रूपमहत्तयोः कौशिक महापारमितेयं ॥ य इत प्रज्ञा पारमिता ॥
रूपाप्रमाणा तेषां कौशिक प्रमाणा पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञाना प्रमाणा तथा
रमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञाना परिमाणा तथा कौशिका परिमाणा पारमितेयं य इत प्र
संज्ञा संस्कारा विज्ञाना नंत तथा कौशिकानंत पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ एवं महापारमितेति कौशिकानाभि
नाभिनिविशते ॥ तस्मात् कौशिक महापारमितेयमप्रमाणा पारमितेयमपरिमाणा पारमितेयमनंत पारमितेयं कौ
मिता ॥ सत्त्वानंतया कौशिकानंत पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ कथं पुन कौशिकारम्भणानंत तथा अनक
पलभ्यते ॥ ततः कौशिकानंत पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ अनेम कौशिक यथ्यायेता रम्भणांत तथा अ
यंतान तेषां मंतो वामध्यम्यपर्यवसानमवाऽपलभ्यते ॥ तस्मात् कौशिकानंत पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता

न संज्ञायान संस्कारेभ्यो न विज्ञाना न वैधित्या ॥ नाप्य न्यत्र विज्ञाना न वैधित्या ॥ तत्कस्य हेतोस्तथा हि न रूपं प्रज्ञा पा
मिज्ञानाप्य न्यत्र विज्ञानां प्रज्ञा पारमिता ॥ एवमुक्तैश्चो देवाना मिन्द्र आयुषां तं सुभुति मेतद वोचत ॥ महापारमि
अपरिमाणा पारमितेयमार्थसुभुते य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ अंत पारमितेयमार्थसुभुते य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ स्थवि
अप्रमाणा पारमितेयं कौशिक यत प्रज्ञा पारमिता ॥ अपरिमाणा पारमितेयं कौशिक य इत प्रज्ञा पारमिता अनेन
य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कार विज्ञान महत्त पारि कौशिक महापारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता
विज्ञाना प्रमाणा तया कौशिका प्रमाणा पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ रूपा परिमाणा तया कौशिका परिमाणा पा
णा पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ रूपानंत तया कौशिकानंत पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ एवं वेदना
मतेति कौशिकानाभिनिविशते ॥ एव प्रमाणा पारमितेति ॥ एवं अपरिमाणा पारमितेति ॥ एव मनंत पारमितेभि
मनंत पारमितेयं कौशिक य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ आरंवाणा नंत तया कौशिकानंत पारमितेयं य इत प्रज्ञा पार
णानंत तया अनक पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ सर्वधर्माणां हि कौशिक यतो न मध्यं न पर्यवसानमु
णा रस्वणां ततया अनंत पारमितेयं य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ पुनरपरं कौशिक यत्मा सर्वधर्मा अनंतता अप
य इत प्रज्ञा पारमिता ॥ तत्कस्य हेतोरूपस्य हि कौशिकानां तो न मध्यं न पर्यवसानमुपलभ्यते ॥ एवं वेदनायाः

॥ उजा ॥

॥ १४ ॥

संज्ञायाः संस्काराणां विज्ञानमपि कौशिकनाकोनमध्यत्रपर्यवसानमुपलभ्यते ॥ अनेनापि कौशिकपर्याय
ऽपर्यंतस्तत्कस्य हेतोर्नाहिसत्त्वस्यांतो वाममध्यं वा पर्यवसानमोपलभ्यते ॥ तस्मात्कौशिकसत्त्वानंततया अ
तिमेतद्वोचत् ॥ कथं सार्यमुभुते सत्त्वानंततया अनंततया अनंतपारमितेयं यदुत प्रज्ञा पारमिता ॥ स्थवि
त्रपारमितेयं यदुत प्रज्ञा पारमिता ॥ शक्र आह ॥ कथं तर्हेदानीमार्यमुभुते सत्त्वानंततया अनंतपारमि
धर्मस्यादिवचनं यदुतः सत्त्व इति ॥ शक्र आह ॥ नैतदमार्यमुभुते धर्माधिवचनं ना धर्माधिवचनं यदुत स
रं वाममेतं नामधयं प्रक्षिप्तं यदुत सत्त्व इति ॥ स्थविरः सूभृतिराहः ॥ तत्किं मन्यसे कौशिक काचिदत्र सत्त्व
सत्त्वपरिदीपनाकृता ॥ तत्र का सत्त्वानंतता ॥ सचेत्कौशिकतथागतोऽहं न सत्यं कसं वुद्धाऽनंतविज्ञप्तिर्य
त्व इति ॥ वाचं भाषते ॥ अपि न तत्र कश्चि सत्त्व उत्यत्रोवा उत्यत्र स्पते वा उत्यत्र स्पते वा निरुद्धो वा निरोत्स्पते
दादि परिशुद्धता सत्त्वस्य ॥ सुभृतिराह ॥ अनेनापि कौशिकपर्यायेण एव सत्त्वानंततया अनंतपारमि
त्रता वेदितव्याः ॥ अथ खलु सेन्द्रका देवाः सखलकाः सजायतिकाः सर्षिनरनारी गणास्त्रिरुदानयन्ति स
ते न ह सुच्यते ॥ देश्यते प्रकाशमायते ॥ तथा गतं तं वयं भगवन् बोधिसत्त्वं महासत्त्वं मया ग्रेणाधारयिष्या
मसत्त्वः प्रज्ञा पारमिता विहारेण विहरिष्यति ॥ अथ खलु भगवांस्तान् सेन्द्रका देवान् सखलकान् सप्रजा

नापिकौशिकपण्यिणारम्भणानंतयातंतपारमितेयंयउतप्रज्ञापारमिताः॥ पुनरपरंकौशिकसत्त्वानंतो
 कसत्त्वानंततया अनन्तपारमितेयंयउतप्रज्ञापारमिता ॥ अथखलुशक्रोदेवानामिंद्रायुष्मंतसुभ
 ज्ञापारमिता ॥ स्थविरःसुभुतिराह ॥ नकौशिकगणानातायोगेननायताता वरुलेनवासत्त्वानंततयाअन
 ततयाअनंतपारमितेयंयउतप्रज्ञापारमिता ॥ स्थविरःसुभुतिराह ॥ तत्किंमन्यसेकौशिककतमस्येत
 मविचचनंयउतसत्त्वःसत्त्वइति ॥ आगंतुकमेतन्नामधेयंप्रक्षिप्तमवलुकमेतन्नामधेयंप्रक्षिप्तमना
 ककाचिदत्रसत्त्वपरिधीयनाकृता ॥ शक्रआह ॥ नोदीदंमार्यसुभूते ॥ सुभुतिराह ॥ यत्रकौशिकनकाचि
 त्पुत्राःनंतविज्ञप्तिष्योषेनगंभिरनिर्घोषेणस्वरेणगंगानदीवालुकोपमानकल्याणव्यवतिष्ठमानःसत्त्वःस
 त्त्वोवातिरोत्स्यतेवानिरूध्यतेवा ॥ शक्रआह ॥ नोदीदंमार्यसुभूते ॥ तत्कस्यहेतुरादिश्रुत्वा
 ततयाअनंतपारमितेयंयउतप्रज्ञापारमिता ॥ एवंचपुनःकौशिकसत्त्वानन्ततयाप्रज्ञापारमिताअनं
 तास्त्रिरुदयन्तिस्म ॥ अहोधर्माअहोधर्माअहोधर्मस्यप्राडुर्भावःसआर्यतासुभुतिनास्थविरेणसुभावि
 मयाग्रेणधारयिष्यामोयोऽनयाप्रज्ञापारमितयाअविरहितो ॥ भविष्यति ॥ योपिचानेनबोधिसत्त्वोम
 सवत्सुकान्सप्रजापतिकाःसर्विसरनारीगणानामंत्रयतेस्म ॥ एवमेतदेवपुत्राएवमेतत् ॥ यदाहं

देवपुत्रादीपंकरस्यतथागतस्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्यातिकेरीपावत्यां राजधान्यामंतरापणमध्यागतो नयाप्रज्ञापार
गायांसम्यक्संबोधो भविष्यसितं माता वानागते व्यसंख्येयैः कलैः शाकमुनिर्नामितथागतो ह न सम्यक्संबुद्धो
चतुर्भोगवात्रिति ॥ अथ खलु ते देवपुत्रा भगवंतमेतदवोचत् ॥ आश्चर्य्यभगवन्परमाश्चर्य्यमुगतयां व
ति ॥ ॥ आर्याष्टसाहस्रिकायां प्रज्ञापारमितायां शक्रपरिवर्त्तेनामदितीयः ॥ २ ॥ अथ खलु भगवाने
काः सन्निपत्तिनाः सन्निपत्तिश्चाभुवन्नादेवपुत्रांसन्निपत्तिनां सन्निपत्तिंश्च विदित्वा तांश्च सर्वंश्च तत्रः पर्व
कायिकादेवपुत्रानाभावांश्च पीत्रशुभांश्च कनिष्ठाश्च देवपुत्रान् शाशिनाः स्थापयित्वा शक्रदेवे बुद्धपुत्रान्
पुत्रानामंत्रयत्नेन ॥ योरिकश्चिदेवपुत्राः कुलपुत्रो वा कुलदुहितो वा इमां प्रज्ञापारमितामुक्तुं शिष्यंति धारयि
वतारं प्रेषितोऽवतारंगवेषितोऽवतारं लप्सन्ते ॥ नापितस्य कुलपुत्रस्य वा कुलदुहितुर्वामिनुष्या वा अमनुष्य
विषमापरिहारेण कालं करिष्यति ॥ पुनरपरं देवपुत्राय च देवपुत्रा अनुत्तगायां सम्यक्संबोधोऽप्रस्थिता ये च
सं कुलकुलपुत्रं वा कुलदुहितं वा पसंकमिष्यन्ति मत्स्यते ॥ तस्य च कुलपुत्रस्य वा कुलदुहितुर्वामिनुष्या वा प्रज्ञापारमि
ष्यंति धारयिष्यंति वा च यिष्यंति पर्यवाप्स्यंति पुनर्वा यिष्यंति न च खलु पुनर्देवपुत्रास्तस्य कुलपुत्रस्य वा कुल
स्यारपगतस्य वा दृशमुलगतस्य वा श्रमागगतस्य वा भवकाशगतस्य वा पथिगतस्य वा योऽथगतस्य वा

गताः न यथा प्रज्ञा पारमिताया अविरहितोऽभूवं ॥ तदा हं दीपं करेण तत्थागतेनार्हता सम्यक् संबुद्धेन व्याकृताः नु त
तो हं न सम्यक् संबुद्धो विद्या चरणा सम्यक् नः सुततो लोकविदनुतरः पुरुषदम्प शारथिः शांता देवानां च मनुष्याणां
रमाश्चर्य्य सुगतयां वदियं प्रज्ञा पारमिता बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां सर्वज्ञताया आहारिकाया अनुपरिगारिका चैः
॥ अथ खलु भगवानेन तत्र देवपुत्राः पर्वदिसन्निपत्तिताः सन्निपत्ता आभुत वन्या अभिभुभिभुत्तुपासकोपासि
श्च सर्वे श्रुतस्त्रः पर्वदः सन्निपत्तिताः सन्निपत्तां श्रुतिदिता कामा वचनान्तरूपा वचनान् श्रुदेवपुत्रान् बुद्धकायि
नाशकदेवे बुद्धपुत्रान् कामा वचनान् देवपुत्रान् महाबुद्धपुत्रान् श्रुबुद्धकायिकान् देवपुत्रान् भास्वरान् श्रुदेव
पुत्रान् शिष्यान्ति धारयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति पर्यवाप्स्यन्ति प्रवर्तयिष्यन्ति ॥ न तस्य मारो वा मारकायिका वा देवता अ
मिनुष्या वा अमनुष्या वा अतारपक्षिणोऽवतारगवेष्टितोऽवतारं लप्स्यते ॥ नापि सकुलपुत्रो वा कुलदुहिवा
तो बोधोऽप्रस्थिता ये श्रुदेवपुत्रैरियं प्रज्ञा पारमिता नो ह्युहीतान धारितान वा चित्तान पर्यवाप्ता न प्रवर्तिता देवपुत्रां
नुर्वर्त्तिमां प्रज्ञा पारमिता मुहूर्त्तकृत् नो वाचयतो पर्यवाप्नुवतः प्रवर्त्तयमानोऽन्त्रिका द्रोष्णंति श्रुता नो दूरा ही
कुलपुत्रस्य वा कुलदुही नुर्वर्त्तिमां प्रज्ञा पारमिता मुहूर्त्तकृत् नो धारयतो वाचयतः पर्यवाप्नुवतः प्रवर्त्तयमान
वा बोधोऽप्रस्थिता ये श्रुदेवपुत्रैरियं प्रज्ञा पारमिता नो ह्युहीतान धारितान वा चित्तान पर्यवाप्ता न प्रवर्तिता देवपुत्रां

॥ प्रज्ञा ॥

॥ १५ ॥

स्थितस्यवानिपन्नस्य वाभयं वाभविष्यति ॥ संमितत्वं वाभविष्यति उ त्पं स ते व ॥ अथ खलु चत्वारो महाराजानो
मर्यवा पुत्रवन् ॥ प्रवर्तयन् सकुलपुत्रो वा कुलउहिताया नत्रयसत्त्वां विनयति न च सत्त्वं संज्ञा मुत्पादयति
पारमिता मुकुहीष्यति धारयिष्यति वाचयिष्यति पर्यवाप्स्यति प्रवर्तयिष्यति ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिंद्रो
प्रिंसं विधास्यामि य इमां प्रजा पारमितां मुकुहीष्यति धारयिष्यति वाचयिष्यति पर्यवाप्स्यति ॥ प्रवर्तयिष्यति ॥ उल्हादि
पुत्रस्य वा कुलउहितुर्वरिश्वा वरणा गुप्रिंसं विधास्यामि ॥ य इमां प्रजा पारमिता मुकुहीष्यति धारयिष्यति वाचयिष्यति
आश्चर्यं भगवन् यदि मां प्रजा पारमिता मुकुहीष्यति धारयन् वाचयन् पर्यवाप्स्यति प्रवर्तयन् सकुलपुत्रो वा कुलउ
जा पारमितायां उकुहीतायां सर्वाः पारमिता उकुहीता भवन्ति ॥ एवमुक्ते भगवान् शक्रं देवानामिंद्रमेतद व
मिता उकुहीता भवन्ति ॥ पुनरपरं कौशिक प्रजा पारमितायां धारीतायां वाचितायां पर्यवाप्तायां प्रवर्तितायां स दु
र्धरा साधु च सुयु च मनसि कुरु भाषिष्यः हं ते साधु भगवन् त्रिभिः शक्रो देवानामिंद्रो भगवन्तः प्रत्य श्रोषीष्य
ते विरोधयितव्यं मन्मते तेषां विग्रहीतु कामानां विवदितु कामानां विवदितु कामानां विरोधयितु कामानां मुत्प
वदितु कामानां विरोधयितुं कामानां त्रतेऽभिप्रायाः परिपुरि कुमिष्यन्ति ॥ तत्कल्पहेतोः ॥ रेवं ह्येतत् कौशिक भ
ष्यति पर्यवाप्स्यति प्रवर्तयिष्यति देशयिष्यत्युपदेश्यत्युद्देश्यति स्वाध्यास्यति ॥ तस्मै वंता सुत्पात्रा न्यधिकर

चत्वारो महा राजानो भगवंत मेतदवोचत् ॥ आश्चर्य्य भगवन् यदि मां प्रज्ञा पारमिता मुकुं धारयन् वाचय
 त्वं संज्ञा मुत्पादयति ॥ वयं भगवंत सप्तकुलपुत्रस्य वाकुल उरितुर्वारिशा वरणा गुप्तिं संविधास्यामो य इमां प्रज्ञा
 लुशक्रो देवानामिंद्रो भगवंत मेतदवोचत् ॥ अहमपि भगवन् सप्तकुलपुत्रस्य वाकुल उरितुर्वारिशा वरणा गु
 वत्त्रयिष्यति ॥ उत्सापि सप्तपति ॥ सार्द्धं तुलकायिकै देवपुत्रैर्भगवंत मेतदवोचत् ॥ अहमपि भगवंत सप्तकुल
 धारयिष्यति वाचयिष्यति पर्य्यवाप्यति प्रवर्त्तयिष्यति ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिंद्रो भगवंत मेतदवोचत् ॥
 सप्तकुलपुत्रो वाकुल उरिता वा इमां नियतो दृष्ट धार्मिकान् गुणान् मपुनिलभते ॥ परिगृह्णाति किं पुनर्भगवन् पु
 त्रं देवानामिंद्रं मेतदवोचत् ॥ एवमेतत्त कौशिकै वमेतत् ॥ प्रज्ञा पारमितायां कौशिके ॥ कुहीतायां सर्वाः षण्णार
 प्रायां प्रवर्त्तितायां सप्तपुत्रोः वाकुल उरिता वाया म दृष्ट धार्मिकान् गुणान् परिगृह्णाति ॥ तान् कौशिक सर्वा
 भगवंतः प्रत्य श्रोषीद्भगवानेतदवोचत् ॥ तत्र कौशिकेयं सम इमं धर्मं विगृहीत वं मन्यते दिवदित वं मन्यं
 धयितुं कामानां मुत्पन्नोत्पन्ना विगृहा विवादा विरोधाः ॥ पुनरेवांतर्ज्जस्यंति नस्थास्यंति तेषां विगृहीतु कामानां वि
 रेवं हेतत्त कौशिक भवति ॥ य इमां प्रज्ञा पारमितां कुलपुत्रो कुल उरिता वा उकुहीष्यंति धारयिष्यंति वाचयि
 सुत्पन्ना न्यधिकरणा नि पुनरेवांतर्ज्जस्यंति ॥ नस्थास्यंति तेषां विगृहीतु कामानां विवदितु कामानां विरोध

यितुकामानात्रने अभिप्रायाः परिपूरिकमिष्यन्ति ॥ इममपि सकौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा दृष्ट धार्मिकं गु
शयसुदिशति साधायति ॥ तमथापि नामकौशिक मयी नामोषधी सर्वविषधी सर्वविषप्रशमनी तत्राशीर्विष
वेत् ॥ स आशीविषसंप्राणा कृजातंगश्वेनानुवधीयादनुगच्छेदाहारहेतोर्भक्षयितुकामः ॥ अथसंप्राणा क
षध्यागश्वेनैव प्रसुदावर्त्तते ॥ तत्कस्य हेतोस्तथाहिनस्य श्रौषध्याभैषज्यगुणाः सतादृशो यत्तस्याशीविषस्यंति
उहिता वा इमां प्रज्ञापारमिता मुकुक्षिष्यन्ति धारयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति पर्यवाप्यन्ति प्रवर्त्तयिष्यन्ति देशयिष्यन्ति उपदे
यिष्यन्ति ॥ ते प्रज्ञापारमितायास्ते जसावलेन स्थामतः प्रज्ञापारमितावलाधानेन क्षिपुंस्तत एवोपनश्यन्ति उप
स्यन्ति ॥ तत्कस्य हेतोः प्रज्ञापारमिता हि रागादिनां यावन्निर्वाणा ग्राहस्योपशमयित्री न विवर्द्धिकेति ॥ चत्वारश्च
रक्षावरणागुप्ति संविधास्यन्ति ॥ य इमां प्रज्ञापारमिता मुकुक्षिष्यन्ति धारयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति पर्यवाप्यन्ति प्रवर्त्तयि
र्मिको गुणः परिगृहीतो भविष्यति ॥ पुनरपरं कौशिक यः कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा इमां प्रज्ञापारमिता मुकुक्षिष्यन्ति
ति ॥ स आदेयवचनश्च भविष्यति ॥ स उवचनश्च भविष्यति ॥ मितवचनश्च भविष्यति अप्रकीर्तवचनश्च भ
हितं प्रज्ञापारमिता परिदमयन्ति प्रज्ञापारमिता परिणामयन्ति ॥ न च क्रोधस्वर्जयन्ति न मानस्वर्जयति ॥ स नोप
वा कुलउहिनुर्वात्यन्ति मैत्री चोत्पद्यते न स्पैवं भवति ॥ स चेदहं व्यापादमुत्पादयिष्यामीतेनेति यागामेपरिभोत

वा दृष्ट धार्मिकं गुणं परिगृह्णाति यश्चां प्रज्ञा पारमिता मुकुटाति धारयति वा च यति पर्यवा प्रोति प्रवर्तयति दे
रामनीत आशीर्विषणु जंतु नावतुक्ति तेनाहाणार्थना आहारत वेधिराक कश्चिदेव प्राणाक जातो जंतुर्दृष्टो भ
॥ अथ स प्राणाक जातो येन सामचीनां मौषधी ते नोपसंक्रामंते नोपसंकुभ्यति येन ॥ अथ स आशीषस्तत्प्राज्ञौ
पत्न्याशीविषसंतदिषमभिभवति ॥ एवं वलवती हि सा औषधी ॥ एवमेव कौशिक यः कुलपुत्रो वा कुल
तदेशयिष्यति उपदेश्यति स्वाध्यास्यति ॥ तस्य कौशिक यानि तान्युत्रोत्पन्ना अधिकरतानि विग्रहा विवादा विरोधा भ
एवोपनश्यति उपशमिष्यति न विवर्द्धयंते यतो यत एवात्यन्तस्य ते तत्र तत्रैव निरोत्संते ॥ अंतर्जास्यंति न स्था
ईकेति ॥ चत्वारश्च तस्य महराजान शक्रश्च देवानामिंद्रो ब्रह्मा च संपतिः सर्वे च बुद्धा भगवतो बोधिसत्वाश्च
पर्यवाप्यति प्रवर्तयिष्यति देशयिष्यंति उपदेश्यति स्वाध्यास्यति ॥ अयं तेन कुलपुत्रेण वा कुलपुत्रेण वा दृष्टधा
रमिता मुकुटाति धारयति वा च यिष्यंति पर्यवाप्यति प्रवर्तयिष्यंति देशयिष्यति उपदेश्यति स्वाध्यास्य
प्रकीर्तयिष्यति ॥ न च कोधादिभूतो भविष्यति ॥ न च मानानिभूतो भविष्यति ॥ तत्कस्महेतोस्तथा
स्वर्जयति ॥ स नोपेनाहं परिगृह्णाति न वा पादं परिगृह्णाति ॥ नानुशयं धारयति ॥ एवं चरतोऽस्य कुलपुत्रस्य
नेन्द्रियाणि मे परिभोत्संते सुवर्णाश्च मे धस्यते ॥ अमुकश्चैतन्मम यदहमनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ संप्रस्थितस्व

॥ ३३ ॥

॥ १६ ॥

वशिष्ठिनुकामः क्रोधस्य वशंगच्छे यमित्येवं संशिष्यमेव स्मृतिं प्रति लभते इममपि स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा
तिपर्यवाप्यति प्रवर्तयिष्यति देशमिष्यत्युपदेश्य सुदेश्यति स्वाध्यास्यति ॥ एवमुक्ते शक्रो देवानामिन्द्रो भगवत
मायवो धिसत्त्वानां मरुसत्त्वानां ॥ भगवानाह ॥ पुनरपरं कौशिक यस्मां प्रज्ञा पारमितां कुलपुत्रो वा कुलउहिता
सुदेश्यति स्वास्यति ॥ स चेत् कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा इमां प्रज्ञा पारमितामेव मुकुटधारयन् वाचयन् पर्यव
त्तस्य संग्राममवतरतो वा अवतीर्त्तास्व वा अतिक्रामंतो वा संग्राममध्यगतस्य वा तिष्ठतो वा निष्ठतं स्पवा ॥ अस्म
सि कुर्वतो वा उक्ते शितो वा धारयतो वा वाचयतो वा पर्यवाप्तुवतो प्रवर्तयतो वा देशयतो वा उपदिशतो वा उहि
तुया नैतत्स्थानं विप्रते ॥ स चेत् पुनस्तस्य कौशिक तत्र शस्त्रं वा दण्डं वा लोख्वा अन्यथा शिपेन तत्र स्पशरीर
य उत प्रज्ञा पारमिता ॥ अपरिमारो यं कौशिक विप्राय उत प्रज्ञा पारमिता ॥ अनुत्तरे यं कौशिक विप्राय उत प्र
य उत प्रज्ञा पारमिता ॥ तत्कस्य हेतोरत्र हि विप्रायां शिक्षमाणाः कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा ना तस्माद्वाधा य
यां शिक्षमाणा वो धिसत्त्वो मरुसत्त्वोऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधिमभिसंभोतस्य ते ॥ सर्वज्ञज्ञानं च प्रति लप्स्यते
॥ तत्कस्य हेतोरत्र हि कौशिक विप्रायां शिक्षमानस्य वो धिसत्त्वस्य मरुसत्त्वस्य न तत्किंचिदस्ति ॥ यत्र प्रा
शिक विप्रायां शिक्षमानस्य वो धिसत्त्वस्य मरुसत्त्वस्य न तत्किंचिदस्ति ॥ यत्र प्राप्ते वा मज्ञा तस्यानसा सात

पुत्रोवाकुलउहितावाद्यधार्मिकंगुणपरिगृह्णाति ॥ यइमांप्रज्ञापारमितामुकुलीष्यतिधारयिष्यतिवाचयिष्य
 देवानामिदोभगवतमेतदवोचत् ॥ आश्चर्य्यभगवत्यथेयंप्रज्ञापारमितापरिदमनायप्रमुपस्थिता ॥ अनुना
 पुत्रोवाकुलउहितावाउकुलीष्यतिधारयिष्यतिवाचयिष्यतिपर्य्यवाप्स्यतिप्रवर्त्तयिष्यतिदेशयिष्यत्युपदेश्य
 रयन्वाचयन्पर्य्यवाप्नुवत्यवर्त्तयन्नुपदिशंनुदिशंस्वाध्यायन्संग्रामेवर्त्तमानेमंग्रामशिरसिसमारुहः स्या
 निषउंस्यवा ॥ अस्थानमेतत्कौशिकानवकाशोयतस्यकुलपुत्रस्यवाकुलउहितुर्वाइमांप्रज्ञापारमितामन
 वाउपदिशतोवाउदिशतोवास्वाध्यायतोवाजीवितातरायोवाभवेत् ॥ परोपक्रमेणवाजीवितांतरायंसोऽनुप्रा
 क्षिपेन्नतत्रस्यशरीरनिपत्तेन्नतकस्यहेतोर्महाविशेषं कौशिकयउत्तपुज्ञापारमिताअप्रसारोयंकौशिकविश्रा
 तौशिकविश्रायउत्तपुज्ञापारमिता ॥ अशमेयंकौशिकविश्रायउत्तपुज्ञापारमिता ॥ असमसमेयंकौशिकविश्रा
 वानात्समवाधाधायचेत्तयते ॥ नपरव्यावाधायचेत्तयतेनोभयवाधाधायचेत्तयतेअत्रहिकौशिकविश्रा
 नंचपतिलस्यते ॥ तेनसोऽनुत्तरांसम्पत्कसंबोधिमभिसंबुध्यसर्वज्ञानांचिन्तानिअववलोकयिष्यति
 किंचिदस्ति ॥ येनप्राप्तंवासंज्ञातंस्वानसाक्षात्कृतंवास्मात्तस्मान्सर्वज्ञज्ञानमित्युच्यते ॥ अयमपिकौ
 तज्ञातस्वानसाक्षात्कृतंवास्मात्तस्मान्सर्वज्ञज्ञानमित्युच्यते ॥ अयमपिकौशिकतेनकुलपुत्रेणवाकुल

उहित्रावाहृधार्मिकोगुणःपरिगृहीतोभविष्यति ॥ यश्चां प्रज्ञापारमितामुकुहीष्यतिधारयिष्यतिवाचयिष्यति
रंकोशिकयत्रेयं ॥ प्रज्ञापारमितामंतशोलिखित्वापुस्तकगतांकृत्वापूजापूर्वमंस्थापयित्वा न सत्करि
शयिष्यतेनोपदेश्यतेनार्देश्यतेन स्वाध्यासतेन तत्र कोशिकसत्त्वानां मनुष्यो वा अमनुष्यो वा अवतारार्थि को
कुलउहित्रावाहृधार्मिकंगुणपरिगृह्णाति ॥ पुनरपरंकोशिकतत्रथापिनामये बोधिमगात्ता बोधिमगात्
ष्यावातिर्यगोनिगतावानुपासय ॥ यावन्नतेशक्यामनुष्यैर्वा अमनुष्यैर्वा विहेठयितुम्वा व्यापादयितुं वा
तपंनोसथागता अर्हंतः सम्यक्संवृद्धा अभिसंवृद्धा अभिसंभोतस्यंते अभिसंवृद्धते वा ये सर्वसत्त्वानामभय
लउहित्रावाहृधार्मिकप्रज्ञापारमितामुकुहीष्यतिधारयिष्यतिवाचयिष्यतिपर्यवाप्यतिप्रवर्तयिष्यतिदेशयि
तुं वा व्यापादयितुं वा आवेशयितुं वा स्थापयित्वा पूर्वकर्मविपाकं ॥ तत्कस्य हेतो रनयवहि कोशिकप्रज्ञापा
नीयोऽपचायनीयः सत्करणीयो गुरु करणीयस्त्राशांशरतं लयनं कृतोभविष्यति ॥ तत्रोपगतानां सत्त्वानां
मुक्तेशक्तो देवानामिन्द्रो भगवन्नमेतदवोचत् ॥ यो भगवन्कुलपुत्रो वा कुलउहित्रावाहृधार्मिकप्रज्ञापारमि
तस्यीवरस्त्रध्वजपराठापताकाभिः समंतांच दीपमालाभिर्वज्रभिर्धामिभ्यश्च पूजाभिः सत्कृत्यार्च्युत्तु कृत्य
वृत्तस्य शिरागणितुपेपुप्रतिष्ठापयेत्परिगृहीयाद्धारयेच्चाचयेतां तथैव दिवाभिः पुष्पधूपगंधमालावि

येष्यति वाचयिष्यति पर्यवाप्यति प्रवर्तयिष्यति देशयिष्यत्युपदेश्यत्युपदेश्यति स्वाध्यास्यति ॥ पुनरप
यित्वानसत्करिष्यति नोदुषिष्यति नधारयिष्यति न वाचयिष्यति न पर्यवाप्यति न प्रवर्तयिष्यति न दे
शयिष्यति न उपदेशयिष्यति न उपदेश्यति न स्वाध्यास्यति ॥ इमपि स कौशिक कुपुत्रो वा
महागता बोधिमहापरिणामं गता वा बोधिमहाभंतरत गता वा बोधिदृशमुलगाता वा मनुष्या वा अमनु
ष्या वा पादयितुं वा आवेशयितुं वा स्थापयित्वा पूर्वकर्मविपाकं ॥ तत्कर्महेतोस्तत्र स्थिता नागातपस्य
ये सर्वसत्त्वानामभयमवैरमरुत्रासंप्रभावयिष्यति प्रकाशयिष्यति ॥ एवमेव कौशिक मन्त्रकुलपुत्रो वा कु
पुत्रो वा वृत्रयिष्यति देशयिष्यत्युपदेश्यति स्वाध्यास्यति ॥ तत्र कौशिक सत्त्वानशकामनुष्यैर्वा अमनुष्यैर्विहृत्य
हि कौशिक प्रज्ञा पारमिताया पृथिवी प्रदेशः सत्त्वानाम्येष भूतः कृत्तव्यदनीयो माननीयो पूजनीयोऽर्च
नीयगता नो सत्त्वानामिममपि कौशिक कुलपुत्रो वा कुलद्वहिता वा दृष्टधार्मिकगुणां परिगृह्णाति ॥ एव
वा इमां प्रज्ञा पारमितां लिखित्वा पुस्तकगतां कृत्वा स्थापयेद्देवानां च दिव्याभिः पुष्पधूपगंधमाल्यविलेपनच
सत्कुर्याद्भुक्तकुर्यात्मानयत्पुजयेदर्चयेदपचायेत् ॥ यश्च तथागतस्यार्हतः सम्यक्संनृत्यस्य परित
पुष्पगंधमाल्यविलेपनचर्माचिवरच्छत्रध्वजपराशरपाताकाभिः समंताच्च दिपमालाभिर्वज्रविधाभि

॥ पुज्ञा ॥

॥ १७ ॥

श्रुपूजाभिः सत्कृष्णकृष्णानामये पूजये अर्चयेदपचायेत् कतरस्योः कुलपुत्रयोः कुलउहित्रो वा वड
मेवात्र प्रतिपुष्पामि यथा तेषामने तथा व्याकृष्णः ॥ तत्कंसमये कौशिकयोः संतथागतस्यार्हतः सम्यक्
हतासम्यक् संवृद्धेनानुत्रांसम्यक् संवोधिः सर्वज्ञता प्रति लज्जा अभिसंनुद्धा ॥ एवं मुक्तेश क्रोदे वामिन्द्रो भ
हतासम्यक् संवृद्धेनानुत्रांसम्यक् संवोधिः सर्वज्ञता प्रति लज्जा अभिसंनुद्धा ॥ भगवानाह ॥ तस्मात्तर्हि कौशि
नुप्रति लज्जाया न तथागतस्य तथागत इति संख्या गच्छति ॥ येयं कौशिक सर्वज्ञता तथागतस्यार्हतः सम्यक् संवृ
पूजापारमिताया कोश स्य निर्जातः सत् सर्वज्ञज्ञाना श्रय भूतो भवति ॥ एवं श्लाघ्यं त्रिभिस्त्य सर्वज्ञज्ञान
पशरीरप्रभावना भवतिः ॥ एवं सर्वज्ञज्ञानहेतुको यमात्मभावशरीरप्रति लभः सर्वज्ञज्ञाना श्रय भूत त
योः पचायनीयः संवृद्धो भवति ॥ एवं च समपरिनिर्हृतस्यापि सत्तत्त्वां सरीराणां पूजा भविष्यति ॥ तस्मात्तर्हि व
कृत्वा स्थापयेदेनां च दिवाभिः पुष्पधूपगंधमालाविलेपनचूर्णां च वरच्छत्रध्वजपादापत्ताकाभिः सम
र्चयेदपचायेत् ॥ अधमकौशिक तयोः कुलपुत्रयोः कुलउहित्रो वा वड तं पुण्यं पुस वेत् ॥ तत्कस्य
यः कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा इह पूजापारमितायां लिख्यमानायां पुस्तकगतायां वा सत्कारं गुरुकारं मान
तत्कस्य हेतोः ॥ सर्वज्ञज्ञानस्य हि कौशिक तेन पूजा कृता भविष्यति ॥ यः पूजापारमिताये पूजा करिष्य

: कुलुडहित्रोवावकुतरपुणंप्रशवेत् ॥ एवमुक्ते भगवान्शक्रं देवानामिन्द्रमेतदवोचत् ॥ तेन हि कौशिकेन
 गतस्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्य सर्वज्ञतात्मभावोऽभिनिवर्तितः सकलमस्यां प्रतिपदिति धर्मात्तेन तथा गतेना
 शक्रो देवानामिन्द्रो भगवन्तमेतदवोचत् ॥ इहेव भगवन् भगवन्नाप्रज्ञापारमितायां शिष्यमात्तेन तथा गतेना
 ॥ तस्मात्तर्हि कौशिकेनान्तरमभावशरीरप्रतिलभेन तथा गतस्तथा गत इति संख्यागच्छति ॥ सर्वज्ञतायां
 स्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्य प्रज्ञापारमितानि जतिवास्य च कौशिकेन तथा गतस्यान्तरमस्याभावशरीरप्रतिलभः
 त्रिभिस्त्यसर्वज्ञज्ञानस्य प्रभावना भवति ॥ बुद्धशरीरप्रभावना भवति ॥ धर्मशरीरप्रभावना भवति ॥ सं
 ज्ञानाश्रयभूतत्वात् सर्वसत्त्वानां श्रेयभूतो वन्दनीयः सत्करणीयो गुरुकरणीयो माननीयः पूजनीयोऽर्चनी
 यः ॥ तस्मात्तर्हि कौशिकेन यः कुश्चि कुलपुत्रो वा कुलुडहित्रो वा इमां प्रज्ञापारमितानां लिखित्वा पूज्य कर्त्तव्यं वा
 पाठ्य पत्राकाभिः समेता च दीपमालाभिर्वहुविधाभिश्च पूजाभिः सत्कुर्याद्गुरुकुर्यात्मानयत् पूजयेद्
 स वेत् ॥ तत्कस्यतोः ॥ सर्वज्ञज्ञानस्य हि कौशिकेन कुलपुत्रेणा वा कुलुडहित्रेणा वा पूजा कृता भविष्यति ॥
 तत्कारं गुरुकारं माननां पूजनामर्चनामपचायनां पूजां च विविधा कुर्याद्यमेव ततो वकुतरं पुणंप्रसवेत् ॥
 मता ये पूजा करिष्यति ॥ एवमुक्ते शक्र देवानामिन्द्रो भगवन्तमेतदवोचत् ॥ य इमे भगवन् ज्ञा बुद्धीप

कामनुष्णाश्मां प्रज्ञापारमिता नृत्तिरिष्यन्ति नो दुःखं चानि न शरयिष्यन्ति न पर्यवाप्यन्ति न प्रवर्त्तयिष्यन्ति न दे
विलेपनचूर्णचो वरछत्रव्यजपराघपताकाभिः समंताश्च दीपमालाभिर्वज्रविधामिश्च पूजाभिर्न सत्क
गवन्नज्ञास्यन्ति ॥ एवं महार्थिका भगवतो ज्ञाप्रज्ञापारमितायाः पूजा कृता भविष्यन्ति तिकिं न ते भगवन्नवेत्
ज्ञा कृता भविष्यन्ति ॥ न च ते वेदयिष्यन्ति उन्नज्ञास्यन्ति वेत्स्यन्ति वेदयिष्यन्ति च न च पुनः ॥ एवं मुक्तै भ
नृष्णा ये बुद्धेः प्रसादे न समन्वागता ये धर्मः वेत्स्य प्रसादे न समन्वागता ये संघेः वेत्स्य प्रसादे न समन्वागताः ॥ ए
ष्णा ये बुद्धेः वेत्स्य प्रसादे न समन्वागता धर्मः वेत्स्य प्रसादे न समन्वागता ये संघेः वेत्स्य प्रसादे न समन्वागताः ॥
काले जातु दीप कामनुष्णा ये बुद्धेः वेत्स्य प्रसादे न समन्वागता ये धर्मः वेत्स्य प्रसादे न समन्वागता ये संघेः वे
प्राप्नुवंति ॥ ततः स कृदा गामिफलमना गामिफलं तेभ्योः ल्येभ्यो नरकाले येऽहं त्वं प्राप्नुवंति ॥ ते
रकाले येऽहं त्वं प्राप्नुवंति ॥ तेभ्योऽप्यल्येभ्योऽत्यन्तरकाले ये प्रत्यक् बोधिं साक्षात् कुर्वन्ति ॥ तेभ्योऽप्य
नरकालेऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधिं नानुत्तरपादं दृश्यन्ति ॥ तेभ्योऽप्यल्येभ्योऽत्यन्तरकाले ये
रं तोषटमाना अवीनीवर्त्तनीयां बोधिसम्भूता ववन्ति ह ते ॥ तेभ्योऽप्यल्येभ्योऽत्यन्तरकाले ये पूजा
भ्योऽत्यन्तरकाले ये पूजापारमितायां च रं तोषटमाना अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं समि संयुज्यन्ते ॥ ते ते

न पु वन्नमिष्यति न देशमिष्यति नोपश्रम्यति नो देशंति न स्वाध्यास्यति ॥ ताश्चेनाप्रज्ञापारमितां पुष्पधुपगंधमास
पूजाभिर्न सत्करिष्यति गुरुकरिष्यति न मानयिष्यति न पूजयिष्यति नार्चयिष्यति न पचायिष्यति किं न तेभ
किं न तेभगवन्नवेत्स्यति ॥ एवमस्यनुसंसा एवं महाफला एवं महाविपाका भगवतो क्ता प्रज्ञापारमितायाः प
पुनः ॥ एवमुक्ते भगवान्शक्रदेवानामिन्द्रमेतदवोचत् ॥ तत्किं मन्यसे कौशिक कियं तस्ते जांबुद्वीपकाम
देवसमन्वागताः ॥ एवमुक्ते शक्रो देवानामिन्द्रो भगवंतमेतदवोचत् ॥ अत्यकाले भगवत् जंबुद्वीपकामनु
देवसमन्वागताः ॥ एवमुक्ते भगवान्शक्रदेवानामिन्द्रमेतदवोचत् ॥ एवं मेव तत् कौशिक मेतत् ॥ अत्य
मन्वागता ये संघेऽवेत्युक्ता देवसमन्वागताः ॥ तेभ्यः कौकिल्येभ्योऽत्यन्तरकाले ये श्रोतव्यापतिफलं
इत्वं प्राप्नुवंति ॥ तेभ्योऽप्यत्येभ्योऽत्यन्तरकाले ये प्रत्येकबोधिसत्तांश्चात्कुर्वन्ति ॥ तेभ्योऽप्यत्येभ्योऽत्यन्त
रकुर्वन्ति ॥ तेभ्योऽप्यत्येभ्योऽत्यन्तरकाले येऽनुत्तरायां सकलसंबोधौ चिन्तामुत्पादयन्ति ॥ तेभ्योऽत्य
येभ्योऽत्यन्तरकाले ये प्रज्ञापारमितायां चरन्ति ॥ तेभ्योऽप्यत्येभ्योऽत्यन्तरकाले ये प्रज्ञापारमितायां च
त्यन्तरकाले ये प्रज्ञापारमितायां चरन्तोऽप्यदमात्रा अनुत्तरासम्यक्संबोधिमभिर्ममोऽस्यन्ते ॥ तेभ्योऽप्यत्ये
भ्योऽप्यत्येभ्योऽत्यन्तरकाले येऽनुत्तरासम्यक्संबोधिसत्त्वमहासत्त्वा येऽधीतिवर्तनीयां बोधिसत्त्वमौत्थित्वा अनुत्त

॥ ७३ ॥

॥ १८ ॥

संस्मृकसंबोधिसमिसंस्तुध्याशयसम्यक्ज्ञानंकुलपुत्राणांकुलउद्दिष्टाश्चप्रज्ञापारमितायांशिक्षमाणांघटमाना
नुवन्तिप्रवर्तयन्तिदेशसंस्तुपदिशंस्तुदिशंतिस्वाध्यायंतितांचैनांप्रज्ञापारमितांपुष्पैर्धुपैर्गांधैर्माल्यैर्विलेप
पूजाभिःसक्तवन्तिगुरुकुर्वन्तिमानयन्तिपूजयन्तर्चयन्त्यपचायन्ति ॥ संतिखलुपुनःतेकौशिकापुमेयाश्चसं
बोधिन्नमुपहृहयित्वाबोधायचरन्ति ॥ तेषांखलुपुनःकौशिकापुमेयानांसंख्येयानांसत्त्वानांबोधायचरन्
वाहिकौशिकानुत्तरासंस्मृकसंबोधिरीनवीर्यैःकुसीर्देहानसत्त्वैरीनचिन्तैरीनसंज्ञैरीनाधिमूर्तिर्कैर्शनपुञ्जैस्त
संबोद्धुकामेनाश्चयमेवप्रज्ञापारमिता ॥ अभीक्षांश्रोतव्योदुहीतव्याधारयितव्यावाचयितव्यापर्व्ववाप्त
वंज्ञास्यमत्रप्रज्ञापारमितायांतथागतोऽहंसंस्मृकसंबुद्धःपूर्वबोधिसत्त्वचर्यांश्चरंश्चिन्तितोऽस्माभिरप्यत्र
कसंबुद्धस्यबोधिसत्त्वैर्महासत्त्वैप्रज्ञापारमितैवप्रतिसर्तव्या ॥ तस्मान्नहि कौशिकयःकश्चिकुलपुत्रोवाकु
मयाश्चतथागतधानुगर्भान्स्त्रपान्कारयेत्कारयित्वाचत्तान्यावजावंदिष्यैःपुष्पैर्दिष्यैर्धुपैर्दिष्यै
भिर्घण्टाभिःदिव्याभिःदिव्याभिःपद्माकाभिःसमन्तान्चदिष्यदीपलाभिर्वज्रविधाभिश्चदिव्याभिःपूजाभि
पिनसकुलपुत्रोवाकुलउद्दिष्टावा ॥ तन्निदानंवक्तुंनरंपुंरापप्रशवेत् ॥ शक्रआह ॥ वक्तुंभगवन्वक्तुं
नि ॥ यस्मांप्रज्ञापारमितामभिश्चदधवकल्पयन्तधिमुच्यप्रसन्नचिन्तोबोधायचिन्नमुत्पाद्याशय

शिखमाणां चटमानानां ॥ पुतापारमितामुपदिशन्ति बोधिसंति वाते चोक्त कृतिधारयन्ति वाचयन्ति पर्यवा
 चैगाभैर्मात्येविलेपने श्रुतौ वस्त्रे श्रेष्ठे त्रै श्रुतौ परागमिः यता कामिः समंताच्चदिपमा लाभिर्वक्तु विधीभिश्च
 कौशिकापुमेया असंख्यया सत्वाये बोधिचित्रमुत्पादयन्ति ॥ बोधिचित्रमुत्पाद्य बोधायचित्रमुपपद्यन्ति
 सत्वा नां बोधाय चरतां यत्र को वा दौ वा विनिवर्त्तनायां बोधिसत्त्वभूमावतिष्ठेयातां ॥ तत्कस्य हेतोर्हरभिसंभ
 धिमुक्तिर्केर्शनपुत्रैस्तस्मात्तर्हि कौशिककुलपुत्रो वा कुलउहित्रा वा शिपुश्च सुखं चानुत्तरां सम्यक् संबोधिसंभ
 वयित्तया पर्यवाप्त्या पुवर्त्तयित्वा देशयित्वा उपदेष्टव्या स्वाध्यायिष्यन् ॥ तत्कस्य हेतोस्तथा हि स ए
 व शिखोऽस्माभिरप्यत्र शिखितयमेवास्माकं शालेति तिष्ठतो वा कौशिकपरिनिर्वृतस्य वा तत्थागतस्यार्हतः सम्य
 कश्चिकुलपुत्रो वा कुलउहिता वा तत्थागतस्यार्हः सम्यक् संबुद्धस्य परिनिर्वृतस्य पूजायै कोटिशः सत्तरत्न
 षोडि वौर्द्ध पैर्दि वौर्ग धौर्दि यै मा ल्योर्दि वौ विलेपनैर्दि यै श्रुतौ दि यै वस्त्रैर्दि यै श्रेष्ठे त्रैर्दि यै च्छुजैर्दि यैभि
 श्चदि यैभिः पुजाभिः सत्कुर्यादुक्तु र्कुर्यान्निमानयेत् पूजयेदक्षयेदपचायेत् ॥ तर्हि मन्यसे कौशिका
 वक्तु भगवन् वक्तु मुगत ॥ भगवानाह ॥ अतः स कौशिककुलपुत्रो वा कुलउहिता वा वक्तु तं पुराणं पुसव
 चित्रमुत्पाद्या ध्यायतः श्रुत्वा या उक्तु ह्रीयाद्धारयेत् पर्यवाप्त्या वत्तये देशयेदुदिशेत् स्वाध्यायेत्यरे श्रुवि

सरेणसंप्रकाशयेदर्थमस्याविहगायात्तमनसात्वेक्षेत्यथाधिकयान्वपुहायाञ्चपरिमीमात्सापम
क्षेरोभमासद्धर्मतिर्जनं बोधिसत्त्वानां चानुगुहोपसंसारः कृतोभविष्यतिनेत्रेवैकल्येनेति ॥ तान्चैनांप्रज्ञापारमित
तौर्वस्त्रैश्चैर्ध्वजैर्घण्टाभिःपताकाभिःसमंतांचदीपमालाभिःवज्रविधाभिश्चपूजाभिःपूजयेदयमेवततःस
सप्तरत्नमयातथागतधानुगर्भःसूषामःकश्चित्कौशिककुलपुत्रोवाकुलउहितावाइसंजंबुदीपसंमंता
न्दिबैःपुष्पैर्द्वैर्द्रुपैर्द्वैर्गंधैर्दिबैर्मालैर्द्वैर्विलेपनैर्दिबैश्चूर्णैर्दिबैर्वस्त्रैर्दिबैर्ध्वजैर्दिबैर्घण्टाभिः
सत्कुर्मकुलकुर्वात्मानयेत्पूजयेद्वैद्येदवचायेत् ॥ ततकिंमन्यसेकौशिकापिनसकुलपुत्रोवाकुलउ
॥ अतःसकौशिककुलपुत्रोवाकुलउहितावावज्रतरंपुष्पंप्रसवति ॥ यइमांप्रज्ञापारमितामभिप्रुद्धवव
पुयात्प्रवर्तयेदेशयेदपादिरोडिरोत्वाध्यायेत्परोभश्चविसरेणसंप्रकाशयेदर्थमस्याविहगायात्तमनसात्वे
येत् ॥ स्थापयेत्सद्धर्मचिरस्थितिहेतोर्माबुद्धनेत्रीसमुद्धेरोभमासद्धर्मत्तर्जनं बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां च
मानयेत्पूजयेद्वैद्येदवचायेत् ॥ पुष्पैर्द्रुपैर्गंधैर्मालैर्विलेपनैश्चूर्णैर्वस्त्रैर्घण्टाभिःपताकाभिः
कुलउहितावावज्रतरंपुष्पंप्रसवति ॥ तिष्ठतुखलुपुनःकौशिकायंजाबुदीपैःसप्तरत्नमयानां तथागतधानु
गर्भमेकैकःसत्त्वएकैकंसप्तरत्नमयंतथागतधानुगर्भस्तुपंकारयेत्तंचयावज्जीवंदिबैःपुष्पैर्द्रुपैर्दि

परिमीमांसापञ्चतन्त्रः पुस्तकगतपि कृत्वा धारयेत्थापयेत्सङ्गमन्त्रिचरस्थितिहेतोर्मावुद्धनेत्रीसमु-
तांचेनांप्रज्ञापरमितांसत्कुर्यात्गुरुकुर्यात्मानयेत्पूजयेद्व्ययेदपचायेत्॥ पुष्पैर्द्रुपैर्गन्धैर्मालैर्विलेपनैश्च
जयेदयमेवततःसकौशिककुलपुत्रोवाकुलउहितावावकुतरंपुणंप्रसवतितिसंनुरलपुनःकौशिककोटिशः
संजंबुदीपसंमंतामप्ररत्नमयानात्रथागतधानुगंभाणाल्पानांपरिर्णकारयेत्कारयित्वाचतान्यावज्जीव-
द्वैत्रैर्दिबैर्द्रुपैर्दिबैर्मालैर्दिबैर्विलेपनैर्दिबैर्वस्त्रैर्दिबैः छत्रैर्दिबैर्द्रुपैर्दिबैर्मालैर्दिबैर्विलेपनैर्दिबैर्वस्त्रैर्दिबैः
कुलपुत्रोवाकुलउहितावाततोनिदानंवकुपुणंप्रसवेत्॥ शक्रआह॥ वकुभगवन्सुगत॥ भगवानाह
तानामभिभूदधदवकल्ययन्नधिसुचप्रसन्नचित्तो बोधायचित्रमुल्याग्राध्याशयतः शृणुयाद्धारयेच्चयेत्यर्थव-
हृणुयान्मनसात्ववेशतयथादिकृत्वाचपुज्ञयाश्रुत्रपरिमीमांसापञ्चतन्त्रशोः पुस्तकगतपि कृत्वा धार-
यानांमहासत्त्वानांचानुग्रहोपसंहारः कृतोभविष्यतिनेत्रवैकलोनेति॥ तांचेनांप्रज्ञापरमितांसत्कुर्यात्
गण्ठाभिःपताकाभिःसमंताच्चदीपमालाभिःवकुविधाभिःपूजाभिःपूजयेदयमेवततःसकौशिककुलपुत्रोवा-
यानांतथागतधानुगंभाणाल्पानांपरिर्णः सचेत्कौशिकयावंतश्चानुर्महादीपकेलोकधातौसर्वसत्त्वास्ते-
ःपुष्पैर्दिबैर्द्रुपैर्दिबैर्मालैर्दिबैर्विलेपनैर्दिबैर्वस्त्रैर्दिबैः छत्रैर्दिबैर्द्रुपैर्दिबैर्मालैर्दिबैर्विलेपनैर्दिबैर्वस्त्रैर्दिबैः
गण्ठाभिःपताकाभिःसमंताच्चदीपमालाभिःवकुविधाभिःपूजाभिःपूजयेदयमेवततःसकौशिककुलपुत्रोवा-

॥ ७३ ॥

॥ ७३ ॥

समंतां च दिपमालाभिर्वज्रविधाभिश्च दिव्याभिः पूजाभिः सत्कृम्याङ्गुलकृम्यान्मानयेत् पूजयेदर्चयेदपचायेत्
वज्रभगवन् वज्रसुगत ॥ भगवानाह ॥ अतः सकौशिककुलपुत्रो वा कुलउरिता वा वज्रतरं पुराणं प्रसवति ॥
ध्यासयतः श्रुत्वा या उत गृहीयाद्धारयेद्वा च येत् ॥ पर्यवाप्नुयात् प्रवर्तयेद्देशयेत् उपदिशेद्दिसेत् स्वाध्यायेत् परे
अत्र परिमीमान् सामा पशंतां तसः पुस्तकगतामपि कृत्वा धारयेत् स्थापयेत् सङ्गमचिरस्थितिहेतुर्मातुङ्गनेत्रीस
कलेनेतिताश्चैत्रां प्रज्ञापारमितां सत्कृम्याङ्गुलकृम्यान्मानयेत् पूजयेदर्चयेदपचायेदपचायेत् ॥ पुष्पैर्
भिश्च पूजाभिः पूजयेदयमेव ततः सकौशिककुलपुत्रो वा कुलउरिता वा ततो निदानं वज्रतरं पुराणं प्रसवति
हस्ते च्छिन्ने लोका धातौ सर्वसत्त्वा लेशां मे कैः कः सत्त्वस्य कैः कं सत्त्वरत्नमयं तथा गता धातुगर्भं सत्त्वं कारयेत् च या
ये श्रुत्वा त्रैदिवैश्वजैर्दिव्याभिर्पराभिर्दिव्याभिः पताकाभिः समंतां च दिपमालाभिर्वज्रविधाभिश्च दि
यसैकौशिकपितृते सर्वसत्त्वा लेशां मे निदानं वज्रपुराणं प्रसवेत् ॥ शक्र आह ॥ वज्रभगवन् ॥ वज्रसुगत ॥
इमां प्रज्ञापारमितामभिश्च धधवकलयन्त्रधिमुच्यते सत्त्वचिन्नो बोधाय चिन्नमुत्पाद्या ध्यासयेत् ॥ श्रु
येत् परेभ्यश्च विसरेण संप्रकाशयेदर्थं यस्या विदुः श्रुत्वा न मनसां न्ववेक्षत् ॥ यथाधिकया च प्रज्ञया अत्र प
हेतोर्मातुङ्गनेत्री समुद्धे दो भंसा सङ्गमनं बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां चानुग्रहोपसंहारः कृतो भविष्यति

॥ ५ ॥

[illegible]

[illegible]

॥ पञ्चा ॥

॥ २० ॥

अतः सकौशिक कुलपुत्रो वा कुलहिता वा वज्रतरं पुण्यं प्रसवति ॥ यश्च मां पुजायामितामभिश्च दधे कल्पयन्निधु-
नप्रवर्त्तये उपदिशे इदिशे स्वाध्यायेन परेभ्यो विसरेण संप्रकाशयेदर्थमस्या विहृता या अनसार्थं च वेशयथाधिक-
चिरस्थितिहेतोर्मातुङ्गनेत्रीसमुच्छेदो भूतसासद्गन्तिर्द्धानं बोधिसत्वा मां महासत्वा नां चानुग्रहोपसंहारः कृतो भ-
वेदञ्च येदपचायेन पुण्यैर्गुणैर्गन्धैर्मलैर्विलेपनैश्चूर्णैर्वस्त्रैश्चैर्धर्मैर्गण्डाभिः पताकाभिः समंताच्च दीपसा-
नतो निदानं वज्रतरं पुण्यं प्रसवति ॥ त्रिष्टुभं च पुनः कौशिक त्रिसाहस्रैर्महासाहस्रैर्लोकधातौ सर्वसत्वा ये चास्यै-
ष्यधुपंगंधमात्यविलेपनचूर्णादी वरश्च त्र्यधजपगणपताकाभिः समंताच्च दीपमालाभिर्वज्रविधाभिश्च दिव्या-
शिक त्रिसाहस्रमहासाहस्रैर्लोकधातौ सत्वाः सचेत्पुनस्तैः सर्वैः पुर्वचरमं मान्दृष्यकमात्सभा वं प्रतिहमे र-
देकै कश्च सत्वाः सर्वान् स्तूपान् कारयेत् कारयित्वा वतान् प्रतिष्ठाप्य कल्पं वा कल्पावशेषं वा सर्ववाग्यैः सर्व-
सर्वविलेपनैः सर्वचूर्णैः सर्ववस्त्रैर्दिव्याभिः सर्वैश्च त्र्यधजपगणपताकाभिः समंताच्च सर्वदीपमालाभिर्वज्र-
येदञ्च येदपचायेन ॥ एतयैवं रूपया पुण्यक्रियया ते सर्वसत्वास्तान् प्रमेयान् संख्यानान् स्तूपान् प्रति-
वज्रतरं पुण्यं प्रसवेत् ॥ शक्र आह ॥ वज्रभगवन् वज्रमुगतः ॥ भगवानाह ॥ अतः सकौशिक कुलपुत्रो वा
यं न धिमुच्यते न चितो बोधाय चित्तमुत्पाद्या ध्यासयतः षट्साहस्रं हि याद्वारयेद्येन च येन पर्यावा-
जु

सावित्र्या या नमस्तस्य च वेदेन ॥ यथाधिकया च प्रज्ञया अत्र परिमीमांसा मापयतां तशः पुस्तकगतामपि कृत
वोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां चानुग्रहोपसंहारः कृतो भविष्यति ॥ नेत्रैकैकत्वेनेति ॥ तां चैतां प्रज्ञा पारमितां स
नेत्रैर्वैद्वैधैश्चैर्घाताभिः पताकाभिः समंताच्च दिपमा लाभिर्वकुविधाभिश्च पूजाभिः पूजयेदयमेव तत्त
क्तेशक्रोदेवानामिन्द्रो भगवन्तमेतदवोचत् ॥ एवमेतद्भगवन्नवमेतत्सुगत ॥ प्रज्ञा पारमितां हि भगवन्स
हिता वा अतीता गत प्रसुं ना युष्मा भगवतो बुद्धज्ञान परिज्ञातेषु सर्वलोक धातु सभ्यंत तथा सत्कृता गुरु क
त्रिसारुस्त्र महासाहस्रै लोक धातौ सर्वसत्त्वा योषिते भगवन्गंगानदीवालुकोपमेषु त्रिसारुस्त्र महासाहस्रै
पंकारयेदेकेकश्च सत्त्वस्तान् लुपान् कारयेत् कारयित्वा च तान् प्रतिष्ठाप्य कल्पत्वा कल्पावशेषं वा सर्ववै
ल्ले सर्वविलेपनैः सर्वत्रुर्णैः सर्ववस्त्रैः दिव्याभिः सर्वहृत्त्रैश्च जपघाटा पताकाभिः समंताच्च सर्वदिपमा
त् पूजयेदर्चयेदयच्चायेत् ॥ अयमेव तेभ्यः स भगवन्सर्वसत्त्वैभ्यः कृतपुत्रो वा कृतउहिता वा वहुत
चित्रो बोधाय चित्रमुत्पाद्या ध्यायन्तः ॥ अथाह या उक्तुं श्रिया कारयेत्वा च येत्पर्यवा जुयान् प्रवर्त्तये
मनसा च वक्षेत् ॥ यथाधिकया च प्रज्ञया अत्र परिमीमांसा मापयतां तशः ॥ पुस्तकगतामपि कृत्वा धा
नं वोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां चानुग्रहोपसंहारः कृतो भविष्यति नेत्रैकैकत्वेनेति ॥ तां चैतां प्रज्ञा पारमितां

पुस्तकगतामपि कृत्वाधारयेत्स्थापयेत्सद्धर्मचिरस्थितिहेतोर्मावुद्धनेत्रीसमुद्धेरोन्मासुद्धमार्तर्दानं
तां पुज्ञापारमितां सत्कुर्यात्गुरुकुर्यात्मानयेत्पूजयेदर्थयेदपचायेत् ॥ पुष्पे दुष्पे र्गमैर्मात्यैर्विलेप
मः पूजयेदयमेव ततः सकौशिककृतपुत्रोवाकृतलडहितावाततो निदानं वक्तुं तं पुण्यं प्रसवति ॥ एवमु
पारमितां हि भगवन्सत्कुर्यात्गुरुकुर्यात्मानयेत्पूजयेत्तु च यत्ता अपचायता कृतपुत्रेणावाकृत
तया सत्कृता गुरुकृता मानिताः पूजिता अर्चिता अभवन्ति ॥ तिष्ठन्नुत्तमपुनर्भगवन्नेनेन पश्यिष्या
त्सा हस्वमहासा हस्वे भोक धानु पु सर्वसत्त्वास्तत एकैकः सत्त एकैकं सत्प्ररत्नमयं तथागत धानुगर्भं तं
कृत्वा वशेषं वा सर्वधैः सर्वगीतैः सर्वनृत्यैः सर्वनृत्यार्थादावचरोदि यैः सर्वपुष्पैः सर्वधूपैः सर्वगंधैः सर्वसा
समेता च सर्वपापमातामिर्वडविधाभिश्चादिव्यमानुषिकीभिः सर्वपूजाभिः सत्कुर्यात्गुरुकुर्यात्मानये
कृतलडहितावा वक्तुं तं पुण्यं प्रसवति ॥ य इमां पुज्ञापारमितामभिभूदधदवकल्पयेन्न धिमुच्यपुसंन
व्यवा नुयानपुवर्त्तयेद्देशयेत्पदिशेत्स्वाध्यायेत्परेभ्यश्च विसरेत्ता संप्रकाशयेदर्थमस्या विहरात्
कगतामपि कृत्वाधारयेत्स्थापयेत्सद्धर्मचिरस्थितिहेतोर्मावुद्धनेत्रीसमुद्धेरोन्मासुद्धमार्तर्दानं
॥ तां चैतां पुज्ञापारमितां सत्कुर्यात्गुरुकुर्यात्मानयेत्पूजयेदर्थयेदपचायेत् ॥ पुष्पे दुष्पे र्गमैर्मात्यैर्विलेप

॥ ७३ ॥

॥ २१ ॥

विलेपनैश्च तैर्वस्त्रैश्चैवैषां पादाभिः पताकाभिः समंतां च दीपमालाभिर्वज्रविधामिश्च पूजाभिः पूजयेत्
ऊत्तरं कौशिककुलपुत्रो वा कुलहिता वा ततो निदानं वज्रतरं पुण्यं प्रभवति ॥ अपुमेयं कौशिककुलपुत्रो वा कु
हिता वा ततो निदानं वज्रतरं पुण्यं प्रभवति ॥ अचिंत्यं कौशिककुलपुत्रो वा कुलहिता वा ततो निदानं वज्रत
प्रभवति ॥ अपरिमाणां कौशिककुलपुत्रो वा कुलहिता वा ततो निदानं वज्रतरं पुण्यं प्रभवति ॥ तत्कस्य
ता ॥ सर्वज्ञानानिर्याता च तथागतशरीराणां पूजा ॥ तस्मात्तर्हि कौशिकयः कुलपुत्रो वा कुलहिता वा इमां प्रज
यतश्च राह्या उग्रह्नीया द्वा रये वा च ये तप र्य वा पुमान् प्रवर्तयेद्देशये उपदिशेत्स्वाध्यायेत्यरभश्च विस्तरे
मां सामाप्यतां तशः पुस्तकगतामपि कृत्वा धारयेत्स्थापयेत्सद्वर्मा विरस्थितिहेतोमा तु ऊनेत्री समुद्धेयो भु
कल्येनेति ॥ ताश्चैनां प्रज्ञा पारमितां सत्कुर्यात्गुरुकुर्यात्मानयेत्पूजयेद्व्रियेदपचायेत् ॥ पुष्पे दुर्धरे
वज्रविधामिश्च पूजाभिः पूजयेदस्य कौशिकपुण्याभिसंस्कारस्यासौ पौर्वकस्तथागत धातुगर्भसप्त रत्नमय
हस्ततमीमपि कोटीतमीमपि ॥ कोटिशततमीमपि कोटि सहस्रतमीमपि कोटीशत सहस्रतमीमपि कोटि नि
षम्य सप्पत्तिशामप्पत्तिषट्मपि न भवति ॥ अथ खलु यानि तानि च तारिंशद्देवपुत्रसहस्राणि शक्रदेव
वानामिंदमेतदवोचत् ॥ ७५ ॥ श्रीचमार्चपुजा पारमितां ॥ ७६ ॥ हीतव्यामार्चपुजा पारमिता धारयितव्याम

भश्च पूजाभिः पूजयेत् ॥ अथ खलु भगवान् शक्रदेवानामिन्दमेतदवोचत् ॥ एवं मेतत् कौशिक एवमेतत् ॥ व
 शिक कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा ततो निशानं वडुतरं पुण्यं प्रसवति ॥ असंख्यं कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउ
 हा वा ततो निशानं वडुतरं पुण्यं प्रसवति ॥ अनुस्यंस कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा ततो निशानं वडुतरं पुण्यं
 प्रसवति ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ प्रजापारमिताभिर्जाता हि कौशिक तथा गतानां महतां सम्यक्संयुक्तानां सर्वज्ञ
 कुलउहिता वा इमां प्रजापारमितामभिश्च दधदव कस्य च धिमुच्यते स च चित्तो बोधाय चित्तमुत्पाद्या आश
 व्यायेत्यारभ्य विशिखरेण संप्रकाशयदर्थमस्या विहृता यान्मनसान् वेक्षेत यथाधिकया च प्रज्ञया च त्रपरिणी
 कनेत्री समुद्धेयो भुक्तां सङ्गमं तर्ज्जानं बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां चानुग्रहो यसंहरः कृतो भविष्यति ॥ तेनैवै
 पचायेत् ॥ पुष्पे दुर्ध्वं धैर्मलैर्विलेपनैश्च रौर्वस्त्रैः छत्रैश्च जेवरत्नाभिः पद्माकाभिः समंताच्च दिपमालाभिः
 नुगर्भसप्तरत्नमयस्य पद्मसत्कारजपुष्पाभिसंस्कारः शततमीमपि कलानोपैति ॥ सहस्रतमीमपि शतस
 ततमीमपि कोटि निपुत्रशतसहस्रतमीमपि कलानोपैति ॥ संख्यामपि कलामपि गतानां सप्प्रपमासं व्यो
 मसहस्राणि शक्रदेवानामिन्देण साङ्गं संनिपत्तिनानि ॥ तस्यामेव पर्षादिसन्निपत्तिरन्यभूवनस्तानि शक्रदे
 मिताधारयित्वा मार्चपुजापारमिता वाचयित्वा मार्चपुजापारमिता पर्यवाप्त्या मार्चपुजापारमिता

प्रवर्त्तयितव्यामार्घप्रज्ञापारमितादेशयितव्यामार्घप्रज्ञापारमिताउपदेष्टव्यामार्घप्रज्ञापारमिताउद्देष्टव्यामार्घ
संज्ञयतेस्म ॥ इदं ह्यनन्तं कौशिकप्रज्ञापारमिताधारमन्तं कौशिकप्रज्ञापारमितावाचयन्तं कौशिकप्रज्ञापार
मन्तं कौशिकप्रज्ञापारमितामुपदिशन्तं कौशिकप्रज्ञापारमितामुपदिशन्तं कौशिकप्रज्ञापारमितास्वाध्यायन्तं कौ
स्यते देवास्त्रयस्त्रिशाशोभयिष्यामश्नुते ॥ देवैस्त्रयस्त्रिशैः सार्द्धं संग्रामयिष्यामश्नुते ॥ तदा त्वं कौशिक इमां
एवं मुक्तेशक्रदेवानामिन्द्राभगवन्तमेतदबोचत् ॥ मरुविषये यं भगवन् यउत प्रज्ञापारमिता ॥ अप्रमानेयं भ
असमसमेयं भगवन् विद्यायउत प्रज्ञापारमिता ॥ एवमुक्ते भगवान् शक्रं देवानामिन्द्रमेतदबोचत् ॥ ए
नेयं कौशिकविद्यायउत प्रज्ञापारमिता ॥ अपरिमातोयं कौशिकविद्यायउत प्रज्ञापारमिता ॥ निरुतरेयं कौ
असमेयं कौशिकविद्यायउत प्रज्ञापारमिता ॥ असमसमेयं कौशिकविद्यायउत प्रज्ञापारमिता ॥ तत्कल्प
कसंबोधिमभिसंनुद्योयउत प्रज्ञापारमिता ॥ येषि ते कौशिकभविष्यन्त्यनागते ध्वनितथागता अहंतः
आमागम्यानुत्तरायांसम्यक्संबोधिमभिसंभोतस्यन्ते ॥ यउत प्रज्ञापारमिता ॥ येषि केचित् कौशिक एतस्य
कसंबोधिमभिसंनुद्यन्ते ॥ तेषि कौशिक इमामेव विद्यामागम्यानुत्तरायांसम्यक्संबोधिमभिसंनुद्यन्ते ॥ यउत
भिसंनुद्योयउत प्रज्ञापारमिता ॥ इमां मेव कौशिकविद्यामागम्यादशक्रशलाः कर्मपथा लोके प्रभाष्यन्ते ॥

रमिता उद्दष्ट व्यापार्षपु ज्ञापारमिता स्वाध्यात व्यापार्षपु ज्ञापारमिता ॥ अथ पलुभगवान्शक्रं देवानामिन्द्रमा
पत्वं कौशिकपु ज्ञापारमिता पर्यवा न्नाहत्वं कौशिकपु ज्ञापारमिता प्रवर्त्तयत्वं कौशिकपु ज्ञापारमिता देशय
रमिता स्वाध्यायत्वं कौशिकपु ज्ञापारमिता तत्कस्य हेतो र्यदा हि कौशिक असुराणां मे वंरुषाः समुदाचारात् तत्
तदात्वं कौशिक इमां पु ज्ञापारमिता समन्वाहरेः ॥ एवं तेषां समुदाचारां तेषां समुदाचारः पुनरेवां तर्ज्जस्यंति ॥
मिता ॥ अपुमानेयं भगवन्विश्रायत पु ज्ञापारमिता ॥ अपरिमातोयं भगवन्विश्रायत पु ज्ञापारमिता ॥
इमे तद्वोचत् ॥ एवं मे तत् कौशिकै वमेतत् ॥ महाविश्रेयं कौशिकविश्रायत पु ज्ञापारमिता ॥ अपुमा
मिता ॥ निरुतरेयं कौशिकविश्रायत पु ज्ञापारमिता ॥ अनुत्तरेयं कौशिकविश्रायत पु ज्ञापारमिता ॥
पारमिता ॥ तत्कस्य हेतो रिमां हि कौशिकविश्राया मागम्य पौर्वकाल थागता अर्हतः सम्यक् संबुद्धा अनुत्तरां सम्यः
न त थागता अर्हतः सम्यक् संबुद्धा अनुत्तरायां सम्यक् संबोधि मभि संभां स्यते ॥ तेषां कौशिक इमां मे वविः
चित् कौशिक ए तर्ह्युमे ये स संख्ये ये पुत्रि सा हस्त्र मरा सा हस्त्रेषु लोक धानु पु बुद्धा भगवन्तोऽनुत्तरा सम्य
मभि संबुध्यंते ॥ यत्त पु ज्ञापारमिता ॥ अहमपि कौशिक इमां मे वविश्राया मागम्या नुत्तरायां सम्यक् संबोधि म
पि था लोके प्रभा व्यंते च त्सारि धानानि बोध्यं संपु पु ज्ञानि लोके प्रभा व्यंते ॥ चत्वार्यपु माणानि बोध्यं संपु

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २२ ॥

पुत्रानिलोके प्रभायके ॥ चतस्रश्चारूप्यसमापन्नयो बोधाङ्गपरिगृहीता लोके प्रभायते ॥ षडभिज्ञा बोध्यङ्गस्य
कर्मसंक्षेपसहस्राणि लोके प्रभायते ॥ बुद्धज्ञानं संयं भुक्तानं मच्चिन्ता ज्ञानं लोके प्रभायते ॥ इमा मेव कौशिक
केनात्म्यमते ॥ तथापि कौशिक बोधिसत्त्वमहासत्त्वाः पूर्वश्रुतेन प्रज्ञा पारमिता निस्पन्देन यज्याय कौशल्यसमन्ता
गम्य दशकुशलान् कर्मपथां लोके न प्रभावयन्ति ॥ चत्वारिध्याना निबोधंगविप्रमुक्ता निलोके प्रभावयन्ति ॥
ध्यागविप्रमुक्ता लोके प्रभावयन्ति ॥ पंचाभिज्ञा बोधंगविप्रमुक्ता लोके प्रभावयन्ति ॥ तस्यैवापि नाम कौशिक
चयथा वल्लयस्थाममवभासयन्ति ॥ एवं मेव कौशिक तथागतस्यैव तस्य सकलं बुद्धस्यास्य येन स कर्मसां
समसं चर्या कुशलं चर्या लोके प्रज्ञायते प्रभायते ॥ सर्वासा बोधिसत्त्वनिर्जिता बोधिसत्त्वप्रभाविता ॥ बोधिस
त्त्वस्य ॥ पुनरपरं कौशिक इमां प्रज्ञा पारमिता मुहुर्कृतां धारयतां वाचयतां पथ्यवा प्रवृत्ता प्रवर्तयतां मुपदिश
यतां च ह्यबोद्धव्यधार्मिका गुणाः प्रतिकांक्षितव्याः ॥ एवं मुक्तैश्चक्रं देवानामिन्द्रो भगवन्तमेतदबोचत ॥ कत
व्यन्ति ॥ भगवानाह ॥ न ते कौशिक कुलपुत्रा वा कुलउहितरो वा विषमा परिहारेण कालं करिष्यन्ति ॥ न विषम
करिष्यन्ति ॥ न दण्डेन कालं करिष्यन्ति ॥ न परोपक्रमेण कालं करिष्यन्ति ॥ उत्पन्नोत्पन्नाश्चैवामुपद्रवतो
रतां वा स्वाध्यायतां वा तर्जयन्ति ॥ तेष्वाश्चैमां प्रज्ञा पारमितां पुनः पुनः समन्ताहरतां स्वाध्यायतां वा यत

ते ॥ षडभिज्ञा बोध्यं संयुक्ता लोके प्रभा वंते ॥ सप्तत्रिंशद्विप्रश्ना धर्मलोके प्रभा वंते ॥ संक्षेपेण चतुरशीति
 वंते ॥ इमा मेव कौशिकविद्यामागम्य यदुत्तपुत्रा पारमितां ॥ यदापि कौशिकतथागता अर्हन्तः सम्यक् संज्ञा लो
 कउपाय कौशल्यसमन्तागता भविष्यन्ति ॥ तेपि कौशिकसत्त्वानामनुकम्पका अनुकम्पामुपादाय ॥ इमं लोकमा
 भिलोके प्रभावयन्ति ॥ चत्वार्य्यप्रमाणानि बोध्यं विप्रयुक्ता न लोके प्रभावयन्ति ॥ चतस्र आरूप्य समापत्नी वो
 तथापि नाम कौशिकचराः मराः लमागम्य सर्वान् शौषधीनां यथा बलं यथास्थाममवभासयन्ति ॥ नक्षत्राणि
 तपयेन सद्धर्मस्यां नर्द्धने तथागता नामर्हतां सम्यक् संयुक्तां ममुत्पादाया काचिद्धर्मचर्या समचर्या अ
 वप्रभाविता ॥ बोधिसत्त्वोपाय कौशल्यप्रवर्तिता ॥ तंच बोधिसत्त्वानामुपाय कौशल्यं पुत्रा पारमिता निर्जातं वेदि
 प्रवर्तयतां मुपदिशता मुद्दिशतां स्वाध्यायतां लिखतामनासिमचारतां च कुलत्राणां कुलहिराणां वार्तानि
 मेतदबोचन ॥ कतमैः पुनर्भगवन् दृष्टधार्मिकैर्गुणैः समन्तागता स्थे कुलपुत्राः कुलउद्दिष्टरश्च भवि
 करिष्यन्ति ॥ न विषया कालं करिष्यन्ति न सस्त्रेण कालं करिष्यन्ति नाग्निना कालं करिष्यन्ति ॥ नोदकेन कालं
 नाश्वेणामुपद्रवतो वा राजतो वा राजपुत्रो वा राजमंत्रितो वा राजमहामात्रो वा इमां पुत्रा पारमितां समन्ता
 तं स्वाध्यायतां वा यत्तज्जोपसंक्रामे पुरवतानपुंक्षिणो अवतारवेधितो राजानो वा राजपुत्रा वा राजमहाम

त्रिगो वारा जमसमात्रा वानतेः वतारं लपसंते ॥ यथापि नाम प्रज्ञा पारमिता परिगृहीतत्वा इपसंक्रांतानां च तेषां शास्त्रा
भिसा विष्यति ॥ अभिभाविनु कामना भविष्यति ॥ प्रतिसंमोदि तयं च तमं स्पृक ॥ तत्कस्य हेतो ॥ रियं हि कौशिक प्रज्ञ
प्रसुस्थिता ॥ तस्मात्तर्हि कौशिक ये पितृव्याऽसौ सौम्य कांतारमध्यगतानां तेषां कुपुत्राणां वा कुलशुद्धिर्नृणां वा ये
ते स्थापयित्वा पूर्वकर्मविपाकं ॥ अथ खल्वस्य तीर्थानां परिब्राजका नामुपारंभाभिप्रायाणां शतं तस्यां वेलायां ये
र्था न परिब्राजका न हृद्या तेषां चित्तानि व्यवलोको वंचितं न या मास ॥ इमे खलु अन्यतीर्थाः परिब्राजका उपारंभाभि
मितायाः प्रदेशं उरुहीतत्वा वन्मात्रं स्मृत्या समन्वाहरेयं स्वाध्यायेयं प्रवर्तयेयं यथेतेऽन्यतीर्थाः परिब्राजका
॥ अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्रो यान्माडो भगवंतोऽत्रिका दस्याः प्रज्ञा पारमितायाः प्रदेशं स्तेनो रुहीतत्वा वन्मात्र
का ह्यारुह्य तरेभ्यो वतं प्रदक्षिणी कृत्य तेनैव दारेण तेनैव मार्गेण पुनरेव निष्क्रांताः ॥ अथ खल्वस्य मुष्मंतः शरि
णी कृत्य तेनैव दारेण तेनैव मार्गेण पुनरेव निःक्रांताः ॥ अथ खलु भगवानामुष्मंतः शरिपुत्रस्य इममेवं रूपं
वानामिंद्रेण तेषां अन्यतीर्थानां परिब्राजका नामुपारंभाभिप्रायाणां चित्तानि व्यवलोको इयं प्रज्ञा पारमिता स
तां विगृहीनु कामानां विवदिनु कामानां विरोधयिनु कामानां निवर्तनाथं यथास्याः प्रज्ञा पारमिता या भाष्य मान
या भाष्य माता या इति ॥ मया शक्रस्य देवानामिंद्रस्याभ्यनुज्ञानं ॥ तत्कस्य हेतोर्नीहं शरिपुत्रे तेषां मयतीर्थ

नोत्तानां च तेषां शास्त्राजपुत्राणां वा जमरा मंत्रिणो स्वातजमहामातां वा आलायिनु कामता भविष्यति ॥ अ
॥ रियं हि कौशिकप्रज्ञा पारमिता सर्वसत्ता मति के मैत्रोपसंहरता मैत्रचित्रतया करुणापसंहरता करुणाचित्रतया
कुलहरि तृणां वा ये मनुष्या वा अमनुष्या अवतारं प्रोक्षितो वतारंग वेधिता स्तोपितेषां कौशिका वतारत्र लक्ष्यं
शतं तस्यां वेलायां येन भगवांस्ते नोपसंक्रामन्ति स्म ॥ अथ खलुशक्रो देवानामिन्द्रो हरत एवागच्छतस्तान् यती
रिवाजका उपारंभाभिप्राये न भगवांस्ते नोपसंक्रामन्ति स्म ॥ यत्तदं यावन्मादो मया भगवंतौः त्रिकादस्याः प्रज्ञा पार
मीर्थाः परिवाजका भगवंतं नोपसंक्रामेयुः ॥ एवमस्याः प्रज्ञा पारमिताया भाष्यमाणा या नान्तरायस्यादिति
नो रुशितता वन्मात्रं स्यात्समन्वाहरति स्म ॥ स्वाध्यायति स्म ॥ प्रवर्तयति स्म ॥ अथ ते अन्यतीर्थाः परिवाज
स्वत्वायुषांतः शारिपुत्रसैनदभूत्किं मंत्रकाराणां येन मैः यतीर्थाः परिवाजका इरा हरतरं भगवंतं प्रदक्षि
रे पुत्रस्य इममेवं रूपं चेत्तस्येव चेत्तः परिवितर्कमाज्ञाया युष्मांतं शारिपुत्रमेतदबोचत ॥ शक्रेण शारिपुत्रदे
हयंप्रज्ञा पारमिता स्यात्समन्वाहता स्वाध्याता प्रवर्तिता ॥ तेषां अन्यतीर्थानां परिवाजकानामुपारंभाभिप्राया
रमिताया भाष्यमाणा या एतेऽन्यतीर्थाः परिवाजका नोपसंक्रामेयुरिति ॥ नान्तरायां कार्ष्णः प्रज्ञा पारमिता
रपुत्रे तेषां अन्यतीर्थानां परिवाजकानां मेकस्यापि शुक्ले धर्मे समरूपस्यापि सर्वे ते शारिपुत्रोपारंभाभि

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २३ ॥

प्रायाः प्रतिहतचिन्ता उपसंक्रमितुकामा अभुवन ॥ अथ खलु मारस्य पापीयसरुतदभुत ॥ इमा तथागतस्यार्हता
मावचरारूपावचाः च देवपुत्राः संमुखीभूतानियतममत्र बोधिसत्त्वामहासत्त्वा व्याकरिष्यन्ते ॥ नुत्तरोयां सम
रंगवल्लकायमभिनिर्मययेन भगवासे नोपसंक्रामन्ति स्म ॥ अथ खलु शक्र देवानामिन्द्रसेतदभुत ॥ मारो
यंचतुरंगस्य वल्लकायस्य कुहो नायं राज्ञो विंविस्मारस्य वतुरंगस्य वल्लकायस्य कुहो नायि राज्ञः प्रसेनजित
कुर्वीताश्चतुरंगस्य वल्लकायस्य कुहो योयं मारे तापापीयसा अभिनिर्मितः समनुवक्षो दीर्घात्रं मारः पापीयान्
प्रज्ञापारमितांस्तस्या समन्वाहरेयं स्वाध्यायेयं प्रवर्त्तयेयमिति ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्रसामेव प्रज्ञापा
यइमां प्रज्ञापारमितांस्तस्या समन्वाहरन्ति स्म स्वाध्यायन्ति स्म प्रवर्त्तयन्ति स्म ॥ तथा तथा मारः पापीयास्ते नैव ध
व्यानिमांदारवपुष्पाण्यभिनिर्मयविहायसांतरीक्षगता येन भगवासे नात्यवकिरन्ति स्म ॥ येन भगवासे न तानि
यंप्रज्ञापारमिताज्ञां वृक्षोपकानां मनुष्याणां मुपाहृतेति ॥ पुनरवचदि व्यानिमांदारवाणिपुष्पाणी गृहीत्वा
वन्सत्त्वाः प्रज्ञापारमितां भाष्यन्ते भावयिष्यन्ति ॥ प्रज्ञापारमितायांचरिष्यन्ति ॥ न ते वां मारो वा मारकायिका व
विष्यन्ति ॥ यइमां प्रज्ञापारमितां श्रोष्यन्ति श्रुत्वा चोत्तगृहीष्यन्ति धारयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति पर्यवाप्यन्ति प्रव
वन्सत्त्वा भविष्यन्ति ॥ ये वां प्रियं प्रज्ञापारमितां श्रोता वभासमप्यागमिष्यन्ति ॥ कः पुनर्वदि य इनाममुत्त

इमा जथागतस्यार्हतः सम्यक् संतुद्रस्य च तस्यः संनिपत्तिताः संनिषर्गास्तथागतस्य संमुखीभूताः ॥ इमे च का
 रणं तेऽनुत्तरायां सम्यक् संवोधौ ॥ यत्तच्च हं मुपसंक्रामेयं विचक्षुः करणा येति ॥ अथ खलु मारः पापीयांश्च न
 दसेत दभुत ॥ मार्गे वनायं पापीयांश्च नुरंगवत्कायसमभिनिर्माय येन भगवांस्ते नोपसंक्रामन्ति स्म ॥ यश्चा
 पि गतः प्रसेनजितश्च नुरंगस्य वत्कायस्य कुहो नापि सुकानाश्च नुरंगवत्कायस्य कुहो मापिलि
 गच्छं मारः पापीयान् भगवतोऽनुत्तराप्रेक्षी अनुत्तरगवेक्षी सत्त्वानां च विहेठनाभिप्रायो यच्च हस्मिन्मा मेव
 मिंदमा मेव प्रज्ञापारमितांस्त्यासमन्याहरन्ति स्म ॥ स्वाध्यायन्ति स्म प्रवर्तयन्ति स्म ॥ यथा च शक्रदेवानामि
 मारः पापीयास्ते नैव हारेतास्ते नैव मार्गेता पुनरेव पुन्यदाहन् ॥ अथ खलु त्रायस्त्रिंशत्कायिका देवपुत्रादि
 भनभगवास्ते न तानिदिद्यानि स्म मारवपुष्पाण्यभिपुकिरन्ति स्म ॥ एवं चोदानमुदान संति स्म ॥ चिरस्य वने
 णिपुष्पाणीगृहीत्वा येन भगवास्ते नाम वकिरन्ति स्म ॥ अभिपुकिरन्ति स्म ॥ एवं चाबोच नु ये केचिन्भग
 गो वामारकायिका वा देवता अनुत्तरं लप्स्यन्ते ॥ न ते भगवन्सत्त्वा अनुत्तरकेरा कुशलमुलेन समन्यागता भ
 ति पर्यवाप्स्यन्ति प्रवर्तयिष्यन्ति देशयिष्यं सुपदेश्यं सुपदेश्यं ति स्वाध्यास्यन्ति ॥ पूर्वजिनकृताधिकारास्ते भग
 वदो य एनाममुत्तुगृहीष्यन्ति धारयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति पर्यवाप्स्यन्ति प्रवर्तयिष्यन्ति देशयिष्यं सुपदेश्यं

दे श्यंति स्वाध्यास्यंति ॥ तथ त्वाय शिशिंते ॥ तथ त्वाय प्रतिपत्स्यंते ॥ तथ त्वाय योगमापत्स्यंते ॥ तथा गतगतपथ्युपासित
व्यायउत्तप्रज्ञा पारमितातः ॥ तस्यथापि नाम भगवन् ध्यानि कानिचिदत्रानिमहारत्नानि सर्वाणि तानि महास
सर्वज्ञतामहारत्नतथागतानामर्हतां सम्यक्संबुद्धानां प्रज्ञा पारमितामहासमुद्रं वेधितव्यं ॥ एवं मुक्ते भगवन्
सम्यक्संबुद्धानां सर्वज्ञतामहारत्नं यउत्तप्रज्ञा पारमितामहासमुद्रात् ॥ अथ खत्वा मुष्णानंदो भगवंतमेतदबो
लपारमितायान शान्ति पारमितायान वीर्य पारमितायान भगवान् ध्यान पारमिताया वार्ताभाषते न नाम ध्ये च प
र्तयति ॥ भगवानाह ॥ एवं मेतदा न र्देव मेतत् ॥ प्रज्ञा पारमिताया एवाहमानन्दवार्ताभाषे नाम ध्ये च पारि
पारमितायां ॥ तत्किं मन्यसे आनंद अ परिणामितं दानं सर्वज्ञतायां दान पारमिता नाम ध्ये लभते ॥ आयुष्या
परिणामितं शान्तिरपरिणामितं वीर्यमपरिणामितं ध्यानं ॥ तत्किं मन्यसे आनंद अ परिणामिता प्रज्ञा सर्वज्ञ
किं मन्यसे त्वमानंद अचिन्त्या सा प्रज्ञा कुशल मुलानि सर्वज्ञता परिणामेन परिणामयेति ॥ आनंद आह ॥ एवं
कुशल मुलानि सर्वज्ञता परिणामेन परिणामयेति ॥ भगवानाह ॥ तस्मान्न ह्यनंद परमत्वात् सा प्रज्ञा पारमिता
ते ॥ तस्मान्न ह्यनंद सर्वज्ञता परिणामित कुशलत्वात् प्रज्ञा पारमिता पंचानां पारमितायां पुर्वं मानापि परि
रिपु र्मधि वचनमेतदुत्तप्रज्ञा पारमितायेति तस्मान्न ह्यनंद प्रज्ञा पारमितायां परिकीर्तितायां सर्वा विषयार

थागतगतपुण्यसिद्धिभगवत्सत्ताभविष्यति ॥ तत्कल्पहेतोर्नतोहिसर्वज्ञताप्रभायते ॥ अतोहिसत्तागेवेषित
सर्वज्ञितानिमहासमुद्रप्रभावितातिसर्वज्ञितानिमहासमुद्राकृवेषितव्यानि ॥ एवमेवभगवन्
॥ एवंमुक्तेभगवत्सकंदवानामिदमेतदवोचत् ॥ एवमेवकौशिकैवमेतत् ॥ अतोनिर्जातंतथागतानामर्हतां
दोभगवन्तमेतदवोचत् ॥ नभगवोन्दानपारमितायावर्ताभाषतेनान ॥ मध्ययंचपरिकीर्तयति ॥ एवंनशी
भाषतेननामध्ययंचपरिकीर्तयति ॥ अपितुप्रज्ञापारमितायाएकैकस्याभगवान्वर्ताभाषतेनामध्ययंचपरिकी
र्तयेनामध्ययंचपरिकीर्तयामि ॥ नान्यासांपारमितानां ॥ तत्कल्पहेतोः ॥ प्रज्ञापारमितास्यानंदपूर्वगमापंचानां
यंलभते ॥ आयुष्मानानंदआह ॥ नोहिदंभगवन् ॥ भगवानाह ॥ तत्किंमयमेवा नंदअपीरामितंशीलम
तामिताप्रज्ञासर्वज्ञतायांप्रज्ञापारमितानामध्ययंलभते ॥ आनंदआह ॥ नोहिदंभगवन् ॥ भगवानाह ॥ तत्
॥ आनंदआह ॥ एवमेतत्तद्भगवन्नेवमेतत्सुगंतअचित्तासाभगवन्प्रज्ञापरमाचित्तासाभगवन्प्रज्ञायाकृ
त्साप्रज्ञापारमितानामध्ययंलभते ॥ यथासर्वज्ञतायांपरितामितात्रिकुशलमुलानिपारमितानामध्ययंलभ
पुर्वदुमानापिपरितायिकाअनेनयोगेजातर्हताः पंचपारमिताप्रज्ञापारमितायामेवानंदपारमिताप
र्तितायांसर्वाः पारमिताः परिकीर्तिताभवति ॥ तथथापिनामानंदमहापृथिव्यांबीजानिप्रकीर्तयिता

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २४ ॥

मणीलभमानानिविरोहंतिमहापथिवीचनेषांवाजानांप्रतिष्ठितानिवीजानिविरोहंति ॥ एवमेवानंदप्रज्ञापरमिता
नापरिगृहीतत्वाच्चपरमितानामध्ययंलभते ॥ तस्मात्तर्हीनंदप्रज्ञापरमिता ॥ एवंपंचानांपरमितानांपुर्वङ्ग
गवंस्तथागतेनार्हतासम्पदसंबुद्धेनाप्रज्ञापरमितायाःसर्वगुणाःपरिकीर्तिताः ॥ यान्गुणान्सकलपुत्रोवाक्य
शयित्वाउपदिश्योदिश्येत्वाध्याय ॥ अथहिसयायाभगवतोर्गन्त्रिकादस्याप्रज्ञापरमितायाःप्रदेशउद्गृहीतःसप
द्गृहीष्यंतिधारयिष्यंतिवाचयिष्यंतिपर्यवाप्यंतिप्रवर्तयिष्यंतिदेशयिष्यंतिउपदेश्यसुदेश्यंतिस्वाध्यास्यंति
ज्ञापरमितानलिरित्वापुस्तकतां कृत्वाधारयिष्यंतिवाचयिष्यंतिस्थापयिष्यंतिस्वाध्यास्यंतिसद्धर्मचिरस्थिति
विष्यंतिनेत्रेवैकल्यनेत्रिताचेनांप्रज्ञापरमितान्सत्करिष्यंतिगुरुकरिष्यंतिमानयिष्यंतिपुजयिष्यंतिष्यंतिशु
समेताचदिपमालाभिर्वङ्गविधाभिश्चपूजाभिः ॥ पूजयिष्यंति ॥ तस्याप्यहंकौशिककुलपुत्रस्यवाकुलउदि
॥ अहमपिभगवंतस्यापिकुलपुत्रस्यवाकुलहिनुर्वारिश्वावरगागुप्तिंसंविधासामि ॥ यश्चांप्रज्ञापरमितानलिरि
त्येदोभन्तासद्धर्मनर्तनबोधिसत्त्वानांमहासत्त्वानांचानुग्रहोपसंहारःकृतोभविष्यंति ॥ नेत्रवैकल्यनेत्रितां
ष्यंति ॥ पुष्पैर्धूपैर्गंधैर्मातृविलेपनेश्रुतौर्वस्त्रैश्चत्रैश्चर्जयिष्यंतिपताकाभिःसमेताचदिपमालाभिर्वङ्ग
तिवाचयिष्यंतिपर्यवाप्यंतिप्रवर्तयिष्यंतिदेशयिष्यंतिउपदेश्यसुदेश्यंतिस्वाध्यास्यंति ॥ सत्करिष्यंतिगुरु

मवानंदप्रज्ञापारमितासंगृहीताः सर्वज्ञतायां प्रतिष्ठंते पुज्ञापारमिताप्रतिष्ठिताः पंचपारमिताविरोहंति पुज्ञापारमि
 तां पारमितानां पूर्वकृमानायाकापरिगायिका ॥ अथ शक्रो देवानामिन्द्रो भगवंतमेतदबोचत ॥ न तावति मे भ
 गानसकुलपुत्रो वा कुलउरिता वा परिगृहीते ॥ पुज्ञापारमितामुद्रुषधारयित्वा वा च यित्वा पर्यवाप्य प्रवर्तये
 तः प्रदेशउद्रुहीतः स प्रवर्तितः ॥ भगवानाह ॥ साधुसाधुकौशिक न खलु पुनः कौशिक केवलं यः पुज्ञापारमितामु
 द्रुदेश्यंति स्वाध्यासंति ॥ तस्यैव केवलममीगुणानभविष्यंति ॥ योऽपि कौशिक कुलत्रो वा कुलउरिता वा इमां प्र
 तिसद्र्मचिरस्थितिहेतोर्मातुद्रुनेत्रीसमुद्धेदोभुर्मातदानं बोधिसत्त्वा नां महासत्ता नां चानुग्रहोपसंसारकृत्तो भ
 पुजयिष्यंति ष्यंति अर्चयिष्यंति ॥ अथ चायिष्यति ॥ पुष्पे धूपे साधेर्मात्यविलेपनैश्चुर्तौ वस्त्रैश्चैर्घण्टाभिः
 लपुत्रस्य वा कुलउरितुर्वासितान् दृष्ट्वा धर्मिकान् गुणान् वदामि ॥ एवमुक्ते शक्र देवानामिन्द्रो भगवंतमेतदबोचत
 तां पुज्ञापारमितानां लिखिष्यापुस्तकतां कृत्वा धारयिष्यति स्थापयिष्यंति सद्र्मचिरस्थितिहेतोर्मातुद्रुनेत्रीसमु
 नेत्रवैकल्यनेतितां चैनां पुज्ञापारमितानां सत्करिष्यंति ष्यंति गुरु करिष्यति पुजयिष्यंति अर्चयिष्यंति अथ चायि
 चदीपमालाभिर्वज्रविधाभिः पूजयिष्यंति ॥ कः पुनरबोचय एनां पुज्ञापारमितानां लिखिष्यंत्युगृहीष्यति धारयिष्य
 ॥ सत्करिष्यंति गुरु करिष्यंति पुजयिष्यंति अर्चयिष्यंत्युपचायिष्यंति पुष्पे धूपे गंधैर्मात्यविलेपनैश्चुर्तौ

वसुधैव कुटुम्बकमितिः समंतां च शिपमालाभिर्वज्रविधाभिश्च पूजाभिः पुजयिष्यन्ति ॥ भगवानाह ॥ साधुसाधु कौशिक
वपुत्रशतानुपसंक्रमिष्यन्ति ॥ वज्रनिदेवपुत्रसहस्राणि वज्रनिदेवपुत्रशतसहस्राणि धर्मश्रवणाद्योपसंक्रमि
पिसधर्मभागाको न जल्पितुं कामो भविष्यति ॥ तथापि तस्य ते देवपुत्रास्ते नैव धर्मगौरवेण प्रतिभातामुपसंहरन्त्यं
ते देवपुत्रास्ते नैव धर्मगौरवेण प्रतिभातामुपसंहरन्त्यं मत्स्यंते ॥ यथा तस्य कुलपुत्रस्य बाहुल्येन उरि नुर्वाभा
गुनं परिगृह्णाति ॥ यद्वा मां प्रज्ञापारमिता मुत्तुगृहीष्यन्ति धारयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति पश्यन्ति प्रवर्त्तयिष्यन्ति
उरि नुर्वाह मां प्रज्ञापारमिता भाष्यमाणा स्य च तत्सत्तां पार्षदा ममुत्तो नावली न चित्रता भविष्यति ॥ मातृमुमां क
क्षावराणां गुह्यं कतेति ॥ स उपारंभानपि प्रज्ञापारमिता परिगृहीत स्य कुलपुत्रस्य बाहुल्येन उरि नुर्वाह्यनेन पश्य
यिस कौशिक कुलपुत्रो वा कुल उरिता वा दृष्ट धार्मिकान् गुणान् परिगृह्णाति ॥ यद्वा मां प्रज्ञापारमिता मुत्तुगृ
ह्णीष्यन्ति स्वाध्यास्यन्ति ॥ पुनरपरं कौशिक कुलपुत्रो वा कुल उरिता वा प्रियो भविष्यन्ति ॥ मातापितृणां मित्राणां स
॥ ५ ॥ तत्रौजस्यं नानां परप्रवादिनां सधर्मैरानिगुराय ॥ परैश्च प्रत्यनुपुज्यमानः प्रभानुयोगव्याकरणा सम
परिगृह्णाति ॥ यः कुलपुत्रो वा कुल उरिता वा दृष्ट मां प्रज्ञापारमिता मुत्तुगृहीष्यन्ति धारयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति
उपुनः कौशिक कुलपुत्रो वा कुल उरिता वा दृष्ट मां प्रज्ञापारमितां लिखित्वा पुस्तकगतां कृत्वा पुजा पूर्वगमं

॥ साधुसाधु कौशिक तस्य खलु पुनः कौशिक कुलपुत्रस्य वा कुलडहिरुर्वा इमां प्रज्ञा पारमितां स्वाध्यायतो वदन्ति
मश्रवणा यो यसं कसिष्यंति ॥ ते च देवपुत्रा धर्मं श्रुत्वा तस्य धर्मभागा कस्य प्रतिभाननुपसंहर्तव्यं संप्रति ॥ यद
प्रतिभागा मुपसंहर्तव्यं मनस्यंते ॥ यथा तस्य कुलपुत्रस्य वा कुलडहिरुर्वा भाषितुं मेव ह्यसौ भविष्यंति ॥ तदापि तस्य
स्य वा कुलडहिरुर्वा भाषितुं मेव ह्यसौ भविष्यंति ॥ इममपि स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलडहिता वा दृष्टव्यं धार्मिकं
ता स्याति प्रवर्तयिष्यंति देशयिष्यन्तु पदेष्वनुदेश्यंति स्वाध्यास्यंति ॥ पुनरपरं कौशिक तस्य कुलपुत्रस्य वा कुल
विव्यंति ॥ माखमुमां कश्चित्पर्यनुपुं जतो पारं भाषिष्यायति ॥ तत्र कस्य हेतौ स्यादिति तस्य प्रज्ञा पारमितार
कुलडहिरुर्वा अनेन पर्ययेता न कश्चित्पर्यनुपुं योगो भविष्यंति ॥ स च नोत्र सिष्यति न संज्ञा समापनस्य तो इमान
मां प्रज्ञा पारमितानुत्तरं शिष्यंति धारयिष्यंति वाचयिष्यंति पर्यवाप्यंति प्रवर्तयिष्यंति देशयिष्यंति पदेष्वनु
तापित्वा तां मित्रा मा त्वज्ञाति सा लोहितानां श्रुता तां स्नाता नां च प्रतिवलश्च भविष्यंति ॥ शक्तश्च भविष्यंति
योगा व्याकरता समर्थो भविष्यंति ॥ इमानपि स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलडहिता वा दृष्टव्यं धार्मिकान् गुणान्
यिष्यंति वाचयिष्यंति पर्यवाप्यंति प्रवर्तयिष्यंति देशयिष्यंति पदेष्वनुदेश्यंति स्वाध्यास्यंति ॥ यत्र ख
कृत्वा पुजा पूर्वगमं स्थापयिष्यंति पूजयिष्यंति ॥ तत्र कौशिक ये केचिच्चातुर्महा राजकायिके पुदे वे सु

११ २५ ११

शर्वत्रिषु देवेषु देवपुत्रा अनुत्रायां सम्यक् संबोधौ संप्रति स्थिता स्तेषां तत्रागतं यमनस्यंते ॥ तदपि तत्रागते
प्रांति वाचयिष्यंति पर्यवाप्यंति ॥ प्रवर्तयिष्यंति देशयिष्यं सुपदे श्वं सुदे श्वंति स्वाध्यास्यंति ॥ प्रेष्यंति
स्वाध्याप्य पुनरेव प्रक्रमितव्यमस्यंते ॥ एवं येपि केचित् कौशिक रूपा वचरेषु देवेषु देवपुत्रा भावंतु सलो
पितत्रागत्येनां प्रज्ञा पारमितां पुस्तकगतां प्रेषिष्यंते वंदिष्यंते नमस्कुरिष्यं सुतगृहीष्यंति भारयिष्यंति वाचयि
नमस्कृत्योत्तमसुधारयित्वा पर्यवाप्य वत्स देशयित्वा पदि शोदिश स्वाध्याप्य पुनरेव प्रक्रमितव्यमस्यंते ॥ म
कउत्तपुगोहिनेषु देवेषु देवपुत्रा जेयालं एवं येपि केचित् कौशिक महावत्सपरितो भेषप्रमारात्तेषां भ
तयेषु सुदृशेषु सुदृशेनेषु येपि केचित् कौशिक अकृता ये देवेषु देवपुत्रा अनुत्रायां सम्यक् संबोधौ
प्रेषिष्यंते नमस्कुरिष्यं सुतगृहीष्यंति भारयिष्यंति वाचयिष्यंति पर्यवाप्यंति प्रवर्तयिष्यंति देशयिष्यं
यित्वा पर्यवाप्य प्रवत्स देशयित्वा पदि शोदिश स्वाध्याप्य पुनरेव प्रक्रमितव्यमस्यंते ॥ एवं च कौशिक
मे ये ससंख्ये ये लोका धातुषु देवानां गायशां धर्वा अमुतागरुडा किं नरा महेरगा मनुष्या अमनुष्या लइ
नुवन्तु प्रवर्तयन्तु देशयन्तु उदेशान्ता स्वास्यंते प्रेष्यंति नमस्कृत्योत्तमसुधारयित्वा वाचयित्वा पर्यव
नंदत्तं भवति ॥ मात्रे ३ न कौशिकैव भूषे श्मिन्नेव चानुर्महा हीये लोक धातौ कामा वचरा रूपा वचरा

ते ॥ तदपि तत्रागतौ तां प्रज्ञा पारमितां पुस्तकगतां प्रेषिष्यंते वदिष्यंते ॥ नमस्कृतिष्यंति उत्तरीष्यंति धारयि
ष्यास्यंति ॥ प्रेष्य वंदितानमस्कृत्योत्तरीष्यधारयितावाचयित्वा पर्यवाप्य प्रवर्तयित्वा देशयित्वा पदिशीदिश
वपुत्रा मावंतु लोके वलकायिका देवपुत्रा अनुतरायां सम्यक संबोधौ संप्रस्थितास्तपितत्रागंतव्यं मस्यंते ते
धारयिष्यंति वाचयिष्यंति पर्यवाप्यंति प्रवर्तयंति देशयिष्यंति पददेश्यंति दृश्यंति स्वाध्यास्यंति ॥ प्रेष्य वंदितान
ममित्तवामस्यंते ॥ मातेन कौशिकसंबन्धमथा वलकायिका एवेति ॥ यथा वलकायिका एवैपिकेचित्तकौशि
मिष्यप्रमाणात्तेषां भासरे पुषी त्रशुभेषु प्रमाणाशुभेषु शुभकृतस्तेष्वनभुकैषु बृहत्फलैश्च संश्लिप्तैश्च
रायां सम्यक संबोधौ संप्रस्थितास्तपितत्रागंतव्यं मस्यंते ॥ तेपितत्रागतौ तां प्रज्ञा पारमितां पुस्तकगतां
प्रेषिष्यंति देशयिष्यंति पददेश्यंति दृश्यंति स्वाध्यास्यंति ॥ प्रेष्य वंदितानमस्कृत्योत्तरीष्यधारयितावाच
ते ॥ एवं च कौशिकतेन कुलपुत्रेण वा कुलडहित्रा वा चित्तमुत्पादयितव्यं ॥ यकेचिदशसुदिश्वप
गुण्याश्रमगुण्यास्तइतः पुस्तकान् प्रज्ञा पारमितां पश्यंतु वंदका नमस्कृत्यं तु उत्तरीष्यं तु धारयंतु पर्यवा
त्तावाचयित्वा पर्यवाप्य प्रवर्तयित्वा देशयित्वा पदिश्यात्वा ध्याप्य पुनरेव स्वभवनानि गच्छंतु ॥ तेषामिदं धर्मदा
मावचनारूपा वचनाश्च देवपुत्रा अनुतरायां सम्यक संबोधौ समि संप्रस्थितास्त एव केवलं तत्रागंतव्यं म

॥ ३३ ॥

॥ २६ ॥

नस्यंते शिते नैकोशिके वंद्यं ॥ अपि नुबलुपुनः कौशिकया वंस्त्रि साहस्र महासाहस्रे लोकधातौ कामावचानुपाव
नत्रागमैर्मां प्रतापारमितां पुलकगतां प्रेषिष्यंते वंदिष्यंते नमस्करिष्यं नुनगुहीष्यंति धारयिष्यंति वाचयिष्यंति प
रुहधारयित्वा वाचयित्वा पर्यवाप्य पुनर्यदेशतापदिशो स्वाध्याप्य पुनरेव प्रक्रमितव्यमनसंते ॥ तस्य तनुपुनः
॥ न च तस्य कश्चिदिहेठको भविष्यति ॥ स्थापयित्वा पूर्वकर्मविपाकं ॥ इममपि कौशिक कुलपुत्रो वा कुल
नागयक्षगंधर्वा सुरगारुडकिंनरमहोरगा वामनुष्वा अनुष्वा आगतव्यमनसंते ॥ एवमुक्ते शक्रदेवाना
यारिहदेवानागा वायक्षा वागंधर्वा अमुरा वा गरुडा वा किंनरा वामहोरगा वामनुष्वा वा आगच्छंति इमां प्र
त्तयितुं देशयितुं मुपदेष्टुं स्वाध्यायमिति ॥ एवं मुक्ते भगवान् शक्रदेवानामिंदमेतदबोचत् ॥ स चेत्तको
दवभासं संजानीते निवृत्ते न कुलपुत्रेणा वा कुलउरिता वा तत्रागतव्या इह देवो वानासो वा यक्षो वा गंध
॥ पुनरपरं स चेत्तौ कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउरिता वा अमानुषगंधं प्राप्य तत्रागतपूर्वप्राप्ता च त्रगंधनि
र्वो वा अमुरो वा गरुडो वा किंनरो वा महोरगो वा वामनुष्वा वा अमनुष्वा वा आगत इमुपसंक्रांत इति ॥ पुनरप
भविष्यंति ॥ तस्य तया चोभसमुदाचारतया शुचिसमुदाचारतया ॥ ते देवानागा यक्षा गंधर्वा अमुरा
सुरगारुडकिंनरमहोरगा वामनुष्वा अमनुष्वा वा आगता भविष्यंति ॥ ते तस्य तया चोभसमुदाचार

112511

ताभविष्यति ॥ याश्च तत्रास्यौजस्काश्चस्यौजस्कादेवताश्चधुविताभविष्यति ॥ तास्ततोऽपक्रमितव्यमन्तस्यते
गंधर्वाणाममुगाणां गरुडानां किंनराणां महोरगाणां मनुष्याणां वाश्रियश्च ते जश्च गौरवं वा सहमान एव ताश्च
तेमहोजस्का महोजस्कादेवता गायत्र्या गंधर्वा मुगा गरुडा किन्नरा महोरगा मनुष्या मनुष्या वा अभीक्ष्णमुपसंक्र
॥ इममपि स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहितवाह व धार्मिक गुणं परिगृहीष्यति ॥ तेन खलु पुनः कौशिक कुलपुत्रेणाव
रयितव्यस्य गुरु गौरवता परिपुरिमुपास्य ॥ पुनरपरं कौशिक तस्य कुलपुत्रस्य वा कुलउहितुर्बनिकायक्रेमथोन
प्रश्नसन्नपापकान् खान् द्रव्यंति ॥ पश्यंश्च पुनस्तथागतानेवार्हतः सम्यक्संयुजान् द्रव्यंति स्नपानेव द्रव्यंति बोधि
नप्रवृत्ति ॥ बोधिरक्षानेव द्रव्यंति ॥ बोधिरक्षानेव द्रव्यंति ॥ तेषु च तथागतानेवार्हतः सम्यक्संयुजानेभि संयुज
द्रव्यंति ॥ इमामेव प्रज्ञापारमितासंगायमानान् प्रज्ञापारमितासंगीतिरतानेवं सर्वज्ञतापरिगृहीतव्या ॥ एवं युज
धिसदं शोषंति ॥ अमुष्मादिशि अमुष्मिदिग्भागे अमुष्मिन् लोकधाता वसुकोसौ नामात्तथागतोऽहं सम्यक
सत्तश्चावकशतसहस्रैर्वज्रभिर्वोदिसत्तश्चावककोटिभिर्वज्रभिर्बोधिसत्तश्चावककाटीशतैर्वज्रभिर्वोदिसत्तश्च
ककोटीनिपुतसत्तसहस्रैः परिहृतः परस्मिन् तो धर्मदेशयतीति ॥ यश्चाखलु पुनः कौशिक कुलपुत्रो वा कुल
तस्य ते ॥ तौ जः प्रशिप्रश्च कायं सुखं प्रतिवेदयिष्यंति लघु लघ्वे वप्रतिवेदयिष्यंति ॥ न वा साधिमात्र

अपक्रमितव्यमनस्यते ॥ तत्कस्यरेतोलेषामेवहिमहोजस्कानामहोजस्कानांदेवानीनातागानांयक्षाणां
देवांसहमानएवंतांअस्योजस्काअस्योजस्कादेवताततोअपक्रमितव्यमनस्यते ॥ यथायथाखलुपुनःकौशि
ष्वावाअभीस्वमुपसंक्रमितव्यमनस्यते ॥ तथातथासकुलपुत्रोवाकुलउहितावाप्रसादवकुलोभाविष्यति
नःकौशिककुलपुत्रोवाकुलउहितावातसधर्मनेत्रीस्थानसपरिसामंतकेऽशुचिरवौक्षसमुसचारोतपुत्रा
हितुर्वानकायक्लेमथोनचित्रकूमथउत्पस्यते ॥ मसुरिवेश्यांकल्पयिष्यति ॥ सुखंचप्रतिकमिष्यति ॥ स
तिस्वपानेवदृश्यतिबोधिसत्त्वानेवदृश्यति ॥ शब्दाश्चैव नपारमिताशब्दानेवश्रोष्यति ॥ बोधिपक्ष्यानेवधर्मा
सम्यक्संयुजानेभिसंयुज्यमानान्दृश्यति ॥ तथाभिसंयुजानांचधर्मचक्रप्रवर्तनंदृश्यति ॥ वज्रंबोधिसत्त्वानेव
अगिरीतयां ॥ एवंवुद्धक्षेत्रंविशोधयितव्यमित्यौपायकौशल्यंबौपदिशतउसारश्चतुजानांभावातामहिंसंबो
धिसत्त्वानागतोऽहंसम्यक्संयुजोवज्रमिवोधिसत्त्वश्रावकाणांशतैवज्रमिवोधिसत्त्वश्रावकसहस्रैर्वज्रमिवोधि
पिशतैर्वज्रमिवोधिसत्त्वश्रावककोटिसहस्रैर्वज्रमिवोधिसत्त्वश्रावककोटिशतसहस्रैर्वज्रमिवोधिसत्त्वश्राव
कशिककुलपुत्रोवाकुलउहितावाइमानेवरूपानस्वप्नान्दृश्यति ॥ मसुरमेवसंयम्यति ॥ सुखंचप्रतिविभो
ष्यति ॥ नवास्याधिमात्रयाआसुरगणान्निवृत्तसंनिरूपयत्यते ॥ मउकाचास्याहारंसंज्ञाभविष्यति ॥

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २७ ॥

तमथापि नाम कौशिकमिश्रोर्गोवासासमाधयुत्थितसमनसिकारपरिस्पंदितेन चित्तेन नवलवती ॥ आहारे
कुलउदितुं वानिवत्साहरेण द्विभविष्यति ॥ तउ काचासाहारसंज्ञाभवति ॥ एवमेव कौशिकतस्य वा कुलउदि
हेतोरेवं सततकौशिकभवति यथापि नाम प्रज्ञा पारमिताभावनायोगानुपुक्तत्वात्तस्य कुलपुत्रस्य वा कुलउदि
लपुत्रो वा कुलउदितावाहृष्टधार्मिकानुगुणान्यसिद्धिः ॥ पुनरपरं कौशिकयः कुलपुत्रो वा कुलउदि
तोऽरुहीयान्नधारयेन्न वाचयेन्न पर्यवापु या न्न प्रवर्तयेन्न देशयेन्नोपदिशेन्नोदिशेन्न स्वाध्यायेदयमेव तत
तावाउमां प्रज्ञा पारमितामभिभ्रद्धदवकल्ययन्नधिमुन्यपुसन्नचित्तो बोधायचित्तमुत्पाद्याध्यासयतः
साधाय परेभ्यश्च विसरैरासंप्रकाशयेदर्थमस्या विनुयात्मानसान्वेक्षेत् ॥ यथाधिकया च प्रज्ञया अत्र
चिरस्थितिहेतोर्मनुदनेत्रीसमुद्दे दोभूनामासुद्धमोक्षार्जनं बोधिसत्त्वानां चानुग्रहोपसंसारः कृतो भविष्य
येदच्च येदवचायेत् ॥ पुष्पैरुपैर्गंधैर्माल्यैर्विलेपनैश्चरैर्वस्त्रैश्च जैर्पराकाभिः पत्राकाभिः समंतां
लपुत्रो वा कुलउदितावाततो निदानं वज्रतरं पुण्यं प्रसवति ॥ तस्मात्तर्हि कौशिक इमां नृहृष्टधार्मिकान
पारमिता अभिभ्रुज्जातया अपकल्ययित्वा अभिमोक्षया पुसन्नचित्तेन बोधायचित्तमुत्पाद्य सततक
यादेशयित्वा पदे हृष्टवासा ध्यातवा परेभ्यश्च विसरैरासंप्रकाशयित्वा ॥ अथातो विवरितव्या मनः

तेन नवलवती ॥ आहारेण द्विर्भवति ॥ म उ का वा सा हार संज्ञा भवति ॥ एवं मेव कोशिकतस्य कुलपुत्रस्य वा
 कोशिकतस्य वा कुल उहितुर्वाति वलवत्याहारेण द्विर्भविष्यति ॥ म उ का वा सा हार संज्ञा भविष्यति ॥ तत्कस्य
 कुलपुत्रस्य वा कुल उहितुर्वाति तथा स सा मनुष्याः काये वज्र उपसंहर्तव्यं मत्स्यंते ॥ इमानपि स कोशिककु
 लपुत्रो वा कुल उहिता वा शमां प्रजापारमितां लिखित्वा पुस्तकगतां कृत्वा पूजा पूर्वकं मंस्थापयेत् पूजये
 त् तस्माद्वा ये दयमेव ततः सकुलपुत्रो वा कुल उहिता वा वज्रं तं पुराणं प्रसवति ॥ यः कुलपुत्रो वा कुल उहि
 तमुत्पाद्या आसयतः ७८ रात्र्या उरु क्रीयाद्धारयेद्वाचयेत् पथ्यवा पुन्यात् प्रवर्त्तयेद्देशयेत् उपदिशेत्
 अधिकं वाचपुत्रया अत्र परिमितां मासा मापयेत् ततः पुस्तकगतां मपि कृत्वा धारयेत् स्थापयेत् स ह म
 होपसंहारः कृतो भविष्यति तेनैव कल्पेनेति तां चैतां प्रजापारमितां सत्कुर्यात् कुरु कुर्यात् इति मानयेत् पूज
 यामिः पताकाभिः समंतां च दीपमा लाभिर्वडविधामिश्च पूजाभिः पूजयेद्दयमेव ततः स कोशिक कु
 लपुत्रो वा कुल उहिता वा इयमेव प्रजा
 चितमुत्पाद्य सत्कुर्यात् आसयेत् श्रोतव्या उरु रीतव्या धारयेत् तथा वाचयित्वा पथ्यवा पुन्यात् प्रवर्त्त
 यातो विवरितव्या मनसान्वयेक्षितव्या ॥ यथाधिकं वाचपुत्रया अत्र परिमितां मासितव्या अंतशः पुस्त

॥ २७ ॥

[illegible]

कार्तवीधिसत्त्वानां चानुग्रहोपसंसारः कृतो भविष्यति ॥ अर्थिकानां च कुलपुत्राणां कुलउद्विगतां च सर्वविभा
पतीति ॥ सप्तचसत्कर्तव्या गुरुकर्तव्या मानयितव्या पूजयितव्या अर्चयितव्या अवचायितव्या ॥ पुष्पैर्धूपै
रामिदं विधाभिश्च पूजाभिः पूजयितव्येति ॥ ॥ आर्याष्टसहस्रिकायां पुजापारमितायां अप्रमेय
नशक्रदेवानामिन्द्रमामंत्रयंते ॥ सचेतकोशिक अयं ते जंबुद्विपः परिपूर्णश्चिडिका बुद्धस्तथागतशरीराणां
ताः तयोर्द्वयोर्भागयोः स्थापितयोः कृतमंत्रं कौशिक भागं ह्रीमाः ॥ शक्र आह ॥ सचेतमेव भगवंतं जंबु
पनामेत ॥ ततश्च कतरेण भागेण प्रार्थयामाणाः तयोर्द्वयोर्भागयोः स्थापितयोरिमां मेव भगवन्पुजापार
मितायां भक्तार्थिकं शरीरं ॥ ततश्च कस्य हेतोः रुक्मस्येति द्रुगवता धर्मकाया बुद्धा भगवंतो माखलु पुनरिमां भि
क्तयो भक्तकोटिप्रभाविता इव ॥ यो य इत पुजापारमिता ॥ नखरुपुनर्मेव भगवत्से पुन तथागतशरीरे स्वं
पुजापारमितानि निजानि तत्तथागतशरीराणि पूजोत्तमं ते ॥ तस्मात्तर्हि भगवन्नतयेव पुजापारमि
तहेतोः ॥ पुजापारमितानि जित्वा तत्तथागतशरीराणां तत्र यथापि नाम भगवन्सुधर्मायां देवसभायां संहय
रित्यस्मिन् समये न निषर्गा भवामी ॥ अथ तस्मिन् समये न मासनं तत्र ते देवपुत्रा मम गौरवराजदासनं न
अशक्रो देवानां मिन्द्रो देवानां त्रयस्त्रिंशानां धर्मदेशयतीति ॥ एवं मेव भगवन्महेशाखहेतुप्रत्ययभक्तापुजापार

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २८ ॥

मितातथागतस्मार्तः समकसंबुद्धसर्वज्ञताया आहारिका ॥ सर्वज्ञतायाश्चेत्तथागतशरीराणां श्रयभूतानि
हेतुतथागतशरीरेषु पूजाभवति ॥ तस्मादिभगवन्ननयोर्द्वयोर्भागयोः स्थापितयोरिमांमेवाहं भगवन्पूजापारमिता
तथागतशरीरेषु ॥ अपि तु खलु पुनस्तानितथागते शरीराणि पूजापारमितापरिभाषितं त्वापूजालभंतेति यत्तु
धीयको लोकधातुस्तथागतशरीराणां परिपूर्णश्चुडिकावद्धः ति यत्तु साहस्रलोकधातुस्तथागतशरीराणां परि
पूर्णश्चुडिकावद्धः ॥ अयंमेवभगवंस्त्रि साहस्रमहासाहस्रलोकधातुस्तथागतशरीराणां परिपूर्णश्चुडिका
तन्ननयोभागयोः स्थापितयोस्तत्तत्कतरेणाभागेन पुन्यकार्यमाणाः नयोर्द्वयोर्भागयोः स्थापितयोर्व्यस्त
हीयान्नखलु पुनभगवन्तेषु तथागतशरीरेषु गौरवंगौरवमेवमेवभगवंतेषु तथागतशरीरेषु ॥ अपि तु खलु पु
नतथागतशरीराणि सर्वज्ञज्ञानं पूजापारमितानिर्जातं ॥ तस्मात्तर्हि भगवन्ननयोर्द्वयोर्भागयोः स्थापितयोरिमांमेव
रवमेवमेवभगवंतेषु तथागतशरीरेषु ॥ अपि तु खलु पुनभगवंति तः पूजापारमितानिर्जातानि तथागत
वर्धमानारत्नेभ्यो वंशुगौः समन्वागतस्यात् ॥ तत्रथातत्रयत्रस्थाप्येतत्तत्रतत्रमनुष्ठावाञ्चवत्तत्र
मणिरत्नप्रवेशितमात्रेणोऽमनुष्यं हेतुः पेक्रामेकातेनपि वाधमानसधर्ममानेगरीरेतन्मणिरत्नस्थ
प्येत् ॥ तस्यतदपिपिपित्तनिष्कृष्टायां नदिद्वयेऽपशमयेत् ॥ श्लेषाणापिपरिगृहे सर्वतो बोधमानेशरी

तशरीराणां श्रयभूतानि ननु तानि प्रत्ययभूतानि न काणां भूतानि ज्ञानस्योपराय ॥ एवं मेव भगवन् सर्वज्ञान
मेवाहं भगवन् प्रज्ञापा रमितां परिगृहीयान्नखलु पुनर्मे भगवंसेषु तथागतशरीरेषु गौरवं गौरवमेव भगवसेषु
तत्वापजालभंतेति यत्तु खलु पुनर्भगवन्नयं जंबुद्वीपस्य तथागतशरीराणां परिपूर्णशुद्धिकावद्वयनुचानुमहा
तत्तु तथागतशरीराणां परिपूर्णशुद्धिकावद्वयः त्रियत्तु भगवद्विंशतिहस्तमध्यमे लोकधातुस्तथागतशरीराणां प
रीराणां परिपूर्णशुद्धिकावद्वयस्यैव को भागः कृतास्थाप्येत् ॥ इयच्च प्रज्ञापा रमितालिखित्वादितीयो भागः स्थाप्ये
गोयोः स्थापितयोर्व्यस्ते मागोऽभिप्रेततस्तमेकं भागं गृह्यतीति तत्र इमां मेवाहं भगवन् प्रज्ञापा रमितां परिगृ
शरीरेषु ॥ अथेन खलु पुनर्भगवन् ज्ञानितथागतशरीराणि प्रज्ञापा रमिता परिभाषितानि यजालभंते ॥ तथा
योः स्थापितयो रित्तामेवाहं भगवन् प्रज्ञापा रमितां परिगृहीयान्नखलु पुनर्मे भगवंसेषु तथागतशरीरेषु गौ
र्निर्जातानि तथागतशरीराणि पूजालभंते ॥ यत्तु प्रज्ञापा रमिता परिभाषितत्वात् तत्रापि नाम भगवन्न
त्रमनुष्ठावाञ्च वन्नरत्नलभेरन्यत्र यत्र नामनुष्ठाप्य गृहीतः कश्चिद्भवेत्पुरुषो वास्त्रीवा तत्र तत्र यस्मि
शरीरेन स्थापितं स्थाप्येत् ॥ तस्य तं वा तन्निगृहीयान्न विवर्द्धये ॥ उपशमयेत्तन्नेनापि दह्यमाने शरीरे स्था
पवन्तो बोध्यमाने शरीरे स्थाप्येत् ॥ तस्य तदपि श्रेयसाणां निगृहीयान्न विवर्द्धये उपशमयेत्तन्निपातिकेना

उःखितस्य शरीरस्थाप्येत् ॥ तस्य तमपि सान्निपातिकं व्याधिन्निगृहीयान्न विद्म्येऽपशमयेत् ॥ अंधकारतमिभ्रायां च रात्र्या
शीते चापि वर्तमाने मस्मिन् एधि वीप्रदेशे स्थाप्येत् ॥ स एधि वीप्रदेशे उद्योभवत् मस्मिंश्च एधि वीप्रदेशे आशा
भवत्तेषां शीविषास्ते च भुङ्जयत्स तपोपक्रामेषुः ॥ स चेत् भगवन्स्त्री वा पुरुषो वा ॥ आशीविषेण उद्योभवेत्तस्य
भगवन्नेवं रूपगुणैः समन्वागतं तन्मणिरात्र भवेत् ॥ येषां सपिकेषां चिद्भगवत्तस्मिन् सर्वं दृष्ट्वा तिमिप्रम्या अशिर
दोषानि पतिं प्रशमय छेदुरेतैश्चाये भगवन्नेवं रूपैर्गुणैः समन्वागतं तन्मणिरात्र भवेत् ॥ यत्र नोदके स्थाप्य
क्षिप्येत् तत उदके पाण्डुरी कुर्ण्य देवं स वेत्ती स पातलो हित नमोजिह्वेन ॥ एतेषमन्येषां वा ज्ञाना प्राकाराणां वस्त्राणां
स्वरागेन तत्र तत्स्वभावगति उदकं कुर्ण्य शिरोपेतस्योदकस्य कलुषभावस्य तमपि प्रसादयेधिरपि भगवन्नेवं रूपैर्गु
चत् ॥ किं पुनः कौशिक देवलोक एव ताणि मणिरात्रानि सन्ति ॥ उत जांबुद्विपकानां मपि मनुष्याणां तानि रात्र
तन्मीमपि कलान्नोपयांति ॥ सहस्रतमीमपि शत सहस्रतमि मपि कोटी तमीमपि कोटी शत तमीमपि कोटी
संख्यामपि कलामपि गणनामप्युपमा मप्यमप्येवमप्युपनिषदमपि न क्षेमं तेनोपयांति ॥ यात्रिख
प्रशिप्रभवन्त्युत्क्षिप्रम्बा ॥ तत उद्धृतेषु तस्मिन् मणिरात्रं करणकान्तस्य शीणीयः ॥ एवं स करणकोभव
तायां एते गुणाः सर्वज्ञानस्य च येन परिनिवृत्तस्यापि तत्थागतस्यार्हस्य सम्यक्संबुद्धस्य तानि तत्थागतस्य

कारतमिश्रायां चराचरवपवभासंकुर्व्याड्ये चापि वर्तमाने यस्मिन् एधि वीप्रदेशे स्थाप्य तस्य देशः शीतलो भवेत्
एधि वीप्रदेशे आशा विषा अनुविचारे पुस्तथा अयेपि शुभं जन्तवस्तथापि एधि वीप्रदेशे धार्यन् स्थापितं वा
विषेणादयो भवेत् सप्तमग्निरात्रिदर्शने ॥ तस्य सह दर्शने नैव मग्निरात्रि सप्तद्विषं प्रति येन शब्देन ॥ एभिश्चा मेश्व
स्वातिमिप्रम्या अभिरोगो वापटलं वा भवेत् ॥ येषां च तन्मग्निरात्रि मक्षिपु स्थापेत् तेषां स्थापितमात्रेणो वतेऽक्षि
॥ यत्र चोदके स्थाप्यत् ॥ तदपुद्क मेकवर्गं कुर्यात् स्वकेन वर्गानि सवेत्त पाठे रेण वस्त्रेण परि वेष्टो उदके पु
ना प्राकाराणां वस्त्राणां मयेतमेन वस्त्रेणातन्मग्निरात्रिं परि वेष्टयित्वा वज्रविऽदके वा प्रक्षिपेत् ॥ तेन तेन व
रपि भागवत्नेवं रूपैर्गुणैः समन्तागतं तन्मग्निरात्रिं भवेत् ॥ अथ खल्वुष्मानन्दः शक्रदेवानामिन्द्रमेतद्वो
यमनुष्माणां तानि रात्रानि संति ॥ शक्र आह ॥ देवधार्यानि दत्तानि मग्निरात्रानि संति ॥ अपि तु खलु पुनर्जा
पिशतनमीमपि कोटी सहस्रतमीमपि कोटी सहस्रतमीमपि कोटी नियुतसप्तसहस्रतमीमपि कोटी नोपयानि
नोपयानि ॥ यानि खलु पुनर्देवेषु तानि लज्जुनि सर्वाकारगुणायै पुणानियन्त्रचकरादिकेन मग्निरात्रिं
एवं स करणको भवेत् ॥ ते मग्निरात्रिगुणैः परानन्त्रकरादिकस्य हो नश्यते ॥ एवं मेव भगवन् प्रज्ञापारमि
वस्य तानि तथैवातशरीराणि पुजालं ते सर्वज्ञानस्य माशित्वा थागतशरीराणि भाजनभूतानि अभूवन्ति

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २९ ॥

ति ॥ यथा च भगवन् सर्वलोकधातुषु बुद्धस्य तानि तथागतशरीराणि पूजास्तथैव सर्वज्ञानस्येमाणि तथागतशरीराणि पूजापारमिता निर्जितान् पूजा ॥ एवं धर्मभानकस्य धर्मदेशनां प्रज्ञापारमितानि निर्जितान् पूजा ॥ भानको धर्मकायान् भावान् महतो जनकायस्याकृतो यः पुज्यो यथा च धर्मदेशना धर्मभाराकाश्च पूजास्तथैव ॥ कधातुस्तथागतशरीराणां परिपूर्यानुष्ठिकावज्जोयेपि भगवन् गंगानदीवालुकोपमासौ कधातवस्तपि सर्वतः देवप्रचारयेदत्यन्तरेण भागेन प्रवार्यमाणोऽनयो ह्यो भागयोः स्थापितयो ये स्ते भागाऽभिप्रेतस्तं भागपरिमितान् स्तुतु पुनर्भगवन् समतेषु तथागतशरीरेषु गौरवं गौरवमेव मे भगवसेषु तथागतशरीरेषु अपि तु तत् शरीराणां पूजा भवति ॥ तस्या तर्हि भगवन् प्रज्ञापारमितानां पूजिता यामतीता नागतपुन्यत्वात् नानां बुद्धा भगवन् तस्य तर्हि तिष्ठति धियंते यापयंति ॥ तान् धर्मतया द्रष्टुकामेन कुलपुत्रेण वा कुलउहिता वा प्रज्ञापारमितानां चरितव्यं ॥ प्रज्ञा भगवन् शक्रं देवानां मिंद्रमेतदबोचत् ॥ एवं मेतत् कौशिकैव मेतत् ये पिते कौशिक अभूवन्तीते ध्वनितथागत इमा मेव प्रज्ञापारमिता मागम्या नूत्रां सम्यक्संबोधिमभिसंभोतस्यंते ॥ एषिते कौशिक एतत्संप्रमेये संप्रमेयेषु लं प्रज्ञापारमिता मागम्या नूत्रायां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्ध ॥ एवमुक्ते शक्रो देवानां मिंद्रो भगवंतमेतदबोचत् ॥ मया बुद्धश्चित्तचरितानि सम्यक् पूजानां तिसंपत्स्यंति ॥ भगवानाह ॥ एवं मेतत् कौशिकैव मेतत् ॥ तथा हि कौशिकैव

नस्येमाणि तथागतशरीराणि भाजनभूतानि अभुवन्ति ॥ यथा च भगवन् सर्वलोकधातुपुत्रुद्धानां भगवता
मितां निर्जितत्वा पूज्या यथा च भगवन् राजपुरुषा राजारूपा वा ॥ महतो जनकाय स्यात्कृतो भयः पूजा एवं सधर्म
राकाश्च पूजां लभन्ते ॥ एवं तानि तथागतशरीराणि पूजां लभन्ते ॥ तस्मात्तर्हि भगवंति यत्तु त्रिमाहस्य महासाहस्यो लो
कधातवस्तेष्वपि सर्वतथागतशरीराणां परिपूरणं श्रद्धिका वद्वा एको भागः स्थाप्येत ॥ तच्चैतन्मां भगवन् कश्चि
त्पिप्रेतसंभागपरिगृहीयेति ॥ तत्रैव मंमेवाहं भगवंतं योर्भागयोः स्थापितयोर्भागिगृहीयां यत्तु प्रज्ञापार
तशरीरेषु अपि तु खलु पुनर्भगवं प्रज्ञापारमितापरिभाविता सर्वज्ञता सर्वज्ञता सर्वज्ञानिर्जितानि च तथागत
पुत्रुद्धानां भगवतां पूजा कृता भवति ॥ पुनरपरं भगवन् अप्रमेयेष्वसंख्येयेषु लोकधातुपुत्रुद्धानां भगवं
रमितायां चरितव्यं ॥ प्रज्ञापारमितायां चरितव्यं ॥ प्रज्ञापारमितायां योगमापन्नं प्रज्ञापारमिताभावयितव्यं ॥ एवं मुक्ते
नतीते धनितथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धा अनुत्तरायां सम्यक्संबोधिमभिसंबोधिमभिसंबुद्धास्तेपि कौशिक
संप्रमेयेष्वसंख्येयेषु लोकधातुपुत्रुद्धानां भगवंतस्तिष्ठन्ति धियंते यापयन्ति तेपि कौशिक बुद्धा भगवंतश्चामेव प्रज्ञा
तमेतदतवोचत् ॥ महापारमितेयं भगवन् एतत्प्रज्ञापारमिता ॥ सर्वसत्त्वानां हि भगवंतथागतोऽहं सम्यक्सं
त् ॥ तथा हि कौशिक बोधिसत्त्वो महासत्त्वादीर्ष्यात्प्रज्ञापारमितायां चरति ॥ तेन सर्वसत्त्वानां चित्तचरितानि प्रज्ञा

॥ २९ ॥

पारमिता ॥ भगवानाह ॥ सर्वसुकौशिकपुनः सुपारमितासु बोधिसत्त्वो महासत्त्वो श्वरति ॥ अपितु सलुपुनः कौशिकप्र
दयमानस्य वीर्यं वा आरभमानस्य ध्यानं वा समापयमानस्य धर्माणां विपश्यतो बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञा पारमितेः
मिता परिणामितां नानां सर्वज्ञता परिणामिता नानां विशेषो न च नानाकरणा मुपलभ्यते ॥ तत्र तथापि नाम कौशिकं ननु दीपे न
मन्वतेषां ह शाखाणां छायाया विशेषो वा नानाकरणां वा प्रज्ञायते ॥ अपितु छाया छाया तेव संख्यागच्छति एवं मेव कौशिक
न च नानाकरणा मुपलभ्यते ॥ एवं मुक्तेश्च को देवानां मित्रो भगवन्तमेतद्वदोचत ॥ महागुणा समन्वागते यं भगवन्त्य
णा समन्वागते यं भगवन्त्येतत्प्रज्ञा पारमिता इति ॥ ॥ आर्यष्टसहस्रिकायां प्रज्ञा पारमितायां धारणापरिकीर्त्तिना
नकुलपुत्रो वा कुलउद्दिता वा इमां प्रज्ञा पारमितामभिधुदधदवकल्पयन्नधिमुच्यपसंनचितो बोधायचिन्नत्पा
नपोभ्यश्च विस्तरेण संप्रकाशयेदर्थमस्या विवृणुयात् न मनसा चक्षेते यथाधिकया च प्रज्ञयाऽत्र परिमितां समाप
समुच्छेदो भूनासर्द्धमोतिर्जनबोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां चानुगृहोपसंहारः कृतोऽविष्मन्ति तत्रैवैककल्पनेति ॥ स
त्ता एवं सर्वसाविणकावते य प्रज्ञा पारमिता ॥ एवं वक्तुं महागुणा समन्वागते यं प्रज्ञा पारमिता अपरिचयजनीया
भयिं प्रज्ञा पारमितेः अधिमुच्यते ॥ स्वयमेव दैनां प्रज्ञा पारमिता ॥ सत्कुर्वाणु रुरु कर्मात्मानयेत्तपुजयद्व
दिपमाभिर्वक्तुं विधामि श्रुजामिः ॥ यो वा श्रुत्यथ संपुज्य परमैकार्थिकाय चंद्रिकाय कुलपुत्राय कुलउद्दि

सलुपुनः कौशिकप्रज्ञापरमितैवात्र पूर्वकमावोधिसत्त्वसमसत्त्वसदानं वा ददतः शीलं वारक्षतः क्षांत्वा वा संपा
सत्त्वसप्रज्ञापरमितैवात्र पूर्वकमानच कौशिक आसां षण्णपरमितानां मुपायकौशल्यपरिगृहीतानां प्रज्ञापर
मकौशिकजंतुदीपेनानावृक्षानानावर्णसानासंस्थानानापत्रानां नापुष्पानानाफला नाना आगोहपरिणाहसम्पन्न
पद्धतिरु वंमेव कौशिक आसां षण्णपरमितानां मुपायकौशल्यपरिगृहीतानां प्रज्ञापरमितपरिणामितानां नविशेषो
मन्वागतेयं भगवन् यउतप्रज्ञापरमिता ॥ अउमेयंगुणसमन्वागतेयं भगवन् यउतप्रज्ञापरमिता ॥ अउम्यं तगु
तायां धारणापरिकीर्त्तिनपरिवर्तो नाम चतुर्थः ॥ ४ ॥ अथ सलुशक्रोदेवानामिंदो भगवन्तमेतदवोचत् ॥ भगव
वंतो बोधायचिन्नत्पात्राध्याशयतः ॥ ५ ॥ राह्या आरये वाचयत्पर्यवापुयान् पुवर्त्तये देशये उपदिशेत् स्वाध्याये
पाऽत्रपरिमितां समापयतां तशः पुस्तकगतामपि कृत्वा धारयेत्थापयेत्तस धर्मचिरणिनिहेतोमत्तु क्रमेचीः
मेने अवेकल्यनेति ॥ एवं मिमांसेर्देशकृत्वा एवं महार्थिकामतेयं प्रज्ञापरमिता एव महा नुसंसा एवं महाफ
मता अपरित्यजनीया प्रज्ञापरमितारक्षितव्या मम प्रज्ञापरमिता गोपयितव्या मम प्रज्ञापरमिता परमउत्त
ममानयेत्तपुजयद् द्रव्ये द्रवचायेत् ॥ पुष्पैर्दुपैर्गन्धैर्माल्यैर्विलेपनैश्चूर्णैश्चैर्धूपैर्गण्डभिः समंताच्च
यकुलपुत्राय कुलउद्दिने वा याचमानाय दद्यात्तपचा नाम ये निव्यति ये तपरित्यजे दंतशः पुस्तकगताम

॥ उज्ञा ॥

॥ ३० ॥

पिहृत्वा कतरंभयोर्भगवन्कुलपुत्रयोः कुलडहित्रे ॥ वा ऊतरंतरं पुण्यप्रसवेष्टो वापरिणागवुद्धिः ॥ एवं मुक्ते भगवा
न तथा व्याकुर्ष्याः ॥ ततः किं मन्यसे कौशिकयः कुलपुत्रो वा कुलडहिता वा तथागतस्य परिनिर्वृतस्य शीरं सत्क
पुत्रो वा कुलडहिता वा तथागतशीरं स्वयंच सत्कुर्यात्पुनरु कुर्ष्यात्मानयेन पुजयेद्व्ययेदपचायेत्परोमश्वनि
यकतरस्य यो हयोः कुलपुत्रयोः कुलडहित्रो वा व ऊतरं पुण्यप्रवेत् ॥ कियः स्वयश्च पूजयेत्परोमश्वविलरेण सं
कुलपुत्रो वा कुलडहिता वा स्वयंच तथागतशीरं सत्कुर्यात्पुनरु कुर्ष्यात्मानयेन पुजयेद्व्ययेदपचायेत् ॥ प
कम्पामुपासाय ॥ अयमेव तपो हयोः कुलपुत्रयोः कुलडहित्रो वा व ऊतरं पुण्यप्रसवति ॥ भगवानाह ॥ एवं मे
खित्वा पुनः कगता कृत्वा उत गङ्गीया ऊरिये दाचयेत्पर्यवा पुन्यात्प्रवत्तये देशय उपदिशेद्दिशेत्साध्यात्
त्रिर्वात्तयेत्परिजेजेदंतगः पुनः कगता मपि कृत्वा ॥ अयमेव कौशिकतपो हयोः कुलपुत्रयोः कुलडहित्रो
यो कुलपुत्रयोः कुलडहित्रो वा पगानुगृहकरः कुलपुत्रो वा कुलडहित्रो वा पीत्यागवुद्धिस्तं निदानं व ऊतरं पुण्य
कुलपुत्रो वा कुलडहित्रो वा स्फुरसाः प्रज्ञापारमितायास्तत्र न च गत्वा ते श्मां प्रज्ञापारमितां दद्यात्संविभागां
त् ॥ २ ॥ पुनरपरं कौशिकयः कुलपुत्रो वा कुलडहित्रो वा ये जंघु धीपे सत्यास्तारसर्वान् दशकुशलेषु कर्म
लडहिता वा ततो निदानं व ऊ पुण्यप्रसवेत् ॥ शक्र आह ॥ व ऊ भगव चक्षु मुगात् ॥ भगवानाह ॥ अतः स कौ

बुद्धिः ॥ एवं मुक्ते भगवान् शक्रं देवानामिन्द्रमेतदवोचत् ॥ तेन हि कौशिकत्वात् सत्प्रतिपक्ष्यामि यथा ते समते
 रिनिर्वृतस्य शरीरं सत्कृत्य परिचरेद्भारमे सत्कृत्य कुरु कुरु यत्मानयेत्पुजयेत्पचायेत्स्वयमेव यो वाऽयः कुल
 येदपचायेत्परोमश्रविलसरेण संप्रकाशयेद्दयान्तसंविभजेदैस्तारिका पूजा भविष्यतीति सत्त्वा नां चानु कं पा मु पा
 त्परोमश्रविलसरेण संप्रकाशयेद्दयान्तसंविभजेत् ॥ किं वायः स्वयमेव प्रत्यात्तमं पुजयेत् ॥ शक्र उवाच ॥ यो भगवं
 दृष्ट्वयेदपचायेत् ॥ परोमश्रविलसरेण संप्रकाशयेद्दयान्तसंविभजेदैस्तारिका पूजा भविष्यतीति सत्त्वा नां चानु
 ॥ भगवानाह ॥ एवं मेतु कौशिकैव मेतत् ॥ एवं मेव कौशिक यः कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा इमां प्रजापारमितांति
 देशोऽहिशोत्तस्वाभ्यान्परेत्सैवार्थिकाय छंदिकाय कुलपुत्राय कुलउहित्रैवायाचमानाय दद्यात्पुनामये
 तपुत्रयोः कुलउहित्रो वा कुलउहिता वा परित्यजेदंतशः पुस्तकगतामपि कृत्वा ॥ अयं मेव कौशिक तयोर्द
 निधानं वक्तुं तं पुण्यं प्रसवति ॥ १ ॥ पुनरपरं कौशिक यः कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा यत्र यत्र भाजनीभूताः
 सतां दयान्तसंविभागं कुर्याद्यमेव कौशिक ततः कुलपुत्राश्च कुलउहितुं वासिकाशा दूवक्तुं तं पुण्यं प्रसवे
 दशकुशलेषु कर्मपथेषु समासाययेत्प्रतिष्ठापयेत् ॥ तत्किं मयमेव कौशिक अपि नु स कुलपुत्रो वा कु
 वानाह ॥ अतः स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा वक्तुं तं पुण्यं प्रशवेत् इमां प्रजापारमिता मंतशः पुस्त

॥ ३० ॥

कगतामपि कृत्वा अभिश्रुदन्नाभिश्च दधते श्रवकल्पयते अभिमुंचनधिमुंचति प्रसन्नचित्तः प्रसन्नचित्ताय श्रद्धाशयसम
रंतशः लिखनायापि वाचनायाप्यकिंलासितया सम्यादयेऽमुक्तोऽनुग्राहयेत्सर्दशयेत्समापयेत्समुत्तेजयेत्सं
शोधयिष्यति निविचित्रसंभोत्ससे ॥ अभिसंनुध्यापारमिंतं सत्तधानुमनुतरुपधिसंक्षयः भिविश्रव्यसियउ
ततः पौर्वकानकुलपुत्रात्कुलउहितुर्वासकाशादुत्तरं पुणंप्रसवेत् ॥ ३ ॥ त्रियनुखलुपुनः कौशिक जंनुदि
वान्कश्चिदेवकुपुत्रोवाकुलउहितावादशकुशलेषुकर्मपथेषु समादापयेत्प्रतिष्ठापयेत् ॥ ४ ॥ त्रियनु
शिकसाहस्रचुडिके लोकधातौ सर्वसत्तात्तानपिसर्वान्कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावादशलेषुकर्म
लोकधातौ सर्वसत्तात्तेन पर्यायेण येपिते कौशिकादि साहस्रमेधमलोकधातौ सत्तात्तानपिसर्वान्कश्चि
त् ॥ ६ ॥ त्रियनुखलुपुनः कौशिक दीसाहस्रमेधमे लोकधातौ सर्वसत्तात्तेन पर्यायेण येपिते कौशि
लउहितावादशमुकुशलेषुकर्मपथेषु समादापयेत्प्रतिष्ठापयेत् ॥ ७ ॥ त्रियनुखलुपुनः कौशिक
मेपुत्रिसाहस्रमसाहस्रै लोकधातौ पुसत्तात्तानपिसर्वान्कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावादश
कुलपुत्रोवाकुलउहितावाततो निसर्गवकुत्तरं पुणंप्रसवेत् ॥ शक्र आह ॥ वक्रभागवन्वकुसुगत ॥ भ
सवेत् ॥ यश्चां पुत्रा पारमितामंतसः पुत्रकगतामपि कृत्वा अभिश्रुदधते श्रवकल्पयेत् नवकल्पयते

चिंतायत्राशयसमवाः आशयसमन्नायबो धायचिंतमुत्तामसमुदितबोधिचिंतायबोधिसत्वायाश्चाशयनरमा
पयेत्समुत्तेजयेत्संप्रहर्षयेद्वाचानेष्यतिविनेष्यन्नुनेष्यत्यर्थमस्या अस्मै संप्रकाशयिष्यतीत्येवं वा सचिन्तवि
भिषि श्रवणसि यउतभूतकोटिप्रभावनतायामिति ॥ अयं कौशिककुलपुत्रो वा कुलउहितावापरिमागवुद्धा
पुनः कौशिकजं वृद्धिपे सर्वसत्त्वा एतेन सर्वपय्यायेता यपिते कौशिकवानुर्मर्षा दीपके लोकधातौ सत्त्वा स्तानपिस
पयेत् ॥ ४ ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिकवानुर्मर्षा दीपके लोकधातौ सर्वसत्त्वा एतेन पय्यायेता येपिते कौः
हितावादशश्लेषुकर्मपथेषु समापयेत्प्रतिष्ठापयेत् ॥ ५ ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिकशास्त्रनुडिके
तानपिसवान्कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहितावादशशुक्रश्लेषुकर्मपथेषु समापयेत्प्रतिष्ठापये
यिता येपिते कौशिकत्रिसाहस्रमहासाहस्रे लोकधातौ सत्त्वा स्तानपिसुर्वान्कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कु
खलु पुनः कौशिकत्रिसाहस्रमहासाहस्रे लोकधातौ सर्वसत्त्वा एतेन पय्यायेता यावंतोगगानदी बालुकोप
कुलउहितावादशशुक्रश्लेषुकर्मपथेषु समापयेत्प्रतिष्ठापयेत् ॥ तर्हि मम ये कौशिक अपि नु स
वन्वडमुगत ॥ भगवानार ॥ अतः खलु पुनः कौशिककुलपुत्रो वा कुलउहितावावकुतं पुरांप्र
त्ययेन वक्तव्ययते अधिमुंचतपुसंचचिन्तः प्रसंनचिंतायत्राशयसमपन्नीश्रुधासयचिन्तमुत्तादि

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ३१ ॥

तवोधिचिंतायवोधिसत्तायाध्याशयेनदशादंतशालिखनायापिवाचनायाप्यकिंलासितयासम्पादयेत्प्रज्ञोहन्नाह
अस्मैसंप्रकाशयिष्यत्वंचास्यचिंतविशोधयिष्यतिनिर्विचित्रसंकरिष्यत्येवंचनंतुक्ष्येत्येहितंकुलपुत्रास्मिन्ने
कसंबोधिसाभिसंभोसअभिसंतुध्यचापरिमितसत्त्वधानुमनुत्तरउपसंशयोभिर्विनेष्यसियउत्तभूतकोटिप्रभा
नकुलपुत्रानकुलउहितुर्वासकाशात्तवकुत्तरंपुण्यंप्रसवेत् ॥ ८ ॥ पुनरपरंकाशिकयावंतेजंरुदीपेसत्तांतान
सेकौशिकअपिनुसकुलपुत्रोवाकुलउहितावाततोनिदानंवकुपुण्यप्रवेत् ॥ शक्रआह ॥ वकुभगवन्वकुमुगत
प्रज्ञापारमितामंतशःपुलकगतामपिकृत्वाअभिभृद्धदमिश्रद्धधत्तेअवकल्ययेन्नवकल्ययतेअधिमुचंते
मुत्पादितवोधिचिंतायवोधिसत्तायाध्यासयेनदशादंतशालिखनायाप्यकिंलासितयासम्पादयेत्प्रज्ञोऽनु
त्यर्थमस्याअस्मैसंप्रकाशयिष्यत्वंचास्यचिंतविशोधयिष्यतिनिर्विचित्रसंकरिष्यत्येहितंकुलपुत्रास्मिन्नेवं
कसंबोधिसाभिसंभोत्स्यसेअभिसंतुध्यचापरिमितसत्त्वधानुअनुत्तरेभिनिविष्यसि ॥ यउत्तभूतकोटिप्रभाव
शिकचातुमहादीपेलोकधातौसर्वसत्त्वानपिसर्वान्कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावाचनुपुध्यानेषु
येतापितेकौशिकसाहस्रेनुडिकेलोकधातौसत्त्वानपिसर्वान्कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावाच
त्वाएतेनपर्यायेताकौशिकदिसाहस्रेमध्यमेलोकधातौसत्त्वानपिसर्वान्कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुल

॥ दयः सुकोह न ग्राह्ये तसं दृश्यते समासापयेत् समुत्तेजयेत् संप्रहर्षयेत् वाचा नेष्यति विनेष्यत्यनुनेष्यत्यर्थमस्मा
 हितं कुलपुत्रास्मिन्नेव बोधिसत्वमार्गे शिक्षमात्र हितं शिक्षमाणां श्रमव्यायच्छमानः शिष्यमेवानुत्तरां सम्य
 यउत्तभूतकोटिप्रभावनतायामिति ॥ अयं कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहितावापरित्यागवुच्चाततः पौर्वका
 ते जंतुदीपे सत्तांता नपि सर्वत्रिकश्च देवकुलपुत्रो वा कुलउहितावाचतुर्ध्वाने पुप्रतिष्ठापयेत् ॥ तर्हि संन
 कुभगवन्वडुमुगत ॥ भागवानाह ॥ अतः स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहितावा वडुत्तरं पुण्यं प्रशवेत् ॥ यश्चां
 कल्ययने अविमुच्यते पुसं न चिंतय अथ स य सम्यत्रो अथाशय सताय बो धाय चिंतय मुत्पाद्य स
 सम्यादयेत् सुकोऽनु ग्राह्ये तसं दृश्यते समासापयेत् समुत्तेजयेत् संप्रहर्षयेत् वाचा नेष्यति विनेष्यत्यनुने
 कुलपुत्रास्मिन्नेव बोधिसत्वमार्गे भिक्षुशिक्षमात्र हितं शिक्षमाणां श्रमव्यायच्छमानः शिष्यमेवानुत्तरां सम्य
 तभूतकोटिप्रभावनतायामिति ॥ निष्कुरु खलु पुनः कौशिक जंतुदीपे सर्वसत्तारुते रापय्या रायेपि ते को
 तावाचतुर्ध्वाने पुप्रतिष्ठापयेत् ॥ निष्कुरु खलु पुनः कौशिक कर्महा दीपलोकधानौ सर्वसत्तारुते रापय्या
 कुलउहितावाचतुर्ध्वाने पुप्रतिष्ठापयेत् ॥ निष्कुरु खलु पुनः कौशिक साहस्रे कुडिके लोकधानु सर्वस
 वकुलपुत्रो वा कुलउहितावाचतुर्ध्वाने पुप्रतिष्ठापयेत् ॥ निष्कुरु खलु पुनः कौशिक दिसाहस्रे स

अथ मे लोक धातौ सर्व सत्त्वार तेन पर्यायेतापि ते कौशिक त्रिसार हस्त्र महा सार हस्त्रे लोक धातौ सत्त्वास्तान्नपि सर्वान्
कौशिक त्रिसार हस्त्र महा सार हस्त्रे लोक धातौ सर्व सत्त्वार तेन कौशिक पर्यायेता यावन्तो गंगानदी बालुकोप मे
लङ्गहिता वाच नुर्ध्वाने प्रतिस्थापयेत् ॥ तत्र किं मन्त्रे कौशिक अपि नु सकल पुत्रो वा कुलङ्गहिता वा ततो निदानं
स कौशिक कुल पुत्रो वा कुलङ्गहिता वा वज्र तरं पुण्यं प्रशवेत् ॥ यश्चां प्रजापारमिता मंत्र शः पुलक गतामपि कृतं
शयसं नो अथासयसं न्यायवो धाय चित्रं नुत्ताम समुत्पादित बोधि चिन्ता यवो धिसत्त्वाया ध्याशये न दशा
समादापयेत् समुत्तेजयेत् संप्रहर्षयेद्वा चाने प्यति विनिष्पन्न नुनेष्य तनुनेष्य सार्थ मस्यात् ॥ अस्मै संप्रका
तं कुल पुत्रास्मिन्नेवं बोधिसत्त्व मार्गेशि शस्त्रा न्हित्वं शिक्षमाणाश्चरन्त्यापयेद्देनः शिप्रमेवानुत्तरं सम्पद
विरेष्यसि यउत्त भुत्त कोटि प्रभाव न ता यामिति ॥ २ ॥ पुनरपरं कौशिक यावन्तो जं नु दीये सत्त्वास्तान् सर्वान्
तव्यं ॥ यथा च नुर्ध्व प्रमातो पुण्यं वचनं स्यात् स्यात् समापत्ति पुण्यं च स्वमिश्रा सुयावत्त समस्त सुधाना प्रमा
वा कुलङ्गहिता वा ततो निदानं वज्र पुण्यं प्रशवेत् ॥ शक्र आह ॥ वज्र भगवन् वज्र मुगतः ॥ भगवानाह
यश्चां प्रजापारमिता मंत्र शः पुलक गतामपि कृतं अंभिश्च दधमिश्च दधने अवि कल्पयन्न कल्पयते अ
चित्रं नुत्ताम समुत्पादित बोधि चिन्ता यवो धिसत्त्वाया ध्याशये न दशा दंत शो लिख नायापि वाच नायापि कि

सत्त्वात्मानं सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहितावाचतुर्षु ध्यानेषु प्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठन् सुखं पुनः
 गान्धी बालुकोपमेषु त्रिसहस्रमहासाहस्रेषु लोकधातुषु सत्त्वात्मानं सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कु
 लउहितावाचततो निरानं वडपुण्यप्रवेत् ॥ शक्र आह ॥ वडभगवन् वडमुगत ॥ भगवानाह ॥ अतः खलु पुनः
 पुनः पुनः कर्मात्मापि कृत्वा अभिश्रद्धते अवकल्पयेत्ते अधिमुच्यन्त अधिमुच्ये प्रसन्नचित्तः प्रसन्नचित्ता य आया
 त्वा याधाशयेन दद्यादंतशोलिखनापि वाचनायाप्यकिं लासितया संपादय इत्युक्तोऽनुग्राहयेत्संदर्शयेत्
 स्यात् ॥ अस्मै संप्रकाशयिष्यते वंचास्य चिंतो वशोधियप्यतिर्निर्विकित्संकरिष्यंते वंश्चैतं वक्ष्यते हि
 भूपसेवानुत्तमं सम्पदं संबोधिममि संभोत्स्यसे अभि संपुष्टवापरिमिततधानुमनुत्तरेऽपधिसंशयेऽभि
 दीये सत्त्वात्मानं सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहितावाचतुर्षु प्रमाणेषु प्रतिष्ठापयेदे वं पेयालेन क
 समस्ता सुधाना प्रमाना रुप्यसमापत्य भिक्षासु प्रतिष्ठापयेत् ॥ तत्कर्म मन्यसे कौशिक अपि न सकुलपुत्रो
 गतः ॥ भगवानाह ॥ अतः खलु पुनः स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहितावाचतुर्षु पुण्यप्रवेत् ॥
 कल्पयन् कल्पयते अधिमुच्यन्त अधिमुच्ये प्रसन्नचित्तः प्रसन्नचित्ता य आयाशयसंनोऽधाशयसंनोऽधाशय
 पि वाचनायाप्यकिं लासितया संपादयिष्यत्युक्तोऽनुग्राहयिष्यति संदर्शयिष्यति समादाय यिष्यति समुत्ते

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ३२ ॥

जयिष्यतिसंप्रहर्षयति ॥ वानानेष्पतिविनेष्पत्यनुनेष्पत्यर्थमस्यां ॥ अस्मैसंप्रकाशयिष्यत्येव नास्यानिर्ज्ञानसो धा
शिशस्वात्रहितं शिशमाणाश्चरन्त्यायच्छमानः शिप्रमेवानुज्ञांसमकसंबोधिप्रभिसंभोतस्यसे अभिसनुधवा
ति ॥ १ ॥ तिष्ठंतितु पुनः कौशिक जांबुद्वीपकान्सर्वसत्त्वान्धात्राप्रमाणारूपसमापत्तमभिज्ञासुप्रतिष्ठाप
नपिसर्वान्काश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलडहिताधात्राप्रमाणारूपसमापत्तमभिज्ञासुप्रतिष्ठापयेत् ॥ २ ॥ ति
पत्तमभिज्ञासुप्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्कारोयेपिते कौशिकं साहस्रेनुडिके लोकधातौ सत्त्वान्नापिसर्वान्काश्चि
संस्कारोयेपिते कौशिकं साहस्रेनुडिके लोकधातौ सत्त्वान्नापिसर्वान्काश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलडहिताधा
त्रनुडिके लोकधातौ सर्वसत्त्वान्धात्राप्रमाणारूपसमापत्तमभिज्ञासुप्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्कारोयेपिते कौशि
कावाधात्राप्रमाणारूपसमापत्तमभिज्ञासुप्रतिष्ठापयेत् ॥ ४ ॥ तिष्ठंतु पुनः कौशिकं साहस्रेमध्य
स्कारोयेपिते कौशिकं त्रिसाहस्रे महासाहस्रे लोकधातौ सत्त्वान्नापिसर्वान्काश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलडहि
साहस्रे महासाहस्रे लोकधातौ सर्वसत्त्वान्धात्राप्रमाणारूपसमापत्तमभिज्ञासुप्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्कारो
लोकधातुसत्त्वान्नापिसर्वान्काश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलडहिताधात्राप्रमाणारूपसमापत्तमभिज्ञासु
निदानं वक्तुं नरं पुण्याप्रसवेन ॥ शक्र आह ॥ वक्तुं भगवन् वक्तुं मुगत ॥ भगवानाह ॥ अतः खलु पुनः स कौ

कगतामपि कृत्वा अभिषेधधरमिदधते अवकल्य यन्नवकल्ययत अधिमुंचनधिमुंचने प्रसंनचिः प्रसंनचिः
मवोधिसत्वायाथाशयेन दद्यादं तशोलिखनायापि वाचनमाप्य किलासितया सम्यादयिष्यत्सु सुक्रोः नुशा
तिविनेष्य तनुनेष्य तथमस्मां अस्मै संप्रकाशयिष्यते वंचास्य निर्विशोधयिष्यति ॥ निर्विचि संकरिष्यते वंच
स्मानः शिप्रमेवानुत्तरायां सम्यक् संवोधिसभि संभो तस्य से अभिसंनुध्यापयामि तं सत्त्व धातु मनुत्तरे उपसं
कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा इमां प्रज्ञा पारमितां लिखित्वा स्वयंच वाचयेत्परेभ्यश्च लिखित्वा पूर्वदद्यादयं ततः
रपरं कौशिक यः कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा इमां प्रज्ञा पारमितां अर्थकुशलो वाचयेत्परेभ्यश्च लिखित्वा पूर्वव
त्ता वा वक्तुं नरं पुण्यं प्रसवेत् ॥ अथ स्वकुशक्रोदवानामिंद्रो भगवंतमेतदबोचत ॥ इमां मयि भगवन् प्रज्ञा पार
मितां प्रज्ञा पारमितां उपदेष्टव्या ॥ अतु ध्यमानस्य कुलपुत्रस्य वा कुलउहितुर्वा ॥ ततः कस्य हेतोः ॥ उत्पत्स्यते
वा कुलउहिता वा अनुत्तरां सम्यक् संवोधिसभि संवोदु कामो मापुतां श्रीतां प्रज्ञा पारमितां प्रतिवार्ताकां श्रुत्वा
गते ध्वनिप्रज्ञा पारमितां प्रतिवार्ताकां वेदितव्या ॥ इयं मा प्रज्ञा पारमिता प्रतिवकोपदिशो न शति ॥ एवं मुने
निरुके भिक्षु बोध्यावितकाया अभावितशीला अभावितचिन्ता अभावितप्रज्ञा इष्य एडमु क जानीयात्
कथंच कौशिक प्रज्ञा पारमिता प्रतिवार्ताका मुपदेक्ष्यति ॥ रूपविना सोरुपा नित्यते मुपदेक्ष्यति ॥ एवं

प्रसन्ननिः प्रसन्नचित्तः अथ ध्यायत्यसंभवेऽध्यायसम्यक्त्वाय बोधायचित्तमुत्पाद्यत्यसमुत्पादितबोधचित्त
यिष्यत्युक्तौऽनुशासयिष्यति संदर्शयिष्यति समासापयिष्यति समुत्तेजयिष्यति संपूर्वयिष्यति वाचनेष
नर्विचि संकरिष्यत्येवं चैवं वक्षस्वितं कुलपुत्रास्मिन्नेव बोधिसत्त्वमार्गशिष्यत्वाच्च हितं सिद्धमाणाश्चरन्त्याय
तत्त्वधानुसनुत्तरेऽप्यसंशयः मिथिभिन्नेष्वसि यद्भुतकोटिप्रभावतया यामिति ॥ ६ ॥ पुनरपरिचौशिकः
त्वापर्वदद्यादयं ततः कोशिकपूर्वकान् कुलपुत्राद्या कुलउहिर्बुधसि काशा द्रुतं पुण्यं प्रसवेत् ॥ ७ ॥ पुन
रेव श्रुतिस्त्वत्पुर्ववद्व्यात्पार्थसि व्यंजनामुपदिश्येत्परिशीपयेदयं ततः कोशिककुलपुत्रो वा कुलउहि
मपि भगवन्प्रज्ञापारमिता उपदेष्टव्या ॥ एवं मुक्तैर्भगवान्शक्रं देवानामिंद्रमेतदवोचत् ॥ इमपि कोशि
कस्य हेतोः ॥ ८ ॥ तत्त्वस्य हेतुः कोशिकः अनागतैः ध्वनिप्रज्ञापारमिता प्रतिवर्तिका तत्रावुध्यमानः कुलपुत्रो
मता प्रतिवर्तिकां श्रुत्वा ॥ ७ ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिंद्रो भगवन्तमेतदवोचत् ॥ कथं भगवन्प्रज्ञा
पदिशो न शति ॥ एवं मुक्तैर्भगवान्शक्रं देवानामिंद्रमेतदवोचत् ॥ भविष्यति कोशिकः अनागतैः ध्व
निसुपदेश्यंति ॥ पुज्ञापरिशीलास्ते पुज्ञापारमितामुपदेश्या मइत्तितस्याः प्रतिवर्तिका मुपदेश्यंति
ते सुपदेश्यंति ॥ एवं वेदनासंज्ञा संस्कारा विज्ञाना वनाशो विज्ञानानि ज्ञानानि तत्ते सुपदेश्यंति ॥ एवं चो

॥ उक्ता ॥

॥ ३३ ॥

वदे श्यंति यद्देवं गवे वयिष्यन्ति स पुत्रा पारमिताया च रिष्यन्ति ॥ इयं सा कौशिक प्रज्ञा पारमिता प्रतिवर्षिका वेदितव्य
त्वत्पुनः कौशिक विज्ञानविनाशो विनाशित्य ता इह वा ॥ स चेदेवं प्रशंति प्रज्ञा पारमिता प्रतिवर्षिका यां च
या ॥ प्रज्ञा पारमिता यां अर्थमुपदिशत कुलपुत्रो वा कुलहृदि ता वा वक्तुं नरं पुणं प्रसवेत् ॥ ४ ॥ पुनरप्यं कौशिक
वक्तुं पुणं प्रसवेत् ॥ शक्र आह ॥ वक्तुं भगवन् वक्तुं मुगत् ॥ भगवन् नाह ॥ अतः खलु पुनः स कौशिक कुलपुत्रो
पिकृत्वा अभिश्रद्धयते अवकल्पयन् नवकल्पते अभिमुच्यते प्रसन्नचित्तः प्रसन्नचित्ता यश्चासय संपन्नो
धासय दद्यादं न शोति त्वनायापि वाचनायाप्यकिं लोसितया सम्पादयिष्यन्मुमुक्षो अतुगा ह्यिष्यन्ति संद
नुनेष्यत्यर्थमस्या अस्मै संप्रकाशयिष्यन्मैवं चास्य चिंतविशोधयिष्यन्ति निविचिक्लिप्तकरिष्यन्मैवं चैवं न व
यच्छमानः शिप्रमेवानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंरस्य अभिसंबुध्य चरिमितं सत्त्वधानुमनुत्तरेण धिसंभय
वत्सं कुलपुत्र धर्माणां लाभी वयं न पुत्रा पारमिता प्रति संपुक्ता नामिति ॥ अयमेकं कौशिक ततः पौ
हो ॥ अतो हि कौशिक शौत आपत्तिफलं प्रभायंतेति च खलु पुनः कौशिक जातु दीपकान् सर्वसत्त्वान्
ये लोकधातौ सत्त्वान्पि सर्वान्कश्चिदेव पुत्रो वा कुलहृदि ता वा श्रोत आपत्तिफलं प्रतिष्ठापयेत् ॥
ति फले प्रतिष्ठाप्य पुण्याभिसंस्कारो यां वतः कौशिक साहसं तुडिके लोकधातौ सत्त्वान्पि सर्वान्कश्चि

मिताप्रतिवर्तिकावेदितया ॥ नखतुपुनः कौशिकरूपविनाशोरुपानित्यतादृष्टया ॥ एवं वेदासंज्ञासंस्कारान
मिताप्रतिवर्तिकायांचरति ॥ तस्मात्तर्हि कौशिककलपुत्रेण वाकलउहितावाप्रज्ञापरमिताया अर्थ उपदेष्ट
॥ ८ ॥ पुनरपरे कौशिकयावंतो जंबुद्वीपे सत्वात्मानं सर्वान्कश्चिदेवंकलपुत्रो वाकलउहितावा ततो निदानं
नः स कौशिककलपुत्रो वाकलउहितावा वदतं पुराणं प्रशवेत् ॥ इमां प्रज्ञापरमितामंतशः पुस्तकगताम
ताम अथासय संपन्नोऽथाशय समाना यदो धाय चिंतमुत्थाय समुत्पादितबोधिचिन्ता यदो धिसत्वाया
अनुग्राहयिष्यंति संदर्शयिष्यन्ति समादाय यिष्यन्ति समुत्तेजयिष्यन्ति संप्रहयिष्यन्ति चानेव्यन्ति विनेष्यन्ति
स करिष्यन्ति एवं वै न वक्ष्यते हि त्वंकलपुत्रोऽस्मिन्नेव बोधिसत्त्वमार्गे शिशुस्वात्तर्हि त्वं शक्षमायां चरन्वा
नुमनुत्तरेऽपि संशयाभिनिवेशेन सियुतकोटिपुभावनायामिति ॥ एवं च काचं भाषेत् ॥ एतेषां मे
कं कौशिक ततः पौर्वकान्कलपुत्रतः कलउहितावा सकाशादुत्तरपुराणं प्रशवेत् ॥ तत्र कस्य
द्वीपकान्सर्वसत्त्वान् श्रोतव्यापन्ति फलप्रतिष्ठाप्य पुराणाभि संस्कारो यावंतः कौशिक चानुर्महादी
ले प्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठ नु खलु पुनः कौशिक चानुमहादीपके लोकधातौ सर्वसत्त्वान् श्रोतव्याप
सत्त्वानपि सर्वान्कश्चिदेवंकलपुत्रो वाकलउहितावा श्रोतव्यापन्ति फलप्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठ नु

॥ ३३ ॥

खलु पुनः कौशिक सारस्वत उडिके लोक धातौ सर्वसत्त्वान् श्रोत आपत्तिफलं प्रतिष्ठाप्य प्राणमिसंस्कारोपायवन्तः कौशिकदि
पत्तिफलं प्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिकदि सारस्वत मध्ये मे लोक धातौ सर्वसत्त्वान् श्रोत आपत्तिफलं प्र
श्रित् देव कुलपुत्रो वा कुल उडिहिता वा श्रोत आपत्तिफलं प्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिकदि सारस्वत महा
फलं प्रतिष्ठाप्य प्राणमिसंस्कारोपायवन्तः कौशिक गंगानदि बालु को प्रमेषु त्रिसारस्वत महा सारस्वत लोका धातु पु
नः ॥ तत्किं मर्म मे कौशिकं कुलपुत्रो वा कुल उडिहिता वा ततो निदानं वडुतरं प्राणं प्रसवेत् ॥ शक्र आह ॥ वगवन् वडु
येत् ॥ यश्चां प्रज्ञा पारमिता संततः पुस्तकगतामपि कृत्वा अभिश्रुदधदभिश्रुदधते अथ कल्ययते अधिमुंचन वि
मसमुत्पादित बोधि च त्राय बोधि सत्त्वा या ध्याये न दशा दंत शोलिखना या पिबान्न या प्या किला सित या सम्या दध्य
वा चाने प्यति विनेष्य मुतुनेष्य सार्थ सत्त्वा अस्मै संप्रकाशयिष्यते वं चा स्य चित्त विशोधयिष्यति निर्विचि त्सकार ष्ये
रन् व्यापक मानः शिष्य मेवानुत्तरा सम्यक संबोधि मभिसंभोजयेत् अभिसं नु ध्या वा परिमितं सत्त्व धातु मनु जरेड
॥ एतेषां मेव त्वं कुलपुत्र धर्माणां लाभी भय इत प्रज्ञा पारमिता प्रति संप्र क्ता नामिति ॥ अथ मेव कौशिक ततः यो
शहि कौशिक श्रोत आपत्तिफलं प्रभायते ॥ २ ॥ पुनरपरं कौशिक यो हि कश्चित् देव कुलपुत्रो वा कुल उडिहिता वा
क आप्नु स कुलपुत्रो वा कुल उडिहिता वा ततो निदानं वडुतरं प्राणं प्रसवेत् ॥ शक्र आह ॥ वडु भगवन् वडु सु

काश्यावंतः कौशिकदि साहस्रेमथमे लोधातौ सत्वास्तानपि सवान कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा श्रोत आ
न श्रोत आपति फले प्रतिष्ठाप्य पुण्याभि संस्कारा यान्तः कौशिकत्रि साहस्रे लोकधातौ सर्वसत्वास्तानपि सर्वान् क
ौशिकत्रि साहस्रे महासाहस्रे लोकधातौ सर्वसत्वास्तानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा श्रोत आपति
साहस्रेषु लोकधातुषु सत्वास्तानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा श्रोत आपति फले प्रतिष्ठाप्ये
क आह ॥ वगवन् वड सुगत ॥ भगवानाह ॥ अतस्त्वपुनः स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा वडुतरं पुण्यं प्रस
त्ययते अधिमुंचन्नधिमुंचते प्रसन्नचित्तः प्रसन्नचित्ताय च ध्यायत्यस्य सन्तोः ध्यायत्यस्य न्नाय बोधाय चित्तमुत्था
नासितया सम्याक्य मुमुक्षोः अनुग्राहयिष्यति संदर्शयिष्यति समादाय यिष्यति समुत्तेजयिष्यति संप्रहर्षयिष्यति
पतिनिर्विचिन्तकारणे ते वंचेन वक्ष्ये नो हितं कुलपुत्रास्मिन्नेव बोधिसत्त्वमागौशिक्षे स्वात्तहितं शिक्षमानश्च
भक्तं सत्त्वधातुमनुत्तरे उपधिसंक्षयेऽभिचिन्तयसि य इत भुत कोटिप्रभावनतायामिति ॥ एवं च वाचंभाषेत्
यमेव कौशिक तत्तः शोर्वकात् कुलपुत्रतः कुलउहित तो वा ससा दडु तरं पुण्यं प्रसवेत् ॥ तत्कस्य हेतो ॥ आ
पुत्रो वा कुलउहिता वा वंनो जंनुदीये सत्वास्तान् सर्वान् सकृदागामि फले प्रतिष्ठाप्ये ॥ तत्किं मन्यसे कौशि
क ॥ वड भगवन् वड सुगत ॥ भगवानाह ॥ अतस्त्वपुनः स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा वडुतरं

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

पुण्यपुत्रवेत् ॥ यद्मापुत्रापरमितामेकशः पुस्तकगतामपि कृत्वा अभिश्रद्धदभिश्रद्धधत्ते अथ कल्पयेन वक्तव्यं
मुल्यादिनवोधिचित्रामवोषिसत्वायाथाशयेन ग्राह्यं तशोलिखनायापि वाचनायापि वाचनायाप्यकिंलातया
व्यतिसंप्रहर्षयिष्यति वाचनव्यतिनिवेधन्यनुनव्यतर्थमस्मात्तुमैसंप्रकाशयिष्येत्येवंचास्यचित्रविशोधयि
स्वात्रहित्वं शिष्यामाणाश्चर्यायछमानः शिष्यमेवानुत्तरांसम्यक्संबोधिमभिसंभोतस्यसे अभिसंभुधवापि
तिस्वंचवाचभाषेत ॥ एतेषामेवत्वंकुलपुत्रधर्माणाभीभवयउत्तपुत्रापरमिताप्रतिसंप्रकाशनामिति ॥ अयं
कल्पहेतोः ॥ अतोहि कौशिकसकृदागामिफलंप्रभाव्यतेति यं तु खलु पुनः कौशिकजानुदीपकान्सर्वसत्त्वान्
तौ सत्त्वास्मापि सर्वानकश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउरितावासकृदागामिफले प्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठंतु खलु पुनः
कारो यावन्तः कौशिकसाहस्रेच्छडिकै लोकधातौ सत्त्वास्मानपि सर्वानकश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउरिताव
सर्वसत्त्वान्सकृदागामिफले प्रतिष्ठाप्य पुण्यमभिसंस्कारयावन्तः कौशिकदिसाहस्रेमध्यमे लोधातौ सर्वसत्त्वा
लोकधातौ सत्त्वास्मानपि सर्वानकश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउरितावासकृदागामिफले प्रतिष्ठापयेत् ॥ ति
फले प्रतिष्ठाप्य पुण्यमभिसंस्कारो यावन्तः कौशिकगंगानदीवालुकोपमे पुत्रिसाहस्रे महासाहस्रे पुलोक
ले प्रस्थापयेत् ॥ तत्किर्मन्मसे कौशिक अपि तु सकलपुत्रो वा कुलउरितावानतो निदानं वक्तुं नरं पुण्यप्र

अथ कल्ययेन वक्तव्येने अधिमुच्यते प्रसन्नं चिंतायश्चाशयसंपन्नाः ध्यासयसम्पन्ना बोधायनत्रासुत्या प्रस
 त्वापाप्यकिंलातयासम्पादयिष्यन्मुक्तोः नृगारयिष्यतिसंदर्शयिष्यतिसमासायायिष्यतिसमुत्तेजयि
 दास्यचित्रविशोधयिष्यतिनिर्विचित्रकरिष्यतेवचै नवश्यतेरितं कुलपुत्रास्मिन्नेव बोधिसत्वमागेति शि
 पसे अभिसंभुधचापरिमितं सत्त्वधानुमनुतरे उयधिसंभय अभिविनेष्यसि यउत भूतकोटिप्रभावनतायामि
 मुक्ता नामिति ॥ अयमेव कौशिक ततः पौर्वकात् कुलपुत्रतः कुलउरित्तो वाससा द्रुतं रपुण्यं प्रसवेत् ॥ तत
 दीपकान्सर्वसत्त्वान्सकृदागामिफलप्रतिष्ठाप्यपुण्योभिसंस्कारायावन्तः कौशिक चानुर्मसदीपके लोकधा
 न ॥ तिष्ठन्नुत्तुपुनः कौशिक चानुर्मसदीपके लोकधानुसर्वसत्त्वान्सकृदागामिफलप्रतिष्ठाप्यपुण्योभिसं
 त्रौवा कुलउरिता वासकृदागामिफलप्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठन्नुत्तुपुनः कौशिक साहस्रचुडिके लोकधा
 ने लोधातौ सर्वसत्त्वान्सकृदागामिफलप्रतिष्ठाप्यपुनरेभिसंस्कारोयावन्तः कौशिक त्रिसाहस्रमहासाहस्र
 तु प्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठन्नुत्तुपुनः कौशिक त्रिसाहस्रमहासाहस्रे लोकधातौ सर्वसत्त्वान्सकृदागामि
 महासाहस्रे तु लोकधानुपुसत्त्वान्नयिसर्वान्कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउरिता वासकृदागामिफ
 लानंदद्रुतं रपुण्यं प्रसवेत् ॥ सकृ आह ॥ वडभगवन् वडसुगत ह ॥ भगवानाह ॥ अतः उत्तुपुनः कौश

॥ ३४ ॥

ककुलपुत्रो ककुलहरितावावकुतरं पुराणं प्रशवेत् ॥ यश्चाप्यज्ञा पारमितामंतशः पुस्तकगतामपि कृत्वा अभिश्रद्धधदभिः
ध्याशयसम्पन्नाय बोधायनित्रमुत्तामसमुत्तादित बोधिविज्ञा बोधिसत्ताया ध्याशयेन दशादंतं सोलित्वा नाय
दापयिष्यति समुत्ते जयिष्यति संहर्षयिष्यति वाचने ष्यति विनेष्यत्यनुनेष्यत्यर्थमस्या अस्मै संप्रकाशयिष्यत्येव च
धिसत्त्वमार्गेशिष्यत्वात्तद्विज्ञाशिक्षमाणश्चरं व्यायच्छमानः शिष्यमेवानुतरं सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्य संवृथ च
मिति ॥ एवं च वाचं भाषेत ॥ एतेषां मेव त्वं ककुलपुत्र धर्माणां लाभो भवत्यदुत प्रज्ञा पारमिता प्रति संपुक्ता नामिति ॥ अयं
हेतोः ॥ अतो हि कौशिकसहस्रगामिफलं प्रभाषते ॥ १ ॥ पुनरपरं कौशिक यो हि कश्चिदेव ककुलपुत्रो वा ककुलहरि
पुत्र ककुलपुत्रो वा ककुलहरितावाततो निदानं वदुतरं पुराणं प्रशवेत् ॥ शक्र आह ॥ वदु भगवन् वदु मुगत ॥ भगवान
पारमितामंतसः पुस्तकगतामपि कृत्वा अभिश्रद्धधदभिः श्रद्धधने अवकल्य यत्र वकल्य यत्र अधिमुं च धिमुं च
मुत्तपादित बोधिविज्ञाय बोधिसत्ताया ध्याशयन्न दशादंतं सोलित्वा नायपि वाचनायपि वाचनायाप्यकिलासि
यिष्यति संप्रहर्षयिष्यति वाचने ष्यति विनेष्यत्यनुनेष्यत्यर्थमस्या अस्मै संप्रकाशयिष्यत्येव च वाचं विज्ञा विशो धा
शिक्षत्वात्तद्विज्ञाशिक्षमाणश्चरं व्यायच्छमानः शिष्यमेवानुत्तरं सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्य ते अभिसंवृथ
यामिति एवं च वाचं भाषेत ॥ एतेषां मेव त्वं ककुलपुत्र धर्माणां लाभो भवत्यदुत प्रज्ञा पारमिता प्रति संपुक्ता

त्वाश्रमिभ्रदधदभिभ्रदधतेश्रवकस्ययतेश्रमिमुंचत्रभिमुंचतेप्रसन्नचित्तःप्रसन्नचित्तत्रायश्रध्याशयसम्भने
 गदंतंस्तोलिरवनायापिवाचनयाप्यकिंलासितयासम्पादयिष्यमुमुक्तोःनुग्राहयिष्यतिसंदर्शयिष्यतिसमा
 प्रकाशयिष्यत्येवचास्यचिन्ताविशोधयिष्यतिनिर्विचिकित्सकरिष्यवंचैनंवश्यतेहितंकुलपुत्रास्मिन्नेवंको
 भिसंभोत्स्यसंतुध्यापरिमितं सत्त्वधानुमनुत्तरेउपधिसंक्षयेऽभिविनेष्यसि यदुत्तमभूतकोटिप्रभावनताया
 मुक्तानामिति॥ अयमेवकौशिकततःपौर्वकान्कुलपुत्रतःकुलउहिततावासशादुत्तरंपुरांप्रवेत्॥ तत्कस्य
 कुलपुत्रोवाकुलउहिततावायावंतो जंतुर्दीपेसत्तास्तान्अनागामिफलप्रापयेत्॥ तत्किंमयेसेकौशिक
 वदुमुगत॥ भगवानाह॥ अतःस्वल्पपुनसकौशिककुलपुत्रोकुलउहिततावावदुत्तरंपुरांप्रसवेत्॥ यश्चांप्रजा
 यतेश्रमिमुंचत्रभिमुंचतेप्रसन्नचित्तःप्रसन्नचित्तत्रायश्रध्याशयसम्भनेश्रध्याशयसम्भनेश्रध्याशयसम्भने
 वाचनयाप्यकिंलासितयासम्पादयिष्यमुमुक्तोःनुग्राहयिष्यतिसंदर्शयिष्यतिसमादाययिष्यतिसमुत्तेज
 संचास्यचिन्ताविशोधयिष्यतिनिर्विचिकित्सकरिष्यत्येवंचैनंवश्यतेहितंकुलपुत्रास्मिन्नेवंकोभिसंभोत्स्य
 तं सत्त्वधानुमनुत्तरेउपधिसंक्षयेऽभिविनेष्यसि यदुत्तमभूतकोटिप्रभावनताया
 परिमिताप्रतिसंयुक्तानामिति॥ अयमेवततोवदुत्तरंपुरांप्रशवेत्॥ तत्कस्यहेतोः॥ अतोहिकौशिक

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ३५ ॥

अनागामिफलप्रभायते ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिक जातु दीपकान्सर्वसत्त्वान् अनागामिफलप्रतिष्ठाप्य पुराणमिस
वा कुलउद्दिता वा अनागामिफलप्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिक चातुस्रदीपके लोकधातौ सर्वस
त्त्वान् सत्त्वानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा अनागामिफलप्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिक साह
शिकदि सारस्वमेवमे लोकधातौ सत्त्वानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउद्दिता वा अनागामिफलप्रतिष्ठा
प्य पुराणमि संस्कारो यावन्तः कौशिक त्रिसारस्वमेव लोकधातौ सर्वसत्त्वान् अनागामिफलप्रतिष्ठाप्य पुरा
णान् सत्त्वानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउद्दिता वा अनागामिफलप्रतिष्ठापयेत् ॥ तत्किं मयसे कौशिक अमि
वकुलपुत्र ॥ भगवानाह ॥ अतस्त्वतु पुनः स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउद्दिता वा वकुलपुत्रपुत्रसवेत् ॥ यश्चां प्रज्ञा पा
थिमुच्यते प्रसन्नचित्तः प्रसन्नचित्ताय अथाशयसम्यगोऽथाशयसम्यगाय बोधायचित्तमुत्पादित बोधिचित्ताय बोधि
दर्शयिष्यति समासापयिष्यति समुत्तेजयिष्यति संप्रहर्षयिष्यति वाचनेष्यति विनेष्यत्यनुनेष्यत्यर्थमस्मात् असे
कुलपुत्रास्मिन्नेव बोधिसत्त्वमार्गशिक्षसावहितशिक्षमाणाश्चरन्त्यापद्यमानः क्षिप्रमेवानुतरायां सम्यक् सं
सिद्यन्त भूतकोटिप्रभावनतायामिति ॥ एवं च वाचंभावेत् ॥ एतेषां मेवं त्वं कुलपुत्र धर्माणां लाभिभवय इति
अतो हि कौशिक अनागामिफलं प्रभायते ॥ २ ॥ पुनरपरं कौशिक कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउद्दिता वा यावन्

प्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्काराणां वतः कौशिक चातुर्मासदीपे लोकधातौ सत्त्वास्तानपि सर्वान्कश्चिदेव कुलपुत्रो
के लोकधातौ सर्वसत्त्वान् अनुनागामि फले प्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्कारो यो नः कौशिक साहस्रेनुडिके लोकधा
तु पुनः कौशिक साहस्रेनुडिके लोकधातौ सर्वसत्त्वान् अनुनागामि फले प्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्कारो यावतः कौ
नागामि फले प्रतिष्ठाप्येत ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिक दिसाहस्रे मध्यमे लोकधातौ सर्वसत्त्वान् अनुनागामि फले प्रति
म फले प्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्कारो यावतः कौशिक गंगा नीवातु कोपमेपु त्रिसाहस्रे महासाहस्रेपु लोकधातु पुन
मन्यसे कौशिक अपि तु सकलकुलपुत्रो वा कुलहिता वा ततो निरा नं व ऊत रं पुण्यं प्रशवेत् ॥ शक्र आह ॥ वरु भगवन्
प्रवेत् ॥ यश्चां प्रज्ञा पारमिता मंत शः पुस्तकगता मपि कृत्वा अभिश्रद्ध धमिश्रद्ध धते अ व क ल्य यं न व क ल्य यते अ
न बोधि चिंता य बोधि सत्ता ध्या शयन दया दंत शील नाया प्य किल सि तया स म्पा दयि ष्य तु पु त्तोः नु शा हयि ष्य तिसं
ने ष्य त्प र्थ मत्पा अस्मै संपु का शयि ष्य ते वं चा स्य चित्तं नि शो धयि ष्य ति निर्वि चित्तं सं क रि ष्य ते वं चे न व क्ष्य ते हि तं
नु तरा यो स म्प क सं बो धि मभि सं भो ज स्य सो अभि सं बु ध चा पार मि त स त्व धा नु म नु तरे ड प धि सं शे यः भि वि ने ष्य
तां ला भि भ व य दु त्त प्र ज्ञा पार मि ता प्रा तिसं पु क्ता ना भि ति ॥ अ यं मे व ततो व ऊत रं पु ण्यं प्र शवेत् ॥ तत् क ल्य हे तो ॥
कुलहिता वा यावतो जं नु दीपे सत्त्वास्तानपि सर्वान् हति प्रतिष्ठाप्येत ॥ तस्मिन् मन्यसे कौशिक अपि तु कुल

पुत्रोवाकल उरिता वात को निरामं वडतरं पुणपसवेत् ॥ शक्र आह ॥ वड भगवन् वड सुगत ॥ भगवानाह ॥ अतः ख
मंतशः पुस्तक गतामपि कृत्वा अभिधुद धत्ते अवक स्य यन्न वक स्य यत्ते ॥ अधिमुं नन धिमुं च ते प्रसन्न चित्तः ॥
धिचिंता यवो धिसत्ता या ध्यायन दया दंत शोलित नाया पि वा न नाया प्यकि ता सित या स म्या दयि सु सु कौ
त थसि म्मा सु सै संप्र काशयि धा ते वं चा स्य चित्तं विशो धयि ध्या नि निर्वचिक त सं करि धा ते वं चै न व श्य सै हि त
मे वा नु त्र रां स म्प क सं बो धि म मि सं रु ध चा प सि म तं स त्वा नुं म नु त्र रे ड प धि सं क्षे येऽभि वि ने ष्य सि य द त भु न
उ त्त प्र ता पा र मि ता प्र ति सं यु क्ता ना मि ति अ यं मे वं न नो व ड त रं पु ण पं प्र श वेत् ॥ त र क स्य हे तोः ॥ अ तो हि कौ शि
कां शि शि ष्य से ॥ तथा तथा तं अ नु पु र्वे ण वु ड् ध र्मा णां ता मि भ वि ष्य सि ॥ आ स नं अ भ वि ष्य त नु त रा याः स म
भा व वि ष्य सि ॥ स क दा गा मि फ लं प्र भा व वि ष्य सि ॥ अ न गा मि फ लं प्र भा व वि ष्य सि ॥ अ र्ह तं प्र भा व वि ष्य सि
कौ शि क जां तु दी प का न् सर्व स त्वा न् अ र्ह त्वे प्र ति ष्ठा ण्य पु ण्णा भि सं स्का रो या वं तः कौ शि क चा नु र्म हा दी प के ले
प ये त ति ष्ठ नु ख लु पु नः कौ शि क चा नु र्म हा दी प के लो क धा तौ सर्व स त्वा न् अ र्ह त्वे प्र ति ष्ठा ण्य पु ण्णा भि सं स्का रो
क ल उ रि ता वा अ र्ह त्वे प्र ति ष्ठा प ये त् ॥ ति ष्ठ नु ख लु पु नः कौ शि क सा ह स्त्रे चु डि के लो क धा तौ सर्व स त्वा न् अ र्ह
स र्व कि श्चि दे व क ल पु त्रो वा क ल उ रि ता वा अ र्ह त्वा नि ष्ठा प ये त् ॥ ति ष्ठ नु ख लु पु नः कौ शि क त्रि सा ह स्त्रे म धा

गगनाह ॥ अतः खलु पुनः सकौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा वकुलरं पुण्यं प्रशयेत् ॥ मरुमां प्रज्ञा पारमिता
नृचने प्रसन्नचित्तः प्रसन्नचित्ताय अथासये सम्पन्नो अथाशयसम्पन्नाये वोधा यन्मिन्त मुन्याय समुत्पादिनो
सम्पादयिषु क्रौः नृग्राहयिष्यति संदर्शयिष्यति समासपयिष्यति समुत्तेजयिष्यति संप्रहर्षयिष्यति विनेष्य
मवंचेनेदं श्रुत्वा हितं कुलपुत्रास्मिन्नेव बोधिसत्त्वमार्गे शिशुस्वाचरितं शिशुमाता श्ररन्त्या यच्छ्रमानः शिष्य
नेष्यसि यद् न भुज्जकोटिप्रभाव न ज्ञायामिति ॥ एवं च वारं भाषेत् ॥ एतेषां मे वं कुलपुत्र धर्माणां लाभिभवय
तः ॥ अतो हि कौशिक अहं त्वं प्रभाषते ॥ एवं चास्मोत्साहं वर्जयिष्यति ॥ यथा यथा तं कुलपुत्र प्रज्ञा पारमिता
ष्यत्यनुत्तरायाः सम्पदसंबोधः ॥ अत्र हितं शिष्यायां शिष्यमाता श्ररन्त्या यच्छ्रमानः श्रोत्र आपत्तिफलं प्र
दत्तं प्रभावयिष्यति ॥ प्रत्येकं तु त्वं प्रभावयिष्यति ॥ सम्पदसंयुक्तं प्रभावयिष्यति ॥ तिष्ठतु खलु पुनः
तनुर्महादीपके लोकधातौ सत्त्वात्मानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा अहं त्वं प्रतिष्ठा
पुण्याभि संस्कारो यावन्तः कौशिक साहस्रे त्रुडिके लोकधातौ सत्त्वात्मानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा
तो सर्वसत्त्वानहं त्वं प्रतिष्ठाप्य पुण्याभि संस्कारो यावन्तः कौशिक हि साहस्रे मध्यमे लोकधातौ सत्त्वात्मानपि
त्रिसाहस्रे मध्यमे लोकधातौ सर्वसत्त्वानहं त्वं प्रतिष्ठाप्य पुण्याभि संस्कारो यावन्तः कौशिक त्रिसाहस्रे मह

॥ प्रस्ता ॥

॥ ३६ ॥

साहस्रे लोक धातौ सत्वास्तानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा अर्हत्वे प्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः
वंतः कौशिक गंगानदि बालुकोपमेषु त्रिसाहस्रमहासाहस्रेषु लोक धातुषु सत्वास्तानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो
हिता वा ततो नान्यत्तं वक्तुं तं पुराणं प्रशवेत् ॥ शक्र आह ॥ वरुणा वरुण वरुणमुगम ॥ संख्या अपि भगवन् तस्य पुराण
रास्त्रं धर्मसु करकं कर्तुं ॥ भगवानाह ॥ अतः खलु पुनः स कौशिक कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा वक्तुं तं पुराणं
वक्तव्यं न वक्तव्यं तं अधिमुच्यते न धिमुच्यते ॥ प्रमनचित्रः प्रमनचिन्ता यश्च ध्यायस्य संनोः ध्यायस्य संनोः ध्यायस्य संनोः ध्यायस्य
चनायाप्य किलासितया सगरपिष्णुपुत्रोः नृगारयिष्णुति संदर्शयिष्णुति समापयिष्णुति समुत्तेजयिष्णुति संप्रह
निर्वचिसंकरिष्णुत्य वंचेनं वक्ष्यति कुलपुत्रास्मिन्नेव बोधिसत्वमार्गसिद्धावहितं गिषमानश्चरन्त्या यच्छम
धिसंशयेऽभिदिनेषां सिय इत भूतकोटिप्रभावनायामिति ॥ एवमुच्यवानंभाषेत् ॥ एतेषां मेव त्वं कुलपुत्र धर्मा
यसि ॥ आसेनश्च भविष्यत्यनुत्तगायाः सम्यक्संबोधेः ॥ अत्र हितं शिष्यायां शिष्यमाराश्चरन्त्या यच्छमानः श्रु
यिष्यसि ॥ अर्हत्वं प्रभावयिष्यति ॥ प्रत्येकं तु कृतं प्रभावयिष्यसि ॥ सम्यक्संबुद्धत्वं प्रभावयिष्यति ॥ ३ ॥ पुन
त्येकं तु कृतं प्रतिष्ठापयेत् ॥ तत्किं मन्यसे कौशिक अनुस कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा ततो नान्यत्तं वक्तुं तं पुराणं
लपुत्रो वा कुलउहिता वा वक्तुं तं पुराणं प्रशवेत् ॥ यद्वा प्रज्ञा पारमितामं नशः पुस्तकगता मापि कृत्वा अभिश्र

॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिक त्रिसारस्त्रमशसाहस्रे लोकधातौ सर्वसत्त्वान् अर्हति प्रतिष्ठाप्य पुराणमिसंस्कारो वा
कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउरिता वा अर्हति प्रतिष्ठापयेत् ॥ ततः किं न्यसे कौशिक अपि न सकृत् लपुत्रो वा कुलउ
भगवन् तस्मै पुराणस्कंधस्य नमुकरा कर्तुं ॥ गतानाः पुण्यमाः प्योपममप्युपरिशाः पुपरिषदपि भगवंतस्य पु
रता वा न कुतरे पुराणं प्रशवेत् ॥ यश्च मां प्रज्ञापादमिमांसे ततः पुस्तकगता मपि कृत्वा अभिश्रद्धधदमिश्रद्धधते अ
यस्य मां नायवो धाम चित्तसमुत्थास्य मुत्तपादिन बोधिविज्ञाय बोधिसत्त्वाया ध्यासय नदग्ना दंतशोलिखनायापि वा
ते जयिष्यति संप्रहर्षयिष्यंति वा न व्यतिविनेष्यत्यर्थमस्या अस्मै संप्रकाशयिष्यते वंचास्य चित्तं विशोधयिष्यति
तान्श्च न व्यायच्छमानः शिष्यमेवानुत्तमं सम्यक्संबोधिमभिसंभो न स्यसे अभिसंभवाणीमितं सत्तधानुमनुत्तरे उप
वत्सं कुलपुत्रधर्माणां लाभो भवयद् ते प्रज्ञापादमिमांसां सिद्धये ॥ तथा तत्वात्तं अनुपूर्वत्वात्तु कर्मणां लाभो भवि
रन्यायच्छमानः श्रोत्र आपतिफलं प्रभावयिष्यसि ॥ सकृदागामिफलं प्रभावयिष्यसि ॥ अनागामिफलं प्रभाव
यिष्यति ॥ ३ ॥ पुनरपरं कौशिक यावंतो जंतुर्दीपे सत्तासा नपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउरिता वा प्र
नस्तर्न व कुतरे पुराणं प्रशवेत् ॥ शक आह ॥ वरु भगवन् वरु सुगत ॥ भगवानाह ॥ अत खलु पुनः स कौशिक कु
मापि कृत्वा अभिश्रद्धधते दमिश्रद्धधते अवकल्य वनवकल्ययते अधिमुचं न धिमुच्यते अप्रसन्नचित्तः प्रसं

॥ ३६ ॥

त्रिचिंतायश्च यश्च यस्मिन्नेऽथाशयसमं नायवोधा यचिंतमुत्पायसमुत्पादितवोधिचिंतं यवोधिसत्त्वाय ध्याश
यिष्यतिसंदर्शयिष्यंतिसमाशयिष्यंतिसंमुत्तेजयिष्यंतिसंप्रहर्षयिष्यंतितानानेष्यतिविनेष्यत्यनुनेष्यत्यर्थ
व्यत्येहितं कुलपुत्रास्मिन्नेनवोधिसत्त्वमागीशिशत्व॥ त्रैहितिशिशमाणाश्चरन्व्यायछमानः॥ किंप्रमेवानूत्रा
विनेष्यसि यद्भूतकोटिप्रभावनायामिति॥ एवं चावावभाषत॥ एतैषांमेव तं कुलपुत्रधर्मणा लाभिभव
त्यहेतोः॥ अतोहि कौशिकपुत्रेककुलत्वं प्रभावते॥ एवं चास्मिन्साहं वदमिष्यति॥ यथा यथा हितं कुलपु
॥ आसंनश्च भविष्यत्यनुत्रायाः सम्यक्संबोधेः॥ अत्र हितं शिशायाशिशमाणाश्चरन्व्यायछमानः शिप्र
प्रभावयिष्यति॥ अहं त्वप्रभावयिष्यसि॥ प्रत्येककुलत्वं भावयिष्यसि॥ सम्यक्संबुद्धत्वं प्रभावयिष्यसि
कौशिकानुमरादीपके लोकधातौ सत्त्वास्तानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलडहिता वा प्रत्येककुलत्वे
प्रत्येककुलत्वे प्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्कारो यावत्तः कौशिकसाहस्रेचुडिके लोकधातौ सत्त्वास्तानपि सर्वान्
कौशिकसाहस्रेचुडिके लोकधातौ सत्त्वास्तानपि सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलडहिता वा प्रत्येककुलत्वे
प्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्कारो यावत्तः कौशिकदिसाहस्रे मध्यमे लोकधातौ सत्त्वास्तानपि सर्वान् कश्चिदेव
साहस्रे मध्यमे लोकधातौ सर्वसत्त्वास्तान् प्रत्येककुलत्वे प्रतिष्ठाप्यपुण्याभिसंस्कारो येषि केचित् कौशिक

क्रोयवोधिसत्ताय ध्याशयेन रमादंतशोलितनायापि वाचनायाप्यकिं लसितया सप्तादयिष्यमुमुक्तोः नृणां
तेविनेष्यत्यनुनेषात्तर्थमप्याश्रमेसंप्रकाशयिष्यत्येवंनास्यचिंतंविशोधयिष्यतिनिर्विचिंतंकरित्येवंनैव
मानः ॥ किंप्रमेवानूत्रांसम्यकसंबोधिमधिसंभोतस्मसत्रभिसंबुधचापरमितसत्वंधातुमनुत्ररेउपभिसंश्लेषभि
तपुत्रधर्मणात्ताभिभवयइतप्रज्ञापरमिताप्रतिसंयुक्तानामिति ॥ अयमेवततोवज्रतरंपुणंप्रसवेत् ॥ तत्क
मथायथाहितंकुलपुत्रप्रज्ञापरमितायांशिशिष्यसे ॥ तथातथात्ममनुपूर्वगावुद्धधर्माणांलाभीभविष्यसि
नव्यामछमानःशिष्यमेवश्रोतश्रयतिफलंप्रभावयिष्यसि ॥ सकदासिफलंप्रभावयिष्यसि ॥ अनागामिफलं
कल्पंप्रभावयिष्यसिनिष्ठतुखलुपुनःकौशिकजंतुघोषकान्प्रत्येकवुद्धत्वेप्रतिष्ठाप्यपुराणभिसंस्कारोयावेत्तः
उहितावाप्रत्येकवुद्धत्वेप्रतिष्ठापयेत् ॥ निष्ठतुखलुपुनःकौशिकचातुमहाघोषकेलोकधातौसर्वसत्त्वान्
सत्त्वास्तानपिसर्वान्कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावाप्रत्येकवुद्धत्वेप्रतिष्ठाप्यपुराणभिसंस्कारोयावेत्तः
हितावाप्रत्येकवुद्धत्वेप्रतिष्ठापयेत्निष्ठतुखलुपुनःकौशिकसाहस्रलोकधातौसर्वसत्त्वान्प्रत्येकवुद्धत्वं
पिसर्वान्कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावाप्रत्येकवुद्धत्वेप्रतिष्ठापयेत् ॥ निष्ठतुखलुपुनःकौशिकदि
शिष्येपिकेचिन्तकौशिकत्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातौसत्त्वास्तान्कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहिता

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ३७ ॥

प्रत्येकबुद्धत्वेप्रतिष्ठापयेत् ॥ तिष्ठतु त्वपुनः कौशिकत्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातौ सर्वसत्त्वान्प्रत्येकबुद्धत्वे
स्वलोकधातुपुसत्त्वान्पिसर्वान्कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावाप्रत्येकबुद्धत्वेप्रतिष्ठापयेत् ॥ तत्किं
मन्यसेकौशिकापिनूस्कुलपुत्रोवाकुलउहितावाततो निशानं वक्तुतां पुराणं प्रसवेत् ॥ शक्र आह ॥ वक्तुमगवन्वक्तु
प्रसवेत् ॥ यद्दमां प्रज्ञा पारमितामंतशः पुंसकगतामपि कृत्वा अभिश्रद्धधदभिदधतश्च वक्तव्यते अभिमुंचन
त्वायसमुत्पादितबोधिविज्ञायबोधिसत्वायाध्याशयेन दद्यादंतशोलिखनायापि वाचनायाप्यकिं लासितयास
प्रहर्षयिष्यति वाचनेष्वतिविनेष्यत्यर्थमस्याश्चैस्संप्रकाशयिष्यते वंचास्यचित्रं विशोयिष्यति निर्विचिकित्सं
माणाश्चरं व्यायाच्छमानः ॥ शिष्यं मेवानुत्तरांसम्यक्संबोधिमभिसंभोतस्यते ॥ अभिसंतु ध्यायार्थमितं सत्त्वधानुं म
त् ॥ एतेषां मेवकुलपुत्रधर्माणां लाभी भवयउत्तप्रज्ञा पारमिताप्रतिसंप्रकाशनामिति ॥ अयं मेवंततो वक्तुतां पुरा
वक्तुं यिष्यति मथायथारितं कुलपुत्रप्रज्ञा पारमितायां शिष्यते ॥ तथा तत्त्वं मनुपूर्वगातुद्धर्माणां लाभ
नश्चरन् व्यायाच्छमानः ॥ श्रोत आपत्तिफलं प्रभावयिष्यसि ॥ सकदागामिफलं प्रभावयिष्यसि अनुगामि
बुद्धत्वं प्रभावयिष्यसि ॥ ४ ॥ पुनरपरं कौशिकयावंतो जंबुद्वीपसत्त्वान्तेषां कश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहि
उहितावातेषां सर्वेषां मनुत्तरायांसम्यक्संबोधिविज्ञमुत्पाद्यते भ्यद्दमां प्रज्ञा पारमितां लिखित्वा दद्यात्तयोवाक

वसन्तान्प्रत्येककुड्मत्वेप्रतिष्ठाप्यपुष्पाभिसंस्कारोयावन्तःकौशिकगंगानदिवालुकोपमेष्ट्रिसाहस्रमहासाह
प्रतिष्ठापयेत्॥तत्किंमन्त्रमेकौशिकापिनूस्कुलपुत्रोवाकुलउहितावाप्रत्येककुड्मत्वेप्रतिष्ठापयेत्॥तत्किं
आह॥वज्रभगवन्वज्रसुगत॥भगवानाह॥अतःखलुपुनःसकौशिककुलपुत्रोवाकुलउहितावावज्रतरंपुष्प
वकस्ययतेअधिसुचनधिसुचनेप्रसन्नचित्तःप्रसन्नचित्तायअध्याशयसमंनोऽध्याशयसमंनयबोधायचित्तमु
त्तायाप्यकिंलासितयासम्पादयिष्यत्युक्तोऽनुग्राहयिष्यतिसंदर्शयिष्यतिसमादाययिष्यतिसमुत्तेजयिष्यतिस
यिष्यतिनिर्विचिकित्संकरिष्यति॥एवंचैतंवक्ष्यत्येहितंकुलपुत्रोस्मिन्नेवबोधिसत्त्वमार्गशिक्षत्वाग्रहितंशिक्ष
यन्वाप्यमितंसत्त्वधानुमनुतरंउपधिसंशयोभिविनेष्यसियद्भूतकोटिप्रभावनतायामिति॥एवंचवान्वभाषे
प्रयमेवंततोवज्रतरंपुष्पंप्रसवेत्॥तत्कस्यहेतोः॥अतोहिकौशिकप्रत्येककुड्मत्वेप्रभाष्यते॥एवंचास्योत्साहं
पूर्वगतकुड्मगांलाभीभविष्यति॥आसन्नश्वभविष्यत्यनुत्तरांसंयकसंबोधि॥अत्रहितंशिक्षायांशिक्षमा
वयिष्यतिअनागामिफलंप्रभावयिष्यति॥अहंप्रभावयिष्यति॥प्रत्येककुड्मत्वेप्रभावयिष्यति॥संयकसं
कुलपुत्रोवाकुलउहितावाअनुत्तरांयांसंयकसंबोधौचित्तमुत्पादयेत्॥यश्चात्रकौशिककुलपुत्रोवाकुल
उहितावात्तयोवाकश्चित्कुलपुत्रोवाकुलपुत्रोवाअविनिवर्तनायायबोधिसत्त्वायमहासत्त्वायेनांप्रज्ञाया

रमितालिखितोपनामयेदत्रैषप्रज्ञापारमितायांशिशिपुत्रतःकुलउहिततोवासशार्ङ्गवज्रतरंपुण्यप्रसवेत् ॥ तत्र
तिष्ठतुखलुपुनःकौशिकजानुघोषकानांसर्वसत्त्वानांअनुत्तरायांसम्यक्संबोधौचिन्तमुत्तपाप्रपुण्याभिसंस्कारोया
लउहितावाअनुत्तरायांसम्यक्संबोधौचिन्तमुत्तपादयेत् ॥ ६ ॥ तिष्ठतुखलुपुनःकौशिकवानुर्महद्योषकेलोक
साहस्रेनुडिकेलोकधातौसत्त्वामेषामपिसर्वेषांकश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावाअनुत्तरायांसम्यक्संबोधौ
नामनुयायांसम्यक्संबोधिचिन्तमुत्तपाप्रपुण्याभिसंस्कारोयावतःकौशिकदिसाहस्रेमध्यमेलोकधातौसर्वसत्त्वानाम
हस्रेलोकधातौसत्त्वामेषामपिसर्वेषांकश्चिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावाअनुत्तरायांसम्यक्संबोधौचिन्तमुत्तपा
सम्यक्संबोधौचिन्तमुत्तपाप्रपुण्याभिसंस्कारोयावतःकौशिकगंगानदिवालुकोपमेष्टुत्रिसाहस्रेमहासाहस्रेषु
कसंबोधौचिन्तमुत्तपादयेत् ॥ ७ ॥ पश्चात्तःकश्चिदकुलपुत्रोवाकुलउहितावातेषांसर्वेषांमनुत्तरायांसम्यक्सं
कुलउहितावांअविनिवर्त्तनायायबोधिसत्त्वयमहासत्त्वयैनांप्रज्ञापारमितांलिखित्वादग्राह्यनामयेद
त्रयाभावनाहृदिस्मिहृदिस्मिपुलतांपरिपूरिंविष्णुति ॥ अयंकौशिकततःपौर्वकात्तकुलपुत्रःकुलउहि
सम्यक्संबोधिभिसंनुधसत्त्वानांरूपवस्यांतंकरिष्यति ॥ ८ ॥ पुनरपरंकौशिकयावतोजनुघोषेसत्त्वामे
वाकुलउहितावाअनुत्तरायांसम्यक्संबोधिभिसंप्रतिस्थितेभ्यश्चांप्रज्ञापारमितांपुस्तकलिखितांकृत्वादग्रा

तरं पुण्यं पुसवेत् ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ नियतमेषां नुत्तरां सम्यक् संबोधिं संप्रपद्यमानां इत्यस्यां संकरिष्यति
अपुण्यं भिसंस्कारो यावत्तः कौशिकवानुर्मसदीपके लोकधातौ सत्तातेषां मपि सर्वेषां कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कु
वानुर्मसदीपके लोकधातौ सर्वसत्ता नाम नुत्तरायां सम्यक् संबोधिं चित्रमुत्पाद्य पुण्यं भिसंस्कारो यावत्तः कौशिक
नुत्तरायां सम्यक् संबोधिं चित्रमुत्पादयेत् ॥ ७ ॥ नियतं खलु पुनः कौशिकसाहस्रेनुडिके लोकधातौ सर्वसत्ता
लोकधातौ सर्वसत्ता नाम नुत्तरायां सम्यक् संबोधिं चित्रमुत्पाद्य पुण्यं भिसंस्कारो यावत्तः कौशिकत्रिसाहस्रेमहासा
कसंबोधिं चित्रमुत्पादयेत् ॥ नियतं खलु पुनः कौशिकत्रिसाहस्रेमहासाहस्रे लोकधातौ सर्वसत्ता नाम नुत्तरायां
साहस्रेमहासाहस्रेषु लोकधातुषु सत्तातेषां मपि सर्वेषां कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा अनुत्तरायां सम्य
मनुत्तरायां सम्यक् संबोधिं चित्रमुत्पाद्य ते इमां प्रज्ञा पारमितां लिखित्वा दद्यात्तयां वा कौशिककुलपुत्रो वा
दद्यात्तयां नाम ये दत्तैः प्रज्ञा पारमितायां सिद्धिं योगमाप्नुयन्ते ॥ एवमेव प्रज्ञा पारमिता भूयस्यासा
कुलपुत्रः कुलउहितः कुलउहितो वा सकाशाद् उत्तरं पुसवेत् ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ नियतमेषां नुत्तरां
वंतो जंतुषोपे सत्ताते सर्वं अविनिवर्तनीया भवेत्तु नुत्तरायां सम्यक् संबोधिं स्तोभ्योपि कश्चिदेव कुलपुत्रो
लिखितं कृत्वा दद्यात्तयां नाम ये ॥ यश्च तेभ्यः कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलउहिता वा इमां प्रज्ञा पारमिता

॥ पुता ॥

॥ ३८ ॥

कृत्वा दशादश नामयेत् ॥ सार्थासंबंजनमुपदिशेत् ॥ तत्किंमन्यसे कौशिक अपि सकलपुत्रो वा कलउहिता वा तत्रो
पि भगवंतस्य पुण्यं कथं न मुक्ता कर्तुं ॥ गणनामप्युपमप्युपनिशाः पुपनिषदमपि भगवन्त्यास्य पुण्य
वा वक्तुं रं पुण्यं प्रसेवेत् ॥ यत्तेषामविनिवर्त्तनीयानां बोधिसत्त्वानां शिषुत्तरमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबोधि
नामुपदिशेत् ॥ इहं च पुजापारमितायामववदेदरुशिष्यात् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिक जांबुद्वीपके भूः सर्वसत्त्व
महाधीपके लोकधातौ सत्त्वोपि सर्वत्र विनिवर्त्तनीया भवेयुरनुत्तरायां सम्यक्संबोधे स्तेभ्योपि कश्चिदेव कलपुत्रो
नामुपदिशेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः कौशिक चातुर्महाधीपके लोकधातौ सर्वसत्त्वोपि विनिवर्त्तयेभ्यः इमा पुजापार
मितायामववदेयुरनुत्तरायां सम्यक्संबोधे स्तेभ्योपि कश्चिदेव कलपुत्रो वा कलउहिता वा इमा पुजापारमितापुस्त
साहस्रेनुदिके लोकधातौ सर्वसत्त्वोपि विनिवर्त्तयेभ्यः इमा पुजापारमितामुपनामपुण्यमभिसंस्कारोयावन्तः कौ
संबोधे स्तेभ्योपि कश्चिदेव कलपुत्रो वा कलउहिता इमा पुजापारमितापुस्तकलिखितां कृत्वा दशादश नामयेत्
तेभ्योपि विनिवर्त्तनीयभ्यः इमा पुजापारमितामुपनामपुण्यमभिसंस्कारोयावन्तः कौशिक त्रिसाहस्रमहासाहस्रे लो
देव कलपुत्रो वा कलउहिता वा इमा पुजापारमितापुस्तकलिखितां कृत्वा दशादश नामयेत् सार्थासंबंजनमु
येभ्यः इमा पुजापारमितामुपनामपुण्यमभिसंस्कारोयावन्तः कौशिक गंगानदि बालुकोपमे पुत्रिसाहस्रे पुलोव

वाकुल उहिता वातनो निशानं वज्रतरं पुण्यं पुसवेत् ॥ शक्र आह ॥ वज्र भगवन् वज्र सुगत ॥ भगवानाह ॥ संख्याम
पि भगवन् स्तस्य पुण्यं स्कंधं स न मुकरा कर्तुं ॥ भगवानाह ॥ अतः खलु पुनः स कौशिक कुलपुत्रो वाकुल उहिता
कसं बोधि मभिसं बोधि कामेन त्वभः इमां प्रज्ञा पारमिता पुस्तक लिखिता कृत्वा दद्यात्पनामयेत् ॥ सार्थासंबंज
बुद्धी क केभ्यः सर्वसत्त्व भोग विनिवर्त्तनी येभ्य इमां प्रज्ञा पारमिता मुपनाम्य पुण्यमभिसंस्कारो यावन्तः कौशिक चातु
पिकश्चिद्देव कुलपुत्रो वाकुल उहिता वा इमां प्रज्ञा पारमिता पुस्तक लिखिता कृत्वा दद्यात्पनामयेत् ॥ सार्थासंबंज
वर्तयेभ्यः इमां प्रज्ञा पारमिता मुपनाम्य पुण्यमभिसंस्कारो यावन्तः कौशिक साहस्रेनुडिके लोक धातौ सत्त्वान्तेपि सर्वेऽवि
इमां प्रज्ञा पारमिता पुस्तक लिखितां कृत्वा दद्यात्पनामयेत् सार्थासंबंज नामुपदिशेत् ॥ निवृत्त खलु पुनः कौशिक
मभिसंस्कारो यावन्तः कौशिक दिसाहस्रे मध्यमे लोक धातौ सत्त्वान्तेपि सर्वेऽविनिवर्त्तनी या भवेय रनुत्तरायाः सम्यक्
त्वा दद्यात्पनामयेत् सार्थासंबंज नामुपदिशेत् ॥ निवृत्त खलु पुनः कौशिक दिसाहस्रे मध्यमे लोक धातौ सर्वस
साहस्रमहासाहस्रे लोक धातौ सत्त्वान्तेपि सर्वेऽविनिवर्त्तनी या भवेय रनुत्तरायाः सम्यक् संबोधेत्ते भोपिकश्चि
येत् सार्थासंबंज नामुपदिशेत् ॥ निवृत्त खलु पुनः कौशिक त्रिसाहस्रे लोक धातौ सर्वसत्त्व भोग विनिवर्त्तनी
मेपु त्रिसाहस्रे तु लोक धातु पुस्तकान्तेपि सर्वेऽविनिवर्त्तनी ये भवेय रनुत्तरायाः सम्यक् संबोधेत्ते भोपिक

श्रिदेवकुलपुत्रोवाकुलउहितावाइमोपज्ञापारमितापुसकसलिरिताकृत्वादशाउपनामयेतसार्थासंयजनामुप
पसवेत॥शक्रआह॥वऊभगवतुगुगत॥संख्याअपिभगवतुतमपुतापसकंधसमनुगकर्तु॥गतावाःपूषमाः
॥अतःखलुपुनसकौशिककुलपुत्रोवाकुलउहितावावऊतरंपुतापसवेत॥मलोपांमप्यनिवर्त्तनीयानांवे
रमितोपुसकलिरिताकृत्वादशाउपनामयेतसार्थासंयजनामुपदिशेत्॥इहंचतानपुज्ञापारमितायामवव
रमनुतरांसम्यकसंबोधिमभिसंभोरमशति॥यस्तु कौशिककुलपुत्रोवाकुलउहितावाशिप्राभिदुतारत्वोधि
सकाशावऊतरंपुतापसवेत॥अथखलुशक्रदेवानामिंद्रोभगवतुमेतद्वोचत्॥यथायथाभगवतुवोधि
ववदितव्योऽनुशासितव्यः॥तथातथापुज्ञापारमितायामवोचमानोऽनुशिष्यमातासथतायाआसंजीभवा
जपरिकारांसेपांतांकारान्कृतान्महाफलात्करोति॥महानुशातमांततःसवऊतरंपुतापसवेत॥तत्क
मकसंबोधः॥अथखलुगुह्यानुसुभुतिःशक्रदेवानामिंद्रोमेतद्वोचत्॥साधुसाधुकौशियस्त्वंबोधिसत्त्व
कत्वंयाकरणीयंयआर्यश्रावकःसर्वसत्त्वानामनुग्रहंकर्तुकामः॥संबोधिसत्त्वानांमहासत्त्वानांमनुतरांयां
अतपुसुताहिवोधिसत्त्वानांमहासत्त्वानांमनुतरांसंम्यकसंबोधिर्यदिहिवोधिसत्त्वानामहासत्त्वाएतद्वोधिनि
पारमितासशिखेरंनशिष्यमाताअनुतरायांसम्यकसंबोधिनामिसंनुधेरत्॥यस्मात्तद्वोधिसत्त्वामहा

तस्यार्थासंबन्धनामुपदिशेत् ॥ तत्किंमन्यसे कौशिक अपि तु स कुलपुत्रो वा कुलज उरिता वा ततो निरार्न व ऊत्तरं पुराण
तु ॥ गानाः प्युपमाः प्यापममप्युपनिशोः पुपनिषदमपि भगवंतस्य पुराणकं धर्मनमु क रा क र्नु ॥ भगवानाह
प्यनिवर्त्तनीयानां बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां शिष्यतरमनुत्तरां सम्यक संबोधिमभि संबो दु कामेभ्योऽस्मां प्रज्ञा पा
ज्ञा पारमिताया मववदेदनुशिष्या दथा परः कौशिक बोधिसत्त्वो महासत्त्व उ स्य मत्ते स ए वं वदेह मे ते षां शिष्य त
मप्राप्तिरुत्तारत्वो धिसत्त्व प्रज्ञा पारमितायां मववदेदनुशिष्य दय ॥ ततः पूर्व का ज कुलपुत्रा न कुल उरितु र्वा
या यथा भगवन् बोधिसत्त्वो महासत्त्वो आसनी भगवत्पुत्रे रायाः सम्यक संबो धे स था त था प्रज्ञा पारमिता या म
यता या आसनी भवति ॥ तथ ता या आसनी भव से सां परि भु क्ते ची वर पि रा पा त्र श य ता श न ग्ना न पु त्र य भै ष
रा पं प्र स वेत् ॥ तत्क स्य हे तोः ॥ एवं ज्ये त भ ग व न् भ व ति ॥ य द्बो धि स त्वो म हा स त्व आ स नी भ व त्पु त्र रा यां स
तो शि य स्त्वं बो धि स त्व या नि का नां गु ङ्ग ला मा मु त्सा हं द दा सि ॥ अनु ग्ग क्री षे अनु परि वा र य ति ॥ ए वं च कौ शि
स त्वा नां म नु त रा यां स म्य क सं बो धा नु त्सा ह म्ब र्द य त्पु त्र क्री ते अनु परि वा र य ते वं मे त्क रि यं ॥ तत् स्य हे तोः ॥
स सत्वा एत बोधि चिंतनोत्पादयेरं न चैते बोधिसत्त्वो महासत्त्वो अनुत्तरायां सम्यक संबो धौ शि श रं न ष र स
तर्हि बोधिसत्त्वो महासत्त्वो बोधिसत्त्व शि शो यामा मु ष द्गु पा र मि ता मु शि श ते ॥ त स्मा दे त बो धि चि त्त म्ने

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ३२ ॥

नपादयंतेतस्मादनुत्तरायांसम्यक्संबोधिमभिसंयुज्यंतेति ॥ आर्याष्टसहस्रिकायांपुत्रापरमितायांपुण्यप
विरमामंत्रयतेस्म ॥ यंचरतुपुनराय्यसुभुतेबोधिसत्त्वमहासत्त्वस्यानुमोदनापरिनामनासहगतंपुण्ययाव
मयंपुण्यक्रियावत्त्वं ॥ इयंमेवततोबोधिसत्त्वमहासत्त्वस्यानुमोदनासहगतपुण्यक्रियावत्त्वं ॥ अग्रमाख्यायते ॥
ते ॥ उत्तममाख्यायते ॥ अनुत्तमाख्यायते ॥ निरुत्तमाख्यायते ॥ असममाख्यायते ॥ असमसमाख्यायते ॥ १ ॥
मैत्रेयबोधिसत्त्वमहासत्त्वोदयदिशिलोकेसर्वतःसर्वत्रेगतयाअपुमेयाप्रमेपुअसंख्यायाअसंख्येयपु ॥ अ
लोकधानुपुअतीनेध्वनि ॥ एकैकस्यादिशि ॥ एकैकस्मिंस्त्रिसारस्वमहासाहस्रेलोकधातौ ॥ अपुमेयाऽपु
तानामनुपविशेषेनिर्वाणाधातौपरिनिर्वाणानां तथागतानामर्हतासंयुक्तानांखिंनवर्मणांखिंनवर्म
मनुप्राप्तस्वकार्यानापरिशीलाभवसंयोजनानांसम्यगाज्ञासुविमुक्तचित्तानांसर्वचेतोवशिपरमपारमिता
॥ यांचरतुपरिशेषेनिर्वाणाधातौपरिनिर्वाणानां ॥ यावंचासद्वर्मानांतेहितेएतस्मिंनंतरेयस्तेषांनुज्जानांगवंत
ताप्रतिसंयुक्तानिकुशलमुलानि ॥ बुद्धगुणसंयुक्तप्रतिसंयुक्तानिकुशलमुलानिवत्तवैशारद्यपारमिता
धानपारमिताप्रतिसंयुक्तानिकुशलमुलानिसर्वज्ञानमनुमेतंप्रतिसंयुक्तानीचकुशलमुलानियाचहितै
रांसम्यक्संबोधिमुख्याचसर्वधर्मश्चर्यपारमिता ॥ यश्चापरिमेयोऽनभिभूतःसर्वाभिभुपरमार्ज्या

तापारमितायां पुराणपर्यापपरिवर्तनामपंचमः ॥ ५ ॥ अथ खलु मैत्रेय बोधिसत्त्व आयुष्मंतं सुभुतिं स्थ
 त्वा स रगतं पुराणया वस्त्रयंच सर्वसत्त्वानां सानमयं पुराणक्रिया वस्त्रशीलमय पुराणक्रिया वस्त्रया वस्त्रभावना
 व ॥ अगुमाख्यायते ॥ श्रेष्ठमाख्यायते ॥ ज्येष्ठमाख्यायते ॥ वरमाख्यायते ॥ प्रवरमाख्यायते ॥ प्रणीतमाख्याय
 तमाख्यायते ॥ १ ॥ एवं मुक्ते आयुष्मान् सुभुतिः स्थविरो मैत्रेय बोधिसत्त्व महासत्त्वमेतदबोचत ॥ यस्मिन्मय
 या असंख्येयसु ॥ अपरिमाणाः परिमाणेषु ॥ अचिंत्योचितेषु ॥ अनन्तापर्यन्तेषु त्रिसारस्त्रमहासांख्येषु
 धातौ ॥ अप्रमेयाः प्रमेयाणां संख्येयाः संख्येयानां परिमाणाः परिमाणमचिन्ताः चिन्त्यानां अनन्तापर्य
 नवर्मणां छिन्नवत्सनीनां छिन्नपुपंचभवने त्रीकानां पर्यन्तवाष्पाराणां मर्दिनकंठकाणां स्वहृत्तभावाणां
 वशिष्ठपरमपारमिताप्राप्तानां यावत्प्रथमचिन्तोत्पादसुपादाययावच्चानुत्तरांसमकसंबोधिमभिसंबुज्जानां
 स्तेषां बुज्जानां गवतां शीलस्कंधः प्रज्ञास्कंधो विमुक्तिस्कंधो मुक्तिज्ञानदर्शनस्कंधश्च ॥ यानि च षट्पारमि
 त्तवैशारद्यपारमिताप्रतिसंयुक्तानी कुशलमुत्तानि सवमभिज्ञापारमिताप्रतिसंयुक्तानि कुशलमुत्तानि प्रनि
 त्तमुत्तानि यानि च हि तैषिणा ॥ यानि च महासैत्री ॥ यानि च महाकरुणा ये च प्रमेया असंख्यया बुद्धगुणायानुत्त
 मिभुत्परमार्ज्याभिसंस्कार ॥ यच्चानावरेणामसंगमप्रतिहतं ॥ असमसममनुपममपरिमेयं तथाग

॥ ३२ ॥

तयथाभुतंज्ञानवत्॥ यदुक्तंज्ञानवत्तत्तानां॥ यदुक्तंज्ञानदर्शनि॥ यावदशवलपारमितायश्चतुर्वैशारद्यपर
मचक्रप्रवर्तनंधर्मोक्तायग्रहाणंधर्मभेदसंप्रज्ञातनधर्मसंख्यप्रपूरणंधर्मखड्गप्रहरणंधर्मवर्षिप्रवर्षनंधर्म
तुष्टधर्मपुश्चावकधर्मपुष्पाविनिताशिक्षिताअधिमुक्तानियताःसंबोधिप्रायणास्तेषांचसर्वेषांयानिकुशल
संबोस्तेषांचसर्वेषांयानिकुशलमुलानिषपारमिताप्रतिसंयुक्तानियेचप्रत्यकतुष्टयानिकाःपुक्कलाद्याह
लानास्तानमयपुष्पाक्रियावत्॥ शीलमयंपुष्पाक्रियावत्॥ भावनामयंपुष्पाक्रियावत्॥ यानिचशेष
तैःपृथक्कजनेसस्त्रधर्मकुशलमुलान्यवरोपितानि॥ तेषांचतुष्टानांभगवताचतसृतांपर्षदांभिभुतां
भावमयंपुष्पाक्रियावत्॥ येश्चतत्रतेषांचतुष्टानांभगवताधर्मदेशयतादेवैर्नगैर्यक्षैर्गंधर्वैरभुरैर्गरुडैर्किंनरैर्म
तेषांचतुष्टानांभगवतांपरिनिर्वयितामपिकुशलमुलान्यवरोपितानि॥ येश्चतत्रतेषांचतुष्टानांभगवतांपरिनि
गम्यमनोभावनीयांश्चपुक्कलानावाप्यकुशलमुलान्यवरोपितानितेषांचसर्वेषांयानिकुशलमुलानि॥ ननुस
नुमोदनयाअनुमोदेत्श्रेष्ठयावरयाप्रवरयाप्रणीतयाउत्तमयानिरुत्तमयाअसमयाअसमसमयाअनुम
यांसम्यक्संबोधिप्राणमयामीतिवाचभाषताअनुत्तरायाःसम्यक्संबोधिहरकंभवन्ति॥ तत्रबोधिस
॥ अपिनुतानिवसुनितानिवाआरम्भणानितेवाआकाशस्थोपरभरयथानिमित्तीकरोति॥ एवंमुक्तेमैत्रे

यश्च नृवैशारद्यपरममुपरिपुर्णो विगमः ॥ यश्च सर्वधर्माणां परमार्थाभिनिर्हरिता धर्माधिगतः ॥ यश्च ध
र्माधर्मद्वयप्रवर्धनं धर्मयज्ञजननं धर्मदानेन सर्वसत्त्वसंतर्पणं ॥ ये च तत्र धर्मदेशनामुत्तुङ्ग धर्मेष्टुप्रत्यक
यां च सर्वेषां यानि कुशलमुत्तानि ॥ ये च तैर्बुद्धैर्भगवद्विवेधिसत्त्वानामहासत्त्वाद्या कृता अनुत्तरायां सम्यक्
यानिकाः पुङ्गवा कृताः ॥ प्रमेकवोद्यौ तेषां च सर्वेषां यानि कुशलमुत्तानि ॥ यं च श्रावकयानिकानां पुङ्गवः
यावत्सु ॥ यानि च शैक्षानां श्रवानि कुशलमुत्तानि यानि चाशैक्ष्याणां श्रवानि कुशलमुत्तानि ॥ ये च
सत्तां पर्वदां भिक्षुणां मुपासकानां मुपाशिकानां च यद्दानमयपुण्यक्रियावत्सु शीलमयं पुण्यक्रियावत्सु
पर्वरभुरैगरुडैः किं नरैर्महोरगैर्मनुष्यामनुष्यैर्वयैश्च त्रिर्षणानि गतैरपि सत्तैः कुशलमुत्तानि वरोपितानि ॥ वैश्च
कुशानां भगवन्तां परिनिर्वृतानां मपि कुशलमुत्तानि वरोपितानि ॥ उद्धं च भगवन्तयागम्य धर्मं च गम्य तं पंचा
कुशलमुत्तानि ॥ न त्सर्वकुशलानि रवशेषमनवशेषमेकधामभि संक्षिप्य दयित्वा तु लयित्वा अगुया अ
या असमसमया अनुमोदनया अनुमोदते ॥ एवं मनुमोघानुमोदना सहगते पुण्यक्रियावत्सु ॥ अनुत्तरा
वत्ति ॥ तत्र बोधिसत्त्वयानिकः पुङ्गवा ये वत्सुभिः परितामयानि यैरास्वतो यैराकारैस्तंचिमुत्ता दयेत्
करोति ॥ एवं मुक्ते मैत्रेय बोधिसत्त्वो महासत्त्व आगुयं तं सुभुतिस्थविरमेत दवोचत् ॥ न तानि भदत्त सुभुते व

॥ उज्ञा ॥

॥ ४० ॥

सुनितातिवाञ्छारंमणारितेवाञ्छाकारस्यथोपरभतेयथानिमित्तीकरोति॥ एवंमुक्तेआयुष्मानसुभुतिःस्थानि
मारं वराणि कुर्यान्निमित्तीकुर्यात्कथमस्य संज्ञाविपर्ययासि श्रितुविपर्ययासो ह्येविपर्ययासो न भवेत्॥ न त्व
अनात्मत्वात्मेति॥ असुभे सुभेमेति॥ विकल्पासंकल्पा उत्पद्यते॥ संज्ञाविपर्ययासं चिंतयिपर्ययासो ह्येविपर्य
सर्वधा नवः॥ यदि च यथा वस्तु यथा वरां यथाज्ञाकारस्यथा चिंतनत्॥ कतमैव सुभेः कतमैव वरां वरां वरां वरां
नासहगतपुण्यक्रियावस्तु॥ क्वानुत्तरायां सम्यक् संबोधौ परिणामयति॥ अथ खलु मैत्रेयो बोधिसत्त्वो महा
बिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य पुनरतो भाषितं वदोपदेष्टव्यं॥ न न कस्य हेतोः॥ यदिपि हि सातस्य श्रद्धा मां त्रकं प्रेममात्र
यस्य सुभूते बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य पुनरतो भाषितं वदोपदेष्टव्यं॥ यो वा कल्पाणामिन्द्रोपसे प्यो बोधिसत्त्वो महा
एधिकरिष्यति मारस न भग्न एधिकरिष्यति नो त्रसिष्यति न संत्रसिष्यति न संत्रासमापस्यते॥ एवं वा
रिणामयितव्यं॥ अथ खलु आयुष्मानसुभुतिः स्थानि मैत्रेय बोधिसत्त्वमहासत्त्वमेतदवोचत्॥ येन मैत्रेयं
न परिणामयत्यनुत्तरायै सम्यक् संबोधौ कतमद्वान् चिंतनमनुमोदनासहगतपुण्यक्रियावस्तु यत्परिणाम
मधानन्नासि॥ न च तच्चिंतनस्य भावता शक्या परिणामयितुं॥ अथ खलु शकदेवानामिन्द्र आयुष्मानसु
सत्त्वा इमं निर्देशं श्रुत्वा त्रसिषुः संत्रसिषुः संत्रासमापस्यत्॥ कथं चार्थसुभूते बोधिसत्त्वत्वेन तं

आयुष्मानसुभुतिः स्थविरो मे त्रेयो वोधिसत्त्वमेतद्वोचत् ॥ यदि शोऽसंविद्यमानं वलु असंविद्यमानमारं वरा
 पय्यासो न भवेत् ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ तथा हि रागोऽप्यसंविद्यमानं वलु ॥ अनिमित्तमिति ॥ उः खे सुखे मिति ॥
 तद्विषय्यासोऽष्टविषय्यासः ॥ अथापि यथा वलु यथा वरा यथा कारस्तथा बोधिसत्त्वा चिंतने वं सर्वधर्मः
 भिः कतमैरां वरौः कतमैरां कारैः कतमंत्रचित्रमुत्तमायां सम्यक्संबोधौ परिणामयति कतमेवा अनुमोद
 मे त्रेयो वोधिसत्त्वो महासत्त्व आयुष्मानसुभुतिः स्थविरो मे तद्वोचत् ॥ नेदमार्यसुभुते न वयानसंप्रस्थितस्य वो
 श्रद्धा मां त्रकं प्रेममात्रकं प्रसादमात्रकं गौरवमात्रकं तदुपितस्य सर्वमंतर्हीयेत् ॥ अविनिवर्तनीयस्य दं मा
 पले प्यो वोधिसत्त्वो महासत्त्व भवेयुः ॥ सोऽत्र नो वलेष्यते न संलेष्यते न विपत्स्यते न विषादमापत्स्यते ॥ न वि
 णसमापत्स्यते ॥ एवं चात्र वोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन अनुमोद्यानुमोदना सहगतं पुराणं त्रिया वलु सर्वज्ञतायां प
 र्वोचत् ॥ येन मे त्रेयं चिंतने नानुमो प्रयत्नपरिणामयति ॥ तच्चिंतने वक्षिणां निरुद्धं विपरिणामं तन्मचिंतने
 कथा वलु यत्परिणामय सम्यक्संबोधये ॥ कथं वा शक्यं चिंतनेन चिंतने परिणामयितुं ॥ यदा ह्ययोश्चिंतनयोः स
 नामं ड आयुष्मानसुभुतिः स्थविरो मे तद्वोचत् ॥ मा त्वत्तर्वाय्यसुभुते न वयानसंप्रस्थितो वोधिसत्त्वो महा
 भूते वोधिसत्त्वेन न तदनुमो नो सहगतं पुराणं त्रिया वलु ॥ अनुत्तराय सम्यक्संबोधय परिणामय

तव्यं॥ कथं चानुमोदनासहगतं पुण्यक्रियावल्लुपरिगृह्यता अनुमोदसहगतचिंतं परिणामयता तदनुमोदनासहग
यवोधिसत्तमविद्यानं कृतामैत्रेयवोधिसत्तमसत्तमामैत्रेयतेस्म॥ इहमैत्रेयवोधिसत्तोमसत्तमसत्तमसत्तमसत्तम
तकण्डका नां स्वपहतभागाणां मनुप्राप्ता स्वकाथानामपरिशीला भवसंयोजनानां सम्पगाशा सुविमुक्तचिंतानां
पुलोकधानुषेकैकस्यां च दिशेकैकस्मिंश्च त्रिसाहस्रमहासाहस्रे लोकधातौ॥ उपमेयासंख्ययानां भगव
भिसंयुजानां यावच्चानुपधिशेषनिर्वाणा धातौ परिनिर्वाणानां यावंच सर्वदुर्मनां तर्हित एतस्मिं नंतरे यानि
भगवतां पुण्यभिसंस्कारैः कुशलमुल्लाभिसंस्कारो ये तेषां युजानां भगवतां शीलस्कंधः समाधिस्कंधः प्रज्ञा
यश्च तैर्वुद्धैर्भगवद्भिर्दुर्मदेशितैः॥ ये च तस्मिन् धर्मे शिशिता अधिमुक्ताः प्रतिष्ठिता तेषां च यानि कुलमु
तेषां च यानि कुशलमुल्लाभिसंस्काराणि प्रतिसंयुक्तानि ये च प्रत्येकदुःखयानिकाः पुद्गलाद्या कृता प्रत्येकवो
कुशलमुल्लाभिसंस्काराणि शीलभयानि कुशलमुल्लाभिसंस्काराणि॥ यानि च शैशावपनामुवाणि कुशलमुल्लाभिसंस्काराणि॥ यानि च शैशावपना
॥ ये च देवनागयक्षगंधर्वा सुरगरुडकिं नरमहोरगो मनुष्या मनुष्यैर्वसिधर्मः श्रुतः श्रुत्वा च कुशलमु
निवरोपितानि॥ ये च तेषु वुद्धैर्भगवत्सु परिनिर्वाय सुपरिनिर्वाय च कुशलमुल्लाभिसंस्काराणि॥ तेषां
वशेषानि न वशेष मनुमोदत॥ अनुमोद्यानुमोदनासहगतं पुण्यक्रियावल्लु॥ अनुज्ञायां सम्पदसंबोधे

यतातदनुमोनासहगतचिन्तमुपरिगृहीतसपरिणामितंभवति॥२॥ अथखत्वायुष्मात्सुभुतेःस्थविरोमैत्र
ममसत्त्वस्तेषामतितानांनुज्ञानांभगवतांछिन्नवत्सनीनांछिन्नप्रपञ्चभवनेत्राकाशांपर्षात्रवाष्पाणामार्दि
जासुविमुक्तचिन्तानांसचित्तोवसिपरमपारमिताप्राप्तानांरशसुदिभुप्रमेयासंख्येयेषुत्रिसारस्रमससाहस्र
मेयासंख्ययानांभगवतांपरिनिवृत्तानांयावत्प्रथमचित्तोत्पादमुपादायायावंचानुत्तरांसम्पत्कसंबोधिम
त्तएतस्मिन्नंतरेयानितेषांकुड्मंभगवतोकुशलमुलानिषयायमिताप्रतिसंयुक्तानि॥यश्चनेषांनुज्ञानां
धःसमाधिकं धःप्रज्ञास्कंधोविमुक्तिज्ञानदर्शनस्कंधोयाचमसकरुणायेचाप्रमेयाअसंख्ययाकुड्मुगा
स्तेषांचयानिकुलमुलानिपचत्तैवकुड्मंभगवद्विबोधिसत्तानांमहासत्त्वाद्याकृतानुत्तरायांसम्पत्कसंबोधौ॥
लाद्याकृताप्रत्येकबोधौतेषांचयानिकुशलमुलानि॥यानिचश्रावकयानिकानापुद्गलानांदानमयानि
नि॥यानिचाशौश्याणामुवाणिकुशलमुलानि॥येअतस्मिन्धर्मपथगजनैःकुशलमुलानवरोपिता
तःश्रुत्वाचकुशलमुलानवरोपितानि॥येअतिर्यग्यानिगतंरपिसलैःसधर्मश्रुतःश्रुत्वाचकुशलमुल
नवरोपितानि॥तेषांचसर्वेषांयानिचकुशलमुलानितानिसर्वारोपकतोऽभिसंश्लिष्यपिराडयितानिरः
त्तरायांसम्पत्कसंबोधौपरिणामयानिपरिणामयतोबोधिसत्त्वस्यमहासत्त्वस्यकथनसंज्ञारिपर्यासोनवि

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ४९ ॥

त्रविपर्ययो न दृष्टि विपर्ययो भवति ॥ एवं मुक्ते मैत्रेयो बोधिसत्त्व आयुष्मन्तं सुभुक्तिस्थविरमेतदबोचत सचेद
वति ॥ एवं बोधिसत्त्वेव महासत्त्वेनानुमोदनासहगते पुराणक्रियावत् ॥ अतुत्तरायै सम्यक् संबोधये परिणामितं
पर्ययो न चित्रविपर्ययो न दृष्टि विपर्ययो भवति ॥ अथ यन्न चित्तं न यन्तं परिणामयति तच्चित्रमेवं संजानीते
त्रविपर्ययस्त्रिदृष्टि विपर्ययो भवति ॥ सचेत्तु पुनर्बोधिसत्त्वामहासत्त्वयश्चित्तं परिणामयति तच्चित्रमेव संजानीते
रूढविगतं विपरिणामितं त्वेवं संजानीते ॥ ये च क्षिप्तं तच्छक्यं परिणामयन् ॥ येनापि चित्तेन यत्परिणामे
तां सैव धर्मा ॥ येषां धर्मेषु परिणामपि धर्मा तां सैव धर्मा तेति ॥ सचेदेवं परिणामयति सम्यक् परिणामयति तेमि
महासत्त्वेन यथातीतानामेव महागतां भगवता छिन्नवत्संनोद्धिन्नवत्संनोद्धिन्नप्रपंचं भवनेत्रीकारा
संबोधिसत्त्वसंभोत्स्यते ॥ यावच्चानुपरिशेषनिर्वाणधर्मौ परिनिर्वाणतया वंचसधर्मानां तच्छास्त्रिण
षां तु जानां भगवतां शीलं धर्ममाधिष्ठां धः प्रज्ञा स्कंधो विमुक्तिस्कंधो विमुक्तिज्ञानस्कंधो याचहर्षौ धर्मौ
ष्यंति ये च तस्मिन् धर्मशिक्षिते धिमोचयिष्यंति पुनिष्ठास्यंति ॥ तेषां च यानि कुशलमुलानि यांचतुः
निष्पारमिता पुनिसंयुक्तानि कुशलमुलानि ॥ याश्च ते तु जा भगवन्त प्रत्येकं तु च यानि कान् पुंस्तान्
पुंगवानां दानमयानि कुशलमुलानि ॥ शीलमयानि कुशलमुलानि ॥ भावनामयानि कुशलमुलानि ॥

परमेतद्वोचतस्वेवार्थमुभयवोधिसत्त्वो महासत्त्वो येनाद्यंतनयत्परिणामयति तस्मिन्नेतन्निर्देशं संशीभ
 कसंबोधयेपरिणामितं भवति ॥ यथा तान्वत्तसंज्ञा नीते इदं तमिति ॥ एवं बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य न संज्ञा वि
 त्तचित्तमेवं संज्ञा नीते इदं तच्चित्तमिति चित्तं संशी भवति ॥ एवं बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य संज्ञा विषयसिचि
 त्तचित्तमेव संज्ञा नीते ॥ एवं सत्त्वाहरति तच्चित्तं समनाहूय माने मेवं क्षीणं कीर्णमित्येवं संज्ञा नीते नि
 चित्तनयत्परिणामेत् ॥ परिणाम्यते ॥ तस्यापि चित्तस्य सर्वधर्मतायेरपि धर्मैः परिणाम्यते तेषामपि धर्मा
 परिणामयति न मिथा परिणामयति ॥ एवं च बोधिसत्त्वनपरिणामयति ॥ पुनरपरमार्थमुभयवोधिसत्त्वेन
 न प्रपंचं भवनेत्रीकारणमप्रमेयाणामसंख्यया नां यावत्प्रथमचित्तौ न पादमुपासय यावच्चानुत्तरां सम्यक
 मर्तिनां तद्वत्सिद्धिस्तस्मिन् तरेयानि तेषां तु द्वाभ्यां भगवतां पारमितां प्रति संयुक्तानि कुशलमुलानियश्चने
 तस्कंधो याचहि तैषि ताया च महाकरुणा ये चाप्रमेयाः संख्येया तु द्गुणा पंच ते तु द्वाभ्यां वंतो धर्मदेशयि
 तलमुलानियां च तु द्वाभ्यां वंतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वान् व्या करिष्यंति अनुत्तरां या सम्यकसंबोधौ तेषां च या
 निकान् पुद्गलान् व्या करिष्यंति प्रत्येकबोधौ ॥ तेषां च यानि कुशलमुलानि ॥ यानि श्रावकयानिकानां
 तानि कुशलमुलानि यानि च शैशावपनाश्रवानि कुशलमुलानि यानि च शैशावपनाश्रवानि कुशलमु

लातिये चतस्रिधर्मः थ क ज नाः कुशलमुलान्नवरोपयिष्यंतिये च देवनागायक्षगंधवसुरागरुडकिंनरमहोरग
गता अपिसत्वा धर्मश्रोष्यंति श्रुत्वा च कुशलमुलानि वरोपयिष्यंतिये च सत्वास्तेषु भगवन्सुपरिवयिनसुपरि
निसर्वाणि कतोऽभिसंशिष्यपिराऽपित्वानिरवशेष्यनिरवशेषमनुमोदितव्यान्नुमोदनासहस्रतं पुण्यक्रिया
पर्याप्तो न चित्रविपर्यासो ह्यविपर्यासो भवति ॥ स चेद्वोधिसत्त्वो मया सत्त्वो येन चित्रेन यत्परिणामयति ॥ ता
वंस्व ॥ अनुज्ञायां सम्यक् सं बोधये परिणामितं भवति ॥ यथा तच्चित्रं संजानीते ॥ इदं तच्चित्रमिति ॥ एवं बो
धेन चित्रेन येन परिणामयति ॥ तच्चित्रं संजानीते ॥ इदं तच्चित्रमिति चित्रं संज्ञी भवति ॥ एवं बोधिसत्त्वस्य
त्वो यच्चित्रं परिणामयति ॥ तच्चित्रं संजानीते एवं समन्वाहंति ॥ तच्चित्रं समन्वाह्रियमाणं मेवंशीर्गमि
णामयंते ॥ येनापि चित्रेन परिणामयते तस्यापि चित्रस्यापि चित्रस्यैव धर्मजायेरपि धर्मैः परिणामतत्तेषां
॥ स चेदेवं परिणामयेति ॥ सम्यक् परिणामयेति न मिथ्या परिणामयति ॥ एवं च बोधिसत्त्वमया सत्त्वेन प
रावतां छिन्नवत्सनां छिन्नवत्सनीनां छिन्नपुपं च भवनत्रीकानामप्रमेयानामसंख्येयानामप्रमेयानां
तां यावत्प्रथमचित्रोत्पादमुपादाय यावं चानुज्ञां सम्यक् सं बोधिसमिसं बुध्यते यावच्च निरुपविशे
द्यं भगवतां पारमिताप्रतिसंयुक्तानि कुशलमुलानि ॥ यश्च तेषां अनुज्ञां भगवतां शीलस्कंधः सम

रगहडकिंनरमहोरगमनुष्यामनुष्यवातधर्मोष्णंतिश्रुत्वाचक्रशलमुत्तानवरोपयिष्यंति॥येचतिर्यगोनि
नसुपरिवारिनसुपरिनिर्वृतिनेसुचक्रशलमुत्तानवरोपयिष्यंति॥तेषांचसर्वेषांयानिकुशलमुत्तानि॥ता
नासहगतंपुण्यक्रियावलु॥अनुत्तरायैसम्यक्संबोधयेपरिणामयतोबोधिसत्वस्यमहासत्वस्यकथंनसंज्ञावि
त्परिणामयति॥तस्मिन्निन्नेनचित्रसंगिभवति॥एवंबोधिसत्वेनमहासत्वेनानुमोदनासहगतंपुण्यक्रिया
तचित्रमिति॥एवंबोधिसत्वस्यमहासत्वनसंज्ञाविपर्ययोऽनचित्रविपर्ययोऽनदृष्टिपर्ययोभवति॥अथ
ते॥एवंबोधिसत्वस्यमहासत्वस्यसंज्ञाविपर्ययोऽनचित्रविपर्ययोऽनदृष्टिपर्ययोभवति॥सचेत्पुनबोधिस
यमागामेवंशीलांमित्येवसंजानीतेनिरुद्धंविगतंविपरिणामित्येवंसंजानीते॥यंचक्षीतांनतच्छब्दोपरि
धर्मपरिणामतत्तेषांमपिधर्माणांसैवधर्मता॥येऽपिधर्मेषुपरिणाम्यते॥तेषांमपिधर्माणांसैवधर्मतिति
धिसत्वमहासत्वेनपरिणामयितव्यं॥पुनरपरंमार्यसुभुतेबोधिसत्वेनमहासत्वेनप्रसूयंचानांनुज्जानांभ
र्ययानामप्रमेयानांसंखेयेषुत्रिसाहस्रमहासाहस्रेषुलोकधातुषुतिष्ठतांध्रियतांध्रियमागानांयापय
नावचनिरुपविशेयेनीर्वाणधातोपरिनिर्वाति॥यावत्प्रसधर्मनांनदधाति॥एवस्मिन्नंतरेयानितेषांनु
ज्जानांशीलस्कंधःसमाधिस्कंधःप्रज्ञास्कंधोविमुक्तिज्ञानदर्शनस्कंधोयाचहितैधितायाचमहामैत्रीया

॥ ५३ ॥

॥ ४२ ॥

चमहासुखायेचाप्रमेयासंख्येयातुद्रगुणापंचतेतुद्राभावंतोधर्मदेशयंति ॥ येनतस्मिन्धर्मेशितेऽधिमोक्षय
व्याकुर्वन्ति ॥ अनुतरायांसम्यक्संबोधौतेषांचयानिषपादमित्याप्रतिसंयुक्तानि कुशलमुलानिमाश्चतेतुद्रा
लानि ॥ यानि श्रावकयानिकानांपुंगलानां दानमयानि कुशलमुलानि शीलमयानि कुशलमुलानि भावन
गानाश्चवाणि कुशलमुलानि ॥ येनतस्मिन्धर्मेष कजनाः कुशलमुलायवरोपयंति येनदेवनागय
वरोपयंति ॥ येनतिर्यग्गोरिगता अपिसत्तासधर्मनृश्रवन्ति श्रुत्वा वद कुशलमुलायवरोपयंति ॥ ये
रोपयंति ॥ तेषांचसर्वेषां यानि कुशलमुलानितानि सर्वाण्येकतोऽभिसंक्षिप्यपि रायितानुलयितानिरवश
यैसम्यक्संबोधयेपरिणामयतो बोधिसत्त्वमहासत्त्वसकथंनसंज्ञाविपर्ययो न चिंतविपर्ययो न दृष्टि
न चिंतसंज्ञिभवन्ति ॥ एवबोधिसत्त्वेनमहासत्त्वेनानुमोदनासहासपुण्यक्रियावंसु ॥ अनुतरायेसम्यक्सं
सनसंज्ञाविपर्ययो न चिंतविपर्ययो न दृष्टि विपर्ययो भवन्ति ॥ अथ येनचिंतेनयत्तपरिणामयंति त
संज्ञाविपर्ययोऽश्चित्तविपर्ययो दृष्टि विपर्ययो भवन्ति ॥ सचेत्पुनबोधिसत्त्वमहासत्त्वोयंचिंतपरिणा
शीणमित्येवंसंजानीत निरुद्धं विगतं विपरिनतं पीतेवंसजानीत यंचसिगांनतच्छकापरिणामयत्तुं ॥ येन
मपि धर्माणां सैवधर्मता ॥ येषपि धर्मेषु परिणाम्यते तेषामपि धर्माणां सैवधर्मतेति ॥ सचेदेवपरिणा

॥ ४२ ॥

सत्त्वेनपरिणामयित्तुं। पुनरपरंमार्गमुभुतेवोधिसत्त्वामरासत्त्वाः। तीनागतप्रत्युत्पन्नोवुद्धानाभगावताखिन्नवत्
मन्विन्नोत्पादमुपादाययावंच्चातुत्रासम्कसंबोधिमभिसंबुद्धोअभिसंभोत्सत्तेव॥यावंचनिरूपधिशेषेनि
नातर्हीयन्ति॥मांतर्दधाति॥एतस्मिन्नंतरेयानितेषांवुद्धानाभगावत्॥यपारमिताप्रतिसंयुक्तानि कुशलमु
विमुक्तिज्ञानसंभोयावरितैपितायाचमहामैत्रीयाचमहाकरुणायैवाप्रमेयासंखयावुद्गुणायश्चतैवुद्गैर्भगावदि
धिमुक्ताअधिमोक्षयितिअधिमोक्षयतिवस्थितितिष्ठति॥तेषांचसर्वेषांयानि कुशलमुलानियेचतैर्वुद्गै
तेषांचसर्वेषांयानिकुशलमुलानि॥यानिचश्रावकयानिकानांपुंगलानांदानमयाणिकुशलमुलानिशील
णिकुशलमुलानियानिचाशेषाणानाश्रवाणिकुशलमुलानियश्चतस्मिन्धर्मपथगजतैःकुशलमु
किंनरमहोरगमनुष्यामनुष्यैर्वासधर्मश्रुतःश्रोष्यतेश्रूयतेचश्रुत्वाचकुशलमुलानिवोपितान्यव
चकुशलमुलान्यवरोपयिष्यतिःवरोष्यते॥यैश्चसत्तैस्तेषुवुद्गैर्भगावत्सुपरिनिर्वृतेषुपरिनिर्वयित्सुच
तानिसर्वणिक्तोभिसंशिष्यपिराडयित्वानुलयित्वानिरवरोष्यमन्त्रयाअनुमोदनाअनुमोदेतश्रेष्ठया
देत्॥एवंमनुमोदनासहगतंपुण्यक्रियावत्॥अनुत्तायैसम्कसंबोयपरिणामयायीतिवाचंभाष्य
ज्ञाविपर्यासानन्विन्नविपर्यासोनदृष्टिविपर्यासोभवति॥सत्त्वेनपरिणामयेनैवसमन्वाहरति॥तेध

नाभाभगावताछिन्नवत्सनाछिन्नवत्सनीनांछिन्नप्रपंचभवनेत्रीकानामप्रमेयानामसंख्यायानांयावरूपथ
गावंचनिरूपधिशेषेनिर्वाणधातौपरिर्वताःपरिवर्त्यन्तिपरिवर्ति॥परिवर्तिन्वयावंचसद्धर्मानांनार्हिनो
निसंयुक्तानिकुशलमुलानि॥येश्चतेषांनुज्ञानांभगावतांशीलस्कंधःसमाधिसंकंधःप्रज्ञास्कंधोविमुक्तिसंकंधो
गायश्चतैर्वृद्धैर्भगवद्भिर्धर्मोद्विशितोदेशयिष्यतेदेश्यतेचयेचतस्मिधर्मशिक्षतांशिशिष्यंतेशिष्यंतेच॥अ
लमुलानियेचतैर्वृद्धैर्भगवद्भिर्बोधिसत्त्वमहासत्त्वाद्याकृताद्याकरिष्यंतेव्याप्तिंयंतेचपुनरेकैवोद्यो॥
॥कुशलमुलानिशीलमयानिकुशलमुलानि॥भावनाभयानिकुशलमुलानि॥यानिचशौक्ष्ण्यपतास्त्रवा
॥थगजैःकुशलमुलानिअवोपितान्यवरोपयिष्यतेऽवरोप्यंतेचयेश्चदेवनागायक्षगंधर्वासुरास्त
लानिवोपितान्यवरोपयिष्यंतेऽवरोपेकेच॥यश्चैतिर्यगोनिगतेरपिसत्तैःसर्वधर्मःश्रुतःश्रोष्यते
पुपरिवर्तयित्सुचकुशलमुलान्यवरोपितान्यवरोपयिष्यंतेवरोप्यंतेच॥तेषांचसर्वेषांयानिकुशलमुलानि
अनुमोदेत्तश्चेष्टयाज्ञेष्टयावरयाप्रवरयाप्रणीतयाउत्तमयानिरुत्तरयाअसमयाअसमसमयाअनुमो
यायीतिवाचंभाष्यतानुत्तरायाःसम्यक्संबोधेगहारकंभवन्ति॥तस्यकथंबोधिसत्त्वमहासत्त्वमनसं
समन्वाहरन्ति॥तेधर्माःक्षीणानिनुज्ञाविगताविपरिणता॥सधर्मोऽस्योयत्रपरिणाम्यतेइत्येवंपरि

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ४३ ॥

रागमितं भवतु त्रायां सम्यक् संबोधौ ॥ स चेत् पुनरेवमुपपेक्षते ॥ न धर्मो धर्मपरिणामयत्नीभ्योऽपि परिणामितं
संज्ञाविषयो सोऽनन्तविषयस्यो न दृष्टिर्विषयस्यो भवति ॥ तत्संज्ञेति ॥ तथा हि संज्ञां परिणामतां नाभिनिवेशते
मितं भवतु त्रायां सम्यक् संबोधय ॥ अयं बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्यानुतरः परिणामये स चेत् पुनर्वाधिसत्त्वस्य
॥ तथा हि संज्ञा परिणामतां नाभिनिवेशते ॥ ३ ॥ स चेत् पुनरसौ व भवति ॥ सोऽपि प्रणामिसंस्कारो विविक्तः ॥
त्रायां सम्यक् संबोधौ स चेत् एवमपि न संजानीते ॥ सर्वसंस्काराणां तद्विविक्ता इति एवमयत्तस्य बोधिसत्त्वस्य
॥ यादृश एव संपरिणामस्तादृशमवतत्कुशलमुत्तं ॥ येन पितृपुत्रपरिणामितं तदपि तज्जात्रिकतत्त्वक्षरामं
संज्ञेति ॥ न हि बुद्धाभावात् संज्ञेति निमित्तयोगो न परिणामनासत्पुनर्जावति ॥ यंचातातं तत्क्षीणान्तिरुज्ज्वलं विगतं
न च निमित्तविषयः ॥ स चेद्देवं निमित्ती करोति ॥ न समन्वाहरति ॥ न परिणामयत्तनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ ॥ अ
नं व बोधाद्य एवमपि न परिणामयत्तनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ ॥ अथ तं निमित्तं समन्वाहरति ॥ न च निमित्त
स्य संबोधौ ॥ ४ ॥ एवमंत्रबोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन शिशिनवामिदं तद्वोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्योपायकौशलं वे
वोपायकौशलं शिशिनुकामेन बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन इयं मे व प्रज्ञा पारमिता ॥ भीष्मं श्रोतुं आधारयितुं वा वा
॥ तत्कस्य हेतोः ॥ न हि प्रज्ञा पारमिता मना गम्य शक्यमश्रुतवता प्रज्ञा पारमिता परिणामना क्रिया प्रवेष्ट ॥

मयतीभ्यपिपरिणामितंभवत्यनुत्तरायांसम्यक्संबोधौ ॥ एवंभवेत्सुभुतेपरिणामयेतावोधिसत्त्वस्यमहासत्त्वसन
रागमतांताभिनिवेशते ॥ सचेत्पुनरेवसंजानीति ॥ नचित्रंचित्रंजनाति ॥ नधर्मोधर्माजनातिइत्येपिपरिणाः
सचेत्पुनवाधिसत्त्वसंपुण्णभिसंस्कारंसंजानीते ॥ नपरिणामयत्यनुत्तरायांसम्यक्संबोधौ ॥ तत्कस्यहेतो
राभिसंस्कारोविद्विक्तः ॥ शान्तोपदप्यनुमोदमासहगतंपुण्यक्रियावस्तुतदपिविविक्तंशान्तमितिपरिणामयत्यनु
मियत्तस्यबोधिसत्त्वस्यमहासत्त्वस्यप्रज्ञापारमिता ॥ ४ ॥ यदपितत्रैधातुज्ज्ञानाभागातापरिनिर्वृत्तानांकुशलमुलं
गतजात्रिकतल्लक्षणासंज्ञेनिकायंततस्वभावंसवेदेवंसंजानीतेनपरिणामयत्यनुत्तरायांसम्यक्संबोधौ ॥ तत्क
क्षीणान्निरुज्जविगतविपरिनतं ॥ यदनागतंतदप्यसंप्राप्तंप्रसुत्तस्थितिर्नोपलभ्यते ॥ यंचनोपलभ्यतेत
रायांसम्यक्संबोधौ ॥ अथस्मृतिवैकल्येननिमित्तीकरोती ॥ नसमन्वाहरंति ॥ नमनसिकरोतिस्मृतिवैकल्य
वाहरंति ॥ नचनिमित्तिकरोत्यवपरिणामितंभवतिनत्कुशलमुलंबोधिसत्त्वेनमहासत्त्वेनानुत्तरायांस
त्वस्योपायकौशल्यंवेदितव्यंयोऽनेनोपायकौशलेनकुशलमुलंपरिणामयंति ॥ सआसंज्ञःसर्वज्ञतायाअत्र
शीतवाधारयितव्यावाचयितव्यापर्ववात्रयाप्रवव्यादेशयितव्याउपदेष्टव्यास्वाध्यातव्यापरिपुष्णीकर्तव्या
गमनाक्रियाप्रवेष्ट ॥ तत्रयएवंवदेष्टकामगम्यप्रज्ञापारमिताततपुण्यक्रियावस्तु ॥ अनुत्तरायांसम्यक्सं

बोधोपरिणामयितुमिति स नैव स्याच्च शक्तिरिति च नो यस्तस्य हेतोः निरुद्धादिते आत्मभावा निरुद्धादिते संस्काराः शांता
च यथाभूतमयथाभूते यथाभूतसंज्ञी उपलंभमनुपलंभे परिणामयेत्तत्तत्कुशलमुलंभुद्वाभगवतं एव प
भवति ॥ यत्सपरिनिर्वाणमपि तु दानां भगवतां निमित्ती करोति ॥ विकल्पयति च ॥ आकारतश्च निर्वाणमुप
दंति तत्कस्य हेतोः ॥ सविषः सशब्दो ज्यपरिणामस्तथापि नामप्रणां तं सविषं भोजनं सवेत् ॥ किं चापि तद्वर्ण
वर्जनीयं भवति ॥ पणित्तानां परिभोगाय तदेव बालजातीयोऽप्रज्ञजातीयः पुरुषः परिभोक्तव्यममेत् ॥ तस्य
णामेवास्य दृष्टविपाकं भवति ॥ सततो निसर्गं मरणास्वानिसर्गं मरणां वा निगच्छन्मरणा मात्रकं वाऽऽत्मनः ॥
नाना यथाभूतमर्थमनु ध्यामाणा एवमवच्छिद्यं सैव मनुशासिष्यति ॥ एहि त्वं कुलपुत्रातीतानागतप्रसूत
संनस्कंधनेषां च श्रावकाणां ये सत्रं ते चतीनागतप्रसूतेषु कुक्षे भगवन्कुशलभूता न्यवरोपिता न्यवरो
यावत्प्रथमं त्रोट्यासययावं चानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभि संपुद्धानां भगवतां यावं चानुपशिष्यो निर्वाणं या
वाहता या करिष्यंते वा करिष्यंते वा क्रियंते च ॥ तेषां च यानि कुशलमुलानि अवरोपिता न्यवरोपयिष्यं
च प्रत्येकवेद्यौ ॥ तेषां च यानि कुशलमुलान्यवरोपितान्यवरोपयिष्यंतेऽवरोप्यंते च ॥ यानि च एतच्छब्दजाना
धीनु ॥ ततः सर्वकुशलमुलमेव तोऽपि संक्षिप्यार्थिणां यित्वा निरवशेष्य निरवशेषमनुमोद्यानुमोदना सरूपा

आदिने संस्काराः शांता विविक्ता विरहिता उपलब्धिताः ॥ ६ ॥ अपितु खलु पुनः स पुंगलो निमित्ता कृत्य विकल्पा
लं बुद्धा भगवन्तं एव परिणामित्वा यां सक सं बोधौ नात्यनुजानन्ति ॥ नत्कस्य हेतो ॥ एष एव हित समस्त रूप लं भो
कारतश्च निर्वर्णा मुपलभते ॥ न चोपलंभ संज्ञितस्तथा गता अर्हन्तः सम्यक् सं बुद्धाः परिणामनां महार्थ करीम
वित् ॥ किं चापि तद्वर्तितश्च गंधतश्च रसतश्च स्पर्शतश्चाभिलषणीयम्भवत्तु खलु पुनः स विष स्वात् परि
भोक्तव्य भवेत् ॥ तस्य तज्जो जनं परिभुजानस्य वर्तितश्च गंधतश्च रसतश्च स्पर्शतश्च स्वादे सुख करस्य रि
णमात्रकं वाऽऽत्म ॥ एवमेवायं सुभुते ॥ इहैकं गृहीते न रूप लक्ष्मि ते न रूपा ध्याते न सभाषित स्थायमजा
प्राप्ती ता नागत प्रसुं नानां बुद्धानां भगवतां शालकं धसमा धिस्कं धप्रज्ञा स्कंधं विमुक्ति स्कंधं विमुक्ति ज्ञान द
ता न्यवरोपिता न्यवरोपयिष्यन्ते ॥ वरोप्यन्ते च ॥ या वंच स क्रमो नातर्हित एतस्मिन् नरे तेषां बुद्धानां भगवतां
नुपशिषोऽनर्वाणा धातौ परिनिर्हता नां ये च ते बुद्धे भगवद्भिर्बोधिसत्त्वा महात्मा अनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ
तोपिता न्यवरोपयिष्यन्ते ॥ वरोप्यन्ते च ॥ ये च प्रत्येक बुद्ध यानिकाः पुंगला व्याकृता व्याकरिष्यन्ते व्याक्रियन्ते ॥
यानि च पृथक् जनानामप्रमेया संख्ये येषु लोक भानुषु अतीता नागत प्रसुं नानां बुद्धानां भगवतां सर्व लोक
मोक्षानुमोदना सहगन्तु ताप क्रिया वस्तु ॥ अनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ परिणामयेत् ॥ एवं स परिणामानि

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ४४ ॥

मित्रयोगेन परिणाममानो विषयताय संवर्तते ॥ तत्रापि नाम तत्सविषं भोजनमेव नोत्सृज्य लभ संशिता
न पुंगलेन नैवं शक्षितं ॥ ७ ॥ कथं पुनाररे न शिक्षितं ॥ कथं मतीता नागत प्रसं नानां बुद्धानां भगवतां
मयितं ॥ कथं च परिणामितं स परिणामितं भवत्तु त्रायां सम्यक् संबोधौ ॥ इह नेन बोधिसत्त्वयानिकेन न
मनुमोदितं यमेव परिणामयितं ॥ यथा ते तथा गता हंतः सम्यक् संबुद्धा बुद्धज्ञानेन बुद्धचक्षुषा जानं
तया समिप्यते ॥ तथा नु मोदेत तत्कुशलमुलं ॥ यथा ते तथा गता अहंतः सम्यक् संबुद्धा अत्यनुजानंति परि
मोदना एवं परिणामयं बोधिसत्त्वो महासत्त्वो न यथा बोधयति ॥ बुद्धानां भगवतां संपत्कानुमोदितं परिणाम
हंतः सम्यक् संबुद्धानां नुत्पारयति ॥ एवं चास्य परिणामोऽग्निविषः परिणामो महा परिणामो धर्मधानुप
॥ ८ ॥ पुनरपरे बोधिसत्त्वयानिकेन कुलपुत्रेण वा कुलउहित्राणां एवं परिणामयितं ॥ यच्छीत्यसम
पंनमारुप्यथा नो ॥ जायन्ती तं नागतं न सुवम् ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ अथ चैधानु कात्रय्यपिनत्वा त्वैव परि
देवमधिमुंचति ॥ एवं परिणामयति ॥ एवं परिणामयति तत्तस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्याविनस्तः
परिपुर्णः सुपरिपुर्णो भवति ॥ अथ तं परिणामय मभिनिविशते निमित्री करोति मिथ्या परिणामय
बुद्धा भगवतो जानंति पश्यंति यथा वा तनु जानंति ॥ तत्कुशलमनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ परिणाम

वनोत्सपलंभसंश्लिष्टमयेत् ॥ एवं सपरिणामना ॥ तत्कसहं तोः ॥ सविषत्वात् ॥ तस्माद्बोधिसत्त्वयानिके
 नानां बुद्धानां भगवतां कुशलमुल्लापिगृहीतं ॥ कथं न परिगृहीतं सुपरिगृहीतं भवति ॥ कथं न परिणाम
 बोधिसत्त्वयानिकेन कुलपुत्रेण वा कुलद्वारेण वा तत्तथागतमनुत्साह्यानुकामेन एवं तत्सर्वकुशलमुल
 लेन ननु च बहुषा जानन्ति पश्यन्ति तत्तत्कुशलमुल्लेयं जातिकं यं निकायं मादृशं यत्स्वभावयत्तु क्षाणं यथा धर्म
 नाश्रयनुजानन्ति परिणाममानं तत्कुशलमुल्लमनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ तत्तथाहं परिणामयामीत्येवमनु
 रक्तानुमोदितं परिणामितं न भवति ॥ तत्कुशलमुल्लमनुत्तरायै सम्यक् संबोधय ॥ न च तां तत्तथागतानां स
 परिणामो धर्मधानुपरिणामः परिपुर्णः सुपरिपुर्णो भवति ॥ अथाशयेनाधिमुक्त्वा परिणामयत्तथा ॥
 यित्तं ॥ यच्छीलसमाधिया प्रज्ञाविमुक्तिर्यदि मुक्तिज्ञानदर्शनेन प्रथमं ॥ अपर्यापि नं कामधानौ ॥ अपर्या
 पि नं त्वात्तथैव परिणामपर्यापिनो यत्रापि धर्मसपरिणामः परिणाम्यते ॥ सोपि धर्मोऽपर्यापिनसत्त्वे
 हासत्त्वमाधिनस्तः ॥ परिणामो भवत्तप पर्यापि नाविर्निषः परिणामो महापरिणामो धर्मधानुपरिणामः
 मिथ्या परिणामयति ॥ तत्र यो यं परिणामे बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्यानया धर्मधानुपरिणामेन या यथा
 कसंबोधौ परिणामितं ॥ एवं सपरिणामितं भवतीति ॥ तत्तथाहं परिणामयामीत्येव सम्यक् परिणामः ॥

एवं च परिणामितं भवत्यनुत्तरां योऽस्य कृतं वैद्यैः ॥ अथाखिलभगवानोपुषंतं सुभुते साधुकारमहात ॥ साधुसाधु
सुभुते परिणामा धर्मधातुं परिणामोऽयं बोधिसत्वसमसा सत्वस्य ॥ २ ॥ अस्यामेव धर्मनायां यथा तु द्वाभगवतो ज
तं विस्मते तथा अनुमोदयथा चात्यनुजानति ॥ तथा हं परिणाममाप्नीत्यत्रयः पुण्यस्कंधो यश्च गंगानदी बालुको
लज्जिता वा दशकुशलेषु कर्मपथेषु समापाये प्रतिष्ठापयेत् ॥ तस्य वयः पुण्याभिसंस्कारस्ततोऽयमेव बोधि
र्यायते ॥ परमाख्यायते प्रवरमाख्यायते ॥ प्रमितमाख्यायते ॥ उत्तममाख्यायते ॥ अनुत्तममाख्यायते ॥ असम
हस्य महासाहस्येष्टु लोकधातुषु सर्वसत्त्वानंदशकुशलेषु कर्मपथेषु प्रतिष्ठाप्य पुण्याभिसंस्कारो यावन्तः सुभुते गं
पथेषु प्रतिष्ठाप्य पुण्याभिसंस्कारो यावन्तः सुभुते गंगानदी बालुकोपमेषु त्रिसाहस्य महासाहस्येष्टु लोकधातु
मेवं बोधिसत्वसमसा सत्वस्य परिणामना सहगतः पुण्यस्कंधोऽग्र आख्यायते श्रेष्ठ आख्यायते ॥ अष्ट आख्या
तम आख्यायते ॥ अनुत्तम आख्यायते ॥ निरुत्तम आख्यायते ॥ असम आख्यायते ॥ असम सम आख्यायते ॥
षु सर्वसत्त्वानां च नुर्जा ननिः पादनं सुभुतः पुण्याभिसंस्कारो ये सुभुते गंगानदी बालुकोपमेषु त्रिसाहस्य
खलु पुनः सुभुते गंगानदी बालुकोपमेषु त्रिसाहस्य महासाहस्येष्टु लोकधातुषु चतुरमुद्रा ताताभिनां सर्व
कधातुषु सत्त्वानां सर्वे च तस्य रणां मारुप्य समापतीनां लाभिनां भवेयुः ॥ तिष्ठतु खलु पुनः ॥ सुभुते गंगा

रमहात् ॥ सा धुसा धुमुमुते शास्त्र कृतं नृत्वं सुभुते को यत्तं बोधिसत्त्वानां धर्मदेशयति ॥ तत्कर्महेतोः ॥ योजयं
यथा नृद्धा भगवतो जानन्ति पश्यन्ति तत्कृतं नृत्वं यं जातित्रिका यं यादृशं यत्तत्समा वं यत्तु क्षाणं यथा धर्मतया
यश्च गंगानदी बालुकोपमेषु त्रिसाहस्र महासाहस्रेषु लोक धातुषु ये सत्त्वास्तान्सर्वान् कश्चिदेव कुलपुत्रो वा ऊ
तरेत्ततोऽयमेव बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य धर्म धातुपरिणामयः पुण्यसंधोऽग्रमाख्यायते श्रेष्ठमाख्यायते ज्येष्ठमा
ममाख्यायते ॥ असम आपते ॥ असम सम आख्यायते ॥ तिष्ठन्तु खलु पुनः सुभुते गंगानदी बालुकोपमेषु त्रिसा
हस्रो यावन्तः सुभुते गंगानदी बालुकोपमेषु त्रिसाहस्र महासाहस्रेषु लोक धातुषु सर्वसत्त्वान् दशकुशलेषु कर्म
साहस्रेषु लोक धातुषु सत्त्वान् सर्वे च नृत्वा न ध्यानानां लाभिनो भवेयः ॥ तेषां च यः पुण्यभि संस्कारस्ततोऽय
मायंते ॥ ज्येष्ठ आख्यायते ॥ वर आख्यायते पु वर आख्यायते ॥ प्रणीत आख्यायते ॥ उत्तम आख्यायते ॥ अनु
असम सम आख्यायते ॥ तिष्ठन्तु खलु पुनः सुभुते गंगानदी बालुकोपमेषु त्रिसाहस्र महासाहस्रेषु लोक धातु
कोपमेषु त्रिसाहस्र महासाहस्रेषु लोक धातुषु सत्त्वान् सर्वे च नृत्वा न ध्यानानां लाभिनो भवेयुः ॥ तिष्ठन्तु
पु माणा लाभिनो सर्वसत्त्वानां पुण्यभि संस्कारो ये सुभुते गंगानदी बालुकोपमेषु त्रिसाहस्र महासाहस्रेषु लो
कुपुनः ॥ सुभुते गंगानदी बालुकोपमेषु त्रिसाहस्र महासाहस्रेषु लोक धातुषु च नृत्वा न ध्यानानां लाभिनो भवेयुः ॥

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ४५ ॥

लाना सर्वसत्त्वानां पुण्याभिसंस्कारो ये सुभुते गंगानदी बालुकोपमे पुत्रि सा ह स्व महासा ह स्वे पु लो क धातु पु सत्त्वा से स
त्रि सा ह स्व महासा ह स्वे पु लो क धातु पु पंचाभिज्ञानां सर्वसत्त्वानां पुण्याभिसंस्कारो ये सुभुते गंगानदी बालुकोपमे पु
सुभुते गंगानदी बालुकोपमे पुत्रि सा ह स्व महासा ह स्वे पु लो क धातु पु सत्त्वा से स रु द्रा गामि नो भवे पुः तिष्ठतु खलु
भिसंस्कारो या वंतः सुभुते गंगानदी बालुकोपमे पुत्रि सा ह स्व महासा ह स्वे पु लो क धातु पु सत्त्वा से स र्वे अ ना गामि
क धातु पु सर्वसत्त्वानां पुण्याभिसंस्कारो या वंतः सुभुते गंगानदी बालुकोपमे पुत्रि सा ह स्व महासा ह
कोपमे पुत्रि सा ह स्व महासा ह स्वे पु लो क धातु पु सर्वसत्त्वानां म ह ता पु णा स्कं धो ये सुभुते गंगानदी बालुकोपमे पु
पुनः सुभुते गंगानदी बालुकोपमे पु लो क धातु पु सर्वसत्त्वानां पु मे क उ द्वा नां पु णा स्कं धो ये सुभुते गंगानदी बालुकोपमे पु
मे पु गंगानदी बालुकोपमे पुत्रि सा ह स्व महासा ह स्वे पु लो क धातु पु ये सत्त्वा स्तान् स र्वानि कै को बो धि स त्व श्री व रा पि रा
र्व सु लो प धा नेः सर्व सु ख स्य शि वि हारैः सं च दान पु प लं भ सं ति नौ द हारैः ये न प र्य यि ता ॥ तान् सर्व सत्त्वाने कै कं परि क
रा त्र श य ना श न ग्रा न पु त्र य भै ष ज परि कारैः सर्व सु खो प धा नेः सर्वः सु ख स्य शि वि हारैः स न क र्मा त् गुरु क र्मा त् म
नं द आ दे वं सर्वे पी ते सानं द मः ॥ न त्किं म त् स सुभुते अपि नु ते बो धि स त्वा स्त नो नि दानं व ऊ त रं पु णं प्र स वे पुः ॥ सु
ध स न सु क रा क र्त्तुं ॥ ग रा नाः पु प मा षो प स्य पु परि ष द म पि भ ग व त्त स्या पु णा स्कं ध स न सु क रा क र्त्तुं ॥ स चे द्वा

लोक धातुपुसत्वासे सर्वपंचानां मभिज्ञानां लाभो भवेत् ॥ १० ॥ तिष्ठतु खलु पुनः सुभुते गंगानदी बालुकोप मे
गंगानदी बालुकोप मे पुत्रि साहस्र महासाहस्रेषु लोक धातुपुसत्वासे सर्वश्रोत आपंता भवेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः
लोभवेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः सुभुते गंगानदी बालुकोप मे पुत्रि साहस्र महासाहस्रेषु लोक धातुपुसत्वासे सर्वपंचानां पुण्य
सत्वासे सर्वश्रुता गाभि नो भवेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः सुभुते गंगानदी बालुकोप मे पुत्रि साहस्र महासाहस्रेषु लो
प मे पुत्रि साहस्र महासाहस्रेषु लोक धातुपुसत्वासे सर्वश्रुतौ भवेत् ॥ तिष्ठतु खलु पुनः सुभुते गंगानदी बालु
गंगानदी बालुकोप मे पुत्रि साहस्र महासाहस्रेषु लोक धातुपुसत्वासे सर्वप्रत्येक तुष्टा भवेत् ॥ ११ ॥ तिष्ठतु खलु
गंगानदी बालुकोप मे पुत्रि साहस्रेषु लोक धातुपुसत्वासे सर्वः उत्तमां याम्य क सं बोधौ सप्रस्थिता भवेत् ॥ ते सर्वे अनेक
बोधिसत्त्वश्चै वरपिता पात्रशयनाशनशानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारै गंगानदी बालुकोप मानकल्याणप्रतीयेत् स
र्वसत्त्वाने कै कं परिकताश्च सर्वबोधिसत्त्वाने कै को बोधिसत्त्वा गंगानदी बालुकोप मानकल्याणप्रतिष्ठे चै वरपिंड
कुर्यात्तु गुरुकुर्यात्तु मानयेत्तु जयेद् दृष्टयेद् दपचायेत् ॥ एवं मे कै कस्तेषां सर्वेषां बोधिसत्त्वानां मनेन पर्यायेतां
तरं पुण्यं प्रसवेत् ॥ सुभुति गह ॥ वज्र भगवन् वज्रसुगत ॥ अप्रमेयं सुगत ॥ संख्या अपि भगवन् सप्तपुण्यस्कं
न सुकराकर्तुं ॥ सचेद्भगवन् रूपी भवेत् सप्तपुण्यस्कं धो गंगानदी बालुकोप मे पुत्रि साहस्र महासाहस्रेषु लोक

धातुपुनमायेत॥ एवंमुक्तेभगवानामुष्मंतं सुभुतिस्थविरमेतदवोचत॥ एवंमेतत्सुभुते एवंमेतत्॥ यत्तत्तु पुन
परिणामेनतत्कुशलमुल्लसन्तगयांसम्पत्कसंबो धौपरिणामयत्पुण्यप्रसवस्य सुभुते पुण्यत्वं वस्य धर्मधातुप
मपि कलां नोपैति सहस्रतमीमपिशतसहस्रतमीमपिकोटीतमीमपिकोटीसहस्रतमीमपिकोटीशतसहस्रत
ममामयोपमामप्युपनिशामप्युपनिषदमपिनक्षमते॥ तत्कस्यहेतोः॥ तथाहिनेषां यौर्वकाणां मुपलंभसंज्ञिनां
तुर्महाराजकायिकदेवपुत्राणां विंशतिः सहस्राणि प्राञ्जलीनिनमस्यंति भगवंतमेतदवोचत॥ स एव परिणामो
मः सर्वज्ञतायै यत्र हि नामतेषां यौपलंभिज्ञानं बोधिसत्वा नां तावन्तर्महान्तं चानमयं पुण्यभिक्षारमभिभवति॥ अ
लेपनचुगादिषेदि वोरत्तवर्षेदि वैश्ववर्षे वषेर्भगवंतमभ्य॥ नाकिरत्नभिप्राप्तिरित्प्रकिरत्नप्रकिरत्नदि वैश्व
भिश्चदि व्याभिः पूजाभिगवन्तं सत्कुर्वन्ति समगुरु कुर्वन्ति मानयन्ति स्म पूजयन्ति स्म अर्चयन्ति स्म अर्चयन्ति स्म अर्चयन्ति स्म
धमभिभवति॥ यथापि नाम प्रज्ञापारमिताया यकौशल्यपरिगृहीतत्वादस्य परिणामस्य॥ एवंमेव योपिदे
ननयापरमया पूजनयापरमया अर्चनापनया सहस्रगुरुकृतमानयिता पूजयिता अर्चयिता अर्चयिता अर्चयिता
मासुधितानिर्माणरतयः परिनिर्मितवशवर्तिनोऽल्लकायिकाऽल्लपुणोहिताऽल्लपार्षाग्रामहाऽल्लमाः
पुण्यप्रसवाहहन्फला अहंति सत्ता अहन्तपाः सुदृशाः सुदर्शनाः अकनिष्ठाश्चेते ये वमेवांजलिक

एवंमेतत् ॥ यत्तत्तु पुनः सुभुते गोधिसत्त्वयानिकः पुंगलः प्रज्ञा पारमितो पायकौशल्यपरिगृहीतोऽनेन धर्मधातु
पुण्यत्वं धर्मधर्मधातुपरिणामजस्यासौ पौर्वक उपलंभ संज्ञिनां बोधिसत्त्वां दानमयः पुण्यमिह संस्कारः ॥ शततमी
मपि कोटीशतसहस्रतमीमपि कोटीनिशतशतसहस्रतमीमपि कलानोपैति संख्यामपि कलामपि गणानामप्यु
र्वकाणां उपलंभ संज्ञिनां बोधिसत्त्वानां सुबहुयिसा नंदत्तं सुपहिंमपि परिसंख्यातं भवति ॥ १२ ॥ अथ खलु वा
वोचत ॥ मरुपरिणामोऽयं भगवं बोधिसत्त्वानां यद्गुणप्रज्ञा पारमितो पायकौशल्यपरिगृहीतानां कुशलमुलपरिणाम
मिस्कारमभिभवति ॥ अथ खलु त्रायत्रिंशत्कापिकानां देवपुत्राणां शतशहस्राणिदि वपुष्यधुपगंधमात्यदि
वप्राकिरनदि वौश्वर्यैर्दिव्यैर्दिव्याभिपराभिर्दिव्याभिः पताकाभिः समंताच्च दिग्गजालाभिर्वज्रमिधा
नैर्वयंति स्म अपचायंति स्म दिव्यानि च वायानि अभिप्रवादयामासुः ॥ एवं च वाचमहांत ॥ मरुपरिणामो वतायं
त्य ॥ एवं मे भ्योपि देवतिका ये भ्यो देवपुत्रा आगत्य भगवंतं परमेष्ठां सत्कारेण गुरुकारेण परमयामा
यित्वा अर्चयित्वा अपचाय एवं मे वंश दमुदीरयन्ति स्म ॥ घोषमनुश्रावन्ति स्म ॥ एवं पेयालेन कत्तयं ॥ या
नपार्थशा मरुवत्सगाः परिताभा अप्रमाणा भा आसराः परिश्रुभा अप्रमाणा शुभाः ॥ शुभकृत्स्नान च रुः
वते ये वमेवां जलिकृत्वा भगवंतं नमस्यन्तं एतद्वोचत ॥ आश्चर्यं भगवन् यावदयं बोधिसत्त्वानां मरुसत्ता

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ४६ ॥

नोप्रज्ञा पारमिता पायं कौशल्य परिगृहीतानां कुशलमुत्तपरिगृहीतानां यस्तेषामुपलंभसंज्ञिनां बोधिसत्त्वानां तावंचिरात्र
न शुद्धा वासकायिकां देवपुत्रानां शीतकृत्या सर्वास्मां देवपुत्रानां मंत्रयंते स्मतिष्ठन्नुत्तपुनः देवपुत्रा गंगानदी बालु
भिसंप्रतिल्लानां मनुजसंघसंघो बोधिप्रतिल्लभाय सानंद दत्तां पुण्याभिसंस्कारोऽनेन पश्यिष्यामि पिते देवपुत्रा
नुत्तसंघसंघो बोधिप्रतिधानकृता बोधाय चित्तमुत्पाद्या न स्येत्तु गंगानदी बालुकोपमेष्टु तिसाहस्रमहासाहस्र
पधानैः सुरवस्पर्शविहारैरेकैको बोधिसत्त्वो गंगानदी बालुकोपमानकल्यास्ति संघानंदमादेवं सर्वेषां वंज बोधसं
नेकैको बोधिसत्त्वा यावत्सर्वे बोधिसत्त्वा गंगानदी बालुकोपमानकल्यास्ति संघानंदमादेवं सर्वसत्ता श्रीवरपिण्डपात्र
पुः ॥ मंत्रदानमुपलंभसंज्ञिनो दमुर्यश्च बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञा पारमिता उपाय कौशल्य परिगृहीतानां गतप्रतु
स्कंपंतेषां च बोधिसत्त्वपुत्रे कुरु श्रावकयानिकानां पुंगलानां ये श्रुतत्रात्रैरपि सत्तैः कुशलमुत्तमवरोपयिष्य
षमगुणानुमोदनया अनुमोदनश्रेष्ठया ज्येष्ठया वरया प्रवरया प्रणीतया उत्तमया अनुत्तमयानिरुत्तमया
॥ अनुमोदनाशहगतं पुण्यक्रिया वस्तु ॥ अनुत्तरायाः सम्पत्संघो धेराहारकं भवति तिष्ठानुमोद
रः शततमीमपि कलानोपैति ॥ सहस्रतमीमपि शतसहस्रतमीमपि कोटीतमीमपि कोटीततमीमपि कोटी
पैति ॥ संख्यामपि कला मपि गराना मप्यौ म न्यमपु पतिशामपु पतिषदमपि नक्षमते ॥ न कस्य हेतोः ॥

अधिसत्त्वानां वाचिरात्र संवितमतितामहावितरसमुदासीतसपिपुणस्कंधमभिभवति ॥ अथ तनुभगवांस्तान्
 नः देवपुत्रागंगानदीवालुकोपमेपुत्रिसाहस्रमहासाहस्रेषु लोकधातुपुसर्वसत्त्वानामनुत्तरांसम्यकसंबोधिम
 मयिगायपिते देवपुत्रा अनेषां गंगानदीवालुकोपमेपुत्रिसाहस्रमहासाहस्रेषु लोकधातुपुसत्त्वानोपि सर्वे अ
 मेपुत्रिसाहस्रमहासाहस्रेषु लोकधातुपुसर्वसत्त्वां श्रीवरपितापात्रशयनासनगृहप्रत्ययभैषज्यपरिहारैः सर्वसुखे
 सर्वेष्वपि वाचं चोपलंभसंज्ञिनोदानंदश्च ॥ एतेन पर्यायिणा तान्सर्वसत्त्वाने कैकमपरिकल्प्यतां श्रीसर्वबोधिसत्त्वा
 र्वसत्त्वा श्रीवरपितापात्रशयनासनगृहप्रत्ययभैषज्यपरिहारैः सर्वसुखोपधानैः सर्वैः सुखसर्गविहारैरुपतिष्ठे
 त्परिगृहीतानागतप्रतुं नानां दुष्कानां भगवतां शीलस्कंधं समाधिस्कंधं पुजास्कंधं मुक्तिस्कंधं विमुक्तिज्ञानदर्शन
 कशलमुलान्यवरोपयिष्यंतैः वरोप्यंते च तत्सर्वमेकतोऽभिसंक्षिप्यपि तदयित्वा तु लयित्वा निरवशेष्यति न वशे
 अनुत्तमयानिरुत्तमया उत्तमोत्तमया अशमया असममया अतिसमया अचिंत्यया अनुमोदनया अनुमोदेन
 भवति निःस्पृहानुमोदनास्वरुगतपुण्यक्रियावसुः ॥ सौपिपौर्वकचोपलंभिकानां बोधिसत्त्वानां पुण्याभिसंस्का
 कोधीनतमीमपि कोधीसहस्रतमीमपि कोधीशतसहस्रतमीमपि कोधीनियुतशतसहस्रतमीमपि कलां नो
 ते ॥ न कस्यहेतोः ॥ ॥ न चाहिते बोधिसत्त्वाः सर्वेषु पलंभसंज्ञिनोदानंददति ॥ १३ ॥ अथ खत्वा

॥ ४६ ॥

ध्यानसुभुतिभगवंतमेतदबोचते ॥ यद्गगनादेवमाह ॥ आतीतोनागतप्रसूतं पानां सर्वेषां बुद्धानां भगवतां बोधिस-
त्वं तत्सर्वमेकतोऽभिसंक्षिप्य पिण्डयित्वा निरवश्रेष्ठानिरवशेषमनुमोदते ॥ अथ या अनुमोदनया श्रेष्ठया जे-
असमसमया अतिममया अचिंतया अनुमोदनया अनुमोदत इति ॥ तत्र कियता भगवंतानां अनुमोदना भव-
गतोऽतीतानागतप्रसूतयानां धर्मानि गृहीतेन मतेनोपलभते न कल्पयति ॥ न विकल्पयति न पश्यति न समनु-
ता ॥ अनागतिका अगतिका नात्र कश्चिद्दुर्मत्तं नो नापि कश्चिद्दुर्मत्तं तत्स्यते नापि कश्चिद्दुर्मत्तं तत्स्यते ॥ न-
॥ एवं मेतां धर्मनुपपत्तिं यथैषां धर्माणां धर्मात्ता तथा अनुमोदते ॥ तथा अनुमोदते येषां परिणामयत्नानुत्तराय-
भुते कुशलमुलपरिणामनस्यतेषां पौर्वकानां बोधिसत्त्वानां मुपलंभसंज्ञितानां मुपलब्धिकां तद्वचनमयं पु-
नोपैति ॥ सहस्रतमीमपिशतसहस्रतमीमपि कोटीतमीमपि कोटी सहस्रतमीमपि कोटी शतसहस्रतमीमपि व-
त्स्यामपि कलां मयि गतानामप्युपमा मप्युपनिशामप्यपनिषदमपि न क्षमते ॥ पुनरपरं सुभुते बोधिसत्त्वय-
मेन शीलमनुमोदितुं कामेन ॥ शान्तिमनुमोदितुं कामेन ॥ वीर्यमनुमोदितुं कामेन ॥ ध्यानमनुमोदितुं कामे-
मुक्तिं स्यात्ता शान्ति ॥ यथा विमुक्तिं स्यात्ता वीर्य ॥ यथा विमुक्तिं स्यात्ता ध्यान ॥ यथा विमुक्तिं स्यात्ता प्रज्ञा ॥ य-
मोदना सहगतां पुण्यं किं वा वस्तु ॥ यथा विमुक्तिं स्यात्ता परिणामना ॥ यथा विमुक्तिं स्यात्ता बुद्धाभगवं-

गोत्रज्ञानं भगवतां बोधिसत्त्वानां प्रत्येकं कुड्मश्रावकसंघानां सर्वसत्त्वानां चातीतानां शतप्रसुतपं नानां यं नाम ऊश
अनुमोदनया श्रेष्ठया जेष्ठया वरया प्रवरया प्रणीतया उत्तमया अनुत्तमया निरुत्तमया उत्तरोत्तरया असमया
गवंतं जानुमोदना भवति ॥ एवं मुक्ते भगवानाशुभं तं सुभुतिमेतदबोचत् ॥ यदि सुभुते बोधिसत्त्वयानिकः पुं
पश्यति न पश्यति न समनुपश्यति ॥ एवं चैनान् धर्मान् उपपरीक्षते ॥ कल्याणविहेठपिता ॥ सर्वधर्माञ्जुजातो अनिर्ज
रश्चिद्धर्मोत्पद्यते ॥ नापि कश्चिद्धर्मो निरुद्धो नापि कश्चिद्धर्मो निरोत्पद्यते ॥ नापि कश्चिद्धर्मो निरुद्धस्तदिति
वपरिणामयत्यनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ ॥ इयत्ता सुभुते बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्याग्रा अनुमोदना भवति ॥ असु
ष्ठिकानां तच्चानमयं पुण्यक्रियावत्सु शततमीमपि कलां नोपैति ॥ सहस्रतमीमपि शतशहस्रतमीमपि कला
शतशहस्रतमीमपि कोटीनि पुनश्चतस्रहस्रतमीमपि कोटीनि पुनश्चतस्रहस्रतमीमपि कलां नोपैति ॥ सं
परं सुभुते बोधिसत्त्वयानिके न पुंगले नार्तातानागतप्रसुतपं नानां सर्वेषां बुद्धानां भगवतां दानमनुमोदितुं का
धानमनुमोदितुं कामेन ॥ प्रज्ञामनुमोदितुं कामेन ॥ एवं मनुमोदितव्यं ॥ यथा विमुक्तिस्तथा दानं ॥ यथा वि
मुक्तिस्तथा प्रज्ञा ॥ यथा विमुक्तिस्तथा दानं ॥ यथा विमुक्तिस्तथा अनुमोदना ॥ यथा विमुक्तिस्तथा अनु
क्तिस्तथा बुद्धाभगवंतः प्रत्येकं बुद्धाश्च ॥ यथा विमुक्तिस्तथा लोकां श्रावकाय परिनिवृत्ता ॥ यथा विमु

॥ ३३ ॥

॥ ४३ ॥

कित्तथातेधर्मायेऽतीतानिरुद्धाः ॥ यथाविमुक्तिस्तथातेधर्मयेऽनुनागतां अनुपेनाः ॥ यथाविमुक्तिस्तथातेधर्मायेऽनु
तिष्ठियतेपयंतियथाविमुक्तिस्तथातेऽतीतानागतप्रभुं नातुद्वाभगवंतः ॥ एवंमेतेतेषाधर्मिणामेवद्वा नाम
तपक्रियावस्तु ॥ अनुत्तरांयांसम्यकसंबोधौपरिणामयास्परिणामनायोगेनासंक्रांतितोऽविनासतइति ॥ इयत्तामुभ
येषुगंगानदीवालुकोपमेषुत्रिसारस्वमहासाहस्रेषुलोकधानुषुसर्वसत्त्वाः अनुत्तरांयांसम्यकसंबोधौसंप्रस्थाप
धायचित्रामुत्तामसर्वसुकेकोबोधिसत्त्वो गंगानदीवालुकोपमानकल्याणसिद्धनन्दानन्दशारदपलंभसंज्ञिनीव
सरैरुपातिष्ठन्ननेनपश्चान्नसर्वेष्वप्यतिष्ठन्नुपलंभसंज्ञिना नन्दपुण्येषुभुजेसंगानदीवालुकोपमेषु
तिष्ठरन् ॥ अनुत्तरांसम्यकसंबोधिमभिसंप्रस्थाप्यगंगानदीवालुकोपमानकल्याणकायमुचरित्वाकमुचरित्वा
सत्त्वास्तुकेकोबोधिसत्त्वो गंगानदीवालुकोपमानसिद्धनन्दगंगानदीवालुकोपमानकल्याणकायमुचरित्वा
पित्तबोधिसत्त्वाऽपलंभसंज्ञिनशीलसमादायवर्त्तरन् ॥ यश्चबोधिसत्त्वमहासत्त्वः प्रज्ञापारमितायांयकौश
क्तिविमुक्तिज्ञानदर्शनस्कंधास्तेषांचप्रत्यकनुद्धानांशीलसमाधिप्रज्ञाविमुक्तिविमुक्तिज्ञानदर्शनस्कंधास्ते
॥ तीतानागतप्रभुपंनानां कुशलं सर्वमेकतोऽभिसंक्षिप्यपिण्डयित्वा निरवशेषमनुमोदते ॥ अनुमोदनया
असमसमयाऽनुप्रतिसमयाऽचिंतययाऽनुमोदनयाऽनुमोदते ॥ अनुमोद्यानुमोदनासरगतपुण्यक्रिया

मुक्तिस्तथाते धर्माय एतर्हि पुनः नानुजा भगवतः ॥ तेषां च श्रावकाय एतर्हि प्रमेयसंख्येयुलोक धानुपुतिं
 वा धर्माणि मे वच्चा नाम नुक्ता नाम संक्रान्तं या धर्मता मनुत्तरया अनुमोदया अनुमोदे अनुमोदना सहगतपु
 नासत इति ॥ इयता मुभुते बोधिसत्त्वमहासत्त्वाग्राह मोदना भगवति ॥ तिष्ठतु खलु पुनः मुभुते येपिते ॥ ये धे
 म्य कसं बोधो संप्रस्थायां ये धे ये पुगंगा नदी बालु कोप मे पुत्रि सा हस्त्र महासा हस्त्रे पुलोक धानुपु सर्वसत्त्वानां बो
 द्या ह्यलंभ संज्ञि नी वर पिता पात्र शयना समग्रो न पुन्य मेष ज्य परि कारैः सर्वसुखोपधावैः सर्वसुख स्पर्श वि
 गानदी बालु कोप मे पुत्रि सा हस्त्र महासा हस्त्रे पुलोक धानुपु गं सत्त्वानां सर्वे नुत्तरायां सम्य कसं बोधि मभि संप्र
 पुचरित वाक सुचरित मनः सुचारत मुपलंभ संज्ञिनः शील समादाय वंते रत्न तेन पण्ययि ते सर्वे ते सर्वे ते बोधि
 मान काय सुचरित वाक सुचरित मनः सुचरित मुपलंभ संज्ञि शील समादाय वंते ॥ एतेन पण्ययि ते सर्वे
 ता पार मित्रो यां य कौशल्य परिगृहीतोः तीता नागत पुत्तु न्यं नानां नुजानां भगवतां शील शमा धि पुजा विमु
 क्ति ज्ञान दर्शन स्कंधा स्तेषां च श्रावकाणां शील समाधि प्रज्ञा विमुक्ति विमुक्ति ज्ञान दर्शन स्कंधा न सर्व सत्त्वानां च
 दते ॥ अनुमोदनया श्रेष्ठ या जेष्ठ या वरया पुवरया पुणीतया उत्तमया अनुत्तमया उत्तरोत्तरया असमया
 ना सहगत पुत्ता क्रिया वत्त नुत्तरायां सम्य कसं बोधो परिता मय त्वस्य मुभुते अनुमोदना सहगत स्पुत्ता

॥ ४७ ॥

क्रियावल्लुनोसौपौर्वकत्रोपलंभिकातां बोधिसत्त्वानां शीलमयः पुरुषाभिः संस्कारजाततमीमपि कलां नोपैति ॥ सहस्र
तसहस्रतमीमपि कोटिनिपुतशतसहस्रतमीमपि कलां नोपैति ॥ संख्यामपि कलामपीगता नामप्युममापयौपम
ज्ञितोः शीलसमादायवर्त्ततेति ॥ तिष्ठन्नुत्तुपुनः सुभुते गंगानदीवालुकोपमेष्टुत्रिसाहस्रमहासाहस्रेषु लोकध
स्थापय गंगानदीवालुकोपमान्कायसुचरितवाकसुचरितमनसुचरितं शीलसमादायवर्त्तमानोऽपलं
र्व अनुत्तरांसम्पक् संबोधिमभिसंप्रस्थिच्छेदनुत्तरांसम्पक् संबोधिमभिसंप्रस्थापय गंगानदीवालुकोपमान
सर्वैः एकैको बोधिसत्त्वा आक्रष्टोऽभिहृतः परिभाषितः समानः ॥ एवं सर्वेऽपि तेऽपलंभसंज्ञिनः शान्तिस
र्वेते बोधिसत्त्वा एकैको बोधिसत्त्वो गंगानदीवालुकोपमानकल्याणसिद्धिर्गंगानदीवालुकोपमानकल्या
भिहृतः समानः ॥ उपलंभसंज्ञी शान्तिसमादायवर्त्तते एवं सर्वेऽपि ते सर्वे राक्रष्टा अहताः परिभाषिता समान
उपायकौशलेन च परिगृहीतोऽतीतानागतप्रसुत्तपन्नानां बुद्धानां भगवतां शीलस्कंधसमाधिस्कंध
क्रियाविमुक्तिज्ञादर्शनस्कंधानां सर्वसत्त्वानां च तीतानागतप्रसुत्तपन्नं कुशलमुलं सर्वमेकतोऽभिसंधिष्य
दनया श्रेष्ठया जेष्ठया वरया प्रवरया उत्तमया निरुत्तरया उत्तरोत्तरया असमया असमसमया अत्रि
क्रियावल्लु अनुत्तरांसम्पक् संबोधौपरितामयंति ॥ अथ सुभुते अनुमोदना सहगतस्य पुण्यक्रियाव

पिक लो नो पैति ॥ सहस्रतमीमपिशतसहस्रतमीमपिकोटीतमीमपिकोटीशततमीमपिकोटीसहस्रतमीमपिकोटीश
तानामप्युममापयौपमप्युपरिणामप्युपनिषदमीपनक्षमते ॥ तत्कस्यहेतोः ॥ तथाहिवोधिसत्त्वउपलंभसं
स्रमहासाहस्रेषुलोकधानुषुसर्वसत्त्वाअनुत्तरासम्पकसंवेधौमभिसंप्रस्थिता ॥ अनुत्तरासम्पकसंवेधिमभिसंप्र
सादायवर्त्तमानोउपलंभसंज्ञिनोयेसुभुतेगंगानदीवालुकौपमेषुत्रिसाहस्रमहासाहस्रेलोकधानुषुसत्त्वालेस
गानदिवालुकौपमानकल्यातिष्ठंतोऽयेषुयेषुगंगानदीवालुकौपमेषुत्रिसाहस्रमहासाहस्रेषुलोकधानुषु
पलंभसंज्ञिनःशान्तिसमादायवर्त्तेरन् ॥ यावत्सर्वेवोधिसत्त्वाःशान्तिसदायवर्त्तमानास्तैर्नपय्ययेनस
वालुकौपमानकल्यानयेषुयेषुगंगानदीवालुकौपमेषुत्रिसाहस्रमहासाहस्रेषुलोकधानुषुसर्वगक्रब्धोः
हताःपरिभाषितासमानाउपलंभसंज्ञिनःशान्तिसमादायवर्त्तेरन् ॥ यश्चवोधिसत्त्वोऽनयाप्रज्ञापरमितया
ल्लस्कंधसमाधिस्कंधविमुक्तिस्कंधविमुक्तिज्ञानदर्शनस्कंधतेषांचप्रत्येकवृद्धानांशीलमाधिप्रज्ञाविमु
सर्वमेकतोऽभिसंक्षिप्यपिराडयित्वातुल्यितानिरवशेषमनुमोदते ॥ अग्राअरुदते ॥ अग्राअनुमो
असमसमयाअप्रतिसमयाअचिंत्ययाअनुमोदनयाअनुमोदतअनुमोमानुमोदनासहगतंपुराण
गतस्यपुराणक्रियावलुनोऽसौचोर्वकाणामोपलंभिकानांवोधिसत्त्वानांशीलीसहगतःपुराणभिसंस्कारेः

पि कोटीशतसहस्रतमीमपि कोटीनियुतशतसहस्रतमीमपि कलां नोपैति ॥ संख्यामपि कलामपि गणाम
ते वोधिसत्ता उपलंभसंज्ञिनः शान्तिसमादायवर्ततो निष्ठं नुखलुपुनः सुभुते गंगानदीवालु कोपमेषु त्रिसा
॥ अनुत्तरासंयकसं वोधिसमिसंप्रस्थाया न्ये च मे गंगानदीवालु कोपमेषु त्रिसाहस्रमहासाहस्रेषु लोकधा
नशान्तिसमादायवर्तमानाय सुभुते गंगानदीवालु कोपमेषु त्रिसाहस्रमहासाहस्रेषु लोकधातुषु सत्वात्ते सर्वे अनु
लुकोपमानकल्यास्तिष्ठंतं च क्रमाभिरूपा गंगानदीवालु कोपमानकल्यानविधिदंतोऽनभिभूतास्या नमिदं
शतपरीगृहीतोऽतीता नागतपत्यत्पं नां भगवता शीलसमाधिप्रज्ञाविमुक्तिविमुक्तिज्ञानदर्शनास्कंधास्तेषां
नुधानां शीलसमाधिप्रज्ञाविमुक्तिविमुक्तिज्ञानदर्शनस्कंधास्तेषां च श्रावकानां शीलसमाधिप्रज्ञाविमुक्ति
संस्कारां न्यवतिरुक्तोऽभिसंक्षिप्यपि रायित्वा नुलयित्वा निरवसेष्य निरवशेषमनुमोदते ॥ अथ या अनु
प्रसमया असमसमया उपतिसमया अविं सया अनुमोदनया अनुमोदते ॥ अनुमोदनानुमोदनासहगत्तं
हगतस्य पुण्यक्रियावलुनोः सौ पूर्वक औपलंभिकानां वोधिसत्ता नां वीर्यमयः पुण्यभिसंस्कारः शतत
ततमीमपि कोटीसहस्रतमीमपि कोटीशतसहस्रतमीमपि कलामपि गणानामप्युपमामप्योपमम
र्विपुपलंभसंज्ञिनो वीर्यसमादायवर्तते ॥ तिष्ठ नुखलुपुनः सुभुते गंगानदीवालु कोपमेषु त्रिसाहस्र

महासाहस्रेषु लोक धातुषु सर्वसत्वा अनुरायो सम्यक् संबोधौ संप्रस्थिताः ॥ अनुत्तरा यो सम्यक् संबोधौ संप्रस्थाय
विषीदन्तोऽनभिभूतास्त्या नभिद्वेनोपलंभसंज्ञीनो वीर्यसमादायवर्जमानाः ॥ येषिते सुभुते गंगानदीवालुको
संप्रस्थिता भवेयुस्तैः सर्वे अनुत्तरा यो सम्यक् संबोधौ संप्रस्थाय गंगानदीवालुकोपमानकल्याणपलंभसंज्ञि
कौशल्येन च पारंगहीतो वेऽतीतानागतप्रत्यनानां कुशलमुलाभिसंस्कारान्सर्वत्रिकतोऽभिसंधिष्यपिण्डयित्वा तुल
सर्वसत्त्वानां चातीतानागतप्रत्यनानां कुशलमुलाभिसंस्कारान्सर्वत्रिकतोऽभिसंधिष्यपिण्डयित्वा तुल
यथा वर्या प्रवर्या प्रणीतया उत्तमया अनुत्तमया निरुत्तमया उत्तरोत्तरया असमया असमसमया अप्रति
या वंजु ॥ अनुत्तरां सम्यक् संबोधौ परिणामयत्यस्य सुभुतेऽनुमोदनासहगतस्य पुण्यक्रियावल्लोऽसौ पौ
कसंबोधौ परिणामयत्यस्य सुभुतेऽनुमोदनासहगतस्य पुण्यक्रियावल्लोऽसौ चोर्वक औपलंभिकानां वो
मीमपिशतसहस्रतमीमपि कोटीशतमीमपि कोटीशततमीमपि कोटीसहस्रतमीमपि कोटीशतसह
पिगरानामप्युपमा मप्यौपम्यमप्युपनिशामप्युपनिषदमपिनक्षमते ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ तथा हि ते वो
ज्ञापारमितायां अनुमोदनापरिणामनापरिवर्तः षष्ठः ॥ ६ ॥ अथ खल्वपुष्पा नृशारिपुत्रो भग
नप्रज्ञापारमिता ॥ भगवानाह ॥ एवं मे तच्छोरैपुत्रैर्वमेतप्रथावदेशि ॥ शारिपुत्र आह ॥ अवभासकरी

म क सं बो धौ संप्रस्था य गंगा नदी बालु को प मा न क त्पि त च क्र मा भिरु गंगा नदी बालु का प मा न ह्या न
भु ते गंगा नदी बालु को प मे पु त्रि सा ह स्र म स सा ह स्त्रे पु लो क भा तु पु स त्वा ले स र्वे अ नु त रा यं स म्प क सं बो धौ
मा न क त्पान प लं भ सं जि न श्र त्वा नि ध्या ना नि स मा प श्र न ॥ य श्र बो धि स त्वा न या पु ज्ञा पार मि ता या उ पा य
धि पु ज्ञा वि मु क्ति वि मु क्ति ज्ञा न दर्श न सं धा ले षा श्र पु त्ने क तु श्रा नो शा ल स मा धि पु ज्ञा वि मु क्ति ज्ञा न दर्श न सं धा
शि ष्या पि रा मि त्वा तु ल यि त्वा नि र व शे ष्य नि र व शे ष्य नि र व शे ष्य म नु मो द ते ॥ अ गु या अ नु मो द न या श्रे ष्ठ या जे
अ स म स म या अ प्र ति स म या अ चिं त य या अ नु मो द न या अ नु मो द ते ॥ अ नु मो या नु मो द ना स ह ग तं पु रा ण कि
क्रि या व लु नोः सौ पौ र्व क औ प लं भि का नां बो धि स त्वा नां च तु र्घ्या न म यः पु रा ण क्रि या व लु ॥ अ नु त रा यं स म्प
क औ प लं भि का नां बो धि स त्वा नां च तु र्घ्या न म य पु रा णा भि सं स्का रः शत त मी म पि क ला नो षे ति ॥ स ह स्र त
म पि को णी शत स ह स्र त मी म पि को णी नि यु त्त शत स ह स्र त मी म पि क ला नो षे ति ॥ सं ख्या म पि क ला म
हे तौः ॥ त त्वा हि तै बो धि स त्वा उ प लं भ सं जि नो ध्या त्वा मि स मा प श्र न शि ॥ ॥ आ र्य ष्ट स ह सि का यो प
ध्या न शारि पु त्रो भ ग वं त मे त द वो च त् ॥ स र्व ज्ञ ज्ञा न परि निः प त्ति भ गं न पु ज्ञा पार मि ता स र्व ज्ञ त्व भ ग व
प्रा ह ॥ अ व भा स क री भ ग व न् पु ज्ञा पार मि ता ॥ न म स्क्रो मि भ ग व न् पु ज्ञा पार मि ता ये ॥ न म स्क्र रणी या भ

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ४८ ॥

भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ अनुपलब्धा भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ सर्वलोकनिरूपलेपा भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ आलोककरि
शब्देऽर्थकागपनेत्री भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ आश्रये शीयो भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ अग्रकरि भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥
लोककरी भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ सर्वभयोपद्रवप्रहारी ॥ आलोककरी भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ पंचवक्त्र
रमिता ॥ मोहेनमंभिमिरविकरणी ॥ चित्तिमिरकरणी भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ सर्वधर्माणामकरणी भगव
या वरणावासनान्संविप्रहीणा तामुपासय ॥ अनुत्पादिका भगवन्सर्वधर्माणां प्रज्ञापारमिता ॥ अनिरोधिव
लक्षणा श्रुयतामुपासय ॥ माता ह्यगवन्बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां प्रज्ञापारमिता ॥ सर्वबुद्धधर्मरत्नज्ञा
वत्तु वैशारद्यकरित्वात् ॥ अनुत्पादिका भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ संस्रानप्रतिपक्षा भगवन्प्रज्ञापार
परिणान्निपरिवर्तद्वादशाकारधर्मचक्रमप्रवर्तनी भगवन्बुद्धानां भगवतां ॥ प्रज्ञापारमिता ॥ कथं भग
ता ॥ अनवमर्दनीया भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ वत्तु वैशारद्यकरित्वात् ॥ अनुत्पादिका भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥
भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ परिपूर्णान्निपरिवर्तद्वादशाकारधर्मचक्रमप्रवर्तनी भगवन्बुद्धानां भगवतां ॥
नसिकर्तव्या ॥ भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ कथं भगवन्नमकर्तव्या प्रज्ञापारमिता ॥ एवं मुक्ते भगवन्नामु
नथैव मनसिकर्तव्या शारिपुत्र प्रज्ञापारमिता यथाशास्त्रा ॥ अथ खलु शक्रदेवानामिन्द्रस्यैतदुक्ता कुरु

पामिता ॥ आलोककरिभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ सर्वत्रैवातु कविनिभिरकरीभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ सर्वत्रै
प्रयकरिभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ बोधिपक्षाणां धर्माणां शेषमकरीभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ अंधानां सत्तानां आ
तापारमिता ॥ पंचनक्षत्रपरिग्रहं कृत्वा सर्वसत्तानां मार्गदर्शयित्रीभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ चक्षुभगवन्प्रज्ञाप
मार्गासकरणीभगवन्प्रज्ञापारमितानां सत्तानां मार्गावतारणीभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ सर्वज्ञतैलैशज्ञ
पारमिता ॥ अनिरोधिकाभगवन्सर्वधर्माणां प्रज्ञापारमिता ॥ अनुत्पन्नाः निरुद्धाभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ स्व
सर्वद्वन्द्वधर्मरत्नशास्त्रादशवलकरीभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ अनवमर्दनीयाभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥
निपक्षाभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ अकुटस्थतामुपादाया ॥ सर्वधर्मस्वभावविदर्शनीभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥
तापारमिता ॥ कथंभगवन्बोधिसत्त्वेन महात्वेन प्रज्ञापारमितं ज्ञातव्यं ॥ कथंमनसिकर्तव्या ॥ भगवन्प्रज्ञाप
नाथकरिभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ संसाप्रतिपक्षाभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ सर्वधर्मस्वभावविदर्शनी
वन्नुद्धानां भगवतां ॥ प्रज्ञापारमिता ॥ कथंभगवन्बोधिसत्त्वेन महात्वेन प्रज्ञापारमितं ज्ञातव्यं ॥ कथंम
वंमुक्तेभगवन्नायुष्मन्तं शारिपुत्रमेतदबोचत् ॥ यथाशारिपुत्रशस्त्ररित्वा प्रज्ञापारमितयां स्थातव्यं
मिच्छस्येत्तदमुं ताकुतो न वतेममार्थस्मशारिपुत्रस्य पृच्छा जाता ॥ किं निदानावते यमार्थशारीपुत्रस्य

॥४२॥

क जाता ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्रायुष्मन्तं शारिपुत्रमेतदवोचत् ॥ कृतं ह्यमार्ग्यं स शारिपुत्रस्य पृथक् जातं
क्रुदेवानामिन्द्रमेतदवोचत् ॥ प्रज्ञा पारमिता पायकोशस्य परिगृहीतः कौशिक बोधिसत्त्वो महासत्त्वो अनुमो
नां बोधिसत्त्वानां यश्च दानमयः पुण्याभिसंस्कारो यश्च शीलमयो यश्च शान्तिमयो यश्च वीर्यमयश्च ध्यानम
अपि खलु पुनः कौशिक प्रज्ञा पारमिता च पूर्वगमापंचानां पारमितानां सर्वज्ञता मार्गावताराय ॥ तत्र
यं मार्गावताराय अभयं ग्रामं वानगरं वानिगमं वा गांतुमेव कौशिक दानं शीलं शान्तिं वीर्यं ध्यानं च न पार
भयं सर्वज्ञता मार्गावतारायः ॥ कृतः पुनः सर्वाकारं सर्वज्ञतामनुश्रव्यंति ॥ यदा पुनः कौशिक दानं शीलं
यं पारमिताशब्दं लभन्ते ॥ तदा ह्यसामं चक्षुः प्रतिलभो भवति ॥ पंचानां सर्वज्ञता मार्गावताराय सर्वज्ञ
वन् बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन प्रज्ञा पारमिताः मिनिर्हर्त्तव्याः ॥ एवं मुक्ते भगवानायुष्मन्तं शारिपुत्रमेत
त्तां विज्ञानस्य शारिपुत्र अभिनिहोरोऽद्य वः ॥ यः शारिपुत्र पंचानां स्कंधानां मिनिर्होरो यं शारिपुत्र
नां मिनिर्हर्तारः प्रज्ञा पारमिताया अभिनिर्हरि इत्युच्यते ॥ एवं मुक्ते आयुष्मान् शारिपुत्रो भगवंतमे
भगवानाह ॥ एवं मिनिर्हृता शारिपुत्र प्रज्ञा पारमितानां कश्चिद्दममप्यर्थयति ॥ यदा शारिपुत्र
शक्र देवानामिन्द्रो भगवंतमेतदवोचत् ॥ किमियं भगवन् प्रज्ञा पारमिता सर्वज्ञता मपि नार्थ

शारिपुत्रस्य पृच्छा जाता ॥ किं निदानावते ये मार्यस्य शारिपुत्रस्य पृच्छा जाता ॥ एवं मुक्ते आशुष्मान् शारिपुत्रश्च
लोमहाससौ अनुमोदना सहस्रतपुण्यक्रियावल्लु सर्वज्ञतायापरिणामयतेषां पौर्वकाणां मोक्षलंभिकां
श्रवीर्य्यश्च ध्यानमयपुण्याभिसंस्कारस्तं सर्वमभिभवतीति ममेव मेव मेतन्निदाना पृच्छा जाता ॥
मार्गवत्ताराय ॥ तत्रापि नामकोशिकजात्यंधानां शतवासहस्रवाशतसहस्रवा अपरिणामयकमभ
वीर्य्यध्यानं च न पारमिता नाम धेयं लभते जात्यंधं भुतं भवति विना प्रज्ञा पारमिताया अपरिणायकत्वाद
ः कोशिकदानं शीलशान्तिं वीर्य्यध्यानं च प्रज्ञा पारमिता परिगृहीतं भवति ॥ तदा दानपारमितानामधे
मार्गवत्ताराय सर्वज्ञतामनुप्राप्तयः ॥ अथ खल्व्वाशुष्मान् शारिपुत्र भगवंतमेतदवोचत् ॥ कथं भग
वन्महोदय शारिपुत्र मेतदवोच ॥ रूपस्य शारिपुत्राभिनिर्हासोऽस्य ॥ एवं वेदनायाः संज्ञायाः संस्कारा
भिनिर्होरीयं शारिपुत्र प्रज्ञा पारमिताया अभिनिर्हर इत्युच्यते ॥ एवं भूमिनिर्हरिता पंचानां स्कंधाः
शारिपुत्रो भगवंतमेतदवोचत् ॥ एवं भूमिनिर्हृता भगवन् प्रज्ञा पारमिता कतमंधर्मपर्य्ययंति ॥
मति ॥ यदा शारिपुत्र न कश्चिद्धर्मपर्य्ययंति ॥ तदा प्रज्ञा पारमितेति संख्या गच्छति ॥ अथ खलु
सर्वज्ञतामपि नाप्ययंति ॥ भगवानाह ॥ यत्तकोशिके बन्धदशिकिमिय प्रज्ञा पारमितामपि नार्प

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ५० ॥

यती ॥ नय थोपलंभस्तथापयति नयथानामर्पयंति ॥ नयथाहिसंस्कारस्तथाप्ययेति ॥ शक्र आह ॥ कथं
आह ॥ आश्चर्यभगवन्मावदियं प्रज्ञापारमिता न कश्चिद्भर्ममुत्पादयति ॥ न कश्चिद्भर्मत्रिरोधय
ता ॥ अथ खल्वायुष्मानसुभुते भगवंतं मे न ददोचन् ॥ स चेदेवमपि भगवन् बोधिसत्त्वो महासत्त संज्ञास्म
कशेष्यंती मां प्रज्ञापारमितां न करिष्यतीति मां प्रज्ञापारमितां ॥ एवं मुक्ते भगवानायुष्मन्सुभुती मे न
प्राप्ति मां प्रज्ञापारमितां रिक्ती करिष्यतीति मां प्रज्ञापारमितां नुद्धी करिष्यतीति मां प्रज्ञापारमिता ॥ न करिष्यतीतीम
दापिते भवति ॥ एवं न वेद नानसंज्ञानसंस्कारां न विज्ञानं परिदीपितं भवति ॥ ए श्रोत आपन्नफलं स्परि
ति ॥ नार्हत्वं परिदीपितं भवति ॥ न पुन्ये कुरुद्ध त्वस्परिदीपितं भवति छद्विरः सुभुतिराह ॥ महापायमने
तामहापारमितेयं यद्गत्त प्रज्ञापारमिता स्थविरः सुभुतिराह ॥ न भगवन् रूपमरुत्त करोति ॥ नात्मी करोति न रूपं संक्षिपति
ति ॥ न विज्ञानं संक्षिपति न विशिपति ॥ यान्यन्यपि तानि तथा गतवतानि ॥ तान्यपि न वली करोति करोति ॥ न
रोति ॥ नात्मी करोति ॥ मसंक्षिपति ॥ न विशिपति ॥ न विशियंति ॥ तत्तकस्य हेतोः ॥ असंक्षिप्ता हि द्रव्यं न स
किं पुनरेव संज्ञानी न एवं महं ज्ञानममन्वागतः सत्त्वो धर्मदेशयिष्यामेव विमानसत्त्वान्परिनिर्वपयि
ष्येयमीति ॥ सत्त्वोपलंभ ॥ एष एवामसुपलंभस्यात् ॥ तत्तकस्य हेतोः ॥ सत्त्वास्वभावजाति का हि प्रज्ञाप

॥ शक्र आह ॥ कथं तर्हि भगवं न र्पयति ॥ भगवानाह ॥ को शिक यथा नाम र्पयेति तथा र्पयति ॥ शक्र
 श्चिद्र्मन्त्रिरो धयति ॥ सर्व धर्माणां मनुष्याद्यानि रो धाय प्रत्युपस्थिता अत्रुपस्थिता प्रज्ञा पारमि
 सत्त्वो महासत्त्व संज्ञा सत्ते इरी करिष्यती मां प्रज्ञा पारमिताम् ॥ रिक्ती करिष्यती मां प्रज्ञा पारमिताम् ॥ तुष्ठी
 नायुष्मत्सुभुती मे तद्बोचत ॥ एवं मे तद् सुभुते एवं मे तत् ॥ अस्त्वेष सुभुते पर्याय न पर्यायेन इरी करि
 ता ॥ न करिष्यतीती मां प्रज्ञा पारमिताम् ॥ तत्कं स्परेतो ॥ प्रज्ञा पारमितां या हि सुभुते पदीपिता यां न रूप स्मि
 आपन्न फलं परिदीपितं भवति न सत्कं सा गामि फलं परिदीपितं भवति नाना गामि फलं संपरिदीपितं भव
 ताह ॥ महापाय मते यं भगवं यद्दत्त प्रज्ञा पारमिता ॥ भगवानाह ॥ तत्किं मत्तसे सुभुते कत मे न पर्याये
 करोति न रूपं सक्षिपति न विशिष्यति ॥ एवं न वेदनां न संज्ञान संस्कारां न भगवं न विज्ञान महत्त करोति ना ल्पी करो
 ती करोति करोति ॥ न इर्वली करोति ॥ न संक्षिपति ॥ न विशिष्यति ॥ यापि सा सर्वज्ञाता तामपि न मपि न महत्तिक
 क्षिप्ता हि द्रग वन् सर्वज्ञाता ॥ स चेदेव मपि भगवन् बोधिसत्त्वो महासत्त्वः संज्ञाना तेन चरति प्रज्ञा पारमितायां
 सत्त्वान्परिनिर्वपयिष्यामीति ॥ तत्कं स्परेतो ॥ न हेष प्रज्ञा पारमितानिः ष्य नोपशमान सत्त्वान्परिनिर्वा
 वजाति का हि प्रज्ञा पारमिता वेदिनया ॥ सत्ता सभावतया प्रज्ञा पारमिता स्वभावता वेदिनया ॥ सत्त्व विवि

कृतप्राप्तापारमिताविविक्तावेदितव्या ॥ सत्त्वाचिंत्यतयाप्राप्तापारमिताऽचिंत्यतावेदितव्या ॥ सत्त्वाविनाश
पारमितानभिर्बोधनतावेदितव्या ॥ सत्यथाभूतार्थानभिर्बोधनतयाप्राप्तापारमितायथाभूता
मनतावेदितव्या ॥ अनेनभगवत्प्रसादमहापारमितेयंयस्तप्राप्तापारमिता ॥ ५ ॥ अथखल्वप्युक्त्वा
धिसत्त्वोऽधिमोक्षयिष्यति ॥ नकांक्षयिष्यतिनिविरिकल्लिष्यति ॥ नधत्वायिष्यति ॥ कृतःभगवन्नेत
दितव्यायइमांप्राप्तापारमितोनर्बन्तश्चधर्म्मनयतश्चधर्म्मनयतश्चानुगमिष्यत्यनुभोत्स्यते ।
बोधिसत्त्वमहासत्त्वोऽन्यभोलोकधातुभ्यश्चातोवृद्धानुभावतःपर्युपास्यपरिपृच्छ्याइहोपपन्नोवेदित
भश्चुतोवृद्धाभगवन्तःपर्युपास्यपरिपृच्छ्याइहोपपन्नाभवन्ति ॥ सइमांगंभिराप्राप्तापारमिताभाष्यमाणा
प्राप्तापारमितावामुत्पादयेच्छास्त्रामेसंमुखीभूतइति ॥ शास्त्रामेदृष्टइतिचित्तमुत्पादयति ॥ प्राप्ता
त्रमेवदधाति ॥ सत्कृत्यश्चतौतिकथांनोपदिनचित्त ॥ चिरचरिताचिसंशारिपुत्रतथारूपोबोधिस
महासत्त्वोवेदितव्यः ॥ अथखल्वप्युक्त्वा नमुभूतिभगवन्तमेतदबोचत ॥ शक्यापुनभगवन्प्राप्तापार
इहंवासाप्राप्तापारमिता ॥ अमुत्रवासाप्राप्तापारमिता ॥ अनेनचात्रा ॥ कारेणालिंगेणानिमित्तेनतिश
क्तं धर्म्मोवा ॥ आयतनेशोवाशक्यानिर्देष्टुंवाश्रेतुत्वोपलक्षयितुंवासमन्वाहर्तुमोपपादयितुं

वेदितव्या ॥ सत्त्वाविनाशधर्मतया प्रज्ञापारमिता ॥ विनाशधर्मतावेदितव्या ॥ सत्त्वानभिसंबोधनतया प्रज्ञा
तापारमिता यथाभूता र्थानभिसंबोधनतावेदितव्या ॥ सत्त्वबलसमुदागमनतया तथागतबलसमुदाग
५ ॥ अथ खल्वयुष्मान् शारिपुत्रो भगवंतमेतदबोचत् ॥ यो भगवन्निर्गमभीरायां प्रज्ञापारमितायां बो
धि ॥ कुतः भगवन्त्येतदहो पयं नो वेदितव्यः ॥ किं यत्तच्चिरचरिता चिरसंभगवन्बोधिसत्त्वो महासत्त्वो वे
दमिष्यत्यनुभोत्स्यते ॥ अनुबोधयिष्यति ॥ एवं मुक्ते भगवाना मुष्मन्तशारिपुत्रमेतदबोचत् शारिपुत्र
इहो पयं नो वेदितव्यः ॥ तत्कस्य हेतोः यः कश्चिच्छारिपुत्रबोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽन्येभ्यो लोकधातु
तापारमिताभाष्यमाणा मुपदिश्यमानां धृतराष्ट्र्यादिमां प्रज्ञापारमितां श्रुत्वा अनुज्ञास्त्वसंज्ञा मुत्थाप्य
नमुत्पादयति ॥ प्रज्ञापारमितायां भाष्यमाणायां देश्यमानाया मुपदिश्यमानाया मुदिश्यमानायां श्रो
पुत्रतथा रूपो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो वेदितव्यः ॥ व ऊ नु द्रप्युपासितः स शारिपुत्रतथा रूपो बोधिसत्त्वो
पुनर्भगवन्प्रज्ञापारमितां श्रोतुं श्रोतुं पलायितुं तस्मात्समन्वारं तस्मै यथा रयितुं वा इयं प्रज्ञापारमिता ॥
गोरा निमित्तेन तन्निशकानिर्देष्टुं वा श्रोतुं वा ॥ भगवानाह ॥ नो हि दं सुभुते नैयं सुभुते प्रज्ञापारमितां
रतुं श्रोतुं पलायितुं वा यथा रयितुं वा ॥ तत्कस्य हेतोः सर्वधर्मविविक्ततत्त्वानां सुभुते अत्यंतवि

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ५१ ॥

विकृत्वा तस्य भुजे सर्वधर्माणां नशका प्रज्ञा पारमिता निर्दुष्टं वा श्रोतुं वा पतसितुं वा समन्वाहर्तुं वा उपदयि
तत्कस्य हेतोः ॥ स्कंधधात्वा यत्त न मे वहि सुभुते शुभं विकृतं शांतमिति हि प्रज्ञा पारमिता वस्कंधधात्वा यत्त
लंभे सर्वधर्माणां सा प्रज्ञा पारमिता इत्युच्यते ॥ यस्य न भवति ॥ स ज्ञा समज्ञा प्रज्ञा विवक्षुरस्तदा प्रज्ञा पारमिता
स त्वो को दत्त यो ॥ यश्च गंभीरा यं प्रज्ञा पारमिता यं योगमापत्स्यते ॥ भगवानाह ॥ विभक्त्या करणीयं
ते पृथग्येता बोधिसत्वा बहुबुद्धशतानि बहुनिबुद्धसहस्राणि बहुबुद्धशतशहस्राणि दत्वा तेषां मंति
पुर्वमपि तेषां बुद्धानां भगवतां मुक्तिकादस्य गंभीरा यं प्रज्ञा पारमिता यं भाष्यमाराणां देशमाना याम
अश्रुश्रुषणा तथा अपर्युपासते ॥ अपर्युपासनतयोऽपरिपृच्छन्त आ अपरिपृच्छन्त या अश्रुदधा
कर्मणा कृतेन संचितेनोपचितेन ॥ एतर्ह्यपि गंभीरा यं प्रज्ञा पारमिता यं भाष्यमाराणां देशमाना याम
मुंचतोऽश्नन्तो न जानंति ॥ अजानंतो न पश्यंति ॥ न कायेन न चित्तेन न वा रासा मग्नी देदंति ॥ तेषां मग्नी
पारमितो न श्रुदधति ॥ अश्रुदधाना न श्रुदधन्ति ॥ अश्रुदधन्तो न जानंति ॥ अजानको न पश्यंति ॥ अ
ति आचिरावन्ति उपविशन्ति ॥ ततेन धर्मव्यसनसंवर्जनीयनकर्मणा कृतेन संचितेनाचितेन ॥ इ
अभिसंस्कृतेन संचितेनाचितो नापचितेन शमां प्रज्ञा पारमितां भाष्यमाराणां मुपदिशमाना मुदिश

समन्वाहर्तुं वा उपदयितुं वा उपधारयितुं वा ॥ न चात्यत्र स्कंधधायते तेन प्रज्ञापारमिता अवबोधया ॥
मत्तावस्कंधधात्वा यत्नं चाद्यमेतदधैधीकारं शुभं तादिविकृतादेवंशात्तत्वा नोपलभ्यते ॥ योऽनुप
विश्रुत्वा प्रज्ञापारमितां सुच्यते ॥ स्थविरसुभुतिराह ॥ किं यंचिरचरिता वीसभागवन्बोधिसत्त्वो महा
विभस्य वा करणीयमेतदसुभुते बोधिसत्त्वो महासत्ता नामंदिपविमानुत्तया ॥ ३ ॥ स्थातस्वतु पुनः सुभु
त्वा शिंदत्वा तेषां मंति केवलं चर्यन्तीतां शमां प्रज्ञापारमितां न श्रद्धा धिमुंचयः ॥ तत्कस्य हेतोः
गतायां देशमात्राया मुपदिशमानाया मुदिशमानाया मगौरवतोऽऽभुत् अगौरवतया शुश्रूषतता ॥
छन्नतया शुश्रूषतता ॥ शुश्रूषततायाः पर्यदभ्योऽपक्रांता लततो निदानं धर्मव्यसनसंवर्तनीये
मायायां देशमात्राया मुपदिशमानाया मुपदिशमानाया मपक्रामं गौरवतयाऽश्रद्धा नानुनधि
मग्री देदंति ॥ ते सामग्री मददाना शमा प्रज्ञापारमितां न जानंति न पश्यंति न बुध्यंते ॥ न वेदयंते एवं ते प्रज्ञा
जान को न पश्यंति ॥ अपश्यंते न बुध्यंते अवध्यमाना धर्मव्यसनसंवर्तनीय कर्म कुर्वन्ति ॥ संवितां
न संचिन्ते नाचिन्ते न ॥ इत्यप्रज्ञा संवर्तनीयं कर्मोभि संत्करिष्यंति ते न ते इष्युजं संवर्तनीयेन कर्मणा
मुपदिशमाना मुदिशमानां सुखात्वा संति ॥ प्रति शेयंति ॥ प्रति क्रोशंति ॥ प्रति क्रोशंति प्रति

विष्णुय कमिष्यति ॥ अस्याः खलु पुनः सुभुते प्रज्ञा पारमितायां अस्या ख्यान न प्रतिक्षेपेण प्रतिबोशन ना
॥ प्रतिबुद्धा भवति ॥ तेन संताना रूप ह त्व दग्धा परेषां मष्य लुब्धिका ना अत्यप्रज्ञा नाम ल्य पुष्पा नाम ल्य कुश
सा दमात्रक समन्वागतानां ह्दमात्रक समन्वागतानां ॥ आदिकमिक काणा मभय रूपाणां तदपि श्रद्धा
मिति वक्ष्यति ॥ नेत दुद्रवचनमिति वाचं भाषिष्यते ॥ एवं ते आत्मा संताना रूप ह त्व विवेच्य पर संतानान प्य
आख्याता भवति ॥ सर्वज्ञता यां मभ्याख्याता यां मंगीता नाग प्रत्यु स न्ना बुद्धा भगवंतोऽ अभ्याख्याता भवन्ति ॥ ते
वाख्या भविष्यति ॥ एवं तेषां सर्वेण सर्व सर्वतथा सर्वत्रिरत्न त्परिवाखं भा वा भविष्यति ॥ ते सत्ता नां हित सुखा
भिसंस्कारेणोपस्थापितेन समु स्थापितेन धर्म वसन संवर्त्तनी येन कर्मणा वहु निवर्ष शतानि वहु नि
दी सहस्राणि वहु निवर्ष कोटी शत सहस्राणि वहु निवर्ष कोटी नि युत शत सहस्राणि महानिरयेषु पपत
तां तेजः सम्वर्त्तनी प्रादुर्भविष्यति ॥ ते जेः सम्वर्त्तमां प्रादुर्भूता यां येऽ येषु लोक धानुषु महानिरया
त्राः समानां स्तेत्रापि महानिरया महानिरय संक्रमिष्यति ॥ ते वा तत्रापि महारियां महानिरय संक्रामं
प्रादुर्भूता मां तत श्रुताः समानाः पुनरेवा येषु लोक धानुषु ये महानिरया तत्र क्षेप्यंते ॥ ते तेषु महा
तत्रापि सुचिरं महानिरयां महानिरय संक्रामतां तत्रापि तथैव तेजः संवर्त्तनी प्रादुर्भविष्यति ॥ ते

क्षेपेण प्रति कोशन नातीता नागत प्रसुं ना बुधानां भगवतां सर्वज्ञता प्रत्याख्यातो भवति ॥ प्रतिक्षिप्तो भवति
मत्स्यपुण्ड्रानामत्यकुशलमुलानां पुंगवानां यद्वा मात्रक समन्वागतानाम् ॥ ये मात्रक समन्वागतानां ॥ प्र
य रूपाणां तदपि श्रद्धा मात्रकं ये मात्रकं विच्छंदयिष्यन्ति विवर्जयिष्यन्ति विवर्जयिष्यन्ति ॥ नात्र शिषितव्य
विवेच्य परसंतानानप्यपरस्य विवेच्य प्रज्ञा पारमिता मत्स्याख्यास्य ॥ प्रज्ञा पारमितायां मत्स्याख्यातायां सर्वज्ञता
अभ्याख्याता भवन्ति ॥ ते बुधानां भगवतामन्ति दयक्रांता भविष्यन्ति धर्मात्परिमुक्ता भविष्यन्ति ॥ संघातपरि
ति ॥ ते सत्तानां हितमुखा यच्छंदक्रियया महानिनयविपाकसमवर्तनाय कर्मपत्रेण्यते ॥ तेऽनेनैवं नृपेण कर्म
निवर्षशतानि वरुनिवर्षसहस्राणि वरुनिवर्षशतसहस्राणि वरुनिवर्षकोटिशतानि वरुनिवर्षको
णि महानिरयेषु पपत्स्यन्ते ॥ ते महानिरया महानिरपक्रमिष्यन्ति ॥ ते घातथा सुचिरमहानिरयसंक्राम
क धानुषु महानिरया सत्रते क्षेप्यन्ते ॥ ते तेषु महानिरयेषु पपत्स्यन्ते तत्र शिप्रा स्तेषु महानिरयेषु पप
यां महानिरयसंक्रामंतां तत्रापि पुनरेव तथैव ते जः संवर्तनी प्रादुर्भविष्यति ॥ ते तस्या ते जः संवर्तन्य
क्षेप्यन्ते ॥ ते तेषु महानिरयेषु पपत्स्यन्ते ॥ तत्र तत्रातथैव महानिरया महानिरयसंक्रमिष्यन्ति ॥ ते वा
प्रादुर्भविष्यति ॥ ते तस्य ते जः संवर्तन्या प्रादुर्भवायां पुनरेव ततश्चुता स्ते नैवाशीतो न सावशे

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ५२ ॥

पला कर्मणा इहै वलो क धातौ पुनः शेष्यते शिप्राः संतो महानिरयपुपपस्यते ॥ ते पुनरवतानिरयेषु मह
जः संवर्तनी प्रादुर्भू विष्यन्ति ॥ एवं ते वड्डः खवेदनीयं कर्मपुत्रनुभविष्यति ॥ तत्कसहेतो यथापि
भगवंतानर्थाणि कर्माणि कृतानि उपचितानि ॥ अस्ममनो इच्छरितस्य वाग इच्छरितस्य वनप्रतिव
वमनत् ॥ पंचानंत र्याणि शारिपुत्र कर्माणि कृतानि उपचितानि अस्ममनो इच्छरितस्य वनप्रतिव
परितस्यापविदिता गंभीरां गंभीरां प्रज्ञा पारमितां भाष्यमाणानां देवमा नानुपदिशमानां प्रतिबोधितव
तथागतभाषितेति वाचं भाषिष्यते ॥ ततोऽन्यनपिसत्वा विवचयिष्यति ॥ ते स्वसंतानापहेत्युपर
रिष्यन्ति ॥ स्वयं न ह्यः पागनपि नाशयन्ति ॥ स्वयंगंभीरां प्रज्ञा पारमितानजामाना अनचवुधमन
चंरुपाणां पुद्गलानां दर्शनमप्यत्युजानामि ॥ कुतस्तैः सह संस्था सकृशावालाभसत्कारकृतः स्थ
तिकशंवकजातलेशारिपुत्रतथाः पुद्गलावदितव्याः ॥ कस्मिन्निर्जात कस्मिन्भीजातिका लेशारिपु
वंश्रद्वात वंमनस्यंते ॥ सर्वेति अनेन व्यसनमापत्स्यंते ॥ ये च शारिपुत्रप्रज्ञा पारमिता उपमति
पुद्गलस्य तत्रोपपन्नसमरानिरयगतस्यात्मभावस्य प्रमानमाख्या ॥ भगवानाह ॥ तिष्ठंतु खलु
हेतोः ॥ मातृत्वरूपस्य पुद्गलस्य तदात्मभावस्य प्रमाणां श्रुता इत्यंरुधिरं मुखादागच्छेत् मरणां

पुनरवतानिरयेषु महानि महानिरयडः खानि प्रत्यनुभविष्यन्ति ॥ तावन्नुत्तनुभविष्यन्ति ॥ यावत्पुनरेवते
 ॥ तत्कस्य हेतोः यथापि नाम रूपा धित्वा दान् ॥ अथ खत्वा पुष्पान् शारिपुत्रो भगवन्तदवोचत् ॥ पं
 र्वरित्तस्य वनप्रति वनप्रति वारिकापि नानु रूपाण्यपि भवन्ति ॥ भगवानाह ॥ एवमेतच्छारिपुत्रैः
 श्वरित्तस्य वनप्रति वारिकापि नानु रूपाण्यपि न प्रतिरूपा रूपाण्यस्य कर्मणाः कृतस्य संचित्तसावित्तस्य
 समानां प्रतिबोधितव्या र्मन्तस्य ते प्रतिक्षेप्यन्ति ॥ प्रतिको श्यन्ति ॥ नात्र शिषितव्यमिति व श्यन्ति ॥ नेयं
 तस्य संज्ञानापहेत्युपरसंज्ञानानुपहनिष्यन्ति ॥ ते स्वसंज्ञानामसनिष्ठा कृत्वा परसंज्ञानानुसविद्यानक
 राना अनन्वदुःखमनाः पशानपि न ग्राहयिष्यन्ति ॥ नात्र शिषितव्यमिति ॥ वाचं भाषिष्यन्ते तां हं शारिपुत्रे
 ताभिसत्कारकृतः स्थानं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ धर्म उषका हिते शारिपुत्रतथारूपाः पुद्गला वेदितव्या इ
 भीजाति काले शारिपुत्रतथारूपाः पुद्गला वेदितव्या लेशां शारिपुत्रतथारूपाणां पुद्गलानां यश्चोत
 तापारमिता उषमिति इमे ते शारिपुत्र धर्म उषकाः पुद्गला वेदितव्याः ॥ शारिपुत्र आह ॥ न भगवन्तस्य
 नाह ॥ तिष्ठन्तु खलु पुनः शारिपुत्रतस्य पुद्गलस्य महानिरयगन्तव्यस्यात्मभावस्य प्रमाणात् ॥ तत्तस्य
 खादा गच्छेत् मरणां वाणिगच्छेत् ॥ मरणां वाणिगच्छेत् ॥ मरणा मात्र कं वा इः खमागादमा वां

एतद्वैतवाक्यं कथं वा सावित्रीतमराप्रपतेदृष्यते वा मुयेत वा ॥ मैवं महाप्रतिपत्तिं संपत्तिं स्यात्तम
वकाशां करोति ॥ इत्यतः स्यात्तमभावस्य प्रमाणां भवीष्यतीति द्वितीयकमपि तृतीयकमेवोपस्थात्तशा
तोपश्चिमाया जनताया आलोककृतो भविष्यति ॥ अनेन वा मनस्कर्मणा कृतेन सवितेनाचितेनोप
हृशारिपुत्रपश्चिमायां जनताया अलोकः कृतो भविष्यति ॥ यदनेन वा मनोऽश्चरितेनाकुशलकर्म
यास्तस्यैव शारिपुत्रः स्वप्नाप्रमेयतावज्जुस्त्वतावात्मा ॥ एवमेव शुक्लाशिकस्य कुलपुत्रस्य वा
विनिर्मुक्तपुण्यासंस्कारमेवं कुर्याज्जावितहेतोरपि सद्धर्मन्युप्रतिक्षेप्यति ॥ मोक्षदस्याकमपि त्रादृशं
सम्पत्तिकायकर्म वा कर्म मनस्कर्म न भगवन्कुलपुत्रो वा कुलदहितावाभिवित्तयं ॥ तत्र कस्य हेतोः
तमनपुनर्भगवत्कर्मणा इयान्महानपुश्च स्कंधः प्रसूयते ॥ भगवानाह ॥ एवरूपेण स भूते वाग्य
ते धर्मविनये प्रवर्ति भविष्यति ॥ यद्मां गंभीरां प्रज्ञा पारमिता दृष्टयितव्या म्मसंतं प्रतिक्षेप्य वा म्म
वता वाधिः प्रभवो धिता भवति बुद्धबोधोऽप्रतिबोधिनायामतीनागते प्रत्युं नाना बुद्धानां भगवता
धितो भवति ॥ स धर्मप्रतिबोधिततथागतश्चाकसः प्रतिबोधि भवति ॥ तथागतश्चावकसं प्यपि
वति ॥ अप्रमया संख्यमनस्त्वमहानकुशलकर्मभिः संस्कारः परिगृहीतो भवति ॥ एवं मुचे

प्रति सयंत स्यात्समावस्य प्रमागौ प्रीती यस्य मदीयाः ॥ सविद्यंते ॥ न भगवानागुष्मंतशारिपुत्रस्या
मक मेम्यो गुष्मात्तशारिपुत्रो भगवंतमेतद वोचत ॥ अस्यानुमे भगवांस्तस्य पुंगल स्यात्समावस्य प्रमा
सविते नाचिते नोपचितेन ॥ एवं महाकं महानिरये चात्तम हो वपरिगृहीतेति ॥ भगवानाह ॥ एष एव
वरिते नाकुशल कर्मनाभि संस्कृतेन संचिते नोचिते नोपचितेन इयं चिरदः खं पुत्तु भविष्येतीती ॥
तस्य कुल पुत्रस्य वा कुल इति तु र्वासर्वे शोभा विष्णति ॥ ततः स तेभ्यो धर्मव्यसन संवर्तनीयस्यः कर्मभ्यो
दस्या कमपि त्रादृशौ इष्वेस्य मेव चानमिति ॥ अथ खला गुष्मान्मभूति भगवंतमेतद वोचत ॥ स
यं ॥ तत्र कस्य हेतोः यत्र हि नाम भगवन्न वंरूपेणा वा सुभाषितेन ॥ इमे महानपुण्य स्कंधः प्रसूयते क
पेणा स भूते वा गदभाषिते न इयमहानपुण्य स्कंध प्रसूयते ॥ इहैव ते स भूते माह पुरुषाः स्यात्वा
यंतं प्रति श्रेष्ठ वा म्मसंज्ञो प्रति बोधितव्या मत्स्यते प्रज्ञा पारमितायां च प्रतिवाधितायां बुद्धानां भग
नां बुद्धानां भगवता सर्वज्ञता प्रतिवाधिता भवति ॥ सर्वज्ञतायां प्रति बोधिता या सद्धर्मः प्रति बो
गतश्चावकसं प्यपि प्रति बोधित ॥ एवं तस्य सर्वेण सर्वसवथा सर्वत्रिरत्नात् परिवास्य गो वा भ
गो भवति ॥ एवं मुक्ते आगुष्मां स भूति भगवंतमेतद वोचत ॥ कोऽग्र भगवहेतुः कः प्रत्यया य

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ५३ ॥

न कुलपुत्रो वा कुलउत्तो वा इमां प्रज्ञा पारमिता प्रति बोधितव्या मस्य ते ॥ भगवानाह ॥ माराधिष्ठिता वा सुभु
तो वा इमां प्रज्ञा पारमिता प्रति बोधितव्या मस्य ते ॥ भगवानाह ॥ माराधिष्ठितो वा सुभुति स कुलपुत्रो
नास्य श्रद्धा नास्य प्रमदः ॥ अस्मा सुभुते द्वाभ्यां धर्माभ्यां समन्वागतः संकुलपुत्रो वा कुलउत्ति तो वा इमं
पापमित्रहस्तगतो भविष्यति ॥ अनभिपुक्तो वा भविष्यति ॥ संधाभिवनिवित्तो वा भविष्यति ॥ त्रि
भिर्गारैः संकुलपुत्रो वा कुलउत्ति ता वा समन्वागत भविष्यति ॥ य इमां गंभिर्गं प्रज्ञा पारमिता भाष्य
हस्त्रिकायां प्रज्ञा पारमिता या निरपरिवर्त्त सप्तमः ॥ ७ ॥ ॥ अथ खल्ला सुष्मा स्मभ्रति भगव
त्समुलविश्रिते ॥ नापापमित्रहस्तगतेन ॥ भगवानाह एवं मे तस्मभ्रते एवं मे तत् ॥ उरधिमो वा सु
नास्य श्रुते न क्षीन प्रज्ञानपापमित्रोपते हस्तेन ॥ अशुश्रु पुना ॥ अपरिपृच्छ जातीयना कुशलेषु
ता ॥ उरधिमो च न त्रया ॥ भगवानाह ॥ रूपं स्मभ्रते अवद्वममुक्तं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ रूपा
ते ॥ वद्वममुक्तं ॥ तत्कस्य हेतोः विज्ञाना स्वभावहिता स भुते विज्ञानमवद्वममुक्तं रूपस्य हि
तो ॥ वद्वो ॥ मुक्तः ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ अपरांत स्वभावं हि स्मभ्रते रूपं प्रसुनं स्मभ्रते रूपमवद्वम
ना संज्ञा संस्काराः विज्ञानस्य स्मभ्रते पूर्वतो ॥ वद्वो ॥ मुक्तः ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ पूर्वतो स्वभावं हि स्मभ्रते वि

मागधिष्ठिता वा सुभुतिसकुलपुत्रो वा कुलउहितो वा भविष्यति ॥ उप्यज्ञसंवर्तनीयन वा कुलउहि
 सुभुतिसकुलपुत्रो वा कुलउहितो वा भविष्यति ॥ उप्यज्ञसंवर्तनीयेन वा कर्मणी गंभीरेषु धर्मेषु
 वा कुलउहितो वा इमां प्रज्ञा पारमिता प्रतिबोधिष्यते ॥ पुनरपरं सुभुते सकुलपुत्रो वा कुलउहिता वा
 पुत्रो वा भविष्यति ॥ आत्मोत्कर्षां परेषां यमको दोषांतरप्रक्षी वा भविष्यति ॥ समिराप सुभुते चतु
 प्रज्ञा पारमिता भाष्यमाणा देशमाना मुपदेशमाना प्रतिवाधितव्या मस्यते इति ॥ ॥ आर्यास
 पुष्पा स्मृतिभगवत्तमेतदेवोचत ॥ उलधिमोचा भगवन् प्रज्ञा पारमिता ॥ अभियुक्तेन कुश
 तत् ॥ उलधिमोचा सुभुते प्रज्ञा पारमिता ॥ अनभियुक्तेन परिजु कुशलमूलेन उर्मधसा अनविके
 तातीयना कुशलेषु धर्मेषु नभियुक्तेन ॥ स्मृतिराह किं यंग म्भीरावते यं भगवं प्रज्ञा पारमि
 कस्य हेतोः ॥ रूपास्वभावत्वा सुभुते रूपमेव धर्ममुक्तं ॥ एवं वेदना संज्ञा सत्कारा विज्ञानं सुभु
 तमुक्तं रूपस्य हि सुभुते पूर्वीतोऽवज्ञोऽमुक्तोः ॥ तत्कस्य हेतोः पूर्वीतोऽस्वभावो हि सुभुतेऽपरा
 भूते रूपमवधमुक्तं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ प्रत्यंत्यं नास्वभावो हि सुभुते प्रत्यंत्यं न रूपं ॥ एवं वेद
 नास्वभावो हि सुभुते विज्ञानं ॥ विज्ञानस्य सुभुतेऽपरांतोऽवज्ञोऽमुक्तः तत्कस्य हेतोः अपरांतोऽपरा

नोस्वभावो हि स भूते विज्ञान ॥ प्रत्युत्पन्नस भूते विज्ञानमवेदममुक्तं ॥ तत्कस्य हेतो ॥ प्रत्युत्पन्ना स्वभ
॥ परमधिमोच ॥ भगवं प्रज्ञा पारमिता ॥ अनभिमुक्ते न्यूनपरोपित कुशलमुलेन पापमित्रहस्त
॥ एवं मेतत्स भूते एवं मेतत्तुरधिमोचा स भूते प्रज्ञा पारमिता परमधिमोचा स भूते प्रज्ञा पारमिता
रवगते न कुशादे न हीनवीर्येण मुपित स्मृतिना उच्यते न ॥ तत्कस्य हेतो ॥ या स भूते रूपविशुद्धिः
दिश्चाद्यं मेतद्वै धीकारमभिन्नगच्छन् ॥ इति हि स भूते पारविशुद्धि इति हि स भूते हि स भूते विज्ञ
मुभूते पालविशुद्धितो विज्ञानविशुद्धितः पालविशुद्धिः ॥ पुनरप्यं स भूते पारविशुद्धिः ॥ सा स
जीकारं मा भिन्नमहि ना इति हि स भूते ॥ सर्वज्ञताविशुद्धितो रूपविशुद्धि रूपविशुद्धितः सर्वज्ञतावि
ज्ञताविशुद्धि या सर्वज्ञताविशुद्धिः ॥ सा विज्ञानविशुद्धिः इति हि स भूते विज्ञानविशुद्धिश्च सर्व
हि विशुद्धितो विज्ञानविशुद्धि विज्ञानविशुद्धितः सर्वज्ञताविशुद्धिः ॥ अथ खल्वस्य सा शारिपुत्र
छारिपुत्र आह ॥ अवभासकरी भगवं प्रज्ञा पारमिता ॥ भगवानाह ॥ विशुद्धित्वा छारिपुत्र आह ॥
॥ अति संविभवा व न प्रज्ञा पारमिता ॥ भगवानाह ॥ विशुद्धित्वा छारिपुत्र ॥ आह असंक्लेशो भ
भर्ति भगव न प्रज्ञा पारमिता ॥ भगवानाह ॥ विशुद्धित्वा छारिपुत्र आह ॥ असंत्तरूपपति भगव

हेतोः ॥ प्रत्युत्पन्नास्वभावसिद्धिस्तत्त्वेषु तत्त्वविज्ञानं सम्भूतिराह ॥ उरध्विमोना भगवंप्रज्ञापारमिता
तुलेन पापमित्रहस्तगतेन मारवशगतेन कुशीदेन वीयेन सप्तितस्तुतिना उषुत्तनं ॥ भगवानाह
सम्भूतेषु प्रज्ञापारमिता ॥ अनमिषुक्तेन मियुक्तेनानवगोपितकुशलमूलेन पापमित्रहस्तगतेन मा
सम्भूतेरुपविश्रुतिः ॥ यापारविश्रुतिः सारूपविश्रुतिरिति हि सम्भूतेरुपविश्रुतिश्च पारविश्रु
तुम्भूतेरिह सम्भूतेविज्ञानविश्रुतिश्च पारविश्रुतिश्चाद्यमेतद्वैधीकारमभिन्नमधिन्नं ॥ इति हि
गारुपविश्रुतिः ॥ सा सर्वज्ञताविश्रुतिरिति सम्भूतेरुपविश्रुतिश्च सर्वज्ञताविश्रुतिश्चाद्यमेतद्वै
श्रुतिः सर्वज्ञताविश्रुतिः ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्काराः ॥ यासुम्भूतेविज्ञानविज्ञानविश्रुतिः सा सर्व
ज्ञानविश्रुतिश्च सर्वज्ञताविश्रुतिश्चाद्यमेतद्वैधीकारमभिन्नमधिन्नं इति हि सम्भूते सर्वज्ञता
स्वत्वायुष्माशारिपुत्रो भगवन्तमेतद्वोचत ॥ गंभीरा भगवंप्रज्ञापारमिता भगवानाह विश्रुतिना
वत्ताशारिपुत्र आह ॥ आलोक भगवंप्रज्ञापारमिता ॥ भगवानाह ॥ विश्रुतिना शारिपुत्र आह
॥ आह असंल्लेशो भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ भगवानाह ॥ विश्रुतिना शारिपुत्र आह ॥ अन्नमिनि
प्रसंत्तरूपपत्तिर्भगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ कामवातुरूपधातोरुप्यधातुः ॥ भगवानाह ॥ विश्रुति

॥ प्रज्ञा ॥
॥ ५४ ॥

त्वाच्छारिपुत्र आह ॥ न संजातिने भगवं प्रज्ञा पारमिता ॥ भगवानाह ॥ विशुद्धत्वाच्छारिपुत्र आह ॥ किंपुन
पारमितान्न जानाति न संजा नाति तत्कस्य हेतोः ॥ विशुद्धत्वाच्छारिपुत्र तत्कस्य हेतुः ॥ विशुद्ध
जानाति न संजा नाति ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ विशुद्धित्वाच्छारिपुत्र आह ॥ प्रज्ञा पारमितां भगवं न सर्वज्ञता
गवं कश्चिद्दर्मपरिगृह्णाति ॥ न परित्यजति भगवानाह ॥ विशुद्धत्वाच्छारिपुत्र ॥ अथ खल्वप्युच्यते
॥ भगवानाह ॥ असंत विशुद्धित्वा स भूतिराह ॥ आह विशुद्धितो भगवं वेदना संज्ञा संस्कार विधितो
त्त विशुद्धितो भगवन्मातृ विशुद्धिः ॥ भगवानाह ॥ असंत विशुद्धित्वा स भूते ॥ आत्मा विशुद्धिता भव
आत्मा विशुद्धिता भगवन्विज्ञान विशुद्धि ॥ भगवानाह ॥ असंत विशुद्धित्वा स भूतिराह ॥ आत्मा
स भूते ॥ आत्मा पर्यंतं तया भगवन्रूपा पर्यंत ॥ भगवानाह ॥ असंत विशुद्धित्वा स भूते विशुद्ध
तता ॥ भगवानाह ॥ असंत विशुद्धित्वा स भूते ॥ आह ॥ य एवं मय बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य भगव
गवानाह ॥ असंत विशुद्धित्वा स भूते ॥ इत्युक्तं मार्गज्ञता ॥ आमुच्यते स भूतिराह ॥ मा खलु परं न निय
भगवानाह ॥ असंत विशुद्धित्वा तत् स भूतिराह ॥ एवं मपि भगवन्संज्ञा सात बोधिसत्त्वामहासत्त्वानि
सा धुसा धुस भूते ॥ एवं मेतन् ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ नाम बोधयिहि स भूते गंगा निमिर्त्ततोपि सग

त्रिपुत्र आह ॥ किपुन भगवं प्रज्ञा पारमिता न जानाति न संजाता ते ॥ भगवानाह ॥ रूपं शरिपुत्र प्रज्ञा
कस्य हेतुः ॥ विशुद्धत्वाच्छरिपुत्र ॥ एव वेदना संज्ञा संस्कार विज्ञानं शरिपुत्र ॥ प्रज्ञा पारमिता न
मितां भगवं न सर्वज्ञता या नापकारं ॥ भगवानाह ॥ विशुद्धत्वाच्छरिपुत्र आह ॥ प्रज्ञा पारमिता भ
॥ अथ खत्वा युष्मान् स भूति भगवं तं मेतदवोचत् ॥ अचिंत्यं विशुद्धं तो भगवन् रूपं विशुद्धं
संज्ञा संस्कार विधितो भगवं विज्ञानं विशुद्धिः ॥ भगवानाह ॥ अंतं विशुद्धत्वात् स भूते ॥ आह ॥ आ
आत्मा विशुद्धिता भवनं विज्ञानं विज्ञा विशुद्धिः ॥ भगवानाह ॥ असंतं विशुद्धित्वात् स भूते ॥ आह ॥
स भूति गह ॥ आत्मा विशुद्धितो भगवं तं न प्राप्ति नाभि समयः भगवानाह ॥ असंतं विशुद्धित्वा
द्वित्वात् स भूते विशुद्धत्वात् स भूते आह ॥ आत्मा पर्यंत या भगवन् वेदना संज्ञा संस्कार विज्ञान पर्यं
समस्त सत्त्व स भगवन् बोधिसत्त्व समस्त सत्त्व स भगवन् बोधिसत्त्व इयमस्य प्रज्ञा पारमिता भ
गाह ॥ मा खलू परं न नियमं भगवन् प्रज्ञा पारमिता ॥ नापरेति रना प्लभ्य संतरा विप्र कृता स्थिता ॥
विमत्वा महसत्त्वानि चिच्छंति मां प्रज्ञा पारमिता ॥ उरि करिष्मती मा प्रज्ञा पारमिता ॥ भगवानाह
गानि मित्रं तोपि सगः ॥ एवं मुक्ते आशुष्मान् स भूति भगवन् तमेतदवोचत् ॥ आचर्य भगव

आवरियं प्रज्ञापायमिताम्यात्तामुदिष्टा मुपरिनिष्ठिता यत्र हि नाम भगवता ॥ इमेपि संग आख्या
आयुष्मा सुभूते गंगा सुभूतिगार ॥ रूपमायुष्मा शारिपुत्र श्रुत्यमिति सङ्गः ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा
त्वयानिकः पुंगवः प्रथमेन विंशो ल्या देन संजानिते सार्द्धं ॥ अथ खलु शक्र देवानामिष्टो आयुष्मते
शिकतघोषि चित्रसज्जानाते ॥ इदं न मुथमं बोधिचित्रमित्यनुतरायां सम्यक् संबोधौ परिणामयाम
लउहिता वामयानसंप्रस्थितेन ॥ तस्मात्तर्हि कौशिक परंशब्दं शयत्रा समादाय समुत्तेजयत्रा संप्र
तयं संप्रहर्षयितव्यं ॥ एवं यातु सभा न च न शिरातोति ॥ बुद्धान ज्ञानया च समादाय नया परसमा
भवति ॥ अथ खलु भगवाना युष्मा सुभूते यस्य ॥ साधु साधु सुभूते यस्त्वं बोधिसत्त्वा महासत्त्वानिम
ष्टरा साधु च स च मनसि कुरु भाषिष्य इहं ते साधु भगवन्निर्वाणायुष्मा सुभूति भगवन्तः प्रत्यक्षोषीभ
न्सम्यक् संतुष्ट निश्चितु मनसि करोति ॥ यावन्ति खलु पुनः समभूति निर्मितानि तावन्तुः संगः त
नो भगवता ॥ ये च नाश्रवाधर्मास्ताननुमोदोऽत्यनुमोद्यानुमोदना सहगते कुशलमुत्तेजुतरायां
धर्मतासा अमिताना गता प्रत्युत्पन्ना वा या नातीनामा गतप्रत्युत्पन्ना सात्रा धनिमाथा ॥ यात्य
श्रुतमविज्ञाता ॥ समभूतिगार ॥ गंभीरा भगवत्प्रकृतिधर्मणा भगवानार ॥ विविक्त्वा सुभूते ॥

॥ इमेपिसंग आख्याताः ॥ अथ खलु युष्मान्शारिपुत्र आयुष्मांतसु भुतिमेतद्वोचत ॥ कतमे
वं वेदनासंज्ञासंस्काराः विज्ञानमायुष्मशारिपुत्र भूयमिति संगः ॥ इयंतु पुणैष कंधप्रसूययते बोधि स
नामि आ आयुष्मांतसु भुतिमेतद्वोचत ॥ कतमे नार्यास्तु भूते पर्याये साई ॥ सुभूतिराह ॥ सवेत्को
वो धोपरिणामया मीतिपरिणामयति ॥ नचचित्रप्रकृतिः सकपरिणामयितुं न ऊ लपुत्रे वा वाक
यसुभूते जयत्रा सं प्रहर्षयत्रा अनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ सुत्रानुगमनसंदर्शयितव्यं ॥ समुत्तेजसि
मादाय नयापरसमादाययति ॥ सकलपुत्रो वाकल उद्दिता वा इमाश्चास्य सर्वाः सद्द्र को शे वि वज्रिता
धिसत्त्वा महासत्त्वानिमाः सई कोटि बोधयति ॥ एतर्हि सुभूते च नानपि सुतरा सई ॥ नाख्यास्मामिना
भगवंतः प्रत्यक्षो धीभगवानेतद्वोचत ॥ इह सुभूतेशाङ्कः कलपुत्रो वाकल उद्दिता वातथागतः
निताचंतुः संगः तर्कस्य हेतोः निमित्ततो हि सुभूते सद्द्रः इति हि सोऽतीता नागतप्रसू संतांतां नुका
रुशलमुलेनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ परिणामया मीतिपरिणामयति ॥ या खलु पुनः सुभूते धर्माणां
बाधनिमाभा ॥ या न्य धनिमुक्ता न साशका परिणामयितुं मनसि कर्तुं नारं वणी कर्तुं नापि माउष्ट
विक्कत्तासुभूते ॥ आह ॥ प्रकृतिगंभीरा भगवन्प्रज्ञा पारमिता ॥ भगवानाह ॥ प्रकृतिविशुवि

॥ प्रश्ना ॥

॥ ५५ ॥

श्रुद्धिना सुभुते प्रकृतिविविक्तत्वात् प्रकृतिगंभीरा प्रज्ञा पारमिता सुभुतिराह ॥ प्रकृतितिविविक्ता भगव
पि सुभुते प्रकृता विविक्ताः ॥ यावत्सुभुते सर्वधर्माणां प्रकृतिविविक्ता ता सा प्रज्ञा पारमिता तत्कस्य हेतो
सुभुतिराह ॥ तस्मात्तर्हि भगवन् सर्वधर्माणां अनसंतुष्टा तथा गता नार्हता सम्यक् संतुष्टेन ॥ भगवा
या चा प्रकृतिः ॥ सर्वधर्माणां त्वग्रह ॥ लक्षणात्वात् ॥ तस्मात्तर्हि सुभुते सर्वधर्मांश्च न भि संतुष्टा
हि सुभुते सर्वधर्माणां प्रकृतिमा च सुभुते सर्वधर्माणां प्रकृतिः सा चा प्रकृतिः ॥ एवं ताः सुभुते स
शगंभीरतया सुभुते गंभीरा प्रज्ञा पारमिता ॥ सुभुतिराह ॥ इत्यु बोधा भगवन् प्रज्ञा पारमिता ॥ भगवा
मिता ॥ भगवानाह ॥ तथा हि सुभुते प्रज्ञा पारमितान् चिंतयेत् न गतीया ॥ आह ॥ अकृता भगवन् प्रज्ञा
ह ॥ तेन हि भगवन् बोधिसत्त्वेन मया सत्त्वेन प्रज्ञा पारमिताया कथंचरितं य ॥ भगवानाह ॥ स च सुभु
॥ एवं चेत्तं वेदनायां न संज्ञायान संस्कारेषु सचेत्तं न विज्ञानं चरति चरति प्रज्ञा पारमिताया
संज्ञा संस्काराः सचेद् विज्ञानमनिमित्तमिति चरति प्रज्ञा पारमितां सचेत्तं रूपं श्रुत्यमिति न च
मिति न चरति चरति प्रज्ञा पारमितां ॥ सचेत्तं मपरिपु र्णपरिपु र्णमिति न चरति चरति
रिपु र्णमिति चरति चरति प्रज्ञा पारमितायां ॥ या च विज्ञानस्य ॥ प्रतीपु र्णमिति वा न विज्ञानस्य

॥ ५५ ॥

भुतेभगवंतमेतद्वोचत ॥ आचार्यभगवत्पादेवबोधिसत्त्वानामहासत्त्वानांससंगताचार्य
यां ॥ एवंवेदनासंज्ञासंस्काराः ॥ सचेद्विज्ञानंससंगमिति न चरति चरति प्रज्ञापारमितायां
मनःसंस्पर्शजावेदनासंसंगः संगमिति न चरति चरति प्रज्ञापारमितायां पृथिवीधातुः ससंगो
संघ इति न चरति चरति प्रज्ञापारमितायां ॥ दानपारमितायांसंगो असंगेति न चरति चरति
ध्यानपारमितायांप्राज्ञापारमितासंसंगसंगेति न चरति चरति प्रज्ञापारमितायां ॥ एवंसंज्ञा
अधर्माः ससंग ॥ असंग ॥ इति न चरति चरति प्रज्ञापारमितायां श्रोत आपत्तिफलंससंगेति
मर्हत्त्वमंगमसंगेति न चरति चरति प्रज्ञापारमितायां ॥ प्रत्येकवृद्धत्वं ससंगमिति न चरति
तायां ॥ प्रत्येकवृद्धत्वं ससंगमिति न चरति चरति प्रज्ञापारमितायां ॥ वृद्धत्वं ससंगमिति असंग
ति चरति प्रज्ञापारमितायां ॥ एवंचरंबोधिसत्त्वोमहासत्त्वानरूपसंगं जानयति ॥ न वेदना
मनसंस्पर्शजावेदनायासंगं जानयति ॥ न पृथिवीधातौ संगं जानयति ॥ यावंनविज्ञानध
रं जानयति ॥ क्षांतिपारमितासंगं जानयति ॥ न वीर्यपारमिताध्यानपारमितायासंगं
दृष्ट्वावेति कैषुसंगं जानयति ॥ श्रोत आपत्तिफलंसंगं न यति ॥ न सकृदागामिफलं न

त्वा नां स संगता चार्या ता ॥ भगवानाह ॥ स चेत्ता यं स संगमिति सुभुते चरति प्रज्ञा पारमिता
ति प्रज्ञा पारमिता यां ॥ स चेच्चक्षुः स संगमिति न चरति चरति प्रज्ञा पारमिता यां ॥ व
धि वी धातुः स संगोऽसं द्रु इति न चरति चरति प्रज्ञा पारमिता यां ॥ या च विज्ञान धातुः स संगोऽ
गेति न चरति चरति प्रज्ञा पारमिता यां ॥ शील पारमिता यां शान्ति पारमिता यां विर्य पारमिता
मिता यां ॥ एवं सप्त त्रिंश बोधिषु धर्म विमानि वैशारद्यानि प्रति संविदा अष्टादशा वेगा कातु
मिति फलं स संगमिति न चरति चरति प्रज्ञा पारमिता या ॥ एवं स कृदा मा मि फलं मना मा मि फल
म संगमिति न चरति चरति प्रज्ञा पारमिता यां ॥ उद्धृतं स संगमिति न चरति चरति प्रज्ञा पारमि
तं स संगमिति असंगमिति न चरति चरति प्रज्ञा पारमिता यां ॥ सर्वज्ञता पिस संगऽसंगति न र
नयंति ॥ न वेदना या न संज्ञा या न स्कारेण न विज्ञान संग जानयति ॥ न चक्षु जानयति पां वं
॥ या वं न विज्ञान धातौ संगं जानयति ॥ न दान पारमिता संगं जानयति ॥ न शील पारमिता सं
पारमिता या संगं जानयति ॥ न बोधिषु शेष धर्मे न वलेषु न वैशारद्येषु न प्रति संविदा
स कृदा मा मि फलं नाहं त्व संगे न जानयति ॥ न प्रत्येक उद्धृतं स संगं जानयति ॥ न उद्धृतं संगं जा

॥ प्रज्ञा ॥
॥ ५६ ॥

नयति ॥ नापि सर्वज्ञतायां संगं जानयति ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ असक्ता अवस्था अमुक्ता हि सुभुते सर्व
राह ॥ आचार्य भगवत्पायगंभीराय भगवन्धर्मः प्रज्ञा पारमिता नाममादृशमानापि न परिही
देशमानापि न वर्द्धत ॥ अदृशमानापि न वर्द्धते ॥ न वंमुक्ते रागवानापुष्पतं स्रभूतिमेत
पिनामस्रभूते तथागतोऽर्हन्सकसंनुद्धोयावजि वंति यन्नाकाशस्य वश्रुं भाषेत ॥ नाकास
पिनामसुभुते मायापुरुषोभाषमाणोपि वर्तो नानुनीयते न संक्रियते अभाषमाणोपि वर्तो न प्र
वत्यव ॥ अदृशमानापिता वत्यं वास्थविरंः सुभुतिराह ॥ इक्ष्णुकारको भवन् बोधिसवोम
ति ॥ नो प्रवते ॥ अत्र च नामयोगमापयते ॥ न च प्रत्युदावत्तता आकाशधातौ वागवन्
यैरं नाः तत्कस्य हेतोः ॥ श्रोभगवंतो बोधिसत्त्वामणसत्त्वाः य आकाशमानां सत्त्वाना ध
धिमभिसं बोधकामः ॥ आकाशसत्रगन्धरिमोचतु कामः ॥ आकाशभगवंतैस्तु काम
शसमानां धर्मधातुसमानां सत्त्वानां कृतशः संनारं संनस्ततो अथ खलु न्यत्र यो मिथु येन
न प्रज्ञा पारमितायैः ॥ तथा हि भगवन् प्रज्ञा पारमिता न कंचिद्धर्ममूर्त्तपादयति न कं
ति मे द बोचत् ॥ य आर्य सुभुतेऽत्र प्रज्ञा पारमिताया मेवं योगया पत्स्यते ॥ कस्य योगम

मुक्तादिमुमुते सर्वसंगसमतिक्रमाय वो सतै महसतैः प्रज्ञा पारमितायां चारित्यं ॥ सभूति
 श्चमानापिनपरिहीयते ॥ अदृशमानापिनपददरिहीयते ॥ दृशमानापिमपद ॥ दरिहीयते ॥
 मुष्मत्सभूतिमेतदवाचन ॥ साधुसाधुसभूते ॥ एवमेतैः सभूती एवमेत ॥ तथथा ॥
 मभ्रंभावेत ॥ नाकाससहजिर्भवेदभाष्यमारोपिवर्तौ नैवाकाशसपरिहासिर्द्भवत ॥ तथथा ॥
 भाष्यमारोपितो नप्रतिरन्यते न संक्रिश्यते एवमेवमुमुतेया धर्माणां धर्मता सा देशमानापिता
 भवन्बोधिसत्वो महसत्त्वो योगंभीरायां प्रज्ञा पारमितायां चरप्रज्ञामितांशी वयं न संसीद
 तशधातौ वागवन्मयस्तप्रज्ञा पारमिता वनामस्कृत्तया ॥ भगवन्बोधिसत्त्वामहसत्त्वाः ॥
 शमानां सत्त्वानां धर्मधातुसमानां सुत्वो कृशः संनाहं संनद्धकामोऽनुत्तराया सम्यक्संबो
 धिभगवन्कैलु कामो महोवीर्यप्रारमितामनुप्राप्तः सभगवन्बोधिसत्त्वो महसत्त्वः आका
 न्यत्रयोभिर्भुयेन भगवत्तेनां जलिमृगामाया भगवन्नेतदवाचन ॥ नमस्करोमि भगव
 म्भूतपादयति न कंचिद्धर्मन्निरोधयति ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्र आयुष्मन्तं मुमु
 तैरस्यते ॥ कस्य योगमापत्स्यते मुमुतिराह ॥ आकाशे स कौशिक योगमापत्स्यते ॥ येष

॥ ५६ ॥

ज्ञापारमिताया योगमापस्यते ॥ अथ काशेस कौशिक योगमापस्यते यः प्रज्ञापारमिताया
आज्ञापयतु भगवास्तस्य कुलपुत्रस्य वा कुलहरितु वारक्षावरणागुप्तिं करोति ॥ यश्चां प्र
मेतदवोचत ॥ समनुपश्यसितं कौशिक भगवन्मयस्य धर्मस्वरक्षावरणागुप्तिं करिष्यति ॥ श
सत्तायथापि निदिष्टायां प्रज्ञापारमितायां स्थास्यति सैव तस्यारक्षावरणागुप्तिं भविष्यति ॥ च
वताल गवेषितो मनुष्याश्चामनुष्याश्चान्नारं ॥ अपि च कौशिक आकाशस्य सरक्षावरणा
ज्ञापारमिताये ॥ तथा हि भगवन्प्रज्ञापामितान कंचिद्धर्ममुत्पादयति न कश्चिद्धर्मनि
त् ॥ य आर्यमुमुक्षुः प्रज्ञापारमितायामेवं योगमापस्यते ॥ कस्य योगमापस्यते सुमु
त्स्यते ॥ अथ व काशेस कौशिक योगमापस्यते यः प्रज्ञापारमितायां शिक्षितं व्यंमस्यते ॥ च
स कुलपुत्रस्य वा कुलहरितु वारक्षावरणागुप्तिं करोति ॥ यश्चां प्रज्ञापारमितायां धारयं
पश्यसितं कौशिक भगवन्मयस्य धर्मस्वरक्षावरणागुप्तिं करिष्यति ॥ शक्र आह ॥ नो हि दं म
दिष्टायां प्रज्ञापारमितायां स्थास्यति ॥ सैव तस्यारक्षावरणागुप्तिं भविष्यति अथ विरमि
गवेषितो मनुष्याश्चामनुष्याश्चान्नारं ॥ अपि च कौशिक आकाशस्य सरक्षावरणागुप्तिं

पः प्रज्ञा पारमितायां शिषित्वं मस्यते ॥ अथ खलु शक्र देवानामिन्द्रो भगवंतमेतदवोचत्
करोति ॥ य इमां प्रज्ञा पारमितायां धारयति ॥ अथ खलु आयुष्मां सुभुतिः शक्र देवानामिन्द्र
गुप्तिं करिष्यति ॥ शक्र आह ॥ रोहिदं मायं सुभुते सुभुतिराह ॥ एवं कौशिक स चेदो धिसत्त्वमस्य
गुप्तिं भविष्यति ॥ अथ विरहितो भविष्यति प्रज्ञा पारमितायां लप्स्यते ॥ अस्या वतारप्रमाणोऽ
तश्च स रक्षावरणं गुप्तिं संविधातव्यमन्यत ॥ यो धिसत्त्वमस्य सत्त्वमस्मिन् भगवन् प्र
तेन कश्चिद्दुर्मन्त्रिरो धयति ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्र आयुष्मां तं सुभुतिमेतदवोच
गमा मत्स्यंते सुभुतिराह ॥ आकाशे कौशिक योगमापन्नस्यते ॥ य प्रज्ञा पारमितायां योगमा
शित्वं मस्यते ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्रो भगवंतमेतदवोच ॥ आज्ञापयन्तु भगवास्त
रमितायां धारयन्ति ॥ अथ खलु आयुष्मा सुभुतिः शक्र देवानामिन्द्रमेतदवोचत् ॥ समनु
क आह ॥ रोहिदं मायं सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ एवं कौशिक स चेदो धिसत्त्वमस्य सत्त्वमपि नि
ष्यति अथ विरहितो भविष्यति प्रज्ञा पारमितायां लप्स्यते ॥ अस्या वतारप्रमाणोऽवतार
रक्षावरणं गुप्तिं संविधातव्यमन्यत ॥ यो धिसत्त्वमस्य सत्त्वमस्मिन् रक्षावरणं गुप्तिं संविधातव्यमन्यत

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ५७ ॥

नतप्रज्ञापारमितायां चरतः ॥ तत्किं ममसे कौशिकप्रतिबलस्तं प्रतिश्रुतकापारशाव
शिकबोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञापारमितायां च विह ॥ प्रतिश्रुतकायमा सर्वधर्मा इति परि
मर्निविमते न सदृशं ते ॥ न विमते नोपलभ्यते इति विरहरति स चेदेवं विहरति प्रज्ञा
धानुचत्वारामहाराज्ञानः सर्वेश को देवानामिदं स्वयं वमहाबुद्ध्याः महाप्रतिश्रुतमहाबु
धिवंदे भवंतं त्रीप्रदक्षिणी कृत्य एकांते तिष्ठन् ॥ एकांते स्थितश्च ते महाज्ञानः
तिचमहाबुद्ध्यानुज्ञानुभावेन बुद्ध्याधिष्ठानेन बुद्धसहस्रसमन्वाहरंति स्म ॥ एभिरेव
वप्रज्ञापारमितापदिष्टी ॥ अयं मेव प्रज्ञापारमितापरिवर्तस्तत्रापिशक्र एव देवेन्द्र
प्रज्ञापारमिता ॥ मंत्रयोपि बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्यसि
आर्यसहस्रिकायां प्रज्ञापारमितायां विशुद्धिपरिवर्तनामश्नुष्टमः ॥ ८ ॥ अथ
॥ एवं मुक्तैर्भगवानामुष्मन्तमुभूतिमेतदवोचत् ॥ तथा हि सुभूते त्रयो बोधिसत्त्वो महा
तस्यते ॥ एवं नेवेदना संज्ञान संस्कारान ज्ञानत्रितयनामित्यः ॥ न विज्ञानं मुक्तविशुद्धि
महासत्त्वऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधिमभिसंभोजस्यते ॥ एभिरेव नामभिरेव पदं व्यञ्ज

श्रुतकायारशावरणागुप्तिं सविधानु ॥ शक्र आह ॥ न ह्यतस्तुमुते ॥ सुभुतिराह ॥ एवं मेव कौ
स्मर्वधर्मा इति परिजानाति ॥ स च त्रान्नगम्यते ॥ न समनुपपत्ति ॥ न जानाति संजानीते वध
वं विहरति प्रज्ञा पारमितायां ॥ अथ खलु उच्यते भावेन यत्र साहस्य महासाहस्य लोक
महाप्रतिश्रमस्तु स्याते च स वैयनभगवास्तेनापक्रांत उपसंक्रम्य भगवत्तपादौ शिरसा
श्रुते महा राजानः सर्वे च शक्रो देवलोः सर्वे चैव लकायिका देवो महावत्साराश्च महाप्र
तिस्म ॥ एभिरेव नाभिरेचिरेव पदे नभिरेवाकरैः सुभुतिनामवेयेरेव भिक्षुभिरिपमे
शक्र एव देवेन्द्रः परिपृच्छति स्मः परिप्रश्नयतिः अस्मिन्नेव पृथिवीप्रदेशे इयं मेव
धिमभिसंनुध्यास्मिन्नेव पृथिवीप्रदेशे एनामेव प्रज्ञा पारमिता भाविष्यन्ते इति ॥ ॥
नः ॥ ॥ अथ खलु उच्यते सुभुति भगवन्तमेतदबोचत ॥ प्राज्ञा पारमिता भाष्यते
यो बोधिसत्त्वो महासत्त्व न रूपारिण ॥ न रूपनवर्द्धनमुक्ते अत्यन्त विशुद्धि मित्येभि संभो
नं मुक्त विशुद्ध मित्येभि संभो तस्यंते ॥ अनेन सुभुते कारने रा नमैत्रयो बोधिसत्त्वा
मभिरेव पदं यजने रस्मि एव पृथिवीप्रदेशे इमा मेव प्राज्ञा पारमि भाविष्यन्ते एवं

मुक्ते आमुष्मां सुभुति भगवंतमेतद् बोधत ॥ परिशुद्धावनेयं भगवंतं भीरुप्रज्ञा पारमिता
ववेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञान विशुद्धितः सुभुते परिशुद्धा प्रज्ञा पारमिता ॥ रूपा रूतपा द
रिशुद्धा प्रज्ञा पारमिता ॥ आकाश विशुद्धितः सुभुते परिशुद्धा प्रज्ञा पारमिता रूप नि
ज्ञान निरूपल पाप विग्रह न या सुभुते परिशुद्धा प्रज्ञा पारमिता ॥ आकाश प्रतिश्रु
ता सर्वोपलेपा रूतुपलेय त्रयो सुभुते परिशुद्धा प्रज्ञा पारमिता ॥ एवं मुक्ते आमुष्
मां कुलरूहिता नां च येषां प्रज्ञा पारमिता श्रोतो वभास मण्या गमिष्यति ॥ पागे वय उ
देश यिष्यंति तु पदे क्षेत्रे क्षेत्रे स्वाध्यास्यंति ॥ न तेषां च शुभां रो गो भविष्यति ॥ न
ते विषमा परिहरेण कालं करिष्यंति ॥ वहु निचैषां देवता सहस्राणि पृच्छतः प
कः कुलपुत्रो वा कुलरूहिता वा ॥ यत्र यत्र प्रज्ञा पारमिता भाषिष्यंते ॥ यत्र यत्र व
त् ॥ एवं मेव न सुभुते एवं मेते ॥ वहु नि सुभुते तस्य कुलपुत्रस्य कुलरूहितुर्वा देवता
पुत्रा शत सहस्राणि तत्रागमिष्यति ॥ सर्वाणि धर्मश्रवणानि विकानितानि चार
मिता भाषमाणास्य ॥ तत्कस्य हेतो ॥ स देवमानुषासु रस्य हि सुभुते लोकस्य प्रज्ञा प

गिरप्रज्ञापारमिता ॥ भगवानाह ॥ रूपविशुद्धितः सुमुतिपरिशुद्धाप्रज्ञापारमिता ॥ ए
मता ॥ रूपारूपायानिरोधासक्तेशा व्यवसन्नविशुद्धितः ॥ सुमुपरिशुद्धिताः सुमुतिप
पारमितारूपनिरूपलमोपरिशुद्धाप्रज्ञापारमिता ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारो वि
द्याकाशप्रतिश्रुत्कावचनियामुप्यारनिरूपलमतया सुमुतिपरिशुद्धाप्रज्ञापारमि
एवंमुक्तेऽप्युष्मंतं सुमुतिमगवंतमेतदवोचत् ॥ सुलज्जायत्रलोभावकुलपुत्रा
ति ॥ पागेव यउद्रुहीष्यति धारयिष्यति वाचयिष्यति पर्षवाय्यति ॥ प्रवर्तयिष्यति
गोभविष्यति ॥ न श्रोतरो गो न श्राणो गो न जिह्वारो गो न कायरो गो न भविष्यति ॥ न
शिष्टतः षष्ठतोऽनुवद्धानि भविष्यति ॥ अथिचतुर्दशीपंचसर्वसधर्मभागा
ते ॥ यत्रयत्रवदुतरपुण्यप्रसवति ॥ एवंमुक्ते भगवानाप्युष्मंतं सुमुतेमेतदवोच
इहिनुवदेवतासहस्राणि ॥ षष्ठतः षष्ठतोऽनुवद्धानि भविष्यति ॥ वदुनिचदेव
कानितानि चारुभावरणगुणि ॥ सर्वधास्यति ॥ तस्य धर्मभानकस्य इमां प्रज्ञापार
मिलोकस्य प्रज्ञापारमिता अनुत्तररत्नं ॥ अतोपि सुमुते सकुलपुत्रो वा कुलरुहि

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ५८ ॥

ता वाततो निदानं वक्तुं तत्प्रमाणं प्रसवे सविष्यति ॥ अपितु खलु पुनः सुभुति वह वोऽनुत्त
समाणायां वाष्पमानायांः पर्यवोष्पमानायांः प्रवर्तमानायां देशमानायां उपदेशमानायां
ऊप्रत्ययार्थिकानि महारत्नानि भवन्ति ॥ यथा मारं च गुरुतरप्रत्ययार्थिकानि भवन्ति ॥ अनुत्त
तिपं न लो कस्य सर्वधर्माणामनुत्पादयानि रोधाया सं क्लेशाया विनाशयोगेन प्रत्युप
धर्मसंक्षिप्तते ॥ न कर्मस्परिण क्कान्ति ॥ तत् कस्य हेतोः तथा हि सुभुते सर्वधर्मानसंवि
अनुपलिति प्रेति सुभुति ॥ इयं प्रज्ञा पारमिता ॥ तथा हि सुभुति रूपनिरूपते या अनुति
पत्रया सुभुतेऽनुपलिति प्रयं प्रज्ञा पारमिता ॥ सचे देवमपि सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वो
भुते ॥ प्रज्ञा पारमिता न कस्यचि धर्मस्यावेति का वां निवेशिका वा संदर्शिका ना मुव
अंतरिक्ष किलिकिलाय क्षेडिते न चैतल विश्रान का पुंदित्री यश्च त्रेय धर्म च
ना पुष्पं तं सुभुति स्थ विरमेत द बोचत् ॥ नंदं सुभुते दित्री यं धर्म च कृ प्रवर्तनं
धिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञा पारमिता ॥ एवं मुक्ते आयुष्मान् सुभुति भगवंत मेत द
यस्यां संगतं ॥ सर्वधर्मेषु यो सा वनुत्तरा सम्य कसं बोधि मपि सं बोधु कामन कश्चि ध

भूतिवहवोऽनुत्तरायां भविष्यति ॥ अस्यागंभीरायां प्रज्ञा पारमितायां लिख्यमानायां उरु
 यां उपदेशे मानायां उद्दिश्यमानायां स्वाध्याप्यमानायाः ॥ तत्स्मरेतोः ॥ तथा हि सुभुते व
 त्तिमंति ॥ अनुत्तरं वेदे सुभुते महारत्ने लोकस्य यद्गतं प्रज्ञा पारमिता हिताय सुखाय प्र
 त्तशयोगेन प्रत्युपस्थिता ॥ न च सुभुते प्रज्ञा पारमिता कश्चि धर्मा मालीयते ॥ न कश्चि
 सर्वधर्मानसंविप्रते नोपलभ्यते ॥ अनुत्तरे हितः सुभुते अनुपलिप्ता प्रज्ञा पारमिता ॥
 नेरूपते या अनुलिप्ता प्रज्ञा पारमिता ॥ न वं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञान निरूपते
 धिसत्त्वो महसत्त्वो न संज्ञां जानीते चरति प्रज्ञा पारमितायां ॥ सा खलु पुनरियं सु
 मंदर्शिका नाम वाहि वाहिनि वाहिका ॥ अथ खलु सर्वकृतानि देवपुत्रसहस्राणि
 अत्रैव धर्मचक्रप्रवर्त्तनं जंतुष्वपीषेपे शोभेति चोचोचत् ॥ अथ खलु भगवा
 न्मचक्रप्रवर्त्तनं नापि कश्चि धर्मस्य प्रवर्त्तनं वा निवर्त्तनं वा एव नियंसा सुभुते वो
 ति भगवंतमेतदवोचत् ॥ स प्रज्ञा पारमितेयं भगवंतु स्य बोधिसत्त्वस्य महसत्त्वस्य
 कामन कश्चि धर्ममभिसंयुज्यते ॥ धर्मे च क्रपुवर्त्तयिष्यंति न कश्चि धर्ममुद

॥५८॥

शयिष्यन्ति॥ तत्कस्य हेतोः॥ न हि सकश्चिद्दुर्मय उपलभ्यते यो वो धर्मः श्रूयते नापि कश्चि
गवा न्धर्माः नपि कश्चिद्दुर्मन्निवर्क्यिष्यन्ति॥ तत्कस्य हेतोः॥ आश्रयनमिनिर्वृत्त हि भग
युष्मन्तं सुभूतिमेतद्दोचत्॥ एवं मेतन्सुभूते एवं मेतन्॥ न हि सुभूते श्रूयता प्रव
अपरिहितं प्रवर्तते वा॥ या सुभूते॥ एवं देशना इयं सा सर्वधर्माणां देशना नैव च
प्रतिष्ठिता॥ नापि केनचिंसा भा कृतापि क्रियते नापि केश्चिन्सा शास्त्रं करिष्यते॥ ना
पि पारिनिर्वर्ति॥ नाप्यनया धर्मदेशया कश्चिद्दक्षिणी यः॥ एवं मुक्ते आयुष्मा
मुपादाय॥ असंतापारमितेयं भगवत्सर्वधर्ममानुपलब्धिसंतामुपादाय॥ विवि
भगवं सर्वधर्मानुपलब्धितामुपादाय॥ अपरुपायमितेयं भगवं न नामाशरीरता
य॥ अवचनपारमितेयं भगवत्सर्वविकल्पतामुदाय॥ अमन्यपारमितेयं भगवं न ना
मुपादाय॥ अवचनपारमितेयं भगवं सर्वधर्माविकल्पतामुपादाय॥ अन्यमपार
मितेयं भगवत्सर्वधर्मागमनमुपादायं भगवत्सर्वधर्मागमनतामुपादाय॥ असं
तेयं न क्षयं धर्मयोगतामुपादाय॥ अनुत्पत्तिपारमितेयं भगवत्सर्वधर्मानमिनिर्वृत्ति

अन्यतेनापि कश्चिद्दुर्मपुवर्त्तयिष्यति॥ तत्कस्यहेतोः॥ अभ्यन्तानभिनिवृत्ताहि
भिनिवृत्तहिभगवांसर्वदुर्मःप्रकृतिचिविश्रुतासर्वधर्माणां॥ एवंमुक्तेभगवोना
भूतेन्यताप्रवर्त्ततेवानिवर्त्ततेवा॥ नापिसुभूतेनाविरिवर्त्ततेवा॥ नापिसुभूति
नादेशनानैवचक्रेनविक्रेनचिदेशिता॥ नायिकेनचित्तश्रुतानापिकेनचित्तन
सात्करिष्यते॥ नाप्यनयाधर्मदेशनयाकश्चिद्विरिनिवृत्तोनापिपरिनिर्वात्यति॥ ना
वंमुक्तेआयुष्मात्सुभूतिर्भगवंतमेतदबोचत्॥ असत्पारमितेयंगवनाकासज्ञा
मुपादाय॥ विविक्तपारमितेयंभगवंतत्तश्रुत्यामुपादाय॥ अनमप्रपारमितेयं
ननामाशरीरतामुपादाय॥ अस्वभावपारमितेयंभगवंतनागतिमसतिमुपादा
मेतेयंभगवंतनापारमितामुपादाय॥ अस्वभावपारमितेयंभगवंतनागतिमसति
य॥ अन्यमपारमितेयंभगवत्संक्षयानपलब्धितामुपादाय॥ आगमनपार
मुपादाय॥ असंहर्षपारमितेयंभगवत्सर्वधर्माग्राह्यतामुपादाय॥ अक्षयपारमि
धर्मानभिनिवृत्तिनामुपादाय॥ अकारपारमितेयंभगवत्कारकामुपलब्धितामुपा

॥ प्रज्ञा ॥

॥ परि ॥

दाय ॥ अज्ञानकापश्य कपारमितेयं भगवन् सर्वधर्माणां मनात्सतामुपादाय ॥ अयं
मितापारमितेयं भगवं पूर्वोक्तपरां तप्युत्पेनाऽधोरूपलज्जितामुपादाय ॥ स्वप्नपार
चिमयापारमितेयं भगवन् ॥ नृपादविज्ञयनतामुपादाय ॥ असंक्लेशपारमितेयं
गवंताश्रयारूपलज्जितामुपादाय ॥ अनुपलेयपारमितेयं भगवंताकाशानुपलेप
दाय ॥ अमनपारमितेयं भगवन् निजनतामुपादाय ॥ अवसितपारमितेयं भगवं
वितथतामुपादाय ॥ १ ॥ असमुत्थानपारमितेयं भगवं सर्वधर्मनिविकल्पता
तामुपादाय ॥ ३ ॥ निर्दोषपारमितेयं भगवं गुणपारमितेयं भगवं ॥ ४ ॥ नि
भगवन् भूतकोटितमुपादाय ॥ अप्रमाणापारमितेयं भगवं सर्वधर्मसमुत्थानामुप
पादाय ॥ असंमितेयं भगवं सर्वधर्मसंभदनतामुपादाय ॥ अपराष्टपारमितेयं
रमितेयं भगवं विकल्पसमतामुपादाय ॥ अप्रमेयपारमितेयं भगवं न प्रमाणां धर्म
दाय ॥ अनित्यपारमितेयं भगवं सर्वधर्मसंस्कृततामुपादाय ॥ रुक्वपारमितेयं भग
ज्जितामुपादाय ॥ अनात्मपारमितेयं भगवं सर्वधर्मानभिनिवेशतामुपादाय ॥ ३

मुपादाय ॥ अयं क्रांतिपारमितेयं भगवं च्युत्पपत्परुपर्जितानामुपादाय ॥ अविनयपार
मुपादाय ॥ स्वप्नपारमितेयं भगवं नमनोविज्ञानसमनामुपादाय ॥ प्रतिश्रुत्वापतिभासमरी
क्लेशपारमितेयं भगवन् रागद्वेषमोहस्रभावतामुपादाय ॥ अथ यद्वानपारमितेयं भ
गाकाशानुपलेपत्रामुपादाय ॥ अप्रपंचपारमितेयं भगवं सर्वमननमतिक्रमतामुपा
दमितेयं भगवं धर्मधातुस्थितामुपादाय ॥ २७ ॥ विरागपारमितेयं भगवं सर्वधर्मा
निर्विकल्पतामुपादाय ॥ २ ॥ शान्तपारमितेयं भगवं सर्वधर्मानिमित्तानुलक्षि
तामुपादाय ॥ ४ ॥ निक्लेशपारमितां भगवन् परिकल्पासंज्ञामुपादाय निःसत्त्वपारमितेयं
धर्मसमुत्थनामुपादाय ॥ अंतर्द्वानमुपादमितेयं भगवं सर्वधर्माभिनिवेशनामु
पादपारमितेयं भगवं श्रावकप्रत्येकबुद्धभुम्भ्य ह्यतामुपादाय ॥ अविक्लृपा
वं न प्रमाणां धर्मतामुपादाय ॥ असपारमितेयं भगवं सर्वधर्मासर्वधर्मोसंगतामुपा
दपारमितेयं भगवं नाशसमतामुपादाय ॥ शुन्यपारमितेयं भगवं सर्वधर्मानुपल
तामुपादाय ॥ अलक्षणापारमितेयं भगवं सर्वधर्मानभिनिवृत्तितामुपादमितेयं ॥

॥ परे ॥

सर्वश्रुत्यतारमितेयं भगवंतं तापयंततामुपादाय ॥ ३६ ॥ स्मृत्युपस्थानादिबोधिपक्ष
ज्ञाप्रणिहितापारमितेयं भवस्त्रिविमोक्षमुखारूपलक्षितामुपादाय ॥ अष्टविमोक्षपार
मितेयं भगवत्प्रथममध्यानादीनामुपलक्षितामुपादाय ॥ चतुत्पारमितेयं भगवंतः स्व
मुपादाय ॥ ३४ ॥ बलपारमितेयं भगवंतं न च श्रतामुपादाय ॥ वैशारम्भपारमितेयं
ज्ञज्ञानासंगानाप्रतिष्ठातितामुपादाय ॥ सर्वबुद्धधर्मावेतिकपामियं भगवंतं शना
तथतामुपादाय भुपारमितेयं भगवत्सर्वधर्मास्वभावतामुपादाय ॥ सर्वज्ञज्ञानपारमि
तामुपादायति ॥ ॥ आर्षाष्टसहस्रिकायां प्रज्ञापारमितायास्तुतिपरिवर्त्तेनामन
कृताधिकारास्ते कुलपुत्रो वा कुलरूहितरश्च भविष्यति वज्रवृक्षो वीरो पितृकुशलम
ता श्रोता वभासमप्यागमिष्यति ॥ कः पुनर्वादी यत्र नामैव जंभीरा प्रज्ञापारमितामु
पदेशति स्वाध्यायंति ॥ उह्यधारयित्वा वा न्वयित्वा पर्यवाप्य प्रवर्त्तद्देशयित्वा यदि
ऽवनमात्रकेण कुशलमुत्तेन समन्वागता भविष्यति ॥ वज्रबुद्धपर्यपासिता ॥ स्ते
भगवंतो भविष्यति ॥ कुलपुत्रैः कुलरूहितमिश्रनामैः प्रज्ञापारमिताश्रुत्वा चैय

नादि बोधिपक्षधर्मपारमित्यंभगवत्तेषां मनुपलब्धितामुपासय ॥ ३७ ॥ अन्यानिमि
त्रमुच्यते विमोक्षपारमित्यंभगवत्तेषां मुपलब्धितामुपासय ॥ नवानुपूर्वविहारसमापत्तिपा
रमित्यंभगवद्दुःखक्षानामनुपलब्धितामुपासय ॥ दशपारमित्यंभगवद्क्षानामुपलब्धिता
पारम्यपारमित्यंभगवन्मत्पत्तानवलीनविज्ञामुपायाप्रतिपत्तिप्रतिपत्त्यारमित्यंभगवत्सर्व
यंभगवन्क्षानासनक्रिमतामुपासय ॥ तथागतेतथातापारमित्यंभगवत्सर्वधर्मा
वत्तज्ञानपारमित्यंभगवन्जडतपज्ञापारमित्यंभगवत्सर्वधर्मास्वभावसर्वाकारपरिज्ञा
परिवर्त्तनामनवमः ॥ ॥ ॥ अथखलुशक्तस्यदेवानामिन्द्रस्यैतदभुत् ॥ पूर्वजिन
रोपितकुशलमूलाः कल्याणमित्रपरिगृहीताश्चभविष्यन्ति ॥ येचोमित्यंभगवत्पञ्चापारमि
प्रज्ञापारमितामुकुर्वन्ति धारयिष्यन्ति ॥ पर्ययाप्यन्ति पुवर्त्तयिष्यन्ति देशयिष्यन्ति
देशयित्वापदिशादिस्पृष्टा ध्याप्यतथत्वायक्षिप्यन्ते ॥ तथत्वाययोगमाप्यन्ते रते
र्यपासिता ॥ ते कुलकूटहिनतलश्चभविष्यन्ति ॥ परिष्कृष्टाः परिप्रश्नीकृताश्च ते तुष्टा
मिताश्चत्वाचेयचोवकाणामयितथागतानामहर्तासम्यक्संयुक्ता नामतिकाह्यर

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ६० ॥

नाम तस्यपि श्रो ष्यंति श्रुत्वा चो हु ही ष्यंति धारयि ष्यंति वाचयि ष्यंति पर्यया ष्यंति प्रवर्त्तयि
ष्यंति ॥ तथ त्वा यत्तु प्रतिपं स्यते ॥ तथ त्वा योगमाप न्यतो व ऊ व रो पित कुशल मु ला ह
माणा न्देश्य मा नाया मुपदिश्य मा नाया मुदिश्य मा नायां नो बले ष्यते न सं ले ष्यंते न वि
करि ष्यंति ॥ नो त्र सि ष्यंति न सं ड सि ष्यंति न स स्वा समाप न्यंते ॥ अथ ख ल्वा युष्मां शा
ग वं त मे त द वो च त् ॥ यो भग वं नि हे तो च गं भी रा या प्र ज्ञा पार मि ता या भा ष्य मा ना यां दे
अभि श्र द्ध द क ल्प य नो वि मु च्य प्र सं न चि त्तो त्वा द वो धा य चि त्त मु त्पा य ॥ ए नां प्र ज्ञा
ष्यंति देशयि ष्यंति प दे शं तु दे शं ति स्वा स्यंति ॥ तथ त्वा य प्र ति प न्यते ॥ तथ त्वा य योग
रयित व्यं ॥ तत्क स्य हे तोः ॥ गं भी रा भग वं ति यं प्र ज्ञा पार मि ता न हि भग व न त्प कु श ल न
रित त्थ ता ॥ इ हे व य मे वं गं भी रा यां प्र ज्ञा पार मि ता अ वि मो क्षं श क्वा ये पु न धि मु च्य ना ध म
ल ह्म हि त्म मि श्रै यं गं भी रा प्र ज्ञा पार मि ता या भा ष्य मा ना प्र ति शि ष्णो ॥ तत्क स्य हे तोः ॥ य
यं गं भी रा यां प्र ज्ञा पार मि ता श क्वा ऽ धि मो क्षं ये पि च प्र ति श्ने ष्य नां गं भी रा प्र ज्ञा पार मि तां भ
भा ष्य मा ना प्र ति शि ष्णो ॥ तथा स्य वाम स्यां गं भी रा यां प्र ज्ञा पार मि ता यां ना सि श्र द्धा ना सि

वाप्यंति प्रवर्तयिष्यंति देशयिष्यंत्पदेक्षंत्पदेक्षंति स्वाध्यासंति ॥ तथत्वायशिक्षि
त कुशलमुलात्ते कुलपुत्रोः कुलरहितरश्च वेदितव्याय एतस्यामेव गंभीरायां भाष
नसंलेष्यंते न विषसंति न विषादमापस्यंते ॥ न विषस्यी करिष्यंति मानसं न भग्नपृथी
खत्वा युष्मांशारिपुत्रः शक्रस्य देवानामिन्द्रममेवं रूपं चेत्तः परिवितर्कमाज्ञाय भ
भाष्यमानायां देशे मानायां मुपदिशे मानायां मुदिश्यमानायां कुलपुत्रो वा कुलरहितो वा
पात्र ॥ एनां प्रज्ञा पारमिता मुगृहीष्यंति धारयिष्यंति वाचयिष्यंति पर्यवाप्यंति प्रवर्तयि
॥ तथत्वाय योगमापस्यंते ॥ यथा अविदनिवर्तनियो बोधिसत्त्वामहासत्त्वो न तथा धा
वनत्प कुशलनापरिपृक्तजातीयेनाश्रुत्वा बुद्धानां भगवतां संमुखाभावतः पूर्वमच
पुनर्धिमुच्यनाधमनरबुमानाः प्रतिक्षप्रव्यास्यंते ॥ पूर्वततोपि भगवन्सैः कुलपुत्रैः कु
कस्य हेतोः ॥ यथापि नाम परीतत्वात् कुशलानां न हि भगवनचरितभिः पूर्वततोऽ
प्रज्ञा पारमितां भाष्यमानां तेष्वेवं वेदितव्यंः पूर्वततोऽप्यभिरयं गंभीरा प्रज्ञा पारमिता
नास्ति श्रद्धानास्ति शान्तिनास्ति रुचिनास्ति हृदोनास्ति वीर्यनास्ति प्रमादोनास्ति धिमुक्तिन

॥ ६० ॥

वैऽमिऽपुर्ववुद्वाभगवंतोवुद्वाश्रावकापरिष्ठा नचपरिष्ठा कृता इति ॥ अथखलु
रमिता ॥ किमत्राश्चर्यस्यासदस्यांभीरायांभाष्यमानायांपूर्वमचरितात्रावोधिसत्त्वा
वोचत ॥ नमस्करोमिभगवन्प्रज्ञापरमितायै ॥ सर्वज्ञज्ञानस्यभगवन्नमस्कारंकरे
नदत्तकौशिकैयमेवतत् ॥ सर्वज्ञज्ञानस्यसकौशिकनमस्कारंकरोति ॥ यःप्रज्ञापर
वुद्वाभगवतासर्वज्ञज्ञाननिर्जाताचपुनःप्रज्ञापरमिताप्रभाष्यते ॥ एवंमेतस्यांप्रज्ञा
स्याप्रज्ञापरमितायांयोगमापन्नव्यम् ॥ अथखलुशक्रोदवानामिडोभगवन्तमेतद्वो
ज्ञापरमितायांस्थितोभवति ॥ कथंप्रज्ञापरमितायांचरन्प्रज्ञापरमितायांयोगम
साधुकौशिकसाधुखलुपुनस्त्वंकौशिकयस्त्वंतथागतमर्हतेसम्यक्संयुक्तमेतम
नुभावनप्रतिभावांनमुत्पन्नं ॥ इहकौशिकवोधिसत्त्वोमहासत्त्वाःप्रज्ञापरमितायांच
महासत्त्वरूपेनतिष्ठतिरूपमिति नतिष्ठति ॥ एवंरूपेयोगमापन्नते एवंवेदनासंज्ञ
शिकवोधिसत्त्वोमहासत्त्वविज्ञानेनतिष्ठति ॥ एवंविज्ञानयोगमापन्नते ॥ रूपमि
॥ एवंवेदनासंज्ञासंस्कारविज्ञानमिति कौशिकयोजयति ॥ यतःकौशिकविज्ञ

इति ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिदं आयुः श्रुत्वा शरिपुत्रमेतदवोचत् ॥ गंभीराप्रज्ञा पा
रिताता बोधिसत्त्वो महासत्त्वो नाधिमुच्यते ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिदं भगवंतमेतद
वन्नमस्कारं करोति ॥ यः प्रज्ञापारमिताये नमस्कारं करोति ॥ भगवानाह ॥ एवं मे
रोति ॥ यः प्रज्ञापारमिताये नमस्कारं करोति ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ अतो निर्जितारि कौशिक
॥ एवं मेतस्यां प्रज्ञापारमितायां चरित्तयमेव मस्याप्रज्ञापारमितायां स्थातव्यं मेव मन
ो भगवंतमेतदवोचत् ॥ कथं भगव प्रज्ञापारमितायां चरन् बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्र
ज्ञापारमितायां योगमाप्नोति ॥ एवं मुक्तो भगवान् शक्रं देवानामिदं मेतदवोचत् ॥ साधु
कसंयुक्तमेतमर्थपरिच्छेदः ॥ परिपुष्णी कर्त्तव्यं मनसैः ॥ इदमपि कौशिक बुद्धो
प्रज्ञापारमितायां चरन् रूपमिति न विच्छति ॥ रूपमिति न विच्छति यतः कौशिक बोधिसत्त्वो
ने एवं वैदना संज्ञायां संस्कारा अविनेन विच्छति विज्ञानमिति न विच्छति ॥ यतः कौ
माप्यते ॥ रूपमिति कौशिक रूपमिति न योजयति ॥ स्वरूपमिति न विच्छति
यतः कौशिक विज्ञानमिति न योजयति ॥ एवं विज्ञानमिति न विच्छति ॥ एवं प्रज्ञा

॥ प्रज्ञा ॥
॥ ६१ ॥

पारमितायां स्थितो भवत्यवयवयोगमापयते ॥ अथ खल्वप्युष्मान्शारिपुत्रो भगवन्तमेतदवोच
रुद्रमुदाभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ अथ सात्ताभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ भगवानाह ॥ ए
तः शारिपुत्ररूपगंभीरमिति न तिष्ठति ॥ एवं रूपयोगमापयते ॥ एवं वेदना संज्ञा स
नं गंभीरमिति ॥ एवं विज्ञानयोगमापयते ॥ रूपशारिपुत्रगंभीरमिति न योगमापयते
ति न तिष्ठति ॥ एवं वेदना संज्ञा संज्ञानं शारिपुत्रगंभीरमिति योगमापयते ॥ एतः शारि
न तिष्ठति ॥ एवं मुक्तौ आयुष्मान्शारिपुत्रो भगवन्तमेतदवोचत् ॥ गंभीरा भगवन्प्र
त्यस्य पुरतो भाषितं वातकस्य हेतोः ॥ सहि भगवन्तं कांक्षिष्यति न विचिन्सिष्यति ॥ न ध
मं तं शारिपुत्रमेतदवोचत् ॥ स चेत्पुनरप्यशारिपुत्रश्चाकृतस्य बोधिसत्त्वस्य मह
आयुष्मान्शारिपुत्रः शक्रदेवानामिदमेतदवोचत् ॥ इत्तस्य कौशिकबोधिसत्त्वो म
लः स कौशिकबोधिसत्त्वो महासत्त्वो वेदिनव्यायोऽव्याकृतश्चां प्रज्ञापारमिताल
त्रासमापयते ॥ न वेदानीममौचिरेण व्याकरतां प्रतिलप्यते शुनतगायाः सम्यक्संवे
पाक्षी वात्रीति वातथागतानाहं तसम्यक्संवेदना न तिष्ठति मिष्यति ॥ ततो व्याकरता

त्रभगंतमेतदवोचत् ॥ गंभीराभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ इरवगाहभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥
॥ भगवानाह ॥ एवंमेतच्छारिपुत्रवमेतत् ॥ रूपंगभीरमिति शारिपुत्रेनतिष्ठति ॥ य
एवंवेदनासंज्ञासंज्ञाविज्ञानं शारिपुत्रगंभीरमिति नतिष्ठति ॥ यतः शारिपुत्रविज्ञा
तिनयोगमापमते ॥ येतः शारिपुत्ररूपंगभीरमिति नयोगमापमते ॥ एवंगंभीरमि
पमते ॥ यतः शारिपुत्रविज्ञानंगंभीरमिति नयोगमापमते ॥ एवंविज्ञानंगंभीरमिति
॥ गंभीराभगवन्प्रज्ञापारमिता ॥ अविनिवर्तनीयस्य व्याकृतस्य बोधिसत्त्वस्य महास
त्त्वसिष्यति ॥ न धन्यायिष्यति ॥ न विवदिष्यति ॥ अथ खलु शक्यो देवानामिन्द्र आ पु
न बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य पुरत इयं प्रज्ञापारमिता भाष्यते को दोषा भवेत् ॥ एवंमुक्तै
शक बोधिसत्त्वो महासत्त्व आगतो दित्तव्यः ॥ चिरयान संप्रस्थितः परिपक्व कुशलमु
पापापारमिता लप्स्यते ॥ दर्शनायावद नाय पर्ययाशनाय श्रुत्वा न्व नौ त्रसिष्यति न सं
रायाः सम्यक्संबोधौ ॥ असंनतस्य व्याकरणो वेदितव्यं ॥ संबोधिसत्त्वो महासत्त्वो नैकं
॥ ततो व्याकरणं प्रतिपुल्लप्स्यते ॥ नुत्तरायां सम्यक्संबोधौ ॥ अपि दारोगयिष्यति ॥ आ

॥ ६१ ॥

रागयित्वा च तास्तथागतानर्हतः सम्यक् संतुष्टानविरोगयिष्य ॥ तथागतदर्शनं च व्य-
लप्यते नु त्रगायां सम्यक् संबोध्य यदा न वद्या करणं प्रति लप्यति ॥ नु त्रगायां सम्यक् सं-
नं याव नु त्रगां सम्यक् संबोधि मभि संतु इति ॥ अथ खल्वपुष्मान् शारिपुत्रो भगवन्तमेतद-
चिरयानं संप्रस्थितः ॥ परिक्रुश लमुलो हि भगवन्संबोधि सत्त्वो महासत्त्वो वेदितव्य-
यः पुनर्वा सोऽत्रयः श्रुत्वा चोक्तुं शिष्यति धारयिष्यति वाचयिष्यति पर्यवाप्यति प्रवर्त-
नायुष्मन्त शारिपुत्रमेतद बोचत् ॥ एवं मेतच्छारिपुत्रे व मेतत् ॥ इत्यतः स शारिपुत्र बो-
शला हि भगवन्संबोधि सत्त्वो महासत्त्वो वेदितव्यो य इमां गभीरा प्रज्ञा पारमिता लप्यते द-
ष्यति धारयिष्यति वाचयिष्यति पर्यवाप्यति प्रवर्तयिष्यति देशयिष्यति पदेष्वप्युपदेश्य-
त् ॥ एवं मेतच्छारिपुत्रे व मेतत् ॥ इत्यतः स शारिपुत्र बोधि सत्त्वो महासत्त्व आगतो वेदि-
रासत्त्वो भविष्यति ॥ य इमां गभीरा प्रज्ञा पारमिता लप्यते दर्शनाय वंदनाय पर्युपासनाय
च यिष्यति पर्यवाप्यति प्रवर्तयिष्यति देशयिष्यति पदेष्वप्युपदेश्यति ॥ अथ खल्व-
ति मे सुगत दोषस्यो दाहराम् ॥ तत्र थापि नाम भगवन्संबोधि सत्त्व याकः कुलपुत्रो

थागतदर्शनं च व्याकरणां नाबंधकरिष्यति ॥ तथागतदर्शनं च ततो व्याकरणां प्रति-
नुत्तगायां सम्यक् सं बोधो तावद्वंधकरिष्यति तथागतदर्शनं वेदेन पर्युपासनापस्था-
पुत्रो भगवंतमेतद्वोचत् ॥ इतः स भगवन् बोधिसत्त्वो महासत्त्वो आगतो भविष्यति ॥
महासत्त्वो वेदितव्य इमां गंभीरां प्रज्ञा पारमिता लप्स्यते दर्शनाय पर्युपासनाय श्रवणा-
य ध्यायति प्रवर्तयिष्यति देशयिष्यत्युद्देश्यति ॥ स्वाध्यास्यति ॥ अथ खलु भगवा-
नः स शारिपुत्र बोधिसत्त्वो महासत्त्व आगतो वेदितव्य ॥ विरयानसंप्रस्थित थरिप ककु-
पारमिता लप्स्यते दर्शनाय वेदनाय पर्युपासनाय नाय ॥ पुनर्वादिः त्रयः श्रुत्वा चो हुही-
त्युद्देश्यत्युद्देश्यति ॥ स्वाध्यास्यति ॥ अथ खलु भगवान् पुष्पांतं शारिपुत्रमेतद्वोच-
त् महासत्त्व आगतो वेदितव्यः ॥ विरयानसंप्रस्थितः ॥ पक्कुकुशला हि शारिपुत्र बोधिसत्त्वाम-
नाय पर्युपासनाय श्रवणाय ॥ कः पुनर्वादिः त्रयः श्रुत्वा चो हुहीष्यति धारयिष्यति वा-
स्यति ॥ अथ खलु पुष्पांतं शारिपुत्रो भगवंतमेतद्वोचत् ॥ प्रतिभाति मे भगवन् प्रतिभा-
या कः कुलपुत्रो वा कुलहरिता वा स्वप्नात्तरगतोऽपि बोधिसत्त्वो विद्यादेत् ॥ वेदितव्य मे

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ६२ ॥

चत्तमगवन्तय बोधिसत्त्वो महासत्त्व आसन्नोऽनुत्तरायां सम्यक् संबोधेन भि सं बो धयति ॥ स
ता लप्स्यते दर्शनाय वंदनाय पर्युपासनाय ध्रुवगाय ॥ कः पु र्वा दः श्रुत्वा चो क्तु शीतुं धा
धाय नाय वंदित व्यमेतद्भग वन्त इतरतो यं बोधिसत्त्वयानिकः पु र्ज ल आगतश्चिरया न
वाकरां स्प व्या करिष्ये तन उ आभगवन्तो बोधिसत्त्वमनुत्तरायां सम्यक् संबोधिरभि सं
हासत्त्व वेदित व्या य स्पे गं भीरा प्रज्ञा पारमिता पव न्म्यते ॥ तेशः श्रु वणा यापिः क पु न वदि
गृही ष्यति धारयिष्यति वाचयिष्यति पर्य वाप्स्यति प्रवर्त्तयिष्य देशयिष्य सु देश्ये स्वा ध्या
कर्मा परयिरविरहिता स्ते षां भूयस्त्वं ना स्मां गं भीरा यां प्रज्ञा पारमिता यां चिंतानि प्रति कुला
सत्त्वा अस्मा भुयस्त्वं न भुत को षां पु स्कं दं ति प्र सा दं ति उ प चिंत कु शल मु लाः खलु पु न स्ते
याः ॥ ये षां म स्मां भूत को षां ॥ चिंतं पु स्कं दं ति प्र सि द्धि ति ॥ त म्प्र था पि ना म भग वन्तु पुरु षो
का वा चतु षो जन शक्ति का अष्ट वा कां ता रां निः क्र मेत् ॥ स निः क्र म्य प स्यत् पूर्व नि मि त्त नि र
पदा वा त्त तोऽ न्यां नि वा नि मि त्तानि ये नि मि त्तै ग्रा मो वा न ग रो वा नि ग मं वा सु च्यते ॥ त स्य ता नि
था आ सन्नो म ग्रा नो वा न ग रं वा नि ग मो वा इति ॥ स आ स्वा स प्राप्नो भ वति नो म्भु यश्चौर

भिसं बोधयति ॥ एवं मेतन्मगवनयः कुलपुत्रो वा कुलरहिता वा इमां गंभीरां प्रज्ञा पारमि
 श्रुत्वा चोक्तं शतं धारयितुं वाचयितुं परमं वा यु प्रवर्तयितुं देशयितुं उपदेशुमुद्देशु स्वा
 आगतश्चिरयानसंप्रस्थितः परिपक्व कुशलमुल्लोहिस आनोयं बोधिसत्त्वया कः पु कुलो
 पक्वसं बोधिरभिसं बोधयति विरयानसंप्रस्थितः परिपक्व कुशलमुल्लोहिस बोधिसत्त्वो म
 यापिः क पुनर्वादिः ॥ त्रभगवन् कुलपुत्रो वा कुलरहिता वा इमां गंभीरां प्रज्ञा पारमितामु
 पश्यत्युद्देश्यं स्वाध्यासति ॥ तर्कस्य हेतो भूयस्मान्निभगवन्धर्मस्य सन संवर्तनीयेः सत्त्वाः
 चैतानि प्रपत्ति कुलानि भविष्यति ॥ निजानि परि वर्णयिष्यति ॥ न ह्यनुपश्रित कुशलमुल्लाः
 मुल्लाः खलु पुनस्ते भगवन् सुपरिचिंत कुशलमुल्लाः कुलपुत्रोः कुलरहितरश्च वेदित
 मभगवन् पुरुषो यो न सटिका दृढ कांतारादि यो न शतिका चात्रिंशयो जन शत्रि
 त्पूर्वनिमित्तनिगोपालकाचापशुपालकां वा सीमा वा आमाचा आरामसंपसेवावनसं
 सुच्यते ॥ तस्मानि पुर्वनिमित्तानि दृष्ट्वेवं भवति ॥ यथेमानि पुर्वनिमित्तानि दृश्यंते त
 वति नो मयश्चौरमनसिकारो भवति ॥ एवं मेवं भगवन् यस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य

॥ ६२ ॥

यंगंभीरोप्रज्ञापरमिताप्रवर्त्ततोवेदितव्यंतेनभगवंतस्यांसनोसयनुतरायाःसम्यक्संबोधेननि
मित्तव्यांनमेतव्यंश्रोवकभुमेर्वाप्रत्यकतुद्रुभुमेर्वा॥तत्कस्यहेतोः॥तथास्तपमानिपु
वेदनायपय्युपासनायश्रवनाय॥एवंमुक्तेभगवानागुष्मंतंशारिपुत्रमेतदबोचत्॥ए
थानामैतनुद्रुभावेनयोहसि व्याहनिष्यसिच॥एवंमुक्तेआगुष्मानशारिपुत्रोभगवंत
युक्तोभवेत्॥सगच्छन्महासमुद्रंदर्शनाय॥यथायथाचसगच्छंमहासमुद्रंदर्शनाय॥
तेनैवंचदितव्यंहरतावदितोमहासमुद्र इति॥सत्त्वेनभुयःपश्यतस्तंवास्तंवनिमित्तंवा
तोः॥अनुपूर्वनिंवाहिमहासमुद्रोनमहासमुद्रस्यात्यंतरे॥कश्चित्तस्तंबोवास्तंवनिमित्तं
चशुषा॥अथचपुनःसनिष्ठागच्छति॥अभ्यासंनोस्मिमहासमुद्रस्यनेतोभुयोदरेमहा
रमिताश्रवांस्तावदितव्यं॥किंचाप्यहसैस्तथागतैरहनिःसम्यक्संबुद्धेनसंखं व्याकृ
तकस्यहेतोः॥तथास्तनांगंभीरांयांप्रज्ञापरमितालभतेदर्शनायवंदनायपय्युपा
सावर्गापलाशुपुनानाहशुनानापचाःप्रादुर्भवति॥पंचवेपुप्रादुभुतेषात्तमेन
विरोचतपुष्पानिचफलानिचप्रादुर्भवतिः॥तत्कस्यहेतोः॥तथाहिनानिपुच

सम्पत्संख्येनचिरेणा व्याकरणांप्रतिलक्ष्य अनुत्तरायाः सम्पत्संख्येति ॥ नापितेनत्र
तथास्यतपमानिपुर्वनिमित्तानिसंदृश्यते ॥ यद्भूतमांगंभीराप्रज्ञापरमितालभतेदर्शनाय
मेतद्वोचत् ॥ एवंमेतच्छारिपुत्रैवमेतत्प्रतिभातुतेशारिपुत्रपुनरप्येतत्स्थानं ॥ य
श्चारिपुत्रोभगवंतमेतद्वोचत् ॥ तत्रथापिनामभगवंनिहेकश्चिदेवपुरुषोमहासद
समुद्रंदर्शनाय ॥ तथातसचेत्पश्येतत्संवरासंबनिमित्तंवापर्वतंवापर्वतनिमित्तंवा
वासंबनिमित्तंवापर्वतनिमित्तंवातेनैवंवेदितव्यमस्यासंनइतोमहासमुद्रः ॥ तत्कस्यहे
वोवासंबनिमित्तंवापर्वतोवापर्वतनिमित्तंवति ॥ किंचापिसेनमहोसमुद्रंसाक्षात्पश्यति
मेतोभुयोदरेमहासमुद्रइति ॥ एवंमेवंभगवन्बोधिसत्त्वेनमहासत्त्वेनैवगंभीराप्रज्ञापा
पुद्गेनसंखं व्याकृतोऽथचपुनरस्यासंनोसयनुत्तरायाः सम्पत्संख्येवो व्याकरणास्यत
वंदनायपर्युपासनायश्रवणायति ॥ तत्रथापिनामभगवन्वसंतेप्रत्युपस्थितेशी
गद्भुतेषात्तमैरनमस्कारभवंतिजांउद्दिपकामनुष्णालानिबानिमित्तोनिबेषुदृष्टान
तथाहिनानिपुचनिमित्तानिसंबेषुदृश्यंतेइति ॥ एवंमेवभगवन्यदाबोधिसंबो

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ६३ ॥

धिसत्त्वो महासत्त्वो लभ्यते इमां गभीरां प्रज्ञा पारमितां दर्शनाय बंदनाय पर्युपासनाय श्रु-
शलमुलः स बोधिसत्त्वो महासत्त्वो वेदितव्यस्तेनैव पूर्वकेन कुशलमुलपनोपितेयंतस्यै-
वंति ॥ प्रीति सौमनस्य जाताः पौर्वकाराणामपि बोधिसत्त्वो महासत्त्वो नापि मान्यवपूर्वनि-
यबोधिसत्त्वो महासत्त्वो व्याकराण्युत्तिलक्ष्यं तो अनुत्तरायाः सम्यक्संबोधेरिति ॥ तत्र
धिमात्रं वा कायकृतमथो जायते न च मशशीला भवति ॥ आत्मा हरा भवति ॥ अत्यस्त्यो
न च संवा सशीला भवति ॥ पौर्वकेणा योनिशो मनसि कारेणा सेवितेन निषेवते न भावि-
वेदितव्या मिदं भगवन् यथा स्वाः पूर्वनिमित्तानि संदृश्यंते ॥ तथा न चिरेणा वते यं स्त्रीं-
रायां प्रज्ञा पारमिताय वर्तते दर्शनाय पर्युपासनाय श्रवणाया श्रुतावतश्चैतानां रमते चित्तमस्यां प्र-
यां बोधिसत्त्वो महासत्त्वो व्याकराण्युत्तिलक्ष्यं तो अनुत्तरायां सम्यक्संबोधेरिति ॥ एवं मुक्तै-
मुपरिगृहीताश्च सुपरोक्ताश्च सुपरिदिक्ताश्चैमे बोधिसत्त्वो महासत्त्वो तथा गते तार्हता सम-
नहिता यप्रतिपन्ना य वडजनसुखाय लोकानुकं पाये महतो जनकाय सार्थाय हिताय दे-
धिमभि संबोडु कामाः ॥ अनुत्तराया सम्यक्संबोधिमभि संबुद्ध्या अनुत्तरं धर्मं देशयिष्यंतु काम-

यपयुपासनायश्रवणायउपवर्त्तते ॥ तस्येयंगंभीरायांप्रज्ञापारमितातदापरिपक्व
ज्ञापनोपितेयंतस्येगंभीराप्रज्ञापामिता ॥ तत्रयादेवताःपुर्वतुङ्गदर्शिताःप्रमुदिताभ
षिमान्यवपूर्वनिमित्तायेभूवंननुत्तरायाःसम्यक्संबोधिव्याकरणायनचिरेणाचका
संबोधेरिति ॥ तत्रथापिनामभगवन्स्त्रीगुर्विणीगुरुगर्भतिस्यामहाकायोवेद्यते ॥ अ
भवति ॥ अत्यस्तोनमिदावभवति ॥ अत्यभाषावभवति ॥ अत्यस्थामावभवति ॥
ननिषेवतेनभावितेनवकुसीकृतेनमामेवंरूपाकायनवेदनांप्रत्यनुभवामीति ॥ तदा
चिरेणावतेयंस्त्रीप्रसोष्यतइति ॥ एवंमेवभगवन्पराबोधिसत्त्वस्यमहासत्त्वस्येयंगंभी
रांरमतेचित्तमस्यांप्रज्ञापारमितायाचोत्पद्यते ॥ तदाबोधितव्यमिदंभगवांनचिरेणावता
रिति ॥ एवंमुक्तेभगवानागुष्मंतशारिपुत्रमेतदबोचत् ॥ आचर्य्यभगवन्पावत् ॥ यन्
थागतेतार्हेतासम्यक्संबुद्धेन ॥ भगवानाह ॥ तथाहिमुभुतेबोधिसत्त्वामहासत्त्वावकुज
स्यार्थायहितायदेवानांचमनुष्याणांचनुकंपकाअनुकम्पामुपादायनुत्तरायांसम्यक्संबो
धेदेशयिष्यंतुकामाः ॥ सुभुतिराह ॥ इहभगवंबोधिसत्त्वामहासत्त्वस्यप्रज्ञापारमितायां ॥ ए

॥६३॥

वंनवेदनायां न संज्ञायान संस्काराणां न विज्ञानस्य द्वद्विसमनुपपश्यति ॥ चरति प्रज्ञापा
सनुपपश्यति चरति प्रज्ञापारमितायां ॥ एवं मस्य प्रज्ञापारमितामा वनापरिपुरिगच्छति ॥
भुतेऽचिंत्यं ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्काराः विज्ञानं हि सुभुतेऽचिंत्यं ॥ रूपमचित्यमित्यपि सुभु
नमचित्यमित्यपि सुभुते न संजानिते चरति परति प्रज्ञापारमिताया ॥ अथ खत्वा यथा
वंगंभीरायां प्रज्ञापारमितायां ॥ भगवानाह ॥ यशारिपुत्र चरितायां बोधिसत्त्वो महासत्त्वो भ
रितां बोधिसत्त्वो महासत्त्वो भविष्यति प्रज्ञापारमितायां मधिमोक्षयिष्यति ॥ आग्र्यान्शा
चरिता ॥ चीतिनामधेयं लभते ॥ भगवानाह ॥ इह शारिपुत्र बोधिसत्त्वो महासत्त्वो वलानि
वज्ञतामपि न कल्पयति ॥ तत्कल्प्यतोः ॥ वलानि शारिपुत्रा नित्यानि वैशारण्याप्यनि
त्या ॥ एवं चरितायां शारिपुत्र बोधिसेत्त्व महासत्त्व कचिंचरति प्रज्ञापारमिता ॥ एवं स
न सुभुति भगवं मेतद्दोचत ॥ गंभीरा भगवन् प्रज्ञापारमिता ॥ रत्नराशि भगवन् प्रज्ञा
ये ॥ आकाश भगवन् स्यात् ॥ पदेयां प्रज्ञापारमिता मुहुर्कृतां धारय वाचयतां पर्यवा
द्धतामुपासय ॥ आकाश भगवन् स्यात् ॥ यदेनां प्रज्ञापारमिता मुहुर्कृतां धारयेतां वाच

ते ॥ चरति प्रज्ञा पारमितायां ॥ धर्म न समनुपश्यति प्रज्ञा पारमिताम् ॥ अधर्ममपि न सम
परिपूरिगच्छति ॥ सुभुतिगह ॥ अचिंत्यमिदं भगवन् देश्यते भगवानाह ॥ रूपं हि सु
चित्पमिदं अपि सुभुते न संजानीते चरति प्रज्ञा पारमितायां ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्काराः विज्ञा
अथ खल्वप्युष्मान् शारिपुत्रो भगवन्तमेतद्वोचत् ॥ कोऽत्र भगवन् न धिमोक्षयिष्यति ॥ ए
धिसत्त्वो महासत्त्वो भवति ॥ एवं संमीर्यां प्रज्ञा पारमितायां ॥ भगवानाह ॥ यशारिपुत्र च
॥ आयुष्मान् शारिपुत्र आह ॥ कथं भगवन् श्रुत्वा च बोधिसत्त्वो महासत्त्वो भवति ॥ कथं
महासत्त्वो बलानि कल्पयति वैशारद्यामिन कल्पयति ॥ बुद्ध धर्मानपि न कल्पयति स
वैशारद्यात्प्यचिंत्यानि बुद्ध धर्मा अप्यचिंत्या सर्वज्ञताऽप्यचिंत्या सर्वधर्मा अप्यचिं
पारमिता ॥ एवं स चरति चीत्सुच्यते ॥ चरति चीति नाम धेनु भते ॥ अथ खल्वप्युष्मा
शि भगवन् प्रज्ञा पारमिता श्रुत्वा मि भगवन् प्रज्ञा पारमिता ॥ आकाशश्रुत्वा मुपादा
गच्यतां पर्यवाप्नुवतां प्रवर्तयतां देशयतां मुपदिशतां मुदिशदिशता ॥ आकाशश्रु
तां धारयेतां वाचयतां पर्यवाप्नुवतां प्रवर्तयेतां देशयतां मुपदिशतां मुदिशतां लिख

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ६४ ॥

तां च ॥ कुलपुत्राणां कुलउहितानां च वहवो ज्ञाया उत्पद्येन ॥ एवं मुक्ते भगवानाह ॥ यु
त ॥ सुभुते मेतत् ॥ वहवोः सुभुतेऽनुज्ञाया इमां प्रज्ञा पारमितां मुहुः कृता धारयतां वाचयतां पर्यवा
णां कुलउहितानां च भविष्यति ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ तथा हि सुभुते इमां प्रज्ञा पारमितां ॥ मुहुः क
थायतां लिखितां च कुलपुत्राणां कुलउहितानां च मारः पापीयानोऽस्य कामापत्स्यतेऽनुज्ञायं
त्यते लिखितं वै च खलु पुनः सुभुते भवति ॥ तेन कुलपुत्रेणा वा कुलउहिता वा ॥ इयं प्र
वहवोऽनुज्ञाया उत्पद्येन ॥ एवं मुक्ते आमुष्मान् सुभुतिर्भगवन्तमेतद्वोचत् ॥ इह भगव
माणाया प्रवर्त्यमानाया देश्यमानायां मुपदिश्यमानायां मुदिश्यमानायां स्वाध्याप्यमानायां
र्मतोऽग्रेण च कथयिष्यति ॥ भगवानाह ॥ किंचापि सुभुते मानपापीयानुमोगमापत्स्यतेऽनु
श्यमानायां स्वाध्याप्यमानायां लिख्यमानायां चाश्रयचपुनपहास्यतेऽस्थिदसमादानस्य वो
मेतद्वोचत् ॥ यदा भगवन्निमां प्रज्ञा पारमितां मुहुः कृतां धारयतां वाचयतां पर्यवा
कुलउहिता च मारपापीयानोऽस्य कामापत्स्यते ॥ अरियतस्तकथमहि भगवन् कुलपुत्राः
पर्यवाप्यन्ति प्रवर्तयिष्यन्ति उपदेशेति स्वाध्यास्यन्ति च कस्यानुभावेन भावेन भगवन्ते कु

क्रिभगवानाह॥ युष्मानसुभुतिमेतद्वोचत्॥ एवंमेतत्सुभुतिमेतद्वोचत्॥ एवंमेत
 वाचयतांपर्यवापुवतांपवर्तयतादेशयतांमुपदिशतांस्वाध्यायतांलिखितांचकुलपुत्रा
 पारमिता॥ मुरुकृतांधारयतांवाचयतांपर्यवापुवतांपवर्तयतामुपदिशतांमुदिशतांस्वा
 मापत्स्यतेऽनुगायांकनुतत्रश्रीशुलिखतासचेत्सासेनवामासद्यनवामोत्रयनवालि
 हितावा॥ इयंप्रज्ञापारमितातत्कसहेतोः॥ एवंमेतत्सुभुतेभवति॥ यत्महारत्नानां
 वोचत्॥ इहभगवन्प्रज्ञापारमितामुरुह्यमाणायाधार्यमाणायांच्यमाणायापर्यवाप
 स्वाध्याप्यमानायालिख्यमानायांच्यमाणायापानसुवप्रकामौत्सुक्यमापत्स्यतेऽन्तरायक
 मागमापत्स्यतेऽन्तरायकर्मणोअस्यांप्रज्ञापारमितायाधार्यमाणायांपवर्तमाणायांमुपदि
 पदसमाशनसवोषिसत्समसत्संनरायकं॥ अथएवत्यायुष्मान्शारिपुत्रोभगवन्
 यतांपर्यवापुवतांपवर्तयतांदेशयतांमुपदिशतांमुदिशतांस्वाध्यायतांलिखितांचकुलपुत्रा
 गवन्कुलपुत्राःकुलउहितरश्चेमांप्रज्ञापारमितामुरुहिष्यन्तिधारयिष्यन्तिवाचयिष्यन्ति
 मावेनभगवन्कुलपुत्राःकुलउहितरश्चेमांप्रज्ञापारमितामुरुहिष्यन्तिधारयिष्यन्ति

वाचयिष्यन्ति पर्यवाप्यन्ति प्रवर्तयिष्यन्ति देशयिष्यन्ति उपदेश्यन्ति देक्षन्ति स्वाध्यायन्ति लिखि
भगवतां तथागतानां महत्तमस्य कसेतुश्चामामनुभावनते कुलपुत्राः कुलउहितरश्च
प्रवर्तयिष्यन्ति देशयिष्यन्ति पर्यवाप्यन्ति लिखिष्यन्ति च ॥ तथैवायवशिष्यन्ते
ते ॥ एषा हि शारिपुत्र धर्माणां धर्मतायेतेऽप्रमेयसंख्येषु लोकधातुषु उद्भाभगवन्ति
ति भाष्यमाणां मुहुः स्वमाणां धार्यमाणां वाच्यमाणां पर्यवाप्यमाणां प्रवर्तमाणां देश्यमाणां
रमितां पुत्राः कुलउहितरश्चोऽह्निष्यन्ति धारयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति पर्यवाप्यन्ति प्रवर्तयिष्यन्ति
तथैवायवशिष्यन्ते तथैवायवप्रतिपत्स्यन्ते तथैवायवयोगमापत्स्यन्ते तथैवायवउद्भाभगवन्ते
नां तु ऋषिगृहीतानां च कुलपुत्राणां कुलउहितराणां च शक्यमंतरायं कर्तुं ॥ एवं मुक्ते
सत्त्वाऽमां प्रज्ञापारमितां श्रोष्यन्ति उपदेश्यन्ति लिखन्ति तथैवायवयोगमापन्ते ॥ सर्वे ते भग
वन्तः कुलउहितरश्च धारयिष्यन्ति पर्यवाप्यन्ति ॥ प्रवर्तयिष्यन्ति देशयिष्यन्ति उपदेश्यन्ति देक्षन्ति
तथैवायवयोगमापन्ते ॥ एवं च समादयिष्यन्ते ॥ एवं मुक्ते भगवानायुष्मन्तं शारिपुत्र
त्वा महसत्त्वा उद्भाभगवन्तं उद्भाभिस्थानेन उद्भापरिग्रहेण च इमां युष्मन्तं शारिपुत्र मे

वा ध्यायन्ति लिखिष्यन्ति ॥ एवं मुक्ते भगवानागुष्मन्तं शारिपुत्रमेतदबोच ॥ उज्जानां शारिपु
कुलउरितरश्चैमां प्रज्ञापारमितामुक्त्वा हीयन्ति धारयिष्यन्ति वाचयिष्यन्ति पर्यवाप्यन्ति
वायवशिष्यन्ते ॥ तथैवायप्रतिपत्स्यते ॥ तथैवाययोगमापत्स्यते ॥ तत्कस्य हे
उज्जाभगवन्तिष्ठन्ति धिये नैवाययन्ति तद्मां प्रज्ञापारमितां समन्वाह्रिष्यन्ति परिगृहीष्य
न्माणां देशमाणां पृथग्देशमाणां मुद्दिश्यमाणां स्वाध्यायमाणां लिख्यमाणां च सचैतां प्रज्ञापा
रमिष्यन्ति पवर्त्तयिष्यन्ति देशयिष्यन्ति देशयिष्यन्तु पृथग्देशं लिख्यन्ति स्वाध्यायं लिखिष्यन्ति च ॥
अथ ते उज्जाभगवन्तः समन्वाह्रिष्यन्ति परिगृहीष्यन्ति च ॥ न हि शारिपुत्र उज्जसमन्वाहता
कर्तुं ॥ एवं मुक्ते आगुष्मान् शारिपुत्रभगवन्तमेतदबोच ॥ येषि ते भगवन् बोधिसत्त्वमहा
संते ॥ सर्वे ते भगवन् उज्जानुभावा न उज्जापरिगृहे न वद्मां प्रज्ञापारमितां श्रोष्यन्ति उ
द्दिश्यन्तु देशं लिख्यन्ति स्वाध्यायं लिखिष्यन्ति च तथैवायवशिष्यन्ते तथैवायप्रतिपत्स्यते
अगुष्मन्तं शारिपुत्रमेतदबोच ॥ एवं मेतच्छारिपुत्रैव मेतत् ॥ सर्वे ते शारिपुत्रबोधिस
त्त्वमन्तं शारिपुत्रमेतदबोच ॥ एवं शारिपुत्रैव मेतत् ॥ सर्वे ते शारिपुत्रबोधिसत्त्वमहास

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ६५ ॥

त्वा तु जानुभावे न तु जाधिष्ठाने न तु ऊप ऊपरिग्रहां च इमां गंभीरां प्रज्ञा पारमिता श्रो ष्यंति
यि ष्यंति उपस्थं दे श्यंति स्वाध्या स्यंति लिखि ष्यंति च ॥ तथ त्वा यं शि शि ष्यंते तथ त्वा य
धिष्ठाना स्ते शारिपुत्र तथा गते न दृष्टे स्ते शारिपुत्र तथा गते न व्य वलोकितान्ते शारिपुत्र ते
ही ष्यंति धारयि ष्यंति वाचयि ष्यंति पर्य्यस्यंति ॥ प्रवर्त्तयि ष्यंति देशयि ष्यंति परे श्यस्व
गमापत्स्यंते श्रुत्वा कृत्वा धारयित्वा वाचयित्वा पर्य्यवाप्य प्रवर्त्त्य देशयित्वा परि श्रेदि श्यस्वा
माप्यमाना आसन्नी भवि ष्यंति नृत्तयाः सम्यक् संबोधे स त्वा यस्था स्यंत्तु नृत्तया ये सम्यक्
यि ष्यंति पर्य्यवाप्नुवंति प्रवर्त्तयि ष्यंति देशयि ष्यंत्तु परे श्यंति स्वाध्या स्यंति लिखि ष्यंति न च तथ
थ त्वा यं शि शि मारान् तथ तथ त्वा यं प्रति पश्यमानान् तथ त्वा यं योगमाप्यमानान् तथ त्वा यं
तेनाधिष्ठितान्ते पितथा गते न दृष्टान्ते पितथा गते न व्य वलोकितान् तु ऊच शुषातेषां म
श्व भवि ष्यति ॥ तत्कस्महेतोः ॥ तथा हि प्रज्ञा पारमिता परमार्थो यसं हिता सर्व धर्माणां य
र्त्तव्याः पुनरुत्तरापथे प्रवर्त्ति ष्यंति ॥ न वमश्रुत्वा त्रे धर्म विनय सङ्ग मस्यां तच्चानि काल सं
स्थितुं दे श्यंति स्वाध्या स्यंति श्रुतं शौचं लिखित्वा पुस्तकं गता मपि कृत्वा धारयि ष्यंति वाचयि ष्यंति

पारमिता श्रो ष्यंति गृही ष्यंति धारयि ष्यंति वाचयि ष्यंति पर्यवा ष्यंति प्रवर्तयि ष्यंति देश
 शि ष्यंते तथ त्वा य प्रति पत्सं ते तथ त्वा य योग मां पत्सं ते ज्ञाता स्ते शारि पुत्र त था ग ते ना
 क ता स्ते शारि पुत्र ते ननु ऋच शु ष्यंते बो धि स त्वा म ह स त्वा इ मां प्र ज्ञा पार मि ता श्रो ष्यंति उ ग
 यि ष्यंति प दे क्ष्य स्वा ध्या सति च तथ त्वा य व शि शि ष्य ते तथ त्वा य प्रति पत्सं ते तथ त्वा य यो
 वा प दि शे दि श्वा ध्या प्य लि खि त्वा त त्वा य शि ष्य मा ता स्त थ त्वा य प्रति पत्सं ते तथ त्वा य योग
 मनु ज्ञ रा ये स म्प क सं बो धे यं ये पि ते शारि पु त्रा नां प्र ज्ञा पार मि तां लि खि त्वा धारयि ष्यति वाच
 खि ष्यंति न च तथ त्वा शि शि ष्य ते न च तथ त्वा य प्रति पत्सं ते न च तथ त्वा य योग मां पत्सं ते न त
 म मा ना न तथ ता यां स्था स नु त रां स म्प क सं बो धौ ते पि शारि पु त्र त था ग ते न ज्ञा ता स्ते पि त था ग
 ऋच शु ष्यंते षां म पि शारि पु त्र म हा थि को म ह नु शं शो म हा फ लो म वि षा क श्र स परि स्यं द
 ता स र्व ध र्मा णां य था भु तं प्र ज्ञा ना ति बो धा य प्र तु प स्था त पु न रे व व र्त्त न्यां प्र च रि ष्यंति व
 षां त ऋ नि का ल स च यि ष्यंति पर्यवा ष्यंति प्रवर्तयि ष्यंति देशयि ष्य तु प देशयि ष्य तु प दे
 यि ष्यंति वाचयि ष्यंति ज्ञाता स्ते शारि पुत्र त था ग ते ना धि ष्ठि ता स्ते शारि पुत्र त था ग ते न

भूतानां अहं तस्य कसं तु दाना मति का नु न रे व र नां गं भी रां प्रज्ञा पार मितां विस्तरे रा श्रो ष्यंति ॥
वकु नि प्राणि ॥ ॥ को टी शतानि वकु नि को टि सह स्राणि वकु नि प्राणि को टी शत सह स्राणि
ष्यंति समु त्ते जयि ष्यंति संपु र्ण षयि ष्यंति सं बो धये ष्यंति ष्ठा पयि ष्यंति ॥ अवि नि वर्त नी या न क रि
ग व न्या व म्भ दि दं त था ग ते ना हं त स म्भ क सं तु के ना ती ता ना ग त पु न्य त्पं ने षु ध र्मे ष ना स्ति किं
ज्ञा नं सा का चिं च र्मा स त्वा नां या न वि ज्ञा ता ॥ य त्र हि ना मा ग ता ना म पि बो धि स त्वा नां म हा स त्वा नां
का ले इ मां गं भी रां प्रज्ञा पार मितां मु कु हो ष्यंति धार यि ष्यंति वा च यि ष्यंति प र्म वा ष्यंति प्र वर्त यि
स्मि न्का ले आ सां ष र्णा णि र मिता नां कृत शः सर्व ज्ञ स त्वा नां म र्था या म्भो ग म बो न वे ष्यं ते प र्म षिं त श
मि ता किं मं त्र भ ग वा का रा णां ए वं मु क्ते भ ग वा ना यु ष्यं तं शा रि पु त्र मे त द वो च त् ॥ ए व मे त्छा रि
तो पि ल ष्यं ते ॥ त त्क स्य हे तो ॥ तथा हि ते बो धि स त्वै म हा स त्वै रि यं प्र ज्ञा पार मितां पु र्वा त तो पि अ
ज्ञा पार मितां म मा र्ज यं तो दु ष्य प र्म ष मा णां ऽ प्य वे ष यं तं ऽ पि ल ष्यं ते या न्य पि चं ते तो ऽ न्या न्य पि सु त्रा
उ प प त्स्यं ते ॥ उ प न स्यं ते च ॥ त त्क स्य हे तो ॥ ए वं मे व छा रि पु त्र भ वं ति ॥ य र नां प्र ज्ञा पार मि
ति कृ ता पि ज न्मां त र वा त हं तो र्थ नां प्र ज्ञा पार मिता त्प स्यं ते ॥ त तो ऽ न्या नि च सु त्रा णि प्र ज्ञा पा

सरेताश्रोष्यति॥ ते षपिते नुरुक्षेत्रेषु वऊ निप्राणि शहखाणि वऊ निप्राणि शत सहखाणि
शत सहखाणि अनुत्तरायां सम्यक् संबोधौ पुतिष्ठापयिष्यंति मंदर्शयिष्यंति॥ समादापयि
नवर्तनीयानकरिष्यंति एवं मुक्ते आमुष्मान्शारिपुत्रभगवंतमेतद्वोचत्॥ आश्चर्य्यभ
धर्मेष्वनातिकिंचिददृष्ट्वा शुभ्रं तं स्वाश्रुविदितं वा अविज्ञातं वा॥ नमस्कश्चिद्वर्मे योन
त्वा नां महासत्त्वा नां च पर्य्याज्ञता॥ बोधिसत्त्वकानां मया समयसम्यक्ता मां मार्चवीर्याणां येन स्मि
वाप्स्यंति प्रवर्तयिष्यंति देशयिष्यंति उपदेशयिष्यंति सुदेश्यंति स्वाध्यासंति लिखिष्यंति चायेचत
यिष्यंते पर्य्याप्तं शवेयिष्यंते न लप्स्यंते॥ कचिदेवर्षतोपि लप्स्यंते॥ एनां गंभीरां प्रज्ञा पार
एवमेतच्छारिपुत्रकालेन स्मिन्मय केचि बोधिसत्त्वा मागयमाणाः पर्य्याप्तमाणा अगवेषयं
पुर्व्वान्ततोपि अनिश्चिन्नुधुरैर्मागता च पर्य्याप्तिं निष्ठा च॥ ते ते नैव पुर्व्वं ते न कुशलं च नैनां प्र
तोऽन्या न्यपि सुत्राणामेव प्रज्ञा पारमिता मभिवदंति॥ तानि च एषां स्वयमेवागमिष्यंति॥
नां प्रज्ञा पारमितां बोधिसत्त्वा महासत्त्वाऽनिच्छिन्नुधुलो मार्जययि च पर्य्याप्तैर॥ स जातिव्य
सुत्राणि प्रज्ञा पारमितां प्रतिमुक्त्वा नित्यं स्वयमेवागमिष्यंति॥ उपपत्स्यंते उपनंस्यंते चेति

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ६७ ॥

॥ एवं मुक्ते आमुष्मान्शारिपुत्रभगवंतमेतद्वोचत् ॥ इमं एवं केवलं भगवंत्तेषां कुलपु
॥ भगवानाह ॥ ये चाप्यपिशारिपुत्रगंभीराः सुत्रांता भविष्यति ॥ तेषां कुलपुत्राणां कुलउहित
ये बोधिसत्त्वमहासत्त्वाः सत्त्वाननुत्तरांसम्पक्कं बोधिप्रतिष्ठापयिष्यन्ति संदर्शयिष्यन्ति समादाय
स्थापयिष्यन्ति अविनिवर्तनीयान् करिष्यन्ति स्वयंचतत्र शिष्यंते तेषां शारिपुत्रजातिव्यतिवृत्त
पुक्ताश्च सुत्रांताः स्वयमेवोपगमिष्यति ॥ स्वयमेवोपपत्स्यन्ते ॥ स्वयमेवोपगमिष्यति ॥ स्वयमेवोपन
रिवर्त्तनामेदं शमः ॥ १५ ॥ अथ खत्वा मुष्मान् सुभुतिभगवंतमेतद्वोचत् ॥ गुणा इमे भगवंत्तेषां
वकुनिमारकमण्यन्तरायकराण्युत्तमस्यन्ते ॥ भगवानाह ॥ तेषां सुभुते बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां प्रज्ञा
वेदितव्यं ॥ तदपि च प्रतिभाजनं जायमानमेव विक्षल्यते ॥ इदमपि सुभुते मारकर्म यदि त
दितव्यं ॥ विशिष्टचित्राः पर्यवस्यन्ति इदमपि सुभुते मारकर्म यदि तव्यं ॥ अन्योन्यविज्ञानं समंगिनो
सुभुते मारकर्म वेदितव्यं ॥ परस्परं मुपहसन्तोलिखिष्यन्ति लिखापयिष्यन्ति इदमपि सुभुते मारकर्म
विशिष्टचक्षुषालिखिष्यन्ति इदमपि सुभुते मारकर्म वेदितव्यं लिखितामन्योन्यं विशामग्री भविष्यति
सनात्प्रकुमिष्यन्ति इदमपि सुभुते मारकर्म वेदितव्यं लिखितामन्योन्यं विशामग्री भविष्यति इदम

भगवन्नेषां कुलपुत्राणां कुलदुहितृणां च षण्णारमितां प्रति संयुक्ताः सुत्रांता उपनस्येते रात्र्य
त्राणां कुलदुहितृणां च स्वयमेवोपनस्येते ॥ तत्कस्य हेतो ॥ एवं सेत छोरि पुत्र ॥ ॥ भवति ॥
यिष्यन्ति समादापयिष्यन्ति समुते जयिष्यन्ति संप्रहर्षयिष्यन्ति ॥ संप्रभादयिष्यन्ति संबोधयिष्यन्ति
त्रजातिव्यतिवृत्तनामपीगंभीरा अनुपलंभप्रति संयुक्ताः श्रुत्यता प्रति संयुक्ता षट्पारमिता प्रति सं
ति ॥ स्वयमेवोपनस्येते ॥ ॥ ॥ आर्यासहस्रिकायां पुत्राणारमितायां गुणपरिकीर्तनप
णा इमे भगवन्नेषां कुलपुत्राणां कुलदुहितृणां च भगवता परिकीर्तिताः ॥ केचित्तु न भगवन्नेषां
महासत्त्वानां पुत्राणारमितां भाष्यमाणां चिरेणा प्रतिभानमुत्पन्नस्यते ॥ इदं सुभुतेष्वथ ममारकर्म
ते मारकर्म वेदितव्यं ॥ ते विहंभमाणा हसंत उवग्य यंतो लिखिष्यन्ति इदमपि सुभुते मारकर्म वे
पविज्ञानं समंगिनो लिखिष्यन्ति इदमपि सुभुते मारकर्म वेदितव्यं ॥ स्मृतिं न प्रतिज्ञस्यते ॥ इदमपि
पसुभुते मारकर्म वेदितव्यं ॥ परस्परं मुच्यं पमाना लिखिष्यन्ति इदमपि सुभुते मारकर्म वेदितव्यं
वेशामंगी भविष्यन्ति इदमपि सुभुते मारकर्म वेदितव्यं न च यत्राणां धानास्वादं लंभ्यं महत्सु स्थाया
ग्रीभविष्यन्ति इदमपि सुभुते मारकर्म वेदितव्यं ॥ न वयमत्र व्याकृताः पुत्राणारमितायां मित्यसं

॥ ६७ ॥

नचित्रा उणा या सनातप कृतिष्यति इदमपि सुभुते मारकर्मवेदितव्यं ॥ नमोऽत्र ग्रामस्य वानगरस्य वा
मगोत्रं वा गृहीतं नामपि कलस्य यत्र नोजन्तेति ॥ तेषु ज्ञापारमितां न श्रोतव्यां मतस्य ते ततोऽपि प्र-
वत्ः कल्याणं समास्य पुनः पुनः परिगृहीष्यति ॥ यत्र त्रैः पुनरेव योगमापन्नं व्यभिचिष्यति ॥ तत्कस्य
रेषु धर्मेषु न निजायेते ॥ इदमपि सुभुते तेषां मारकर्मवेदितव्यं ॥ पुनरपि सुभुते बोधिसत्त्वाम-
ये ते सुत्राज्ञो नैव सर्वज्ञानस्यास्य कारकास्तान्यप्यधितव्या नमस्यन्ते ॥ इदमपि सुभुते तेषां मारकर्मवे-
दितव्यं ॥ लौकिकलोकोत्तरेषु धर्मेषु निर्यातुकामा इह प्रज्ञापारमितायां न शिष्यन्ते ॥ तेषु ज्ञापारमितायां मशि-
कोत्तराणां धर्माणां यथाभुतं परिज्ञयात् तेषु ज्ञापारमिताभिर्विश्वौ तत् अप्रसाख्यमध्यात्ममितव्या-
मर्ककारणान्निकात्कवडं पय्येषितव्यं मन्यन्ते ॥ एवंमेव सुभुते भविष्यन्त्यनागते ध्वनि ॥ एके बोधि-
राषत्र ॥ लालभुते श्रावकप्रत्येकबुद्धयान्ससारंबुद्धत्वं पर्यधितव्यमतस्यन्ते ॥ इदमपि सुभुते ते-
नाहं ॥ लिका सर्वज्ञानस्यन्ति ॥ तेषु ज्ञापारमिताविभज्यन्ते ह्यच्छोलयित्वा ततोऽन्यसुत्रांता ये-
न व्यमतस्यन्ते ॥ शाखापत्रपलाशापसाः पत्तिपंतास्तथा रूपा बोधिसत्त्वा व्यतितव्याः ॥ तत्कस्य हेत-
त्येकबुद्धभुयानिका वा पुगला शिष्यन्ते कथंच सुभुते श्रावकयानिका प्रत्येकबुद्धयानिका वा पुगल-

प्राप्त्यवानगरस्यवानानामध्येयं परिगृहीतं येन नाजन्मनोऽत्र नाम च गोत्रं वा गृहीतं न मातापित्रो न
तत्संतेततोऽपि प्रकमितव्यम्मतसंते ॥ यथा वायुः कर्मिष्णोति ॥ तैः याचमिश्रितोत्पादैस्तथागता
भविष्यति ॥ तत्कस्यदिमांसि सुभुते प्रज्ञा पारमिता ग्रावंतो बोधिसत्त्वामहासत्त्वा लौकिकालोकोत्त
सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वायानि कापुंगलाऽमां प्रज्ञा पारमिता सर्वज्ञज्ञानस्याहामिकां विवक्षोऽस्य
तेषां मारकर्मवेदितव्यं ॥ यथा खलु पुनः सुभुतेन लौकिकलोकोत्तरेषु धर्मेषु शिशिनुकामान
पारमितायामशिक्षमाणा न लौकिकलोकोत्तरेषु धर्मेषु तियांति एवं ते परिभु कञ्चया लोकी कलो
वामध्यालभितव्यम्मतसंते ॥ तत्र तथापि नाम सुभुते कुर्कुस्वामिनोऽन्निकां निभुं चोरयित्वा क
धनि ॥ एके बोधिसत्त्वयानिकाः पुङ्गु लायऽमां प्रज्ञा पारमिता सर्वज्ञज्ञानस्य मूलं चोरयित्वा शा
इदमपि सुभुते तेषां मारकर्मवेदितव्यं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ न हि तेऽल्पबुद्धयो ज्ञास्यन्ति प्रज्ञा पारमि
ततोऽन्यसु त्राता ये श्राकभूमिमाभिवदन्ति प्रत्येक बुद्धभूमिमाभिवदन्ति ॥ तानधिकतरं पर्यधि
याः ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ न हि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनैवं शिशितव्यं यथा श्रावकयानिकाः प्र
यानिका वा पुंगलाः शिष्ये तेषां सुभुते एवं भवन्ति एका मातमानन्द मयि व्यामस्य कमात्मा

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ६८ ॥

नंशसयिष्णामए कस्यतमानं परिनिर्वापयिष्णामइत्यात्मदमेशमर्थपरिनिर्वाणाय सर्वकुशलमुला
क्षितं वं अपितु खलु पुन सुभुते बोधिसत्वेन महासत्वेनैव शिषितं वं ॥ आत्मानं चतथतायां स्थ
मप्रमेयां सत्ता धातुं परिनिर्वापयिष्णामिति ॥ सर्वकुशलमुलाभिसंस्कारे हस्तिनलज्जायेन प्र
चहस्तिनो बर्हे संस्थानं ग्रहीतव्यमन्यत् ॥ तत्किंमन्यसे सुभुतेऽपितु सुपरिष्ठितजातियः पुरुषो भवे
धिसत्त्वयानिका पुंगला वेदितव्या इमां प्रज्ञा पारमिताया मजाना अपरिमिता मजाना अपरि
वकभूमिभिर्वंदन्ति प्रत्येकं बुद्धभूमिमभिर्वंदन्ति तान् पर्युषितव्या नमस्तस्यंते ॥ इदमपि सुभु
समुद्रं दृष्ट्वा नावगाहते ॥ एतानि न निधायै ना धालमेत् ॥ सरत्तहे तो गोष्पदं पर्युषितं वं
सुभुतेऽपितु संपदितजातियाः पुरुषो वेदितव्यं सुभुतिराह ॥ नो हि दं भगवन् भगवानाह
इमां प्रज्ञा पारमिता रयित्वा ये ते सुजाताः श्रावकप्रत्येकं बुद्धभूमिमभिर्वंदन्ति तान् पर्युषितव्या न
श्रावभूमिमभिर्वंदन्ति प्रत्येकं बुद्धभूमिमभिर्वंदन्ति ॥ अस्या मुकविहारितया तान्मत्स्यंते ॥
इत्यपि प्रति संलयनमिति स्त्रोत आपत्तिफलमानुयामिति सकृदागामि फलमित्यनागामि
एव धर्मः रूपादायास्त्रवेभाश्चित्रविमोचपरिनिर्वापयामीति इदमुच्यते श्रावकप्रत्येकं बुद्ध

य सर्वकृश लमुलाभिसंस्कारेण योगानारभन्ते ॥ नखलुपुनः सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनैव शि
 तानं च तथ तायां स्थापयिष्याम सर्वलोकानुग्रहय सर्वग्रहय सर्वसत्त्वानयित तथ तायां स्थापयिष्या
 स्ति न लज्जा येन प्रशन्ते नोपनिश्चाय ताते नोपरिधापन हस्तिपदं मर्षयितव्यं मन्यत ॥ हस्तिपद
 जातियः पुरुषो भवेत् ॥ सुभुतिराह ॥ नो हि दं भगवन् ॥ भगवानाह ॥ एवं मे भगवन् सुभुते बो
 ताम जाना अपरमिता पच्छादयित्वा अनुत्तरा संसृक् सं बोधिसभि सं बोधुकामा या ते सुत्रांताः श्रा
 ते ॥ इदमपि सुभुते तेषां मारकर्मव्यदितव्यं ॥ तत्र तथापि नाम सुभुते रत्नार्थिकः पुरुषो महा
 गोष्पदं पर्यषितव्यं ममन्तत् ॥ संगोष्पदो दके न महासमुद्रं समीकर्त्तव्यमन्यत् ॥ तर्हि मन्यसे
 वन् भगवानाह ॥ एवं मे व सुभुते तथारूपास्ते बोधिसत्त्वयानिकाः पुंगवा वेदितव्याः ॥ य
 नान पर्युषितव्या नमन्स्यन्ते ॥ इदमपि सुभुते लज्जाप्यनवगाना अविज्ञातसंश्रान्तिये च सुत्रांताः
 गतानमन्स्यन्ते ॥ यत्र बोधिसत्त्वयानं न संवर्त्तते ॥ केवलमात्रस्य दमेशमथपरिनिर्वाणमेव
 कूलमित्यनागामि फलमित्यनागामित्यहं त्वं प्राप्नुयामिति ॥ प्रत्यक् बोधिं प्राप्नुयामिति ह
 ते श्रावक प्रत्यक् बुद्धमिति प्रति संयुक्तमिति नात्र बोधिसत्त्वे महासत्त्वे वैवर्चस्वमुत्पादयित

॥ ६८ ॥

वततकसहेतोः ॥ महायानसंप्रस्थिताहिसुभुतेबोधिसत्त्वोमहासत्त्वामहासंनारसंनद्धाभवन्ति ॥ न
यकाहिभवन्तिनेसत्पुरुषालोकार्थकरासत्त्वातेनित्यकालंसततसमितंषट्सुपारमितासुशिक्षि
याबोधिसत्त्वयानिकापुंगवास्तेषांषचारमिताप्रतिसंयुक्ताः ॥ चेवनजानानाश्रुनवबुध्यमानाः
नपर्यपितव्यात्तमत्स्यते ॥ इदमपिसुभुतेमारकर्मवेदित्वं ॥ तेषांतथाहृषाणांबोधिसत्त्वयानिका
प्राप्तादस्यप्रमाणेनप्रासादंकुत्तुकामानिर्माणानुकामस्यात् ॥ ससुख्यचिंदमसोविमानप्रमाणंम
तवमान्यत् ॥ तत्किमतत्तत्किमन्यस्यसुभुतेवैजंतप्रासादप्रमाणंप्रासादंकुत्तुकामेनसुख्यचिंद
नार ॥ एवमेवसुभुतेभविष्यत्यजागतेत्यनि ॥ एकबोधिसत्त्वयानिकाःपुंगवायेषज्ञापारमिता
संयुक्तैःसर्वज्ञतांपर्यपितव्यामत्स्यतेयपितेसुत्रांतारवमभिवंदति एकस्मान्नंदमयिष्या
दमर्थसमर्थपरिवर्णामेवापनयंतितथाहृषाणानसुत्रांतानपर्यपिते ॥ तथाचशिक्षितवमत
तिराह ॥ नोहिदंभगवन्भगवानाहइदमपिसुभुतेतेषांमारकर्मवेदित्वं ॥ तत्रथापिनामसु
वर्तिनपश्यत्तदशोराजाचक्रवर्तिवर्णनसंस्थानेनतेजसामज्जावेत्तिनिमित्तंगृहीत्वाकोटराज
अपत्तिबलोविशेषगुह्यांप्रत्यववदेहीदृशंएवंसराजाचक्रवर्तिवर्णनसंस्थानेनतेजसाज्ज

हसंनकाभवंति॥ नतै कदाचिदत्यात्मकतायांचित्तमुत्पादयितव्य॥ तत्कस्यहेतोः॥ लोकपरिणा
पारमितासुशिक्षितव्याम्॥ येचरन्नुपुनःसुभुतेऽपरिपक्वकुशलाःपरीतवृद्धि कासुक्ताध्याश
अनवज्ञध्यामानाश्चांशज्ञापारमिताद्यैरयित्वायेतेसुजाताःश्रावकप्रत्येकबुद्धभूमिमभिर्वंदन्तिता
बोधिसत्त्वयानिकानांपुंगवानांतयथापिनामसुभुतेपलंगंडीवापलंगंजतवासिवावैजयंतस्य
विमानप्रमाणमउलंपर्यषतपर्यषमाणाःसुखीचंद्रमसोविमानपुराणत॥ सतंतःप्रमाणगुह
कामेनसुर्याचंद्रमसोविमानात्प्रमाणगुहोतबोभवति॥ सुभुतिराह॥ तोहिदंभगवनभगवा
नयेप्रज्ञापारमितांलब्धाप्रज्ञापारमितारिचिन्ताप्रज्ञापारमितामुत्सृज्यश्रावकाबुद्धभूमिप्रति
गालानंदमयिष्यामृकमात्मानंशमयिष्यामृकमात्मानंपरिनिर्वापयिष्यामउकेवलमानम
चशिक्षितव्यमतस्यते॥ तत्किंमन्यसेसुभुतेऽपिनुतेपंडितजातियाबोधिसत्त्वावेदितव्या॥ सुभु
॥ तयथापिनामसुभुतेकश्चिदेवपुरुषोराजानंचक्रवर्तिनंडब्दकामोभवेत्॥ सराजानंचक्र
तंगुहोत्वाकोटराजंयशत॥ सतस्याकोटराजस्यवर्गसंस्थानंतेजसंक्रुद्धंचनिमित्तंचगुहोत्वा
नेनतेजसाक्रुद्धाचरिभित्तेनचेति॥ तत्किंमन्यसेसुभुतेऽपिनुसंशुद्धतजातियःपुरुषोदे

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ६२ ॥

दितव्यं ॥ यच्चक्रवर्त्तिनकोटाजानसमीपव्यमम्यत् ॥ सुभुतिराह ॥ नोहिदंभगवन ॥ भगवानाह ॥
प्रज्ञापारमितांशुत्वाप्रज्ञापारमितालज्वाप्रज्ञापारमितारिचिताप्रज्ञापारमितासुतसुखाश्रावक
मपि सुभुतेनेषां मारकर्मवेदितव्यं नखत् पुनरंभूते एभिरेवंरूपैः ॥ श्री कपुत्तैककुञ्ज
तुखलुनसुभुतियत्तथागतेनप्रज्ञापारमितायां बोधिसत्त्वानां मुपादायकौशल्यमाख्यातं तथा
धात्वकील्यन्यसुसुत्रांतेषु बोधिसत्त्वमुदागमतस्यार्त्तहि सुभुतेन तथागत एनामंनुसंसांप्रज्ञापारमि
यतिसमादापयति समुत्तेजशीष्मंति सपुहर्षयतिसंनिवेशयति ॥ एवं बोधिसत्त्वामहासत्त्वाश्च वि
पिनुपंडितजातियाले बोधिसत्त्वाः प्रतिभाति येऽ विनिवर्तनीययामहायानमवाप्य समालापपु
हिदंभगवानाह ॥ तत्रथापिनामसुभुतेन शितः ॥ पुरुषशतरसंभोजनं लज्जाहितविषाकंसु
र्यधितव्यं मनोत् ॥ षष्ठिकोदनेनत्वज्जसत्तरसंभोजनं लज्जाहितविषाकंसु
गवन ॥ भगवानाह ॥ एवंमेव सुभुतिभविष्यत्यनागते ध्वन्यके बोधिसत्त्वाय इमां प्रज्ञापारमिता
मिप्रतिषेयकैः सुत्रांतः सर्वज्ञतां व्यधितव्याम्यत्संते ॥ इदमपि सुभुते मारकर्मवेदितव्यं न
तै बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य सर्वज्ञतापर्यधितव्या वदामि ॥ अपि तु खलु पुनः सुभुते यत्तथागतेन

गवन ॥ भगवानाह ॥ एवंसेवसुभुतेभविष्यं तजानागते स्वयं केवोधिसत्तयानिकाः पुंगलायइमां
 मुत्तस्त्वाश्रावकपुत्रे कुरुदभुमिप्रतिसंयुक्तैः सुत्रांतैः सर्वज्ञतामप्यपित्त्यां मतस्यते ॥ इदं
 श्री कपुत्रे कुरुदभुमिप्रतिसंयुक्तैः सुत्रांतैः बोधिसत्तस्य सर्वज्ञतां पर्यपित्त्यां वंशमिति ॥ अपि
 शस्यमाख्यातं नयाशिक्षित्वा बोधिसत्ता महासत्ता न निर्यात्पुनत्रायां सम्यक् संबोधौ तत्कस्यहेतोः ॥
 नुसंसांप्रज्ञापरमितायां पश्यं नने कपुत्र्या परा बोधिसत्ता महासत्ता न सां प्रज्ञापरमितायां स एव
 त्वा महासत्ता अविनिवर्तनीया भवेत्पुनत्रायां सम्यक् संबोधौ रिति ॥ तर्हि मन्यसे सुभुतेऽ
 मवाप्य समाप्ता पुनरेव तद्विबुधिवर्ज्यविबर्त्ताहीनयानं पर्यपित्त्यां मतस्यते सुभुतिराह ॥ नो
 जाहि तविपाकं सुखविपाकं यावदायुः पर्यन्तं कृतपिपासा निवर्त्तकं तदपास्य षष्ठिको दनं प
 को दनं परिभोक्तुं मम्यत् ॥ तर्हि मन्यसे सुभुतेऽपि नु सपुरुषः पंडितजातिया भवेत् ॥ नो हि दंभ
 इमां प्रज्ञापरमिता लज्जा प्रज्ञापरमितां निचिन्त्वा प्रज्ञापरमितां मुत्तस्त्वाश्रावकपुत्रे कुरुदभु
 कस्मैवेदिनं नखलु पुनरहं सुभुते एभिरेवरूपैः श्रावकपुत्रे कुरुदभुमिप्रतिसंयुक्तैः सुत्रा
 भुते यतथा गते न प्रज्ञापरमितायां बोधिसत्ता ना महासत्ता ना मुपायको शस्यमातां ॥ तत्र शिष्य

॥ ६२ ॥

त्वा बोधिसत्त्वमहासत्त्वानि र्ण्यास्यते नुत्तरायां सम्यक् संबोधौ ॥ तत्कस्य हेतोः धातुको स ये सुजांत
पश्यन्ते केषां पश्यन्ते न बोधिसत्त्वमहासत्त्वानां प्रज्ञापारमितायां संदर्शयति समादापयति समु
॥ एवं बोधिसत्त्वमहासत्त्वाः विनिवर्तनीया भवेयुः नुत्तरायां सम्यक् संबोधौ रिति ॥ तर्हि मन्यसे
महायानं महापद्मसमाग्रं पुनरेव हि वक्ष्ये विवर्तनीयानां पर्यायानां पर्यायानां वं मत्संते ॥ सुभुतिरा
भोजनं लज्जाहितविषाकमुखविषाकं यावदायुः पर्यंतं भुषिष्यामि निवर्तकं तदपास्य षष्ठि को
कोटं न परिभोक्तुं वं मन्यत तर्हि मन्यसे सुभुतेऽपि नु स पुरुष पंडित जाति यो भवेत् ॥ सुभुतिराह
बोधिसत्त्वा य इमां प्रज्ञापारमिताश्रुत्वा प्रज्ञापारमिता लज्जा प्रज्ञापारमितानि चित्वा प्रज्ञापार
नुत्तरायां न पर्यचित्वा मत्संते ॥ ये पिते सुजांताः श्रावकप्रत्येक उद्धभूमि मभि वन्दन्ति तेः सर्व
सत्त्वा वेदितव्या ॥ सुभुतिराह ॥ नो हि दं भगवन् ॥ भगवानाह ॥ इदं मयि सुभुते ते वां मारक म
नुत्तरायां लज्जा मारेण मरत्त न सार्द्धं समीकर्त्तव्य मन्त्यत् ॥ तर्हि मन्यसे सुभुतेऽपि नु स पंडित
मेव सुभुते भविष्यन्त्या गते ध्वस्त्ये बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य यानिका पुगला य इमां गंभिगा
मत्स्यन्त्य श्रावकप्रत्येक उद्धभूमौ च सर्वज्ञता मुपादाय कोशं च पर्यपितव्य म्मत्स्य ॥

त को स ये सु सुत्रांतेषु बोधिसत्त्व समुदागलस्मात्तर्हि सुभुते तथागत ए नां न संसापज्ञा पारमितायां
समादापयति समुते जयति संप्रहर्षयति समुते जयति संप्रहर्षयति संनिवेशयति प्रतिस्थापयति
इति ॥ तत्किं मन्यसे सुभुतेऽपि नु पंडित जातियास्ते बोधिसत्त्वाः प्रतिभाति येऽविनिवर्त्तनीयानां
मत्संते ॥ सुभुतिराह ॥ नो हि दं भगवन् ॥ भगवानाह ॥ तत्र तथापि नाम सुभुते नु नु क्षितः शतरसं
तदपास्य षष्ठि को द नं प र्येषित वाम्मस्य ॥ षष्ठि को द नं लज्जा शतलसंभोजनं मुत्तस्य ॥ षष्ठि
मवेत् ॥ सुभुतिराह ॥ नो हि दं भगवन् ॥ भगवानाह ॥ एवं मे व सुभुति भविष्यं तनागते स्वत्यके
विचिन्वा प्रज्ञा पारमितां मुत्तस्थंति ॥ प्रज्ञा पारमितासु ॥ ततः श्रावक पुत्रे क वुद्धयानां संयुक्ता
भिवन्दन्ति तेः सर्वज्ञतामप्येषित वाम्मस्यंते तत्किं मन्यसे सुभुते अपि नु पंडित जातियास्ते बोधि
सुभुते तेषां मारकर्म वेदि न व्यं तत्र तथापि नाम सुभुते कश्चिदे व पुरुषो न चर्म शिरा रत्न लज्जा
अपि नु संपाति तीयः पुरुषा यदि तव्यः ॥ सुभुतिराह ॥ नो हि दं भगवन् ॥ भगवानाह ॥ एवं
ज्ञाय इमां गंभिषा प्रभाश्वरं प्रज्ञा पारमितां लज्जा श्रुत्वा श्रावके पुत्रे क वुद्धयानेन समीकर्त्तव्या
मत्तवाम्मस्य ॥ तत्किं मन्यसे सुभुतेऽपि नु संपंडित जातियास्ते बोधिसत्त्वा व्यः ॥ सुभुतिराह ॥ नो हि

॥ प्रज्ञा ॥
॥ ७० ॥

दं भगवन् ॥ भगवानाह ॥ इदमपि सुभुते तेषां बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां मालकर्मवेदिन्यं ॥ पुनर
मूलासत्त्वानां धार्यमानायां वाच्यमानायां मुदिशेमानायां स्वाध्यायमंतिशो लिख्यमानायां मपि
षां बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां मालकर्मवेदिन्यं ॥ एवं मुक्ते आमुष्मानसुभुते भगवन्तमेतदबो
धेये केचि सुभुते प्रज्ञापरमित्तालिप्यक्षरै लिखितप्रज्ञापरमित्तालिखितै निमस्यंते ॥ अ
मुते ये केचि सुभुते प्रज्ञापरमित्तालिप्यक्षरै लिखितप्रज्ञापरमित्तालिखितै निमस्यंते ॥
अमुभुते तेषां मालकर्मवेदिन्यं ॥ पुनरप्यसुभुते प्रज्ञापरमित्तानां लिख्यमानायां मुस्यं
षमनसिकाराः ॥ उत्पत्त्यंते शिविकामसिकाराः ॥ उत्पत्त्यंते मुख्यमनसिकाराः ॥ उत्पत्त्यंते दुःखम
नसिकाराः ॥ नपुंसकमनसिकाराः ॥ उत्पत्त्यंते प्रियाप्रियवत्पक्षमनसिकाराः ॥ भ्रात्रिभगि
मारेहितामात्यप्रतिसंयुक्तामनसिकाराः ॥ प्रजापतिपुत्रहृत्प्रतिसंयुक्तामनसिकाराः ॥ गृह
नसिकाराः ॥ जावितपरिकारमनसिकाराः ॥ रागमनसिकारा ॥ द्वेषमनसिकारा ॥ मोहमनसि का
कारान्त्यमनसिकाराः ॥ कायनाटकैतिहासमनसिकारा ॥ शास्त्रमनसिकारा ॥ व्यवहारमन
त्सममनसिकारा ॥ इत्येताश्च सुभुते मनसिकारा मारयापिया रूपसंहरिष्यंति अस्यां प्रज्ञापरमि

मवेदितं ॥ पुनरप्यं सुभुतेः स्थां गंभीरा यं प्रज्ञा पारमितायां भाष्यमानायां मुपदिशेमानायां
लिष्यमानायां मपि वदन्ति प्रतिभासां सुत्यस्यंते ॥ यानि चित्तु विश्वं करिष्यन्ति इदमपि सुभुतेने
ते भगवंतमेतदवोचत् ॥ शशापुनर्भगवां प्रज्ञा पारमितां लिखितुं ॥ भगवानाह ॥ नो हि दं सुभु
तेति मस्यंते ॥ असतीति च ॥ अक्षतेषु वा प्रज्ञा पारमिता मभिनिवेशेते ॥ अनक्षरेति वा अ
खितेति मस्यंते ॥ असतीति च ॥ अक्षतेषु वा प्रज्ञा पारमिता मभिनिवेशेते ॥ अनक्षरेति वा
ममानाया मुत्यस्यंते ॥ देगमनसिकाराः ॥ उत्पत्यंते ग्रामनगननिगमजनपद उत्पत्यंते वि
॥ उत्पत्यंते दुःखमनसिकाराः ॥ उत्पत्यंते भयमनसिकाराः ॥ उत्पत्यंते स्त्रीमनसिकारा ॥ पुरुष
राः ॥ आत्रिभगिनिप्रतिसंयुक्ता मनसिकाराः ॥ ज्ञातिप्रतिसंयुक्ता मनसिकारा ॥ मित्रबांधव
मनसिकारा ॥ गृहभोजनपानप्रतिसंयुक्ता मनसिकारा ॥ श्रौतमनसिकाराः ॥ शयनाशनम
रा मोरमनसिकारा हेतुमनसिकाराः सुखदुःखमनसिकारा ॥ गीतमनसिकारा वाद्यमनसि
कारा व्यवहारमनसिकारा शलास्यमनसिकाराः ॥ शोकमनसिकारा आयासमनसिकारा ॥ आ
ते अस्यां प्रज्ञा पारमितां भाष्यमानायां देश्यमानायां मस्ये शौरिषेमाणाया मनीनाय करिष्यन्ति ॥

चिंतुविशेष्यहरिष्यति॥ बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां॥ तेन बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनैमानिमारकमणि
राः कुमारमनसिका राहसिमनसिका राः॥ अश्वमनसिका राथमनसिका राः॥ पुष्पाक्षदशम
॥ अग्निमनसिका राश्चामनसिका रा नद्यामनसिका रा॥ इदमपि सुभुते बोधिसत्त्वानां महासत्त्व
लाभसत्कारवीवरपिण्डपातशयनाशनग्राहपुत्रेयभैषज्यपरिष्काराणामंतरायंडमां प्रज्ञापारमि
मपि सुभुते बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां मारकर्मवेदितव्यं॥ एतानि तस्य सर्वाणि मारकर्मणि बोध्या
ज्ञापारमिता॥ भाष्यमात्रायंदेष्टमात्रायं अदिष्टमात्राया स्वाध्यायतामंतरोतिष्ठताश्च॥ ये ते गंभीर
सक्रमोपसंहरिष्यति॥ इह शिश्नश्च इदं लिख इदं मुदिता इदं स्वाध्यायतः सर्वज्ञतानिष्यत्यत्र इति॥ न
त्कस्य हेतोः॥ किंचापि सुभुतेषु ज्ञानानि मिर्त्ता पुणिहिताणि भाषितानि॥ न खलु पुनरुपायकौशल्य
पायकौशल्यज्ञानविशेषस्य तइमां गभीरा प्रज्ञापारमितां दिञ्चि न व्यामर्त्यं ते॥ ते इतमा प्रज्ञापारमिता॥
तव्यामर्त्यं ते॥ इदमपि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन मारकर्मवेदितव्यं॥ पुनरप्यं सुभुते धर्मश्रव
भविष्यति॥ न धर्मदेशयितुकामः॥ इदमपि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन विशामग्री मारकर्मवे
दानुका मोधर्मश्रवणिकश्च किं तासि वा ऊक्तं वा भविष्यति॥ इदमपि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन

नानिमार कर्मणि दोष व्यातिवृद्धाचविवर्जयितव्यानि ॥ पुनरपरं सुभुते उतस्यंते ॥ राजमनमीका
तः ॥ पुनराश्वदशमनसिका राउदमपि सुभुतेतेषां मारकर्मवेदितव्यं ॥ पुनरपरं सुभुते उतस्यंते
धिसत्त्वानां महासत्त्वानां मारकर्मवेदितव्यं ॥ पुनरपरं सुभुते बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां मुत्पत्त्यंते
यां उमां प्रज्ञापारमिताया मुद्दिसत्तां स्वाध्यायनालिखितां लाभसत्कारश्रीका वासचिन्ताया उवाच
मारकर्मणि बो व्यातिवृद्धाचविवर्जयितव्यानि ॥ पुनरपरं सुभुते बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां मिमांसा
पताश्च ॥ ये ते गंभीराः सुजाता भविष्यन्ति श्रावकपुत्रे कुरुद्भुमिपुत्रिसंयुक्तास्मा मारयिष्यन्ति शुवशेतोय
नेष्यत्यत्र इति ॥ नखलु पुनः सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनोपायकृशलेन तेभ्यः स्मृतोत्पादयितव्या ॥ त
नरुपायकौशल्यतात्रा बोधिसत्त्वानां मार्यातं ॥ तत्र ये तो भिज्ञानभिज्ञानभिज्ञा भविष्यन्ति बोधिसत्त्वा उ
ता प्रज्ञापारमिता ॥ रिचिन्ता श्रावकपुत्रे कुरुद्भुमिपुत्रिसंयुक्ते सुभुत्पत्ताते पुत्रपायकौशल्ये सुव्यपि
परं सुभुते धर्मश्रवणिकगणदे को भविष्यन्ति ॥ प्रज्ञापारमिता मुगृहिषुं कामो धर्मभागा कश्चकिं तासि
तामगी मारकर्मवेदितव्यं ॥ पुनरपरं सुभुते धर्मभागा कश्चकिं तासि भविष्यन्ति ॥ प्रज्ञापारमिता
बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन विशामगी मारकर्मवेदितव्यं ॥ पुनरपरं सुभुते धर्मश्रवणिकगणदि को भ

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ७१ ॥

विष्यति ॥ प्रज्ञा पारमिता मुक्त हितुं कामा वाचयितुं कामोः प्रवर्तयितुं कामोऽनशो लिखितुं कामोऽपि
दितज्ञा वाश्चिपश्चिन्नोऽनमिज्ञा भविष्यति ॥ इयं मपि सुभुते भविश्रामग्री भविष्यति ॥ प्र
ष्यमा नायामिदमपि सुभुते बोधिसत्वे नमस्तत्वे नविशामग्री मारकर्म वेदितं यं पुनरप्यं सुभुते
इमां प्रज्ञा पारमिता ॥ धर्मश्रवणिकश्च देशं तं पुण्यतो भविष्यति ॥ नादादि च ज्ञो वान वा विपचि
ग्री मारकर्म वेदितं यं ॥ पुनरप्यं सुभुते धर्मभागा कश्च आसिषं पुरुकोला समस्कार विवरो गुरु
मो भविष्यति यमपि सुभुते ॥ तत्र विशामग्री भविष्यति ॥ प्रज्ञा पारमिता याश्चिषे माना मां लिख्यम
पुनरप्यं सुभुते धर्मश्रवणिकश्च श्राद्धो भविष्यति ॥ इमा प्रज्ञा पारमिता श्रोतुं यं कामोऽधर्मवं बो
द्धो वान वा भाषितु कामेऽनतोपि सुभुते विशामग्री मारकर्म वेदितं यं ॥ पुनरप्यं सुभुते धर्मश्रवणिक
त्राणि धर्मां तु गणिकत्रयानमं भविष्यति ॥ नावत्र रिष्यति ॥ अतोपि सुभुते धर्मश्रवणिकस्या प्रा
भुते तत्र विषामग्री भविष्यति ॥ प्रज्ञा पारमिता मुक्त कृतां धारयतां वाचयतां पय्यं वा पुनरप्यं प्रवर्त
॥ ३ ॥ पुनरप्यं सुभुते धर्मभागा कश्च भविष्यतु कामो भविष्यति ॥ धर्मश्रवणिकश्च छेदि को भ
ना श्रोतुं सगृहीतुं धारयितुं वाचयितुं प्रवर्तयितुं लिखितुं मिदमपि सुभुते बोधिसत्वे नमस्तत्वे

शोलिखतु कामोपि भविष्यति गतिश्च भविष्यति धर्मभागा कश्चा न देशा न रंक्ष्यंते ॥ नो च
 जी भविष्यति ॥ पुत्रा पारमिता यां भाष्यमाणं देशे माना या मुपदेश्य माना या स्वाध्याय माना याति
 यं पुनरप्यं सुभुते धर्मभागा कश्चा किं लासी भविष्यति ॥ अभिज्ञातु कामो वाचयितु काम
 जो वान वा विपचित्रो न भिज्ञो वा भविष्यति ॥ इदमपि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन विश्राम
 सस्कार विवरो गुरुको भविष्यति धर्मश्रवण कश्चा तपेष्ट सप्रविको भविष्यति ॥ अथ वानतु को
 रक्षे माना यां लिख्यमाना यां इदमपि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन मारकर्म वेदितव्यं ॥ २ ॥
 य कामो धर्मवं बोधिकामो सर्वदा तु कामो अथ परित्यक्तं कामो धर्मभागा कश्चा द्वा भविष्यति अथ
 सुभुते धर्मश्रवण कश्चा श्रोत्रो भविष्यति श्रोतु कामो यमे व बोधु कामो धर्मभागा कश्चा च त्रि सु
 मश्रवण कस्या प्राप्ति धर्मभागा कश्चा प्रतिवाणी भविष्यति ॥ इयमपि सुभुते भविष्यति ॥ इयमपि सु
 र्यवापु रतां प्रवर्त्तयता मंत्र शोलिखिता मिदमपि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन मारकर्म वेदि
 कश्चा छिदि को भविष्यति श्रवणाय ॥ इदमपि सुभुते तत्र विश्रामगी भविष्यति ॥ पुत्रा पार मि
 ति धिसत्त्वेन महासत्त्वेन मारकर्म वेदितव्यं ॥ ३ ॥ पुनरप्यं सुभुते धर्मश्रवण कश्चा मिदं गुरुको

भविष्यति कायगुरु को भविष्यति ॥ समेन मिदं गुरु को तेन समन्तागतः काय क्लेशेन समगते
सुभुते ॥ बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन शास्त्राग्रीमार कर्मवेदितं ॥ पुनरप्यसुभुते धर्मभागा क
शयेन समन्तागतो न भाषितु कामो भविष्यति ॥ धर्मश्रवणिकः श्रोतु कामो भविष्यति येन पिसु
धिसत्त्वेन महासत्त्वेन मार कर्मवेदितं ॥ पुनरप्यसुभुते प्रजापारमिताया लिखना
तिर्यगो निगतेन वर्णाभाषिते ॥ असुरकाया नाम वर्णाभाषिते ॥ एवं उक्त्वा एवं निरया
रं सस्कारा इहैव दुःखस्यांतः करणीय इति ॥ इदमपि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन विशाम
श्चिदे वरं मानुषधातौ तन्मापन्नयः समापन्नयाः ॥ इदमपि च सर्वप्रज्ञाया विमलस्य
सबो भवो भिनि हति न वर्णयामीति ॥ संस्कृत्य मनि सं सर्वभगवतं दुखं ॥ सर्वत्रैधानु कं शुभं
मिदित्वा पण्डितैरिहैव श्रोत आर्पति फलं प्राप्नुव्यं सकला रागा मिफलं मनागामि फलं मिहैव
नि ॥ तत्रैक बोधिसत्ताः संगमापस्यांते ॥ इदमपि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन विशाम
काकित्राः मिरता भविष्यति येषि धर्मश्रवणिकास्तैपि पण्डितु रको भविष्यति ॥ तेषि धर्मभा
मानानुपस्यंति ॥ तेभ्यो न रास्यामीत्येव तैरुल्लुपुत्राः कुल उहितरश्च अवि क वया रुदि क

कर्मत्वेन समगतेन श्रोतुं कामो भविष्यति धर्मभागा कश्च भविष्यति कामो भविष्यति ॥ इदमपि
भुते धर्मभागा कश्च भविष्यति ॥ कायगुरुको भविष्यति ॥ स तेन गुरुं कं तेन समन्तागतोः कायकै
विष्यति येमपि सुभुते तत्र विशा मशी भविष्यति लिखना यपयुं वा पुत्रये वा ॥ इदमपि सुभुते को
मिताया लिखना या भाष्यमाना यां शिक्षमाणा या म्वा कश्चिदेव तत्तागते निर्याता मवर्गो भाष्यते
उखा एव निर्या एव उः खातिर्य गो निरेव उः खायेत विषयाः एव उः खात्रुसुग काया ॥ एव उः
सत्वेन विशा मशी मारकर्मवेदितव्यं ॥ पुनरपरं सुभुते प्रज्ञा पारमिता यां शिक्षमाणा यां वा क
यां विमृष्य सर्वमेवैतत्र उः खाय पत्तिरिति ॥ उक्ते हीरभगवता अखेष्टा उ मात्रक मध्यहस्ति
सर्वत्रैधानुकं श्रुत्यं ॥ सर्वधर्माश्च नात्मानस्ते देवं सर्वसमाश्च त्रमनित्यं दुष्कविपरिणाम धर्मक
गामि फलमिहैवार्हत्वं प्राप्नुयमानो पस्थपिः सम्यग्ति विपत्तिभी दुष्कभुपि छतिः समवधानं भुदि
सत्वेन विशा मशी मारकर्मवेदितव्यं ॥ पुनरपरं सुभुते येपि भिक्षवो धर्मभागा कोः ॥ ते ए
ते ॥ तेपि धर्मभागा का एव शांति येमा मनुभवन्त्यति तेभ्योऽहमिमां प्रज्ञा पारमितां दास्यामि य
कत्र या छंदि कत्र या धर्मगौरवे तात्र धर्मभागा क मनुभवन्त्यति ॥ तेन चावकाश दस्यति ॥

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ७२ ॥

सर्वधर्मभागाक अभिषक्तिं विस्काभिरापीतेन वदतु कामास च तेन तन गमिष्यति येन दुर्भिक्ष
भ्यः श्रोष्यति ॥ सुसौ पु देशे दुर्भिक्षे योग शमश्च ॥ तस्मिंश्च पु मे ये शे जीवितान्त रा योपि भवति
पु देशे दुर्भिक्ष भय कश्चित् कुल पुत्रो युयमा गमिष्यथा मापश्चादि पु तिसारितो भविष्यथ दुर्भिक्ष
नि निगृह्या एवं ज्ञास्यति ॥ प्रत्याख्या न निमित्रा नो नाति नैता निमित्रा निमित्र नयं दानु काम इति
रभितायां शिक्षमाणा उपदिशमानाया मुदिशमानाया स्वाध्याय माणायां मंत्रशी ति ख्यमा नायां
येन जंतु भये येन व्याघ्र भयं येनामनुष्य भयं तेन संप्रस्थितौ भविष्यति सुभुतेन चरं निरुत्येन व्याघ्र
ष्यति ॥ सतांधर्मश्रवणा क ने व म्भवेति ॥ यं खलु पुत्रो नी धं ॥ येस्मि पु देशे जंतु भयं व्याघ्र भयं
जानीर्व कु ल पुत्रा शक थ पुय मत्रा नि दुष्व नि प्रत्यनु भवितु ॥ रु वता अशो लो पा यन पुत्रो र्वा
अयं मपि सुभुते प्रज्ञा पा र मिता यां अ नुतराय उप स्थं ते ॥ उपदिशमानायाः ॥ उदिशमानाया
शामग्री मार कर्म वेदि तव्यं ॥ पुनरप्यं सुभुते धर्म भागा को मिश्र मित्र कुल मिश्रा द कु ल गुरु क
ल मिश्रा द कु ला न्य व लोक यित व्या लु प सं क्र मि त्र व्या नि मत्स्यं ते ॥ सतया अमी सा व लोक न व
यित व्या म सता व म गो प सं क्र मि त्र वं मिती य म पि सुभुते तत्र विशा म सी भविष्य ॥ तिन पुज्ञा पा र

नृप्यति येन दुर्भिक्षश्चायोगमाशे मश्च जीवितांतमा यश्च भविष्यति ॥ ते च धर्मभागा कः परे
तांतमा योपि भवदिति ॥ स च धर्मभागा कंस्तु कुलपुत्रा वसमिवा हरिष्यति ॥ अस्मिं कुलपुत्रो
तो भविष्यथ दुर्भिक्षमयं प्रविष्टः ॥ एवं च तेन धर्मभागा केन सुश्रुतो पायनपति श्रेष्ठो तो च
यं दानु काम इति विदिताना नु भयनस्यंति ॥ इयमपि सुभुते तत्र विद्या मशी भविष्यति ॥ पुत्रा पा
मशी लिख्यमाना यांति दमपि सुभुते वो धिसत्वेन मार कर्म विदितव्य ॥ पुनरप्यं सुभुते धर्मभागा को
वरं निरुत्येन व्याड कांता रं मरी स पकानां ता रं चो र कांता रं पानी य कांता रं दुहि स कांता रं तेन प्रक मि
तु भयं व्याघ्र भयं कृ भयं शरी स प कांता र पानी य कांता रं तेन दुर्भिक्ष कांता रं तेन च य संप्रस्थिता
पा यन पुत्रो र्वा स्य तत्र स्ते निर्वर्त्यंते ॥ निर्विण्णः संतो नानु भ त्स्यंति ॥ ते पु नरे व प्रत्यु दा व त्स्यंते
उद्दिश्यमाना या स्वा ध्याप्यमाना या या बलिख्य माना या इदमपि सुभुते वो धिसत्वेन मरी सत्वेन वि
मशाद कु ल गुरु को भविष्यति ॥ सत्रयामित्र कुलमिवा द कुल गुरु क त्रया अमित्रं मित्र कु
भी शा व लो क न वा च स कृ त्रया त्रा धर्म श्रु वाणि का ख्या स्यंति ॥ अतिता व त्रौ किञ्चिद व लो क
तिन पु शा पा र मिता या त्रै पु का लेन तथा तथा या येन वे वि ष्य तो य थे मां पु शा पा र मिता न्न कश्चि

उक्तं हि ष्यति न धारयिष्यति न वाचयिष्यति न पर्ययिष्यति न प्रवर्तयिष्यति न देशयिष्यति नोपदेशयति न
सामज्ञां संवर्तते ॥ तानि सर्वाणि बोधित्वेन महासत्त्वेन मारकर्मणी बोधव्यानि बुद्धाच विवर्जयि
वत्काराणां यदि हे मारः पापि याने चर्मसंवल्लुग्योगमापत्स्यते ॥ तथा तथा चोपायने च यिष्यते
न पर्यवाप्यते न प्रवर्तयिष्यति न देशयिष्यति नोपदेशयति स्वाध्यास्यति न लिखयिष्यति न लिखि
ता हि सुभुते बुद्धां भगवतां सर्वज्ञता ॥ सर्वज्ञतानि जतिं च तथा गतज्ञाननिजतिश्चाप्रमेयाणां म
र्तो हि मेनाः शोकशत्यपरिगतौ भवत्यत्रः सप्रज्ञा पारमितायां लिख्यमानायां पर्यवाप्यमाना महता
दिमां प्रज्ञा पारमिता लिख्यवाप्यवाप्यमादेति ॥ पुनरप्यं सुभुते मारः पापि यां श्रवणा वेषणा गमे
व्यानसंपुं स्थिता बोधिसत्त्वा न त्य बुद्धि कात्सदे बुद्धि कान न कृतानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ सं
ष्यति न वाचयिष्यति न पर्ययिष्यति न प्रवर्तयिष्यति न देशयिष्यति नोपदेशयति स्वाध्यास्यति
सर्वेदितव्यं ॥ पुनरप्यं सुभुते मारः पापि यां लिख्यमाय बुद्धवेषणा गत्य एवं मारकर्मपसं ह
धिसत्त्वयथायं बोधिसत्त्व इति ॥ इदमपि सुभुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन मारकर्मवेदितव्यं एवं मि
॥ अस्यां प्रज्ञा पारमितायां लिख्यमानायां पर्यवाप्यमाणायां प्राणिबोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन बोध

पश्यति नोपदेशति नोद्देशति न स्वाध्यासति न लेखयिष्यति न स्नातर्हि सुभुते पावंतो अनुत्तराया वि
बुद्धा च विवर्जयितव्यानीति ॥ एवं मुक्ते आमुष्मानसुभुतिभगवंतमेतद्वोचत् ॥ किमंत्रभग
पायने च यिष्यते ॥ यथेमां प्रज्ञा पारमिता न कश्चिदुद्दिश्यति ॥ न धारयिष्यति न वाचयिष्यति
न लिखिष्यति ॥ एवं मुक्ते भगवांसा मुष्मांतं सुभुतिमेतद्वोचत् ॥ प्रज्ञा पारमिता निर्जा
तिश्चाप्युमेयाणां संख्यया न संख्यानं क्लेशं प्रहारां प्रहरी न च मारः पापि या न्न लभते दुलभना दुष्टव
पि वाप्यमाना महता सत्वेगे न महान्न सुयोगमापयते महतो योगे न तथा पापेन चेतते ॥ यथा न कश्चि
प्रवृत्ता वेष्टाणां गभेदं प्रक्षोभ्यति ॥ एवं पुनः सुभुते मारः पापि या श्रवणा वेष्टेणात्तत्पभेदं प्रक्षिप्य न
सम्पक्कं संवोधौ संगया पात्रं यिष्यति ॥ ते संशय प्राज्ञा इमां प्रज्ञा पारमितां नोद्दिश्यति न धारयि
दृश्यति स्वाध्यासति न लेखयिष्यति न लिखिष्यति ॥ इदमपि सुभुते बोधिसत्वे न महासत्वे न मारक
मारकर्मपसंहरिष्यति ॥ यो बोधिसत्त्वो गंभीरे पुण्ये पुरति ॥ सुभुटे कीटि साक्षात् करोति ॥ न वो
मवेदिनं च एवं हि सुभुते मारः पापी नैव मादिकानि सुवक्तुं न तापि मारकर्मण्युत्पादयिष्यति
महासत्वेन बोध्यानि बुद्धा च विवर्जयितव्यानि ॥ न भगवानि आर्यार्यनस्मृतिमंत्रां सं

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ७३ ॥

प्रज्ञानत्राचभविष्यं ॥ एवं मुक्ते आसुष्मानसुभुतिभगवंतमेतद्वोचत ॥ एवं मेव भगवन्नेव मे
॥ तत्कस्य हेतोः ॥ यद्वा तद्वा भवत्यस्य सत्त्वाच्च अग्नाग्निहितानि भगवंतवति ॥ तस्मात्तु निवृत्त
त्रायां उत्पत्त्यंते ॥ तत्र यच्च नुत्राय वशी न कृशी दा भविष्यति वेदितव्यं मिदं भगवान्मागधिय
अत्युद्भयश्च ते भगवन् भविष्यंति स नु उद्भयश्च ते भगवंत भविष्यति ॥ यन्नितु उद्भयश्च ते भ
त्र प्रकरिष्यति ॥ यद्वा मां प्रज्ञा पारमिता नो गृहीत ॥ सत्स्यंते ॥ न धारयितव्या न वा च यितव्या न
व्या न लेखयितव्या मंत्रशोलिखितव्या मपि सस्यंते ॥ एवं मुक्ते भगवान् आसुष्मानसुभुतिमेतद्वो
॥ न च यात्रा संप्रस्थिताश्च ते सुभुते बोधिसत्त्वो भविष्यति ॥ अत्युद्भयश्च ते भविष्यति ॥ स न
ते भविष्यति ॥ न च तेषां सुदारेषु वित्तपुत्रा मिष्यति ॥ यद्वा मां प्रज्ञा पारमिता नो गृहीतव्या मर्म
देशयितव्या न पदेष्टव्या न स्वाध्यायव्यं ॥ न लेखयितव्या मंत्रशोलिखितव्या मपि सस्यंते
त्रायां कदा उत्पत्त्यंते ॥ अथ च सुभुते यद्वा मां प्रज्ञा पारमिता नो गृहीतव्या मत्स्यंते ॥ धारयितव्या
व्या लेखयितव्या मंत्रशोलिखितव्या मपि सस्यंते ॥ वेदितव्या मेतत्सुभुते उद्भयानुभावेन सस्यंते
व्यं सुयदेशयिष्यं सुदेशंति स्वाध्यायंति लेखयिष्यं सुतेशोलिखयिष्यंति ॥ तत्कस्य हेतोः ॥

वंमेवभगवन्नेवमेतत्सुगत॥ यानितानिभगवन्महायत्नो नितानि वरुणप्रथिका निभवतिः
॥ तस्मान्न नि वरुणप्रका निभवति॥ एवंमेवभगवंतस्याः प्रजापारमितायाः प्रायगा वहवोः न
भगवान्मागधिष्ठि स्ते बोधिसत्वा भविष्यति न च यो न संप्रस्थिताश्च ते भगवंत भविष्यति॥
नेतु बुद्धयश्च ते भगवन् भविष्यति विपर्ययसु बुद्धयश्च भगवं भविष्यति॥ नयते कामुदारेषु चि
नवाचयितव्या नपर्यवाप्तव्या नप्रवर्तयितव्या नदेशयितव्या नापदेष्टव्या नोदेष्टव्या स्वाध्यात
मंते सुभुतिमेतद्वोचत्॥ एवंमेतत्सुभुते एवंमेतत्॥ मागधिष्ठि स्ते सुभुते बोधिसत्वा वेदितव्याः
ते भविष्यति॥ मद्बुद्धयश्च ते भविष्यति॥ परीत बुद्धयश्च ते भविष्यति॥ विपर्ययस्ते बुद्धयश्च
नोगृहीतव्या म्मस्यंते॥ नधारयितव्या॥ नवाचयितव्या॥ नपर्यवाप्तव्या नप्रवर्तयितव्या न
याममपि संस्यंते किंचापि सुभुते इमां निवारक म्मात्स्यस्यंते॥ सुवहवश्चात्रमारदोषा अनु
स्यते॥ धारयितव्या वाचयितव्या पर्यवाप्तव्या प्रवर्तयितव्या नदेशयितव्या मुपदेष्टव्या स्वाध्यात
नुभावेन संस्यंते॥ बुद्धपरिगृहेणो रूरीष्यंति धारयिष्यंति वाचयिष्यंति पर्यवाप्त्यंति देशयि
तत्कस्यहेतोः॥ मागधिष्ठि स्ते याम संतमुद्योगमायस्यंते नुत्तरायक कहरा यत्तथागतोप्य

॥ ७३ ॥

हंसस्य कसंभु उ शोगमापतस्यंतेऽनुपरिग्रहयेति ॥ ॥ आर्यास्यसहस्रिकायां प्रज्ञापारमिताया
भुतिमामंत्रयंते स्म ॥ तत्रथापि नाममुभतेस्त्रिमावहवः पूजाभवेयुः पंचवादशवाविंशतिवा
नाया उ शोगमापयन्न कथंमस्मा कंमातुजीवितांतरायानभवेदिति ॥ कथमस्मा कंमाताचिरंज
भवेत् ॥ कथमस्मा कंमातुर्नानाविनखंभवेत् ॥ कथमस्मा कंमातुर्ननुः एवावेद नोत्पयेत् ॥ न
जनितोऽस्करकारिकैषा अस्मा कंजीवितस्य दात्री लोकस्य संदर्शयित्री ॥ इति ते पुत्रास्तां मातरं स
त्यस्माः काचिदुःखा वेदनादुःखा वास्यश उच्यते ॥ चक्षुषो वा श्रोत्रतो वा घ्राणतो वा जिह्वातो वा क
कतो वा मशीर्य पतो वा मनूष्यतो वा अमनूष्यतो वा आपानतो वा अनिपातशरीरनिपतेत् ॥ ए
षा इस्मा कंमाता जननी त्रीऽस्करकारिकैषाऽस्मा कंजीवितस्य दात्री लोकस्य चं दर्शयितीति ॥ एवं
येपि ते लिखंति धारयंति उरु कृति धारयंति वाचयंति पर्यवाप्नुवंति प्रवर्तयंति उपदिशंति उ
नेन समन्वाहरेण येपि ते अत्रोऽपुलोकधानुषु तथाग अर्हन्तः समं कसंभु आरु तर्हि तिष्ठंति प्रियं
थार्यमुखाय देवानां च मनूष्यानां च सर्वसत्त्वानां चानु कम्पामुपादाय ॥ तेपि सर्वेऽमां प्रज्ञापारमि
चिरस्थितिका भवेत् ॥ किमित्याहाः प्रज्ञापारमिताया नामाविनखे भवेत् ॥ किमित्यस्याः प्र

पुत्रापारमिताया मारु कर्मपरिवर्त्तनाम एकादशः ॥ ११ ॥ अथ खलु भगवान् पुनरप्यायुष्मन्तं सु
दशवाविंशतिवाविंशच्चत्वारिंशत्तपंचाशच्चाशतां वा सहस्रं स्वाशतसहस्रं वा ॥ सर्वते मानुशा
मा कं माताचिरं ज वेत् ॥ कथमस्मा कमानुः कायो न विनस्यत् ॥ कथमस्मा कमाताचिरस्थितिका
वद नो त्ययेत् ॥ न चास्या अस्पर्शविहारोऽमन आपः काये उत्पद्येत ॥ तत्कस्य हेतोरेतया हिवयं
ने पुत्रास्मां मातं सर्वसुखोपधा वैः सुधृता न्धारयेयुः सुगोपायेयुः सुकेलापि तां केलायेयु मा ख
नो वाजि ह्वातो वा कायतो वा मनसो वा वातं तो वापि त्ततो वा श्चेष्टतो वा संनिपाततो वा दशं तो वा मश
तिर निपत्तेत् ॥ एवं ते पुत्रास्मां सर्वसुखोपधानैः समं न्वाहृत्य केलायेयेर्ममायेयु गोपायपुले
रुयितीति ॥ एवं मेव सुभुतेन थागता अर्हन्ः सम्यक् संतुष्टा इमां पुत्रापारमितां समन्वाहन्ति ॥
ति उपदिशन्ति उद्दिश्यन्ति स्वाध्यायन्ति सर्वतेन थागतम्यार्हन्ः ॥ सम्यक् संतुष्टस्यानुभावेनाधिका
मर्हन्ति च्छन्ति प्रियते यापयन्ति वकु नहि नाय वकु जन सुखाय लोकानु कम्पायेर्मह तो जनकाय स्या
र्व इमां पुत्रापारमितां समन्वाहन्ति ॥ अत्र ओतसुका मा पूज्यन्ते ॥ किमिति इयं पुत्रापारमिता
किमित्यस्याः पुत्रापारमिताया भाष्य मा ना यालि ष्ये मा नाः शिष्ये मा गा या मारः पापि या मार का

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ७४ ॥

यिको वादे व अंतराये कुर्पु रिति ॥ ४६ ॥ एवं हि सुभुते तथा गता अर्हन्तः सम्यक् संवृज्जाः ॥ एतां प्रज्ञा
गता नामर्हन्ता सम्यक् संवृज्जा नामभ्याः सर्वज्ञतायां दर्शयती लोकस्य च संदर्शयती अतो निर्जाहि सुभु
तां सम्यक् संवृज्जा नामस्य सर्वज्ञज्ञानस्य जयिती ॥ एवमस्य संदर्शयती ॥ अतो निर्जाता हि सुभुते त
था गता अर्हन्तः सम्यक् संवृज्जा अनुत्तरां सम्यक् संबोधि मभि संवृज्जा सेषि सर्व एता मेव प्रज्ञा पार
था गता अर्हन्तः सम्यक् संवृज्जा अनुत्तरां सम्यक् संबोधि मभि संवृज्जा सेषि सर्व एता मेव प्रज्ञा पार मिता
तेऽध्वनि तथा गता अर्हन्तः सम्यक् संवृज्जा अनुत्तरां सम्यक् संबोधि मभि संभोत स्यते ॥ तेषि सर्वस
सुभुते एतर्हि अप्रमेयेषु संख्येयेषु लोक धातु सुतथा गता अर्हन्तः सम्यक् संवृज्जा दशदिशि लो
ये मर्हन्तो जनका यस्या र्था य सुखा य देवानां च मनुष्यानां चानु कम्प का अनु कम्पा मुपादा यानुत्त
रां सम्यक् संबोधि मभि संवृज्जा अहमपि सुभुते एतर्हि तथा गतोऽर्हन्तः सम्यक् संवृज्जः ॥ एता मे
भुते प्रज्ञा पार मिता तथा गता नामर्हन्तां सम्यक् संवृज्जा नामं जनयित्री ॥ एवं मस्य लोकस्य संदर्शयित्री ॥
ज्ञा पार मिता तथा गता नामर्हन्तां सम्यक् संवृज्जा नामस्य लोकस्यः संदर्शयितीति ॥ कथमगवन्
॥ कतमश्च भगवन् लोकस्तथा गतैरहभिः सम्यक् संवृज्जैराख्यातः ॥ एवमुक्तैर्भगवाना युष्म

संयुजाः॥ एतां प्रज्ञा पारमितां केलायंति ममायंति॥ तत्कस्य हेतोः॥ एषा हि माता जनयित्री तथा
ती अतो निर्जा हि सुभुते तथा गता अर्हंतः सम्यक् संयुजाः॥ प्रज्ञा पारमिता हि सुभुते तथा गता नाम ह
निर्जाता हि सुभुते तथा गता नाम हतां सम्यक् संयुजानां सर्वज्ञता॥ येषि केचित् सुभुतेऽतीतेऽध्वनित
एतामेव प्रज्ञा पारमिता मागम्यानुत्तरां सम्यक् संयुजानां सर्वज्ञता॥ येषि केचित् सुभुतेऽध्वनित
तामेव प्रज्ञा पारमिता मागम्यानुत्तरां सम्यक् संयुजानां सर्वज्ञता॥ येषि केचित् सुभुते भविष्यं त्वनाग
स्यते॥ तेषि सर्वे एतामेव प्रज्ञा पारमिता मागम्यानुत्तरां सम्यक् संबोधि मभि संभोतयंते॥ येषि ते
संयुजा दशदिशि लोकोतिष्ठंति प्रियं ते यापयंति॥ वहुज न हि नाय वहुज न सुखाय लोका न कपा
म्यामुपादाया नुत्तरायां सम्यक् संबोधि मभि संयुजा तेषि सर्वे एतामेव प्रज्ञा पारमिता मागम्यानुत्तर
संयुजः॥ एतामेव प्रज्ञा पारमिता मागम्यानुत्तरां सम्यक् संबोधि मभि संयुजः॥ एवमपि यं सु
कस्य संदर्शयित्री॥ १॥ अथ खत्वा युष्मानु सुभुतिर्भगवंत मेतदवोचत्॥ यद्भगवानेव साह॥ प्र
॥ कथं भगवन् प्रज्ञा पारमिता तत्ता गतो नाम हतां सम्यक् संयुजानां सम्यक् लोकस्य संदर्शयती
कै भगवाना युष्मांतं सुभुति मेतदवोचत्॥ न लुप्येते न प्रलुप्यन्ते इति सुभुते पंचस्कंधा लोक

इति तत्तागतानां प्रज्ञा पारमिताया दर्शिताः ॥ तत्कस्य हेतो न खलु ह्यंते न प्रलुप्तं त इति दर्शिता स्वभा
॥ एवं भियं सुभुते प्रज्ञा पारमिता तत्तागता महंतां सम्यक् संवृज्ज्ञानां मस्य लोकस्य संदर्शयंति ॥ न
वा धर्म धातु बाल ह्यंते वा प्रलुप्तं ते वा ॥ एवं भियं सुभुते प्रज्ञा पारमिता तत्तागता महंतां सम्यक् सं
मिता मागम्या मप्रमेयाः सत्त्वा अ संख्येयाः सत्त्वा इति यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथं च सुभुते तत्तागता इमां प्र
प्रमेयाः सत्त्वा अ संख्येयाः सत्त्वा इति तत्तागता यथा भुतं प्रजानाति ॥ एवं हि सुभुते तत्तागता इमां प्र
॥ या न्यपि तानि सुभुते प्रमेया नाम संख्येयानां चित्र चरितानि ता न्यपि सुभुते तत्तागताः सत्त्वा स
या गता म संख्येयानां मप्रमेयानां संख्येयानि चिंत चरितानि यथा भुतं प्रजानाति ॥ एवं हि सुभुते प्र
पुनरप्यं सुभुते तत्तागता इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेया गता म संख्येयानां सत्त्वां सशिकानि चि
प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयानां म संख्येयानां सशिकानि चित्रा नी यथा भुतं प्रजानाति ॥ अ
मां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेया गता म संख्येयानां सशिकानि चित्रा न्यथा भुतं प्रजानाति ॥
सिक्ता निचित्रा निविशिक्ता निचित्रा नी त्रियथा भुतं प्रजानाति ॥ कथं च सुभुते तत्तागता इमां प्र
त्रियथा भुतं प्रजानाति ॥ धर्म तातः सुभुते तानि चित्तानि विशिक्ता नि अत शरानि हितानि चित्त

तदिति दर्शिता स्वभावा हि सुभुते पंचकंधा अस्वभावात् ॥ न च सुभुते अस्वभावात् लुप्तते वा प्रलुप्तते वा
सं दर्शयति ॥ न च सुभुते अनिमित्तं वा अप्रतिहितं वा अनभिसेकारो वा अनुत्पादो वा अभावो
महतां सम्यक् संतुष्टानां मस्य लोकस्य सं दर्शयति ॥ २ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापा
ते तथागत इमां प्रज्ञापरमिता मागम्या प्रमेयाः सत्त्वा इति यथा भुतं प्रजानाति सत्त्वा मद्रा वतया सुभुते
सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमिता मागम्या प्रमेयाः सत्त्वा असेखयाः सत्त्वा इति यथा भुतं प्रजानाति
तथागतः सत्त्वा मद्रा वतये वप्रजानाति ॥ एवं खलु सुभुते प्रज्ञापरमिता मागम्या तथागतोऽप्यमे
एवं हि सुभुते प्रज्ञापरमिता तथागतानां महतां सम्यक् संतुष्टानां मस्य लोकस्य सं दर्शयती ॥ ३ ॥
मां सशिकानि चित्रानि संशिक्षानि चित्रानीति यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथं च सुभुते तथागत इमा
प्रजानाति ॥ असंशय भयतः शयं वा शयतो वा यथा भुतं प्रजानाति ॥ एवं हि सुभुते तथागत इ
त प्रजानाति ॥ ४ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमिता मागम्या प्रमेयानां सत्त्वानां वि
तथागत इमां प्रज्ञापरमिता मागम्या प्रमेयानां सत्त्वानां विशिष्टानि चित्रानि विशिष्टानि चित्रानि
निहितानि चित्रानि अक्षीणान्यविशीणान्यविशिष्टानि चित्रानीति यथा भुतं प्रजानाति ॥ ए

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ७५ ॥

वंहिसुभुतेतथागतइमांप्रज्ञापायमितामागम्याप्रमेयाणांसत्वानांविश्वानिचिंतानिचिन्तानि
पायमितामागम्याप्रमेयाणांसंख्ययाणांसत्वानामप्रमेयाभ्यानिचिन्तयन्प्रमेयाणिचिन्ता
म्याप्रमेयाणांसंख्ययाणांसत्वानामप्रमेयाणिचिन्ताप्रमेयाभ्यानिचिन्तानीति यथाभुतं
इमस्थितताश्रयमप्रमेयमक्षयं ॥ यतैवं यथाभुतंप्रज्ञानात्काशाप्रमेयाक्षयतयाचित्रप्रमे
संख्ययाणांसत्वानामप्रमेयाभ्यानिचिन्ताप्रमेयाभ्यानिचिन्तानीति यथाभुतंप्रज्ञानमि ॥
तथागतइमांप्रज्ञापायमितामागम्याप्रमेयाणांसत्वांसंक्लिष्टानिचिन्तानिसंक्लिष्टानिचिन्तानि
प्रमेयाणांसत्वांसंक्लिष्टानिचिन्तानिसंक्लिष्टानिचिन्तानीति यथाभुतंप्रज्ञानमि ॥ असंक्ले
प्रज्ञापायमितामागम्याप्रमेयाणांसत्वानांसंक्लिष्टानिचिन्तानिसंक्लिष्टानिचिन्तानिति यथा
याणांसत्वांसंक्लिष्टानिचिन्तानिसंक्लिष्टानिचिन्तानीति यथाभुतंप्रज्ञानमि ॥ कथंचसुभुतेत
नियथाभुतंप्रज्ञानमि ॥ इति प्रभासराणिसुभुतेतानिचिन्तानि ॥ एवंहिसुभुतेतथागतइम
नियथाभुतंप्रज्ञानमि ॥ ८ ॥ पुनरपरंसुभुतेतथागतइमांप्रज्ञापायमितामागम्याप्रमेयाणांस
गतइमांप्रज्ञापायमितामागम्याप्रमेयाणांसत्वांसंक्लिष्टानिचिन्तानिसंक्लिष्टानिचिन्तानीति य

नितानि विचित्रानि चित्रानि नितियथा भुतं प्रजानाति ॥ ५ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रजा
 प्रमेयाणि चित्रानि नितियथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथागत इमां प्रजा पारमिता माग
 नितियथा भुतं प्रजानाति ॥ तस्य सुभुते तथागत स्याधिष्ठितं भवति तच्चित्रमनिरोधमनुत्प
 भयतया चित्रप्रमेया शयतेति ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमां प्रजा पारमिता माग स्या प्रमेयाणां
 तं प्रजानाति ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रजा पारमिता माग स्या प्रमेया पुनरप्यं सुभुते त
 क्लृष्टानि चित्रानि नितियथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथागत इमां प्रजा पारमिता माग स्या
 नानाति ॥ असंक्लेश संक्लिष्टानि सुभुते तानि चित्रानि संक्लेशानि ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमां
 चित्रानि नितियथा भुतं प्रजानाति ॥ ७ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रजा पारमिता माग स्या प्रमे
 कथंच सुभुते तथागत इमां प्रजा पारमिता माग स्या प्रमेयाणां सत्त्वानाम संक्लिष्टानि चित्रानि
 भुते तथागत इमां प्रजा पारमिता माग स्या प्रमेयाणां सत्त्वानाम संक्लिष्टानि चित्रानि नितियथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथा
 निचित्रानि नितियथा भुतं प्रजानाति ॥ अनाद्यलीनानि चित्रानि ॥ एवं हि सुभुते तथागत इ

॥ ७५ ॥

मापज्ञापरमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां लीनानि चित्रानि लीनानि चित्रा नीति यथा भुतं प्रजाना
गृहीतानि चित्रा नीति यथा भु प्रजानाती ॥ कथंच सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमितां मागम्याप्रमे
तेतानि चित्रानि न गृहीतव्यानि ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमितां मागम्याप्रमेयाणां
तथागत इमां प्रज्ञापरमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां मनाश्रवाणि चित्रानि यथा भुतं प्रजाना
श्रवानि चित्रानि यथा भुतं प्रजानाति ॥ ११ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमितां माग
प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां मनाश्रवाणि चित्र
वं हि सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां मनाश्रवाणि चित्रान्यनाश्रवाणि
रमितां मागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां सगगानि चित्रानि सगगानि चित्रा नीति यथा भुतं प्रजानाति ॥
तं प्रजानाति ॥ १३ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां
भुते तथागत इमां प्रज्ञापरमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां वीतरागानि चित्रानि वितरागानि चि
ना ॥ या वीतरागस्य चित्रस्य यथा भुतं प्रजानाति ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमितां
कथंच सुभुते तथागत इमां प्रज्ञापरमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां सदेवानि चित्रानि यथा

यथाभुतं प्रजानाति ॥ २ ॥ पुनरप्यसुभुते तथागत इमां प्रज्ञाया एमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां प्र
रमितां मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां प्रगृहीतानि चित्रा नीतियथाभुतं प्रजानाती ॥ अग्राह्याणि सुभु
तागम्या प्रमेयाणां प्रगृहीतानि चित्रा नीतियथाभुतं प्रजानाति ॥ १० ॥ पुनरप्यसुभुते त
यथाभुतं प्रजानाति ॥ कथंचसुभुते तथागत इमां प्रज्ञाया एमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां प्र
प्रज्ञाया एमितां मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां मनाश्रवाणि चित्रा न्यनाश्रवाणि चित्रा नीतियथाभुतं
मनाश्रवाणि चित्रा नीतियथाभुतं प्रजानाति ॥ अभावगतिकानि सुतेतानि चित्रा निभोगानि ॥ य
चित्ता न्यनाश्रवाणि चित्रा नीतियथाभुतं प्रजानाति ॥ १२ ॥ पुनरप्यसुभुते तथागत इमां प्रज्ञाया
यथाभुतं प्रजानाति ॥ या सुभुते चिन्तस्य सारागतानां चिन्तस्य यथाभुतं ता ॥ यानि चित्रा न्यथाभु
मेयाणां सत्त्वानां वीतरागाणि चित्रा निवीतरागाणि चित्रा न्यथाभुतं प्रजानाति ॥ कथंचसु
निवीतरागाणि चित्रा न्यथाभुतं प्रजानाति ॥ य सुभुते चिन्ता स्य विगमो न सा चिन्तस्य साराग
इमां प्रज्ञाया एमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां स दोषानि चित्रा निनियथाभुतं प्रजानाति ॥
निचित्रा निनियथाभुतं प्रजानाति ॥ या सुभुते चिन्तस्य स दोषानां सा चिन्तस्य यथाभुतं प्रजा

॥ प्रज्ञा ॥
॥ ७६ ॥

नाति ॥ याचित्रस्य यथाभूततानसाचित्रस्य सरोषता ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता
प्रज्ञा नाति ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नां वीत दोषाणि
इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नां वीत दोषाणि चित्रानि वीत दोषाणि चित्रा नीति यथा
यचित्रस्य यथाभूततानसाचित्रस्य सरोषता ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्र
नाति ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नां समो हानि चित्रा न
प्रमेयाणां सत्त्वा नां समो हानि चित्रानि समो हानि चित्रा नीति यथाभूतं प्रज्ञा नाति ॥ या सुभुते चित्र
मो हता ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां समो हानि चित्रानि समो हानि
मिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाचित्र मोहानि चित्रानि वीत मोहानि चित्रानि नित्य यथाभूतं प्रज्ञा ना
मो निचित्रानि वीत मोहानि चित्रा नीति यथाभूतं प्रज्ञा नाति ॥ यः सुभुते चित्रस्य विगमो न साचित्र
वं हि सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नां वीत मोहानि चित्रानि वीत मो
मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नां सविपुलानि चित्रानि सविपुलानि चित्रा नीति यथाभूतं प्रज्ञा नाति ॥
सविपुलानि चित्रा नीति यथाभूतं प्रज्ञा नाति ॥ अमुं स्थानयोगानि सुभुते तानि चित्रानि ॥

॥ मां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रयाणां सत्त्वा नां स दोषाणि चित्रा नि स दोषाणि चित्रा नीति यथा भु तं
 नां वीत दोषाणि चित्रा नि वीत दोषाणि चित्रा नीति यथा भु तं प्रजा नाति ॥ कथं च सुभु ते त थागत
 ना चित्रा नीति यथा भु तं प्रजा नाति ॥ यः सुभु ते चित्र स्य विगमो न सा चित्र स्य स दोष ता या वीत दो
 षा र मिता मागम्या प्रमे याणां सत्त्वा नां वीत दोषाणि चित्रा नि वीत दोषाणि चित्रा नीति यथा भु तं प्रजा
 नां स मो हानि चित्रा नीति यथा भु तं प्रजा नाति ॥ कथं च सुभु ते त थागत इ मां प्रज्ञा पारमिता मागम्या
 न ॥ या सुभु ते चित्र स्य सं मो हान न सा चित्र स्य यथा भु तं ता ॥ या चित्र स्य यथा भु तं ता न सा चित्र स्य स
 न चित्रा नि स मो हानि चित्रा नि ति यथा भु तं प्रजा नाति ॥ पुन र्पु रं सुभु ते त थागत इ मां प्रज्ञा पार
 यथा भु तं प्रजा नाति ॥ कथं च सुभु ते त थागत इ मां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमे याणां सत्त्वा नां वीत
 स्य विगमो न सा चित्र स्य सं मा हता ॥ या वीत मो ह स्य चित्र स्य यथा भु तं ता न सा चित्र स्य सं मो ह ता ॥ रु
 नि चित्रा नि वीत मो हानि चित्रा नीति यथा भु तं प्रजा नाति ॥ ६ ॥ पुन र्पु रं सुभु ते त थागत इ मां प्रज्ञा
 भु तं प्रजा नाति ॥ कथं च सुभु ते त थागत इ मां प्रज्ञा पार मिता मागम्या प्रमे या नां विपु ला नि चित्रा
 नि चित्रा नि ॥ अमु थान प र्या यं ना नि ॥ रु वं हि सुभु ते त थागत इ मां प्रज्ञा पारमिता मागम्या

॥ ७ ६ ॥

प्रमेयाणां सत्त्वानामविपुलानि चित्ता न्यविपुलानि चित्तानि नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ ७ ॥ पुनरप्य
त्तानि विपुलानि चित्तानीति नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मा
ते तानि चित्तानि न विवर्द्धते तानि चित्तानि ॥ मविगच्छति तानि चित्तानि ॥ अविगमं त्वादेव चित्त
नि चित्ता म्यमरुतानि नित्या न्यमरुतानि चित्तानीति नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथा
रुतानि चित्तानि नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ अनागतिकानि सुभुते तानि चित्ता न्यगतिकानि च
मरुतानि चित्ता न्यमरुतानि चित्तानीति नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इम
त्तानि मरुतानि चित्तानीति नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता
था भुतं प्रजानाति ॥ समता समानि सुभुते तानि चित्तानि सभाव समानि ॥ एवं हि सुभुते तथा
त्तानि चित्तानि मरुतानि चित्तानीति नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ १० ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इम
नि चित्ता न्यप्रमाणानि चित्तानीति नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता
नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ अतिश्रुयं त्वात् सुभुते तानि चित्ता न्यप्रमाणानि ॥ एवं हि सुभुते त
णानि चित्ता न्यप्रमाणानि चित्तानीति नित्यथा भुतं प्रजानाति ॥ ११ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इम

॥ ७ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नां विपुलानि चि
प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नां विपुलानि चित्ता नीति यथा भुते प्रजानाति ॥ न हीयंते सुभु
विगमं त्वा देव चित्ता ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम महर्ष
कथं च सुभुते तथागत इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम महर्षतानि चित्ता न्य मह
न्यगतिकानि च पर्यपं नानि ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां स
भुते तथागत इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम महर्षतानि चित्ता निमहर्षतानि चि
इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम महर्षतानि चित्ता निमहर्षतानि चित्ता नीति य
वं हि सुभुते तथागत इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम हंगतानि चित्ता निमहर्ष
भुते तथागत इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम प्रमाणा नि चित्ता न्य प्रमाणा
ते इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम प्रमाणा नि चित्ता न्य प्रमाणा नि चित्ता नि
एवं हि सुभुते तथागत इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम प्रमाणा नि चित्ता प्रमा
सुभुते तथागत इमा प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नां सनि दर्शना नि चित्ता नि सनि द

॥ प्रज्ञा ॥
॥ ७७ ॥

शतानि चित्तानीति यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्र
निसुभुते तानि चित्तानि चित्तसमाधानि ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या
प्रजानाति ॥ १२ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानाम
ते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानामनिदर्शना निचिन्ता न्यनिचिन्तान
त्रय्याणां च क्षुषां सर्वेषां वाऽनवभासगतं ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्र
नाति ॥ १३ ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां प्रतिपात्त
तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां प्रतिपात्तानि चित्तानि सप्रतिपात्तानि चि
त्याचारं वना कशिकानि ॥ एवं हि सुभुते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा
प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां प्रतिपात्तानि चित्तानीति यथा भुतं प्रजानाति ॥ क
तानि चित्तानि चित्तान्यप्रतिपात्तानि चि यथा भुतं प्रजानाति ॥ अदय भुतानि सुभुते तानि चि
प्रमेयाणां सत्त्वानां प्रतिपात्तानि चित्तान्यप्रतिपात्तानि चित्तानिति यथा भुतं प्रजानाति ॥
नां सोत्तराणि चित्तानि मोक्षगति चित्तानिति यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथागत

रमितामागम्यापु मेयाणां सत्वा नां सनिदर्शनानिचित्रानीति यथाभुतं पुजानाति ॥ समदर्शना
पारमितामागम्यापु मेयाणां सत्वा नां सनिदर्शनानिचित्रानि सनिदर्शनानिचित्रानि यथाभुतं
मेया नां सत्वा नामनिदर्शनानीचित्रानि दर्शनानिचित्रानि यथाभुतं पुजानाति ॥ कथंच सुभु
वता न्यनिचित्रानीति यथाभुतं पुजानाति ॥ अलुसगात्वादर्थविविक्ततत्वा सुभुते अदृशंतच्चि
रमितामागम्यापु मेयाणां सत्वा नाम दर्शनानिचित्रानि दर्शनानिचित्रानीति यथाभुतं पुजा
सत्वा नां प्रतिष्ठातानिचित्रानि संप्रतिष्ठातानिचित्रानीति यथाभुतं पुजानाति ॥ कथंच सुभुतेन
संप्रतिष्ठातानिचित्रानि यथाभुतं पुजानाति ॥ असन्मकल्पितानि सुभुते तानिचिमिश्र
पु मेयाणां सत्वां प्रतिष्ठातानिचित्रानीति यथाभुतं पुजानाति ॥ १४ ॥ पुनरपरं तथागतइमां
नं पुजानाति ॥ कथंच सुभुते तथागतइमां पुजा पारमितामागम्यापु मेयाणां सत्वा नाम प्रतिष्ठा
सुभुते तानिचित्रानि ॥ अभुतं संभुतानि ॥ एवं हि सुभुते तथागतइमां पुजा पारमितामागम्या
नं पुजानाति ॥ १५ ॥ पुनरपरं सुभुते तथागतइमां पुजा पारमितामागम्यापु मेयाणां सत्वा
सुभुते तथागतइमां पुजा पारमितामागम्यापु मेयाणां सत्वा नां मोक्षशान्तिचित्रानि सोत्तरा

॥ ७७ ॥

निचित्रा नीतियथा भुत प्रजानाति ॥ या सुभुते सो त्ररस्य चित्तस्य यथा भुतं तानतत्रा
ता मागम्या पुमे या गां सत्वा नां सो त्रराणि चित्रा नि सो त्रा राणि चित्रा नीतियथा भुं प्रजानाति
गां सत्वा नां मनु त्रराणि चित्रा नीतियथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथा गत इ मां पुज
नीतियथा भुतं प्रजानाति ॥ अथपि हि सुभुते चित्र मनु प ल अंत तो निष्प पंचानितानि चित्र
नु त्ररराणि चित्रा न्य नु त्रराणि चित्रा नीतियथा भुतं प्रजानाति ॥ १७ ॥ पुनरप्यं सुभुतं
निचित्रा न्य समाहितानि चित्रा नीतियथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तथा गत इ मां पु
निचित्रा नीतियथा भुतं प्रजानाति ॥ असम समा नि हि सुभुते ता निचित्रा न्य समाहिता
मागम्या पुमे या गां सत्वा नां म समाहितानि चित्रा न्य समाहिता हिता निचित्रा नीतियथा
मागम्या पुमे या गां सत्वां समाहितानि चित्रा नि समाहितानि चित्रा नीतियथा भुतं प्रजाना
समाहितानि चित्रा नि समाहितानि चित्रा न्य यथा भुतं प्रजानाति ॥ सम समा नि हि सुभु
॥ एवं हि सुभुते तथा गत इ मां पुजा पार मिता मागम्या पुमे या नां सत्वा नां समाहितानि चित्र
ते तथा गत इ मां पुजा पार मिता मागम्या पुमे या गां सत्वा म विमुक्ता निचित्रा नि विमुक्ता

भुतं नानतत्रास्ति मन्यमानतां ॥ एवं हि सुभुते तत्तथागत इमां प्रज्ञा पारमि प्रज्ञा पारमि
यथा भुं प्रजानाति ॥ १६ ॥ पुनरपरं सुभुते तत्तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेया
तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम नुत्राणि चित्रा न्य नुत्राणि चित्रा
पंचानितानि चित्रानि ॥ एवं हि सुभुते तत्तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां स
॥ पुनरपरं सुभुते तत्तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम समाहिता
ते तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम समाहितानि चित्रा न्य समाहिता
चित्रा न्य समाहितान्येव समाहितानि चित्रानि ॥ एवं हि सुभुते तत्तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता
चित्रा नीति यथा भुतं प्रजानाति ॥ १८ ॥ पुनरपरं सुभुते तत्तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता
यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तत्तथागत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वा नाम
समानि हि सुभुते तानि चित्रानि समवहितानि एवं समाहितानि चित्रा न्य काश समानि
माहितानि चित्रानि समाहितानि चित्रानि यथा भुतं प्रजानाति ॥ १९ ॥ पुनरपरं सुभु
चित्रानि विमुक्तानि चित्रानि यथा भुतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभुते तत्तथागत इमां प्रज्ञा पार

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ७८ ॥

मितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानामविमुक्तानि चित्रान्यविमुक्तानि चित्रानियथाभुतं प्रज
सुभुतेतथागतइमां प्रज्ञा पारमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानामविमुक्तानि चित्रान्य
तेतथागतइमां प्रज्ञा पारमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानामविमुक्तानि चित्रानि विमुक्तानि
मितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां विमुक्तानि चित्रानि विमुक्तानि चित्रानीति यथाभुतं प्रज
तपंतामुपलब्धसमन्वाचित्रम् ॥ एवंहिसुभुतेतथागतइमां प्रज्ञा पारमितामागम्य
प्रजानाति ॥ २१ ॥ पुनरपरं सुभुतेतथागतइमां प्रज्ञा पारमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्व
इमां प्रज्ञा पारमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानामदृशानि चित्रानीति यथाभुतं प्रजानाति
॥ ग्राह्यं प्रज्ञा चक्षुषादियेन चक्षुषा कृतः पुनर्माम् चक्षुषा सर्वेषां मेनवभासगतत्वात् एव
निचित्रान्यदृशानि चित्रानीति यथाभुतं प्रजानाति ॥ एवंहिसुभुते प्रज्ञा पारमिता
॥ २२ ॥ पुनरपरं सुभुतेतथागतइमां प्रज्ञा पारमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्वानां
प्रजानाति ॥ कथंच सुभुतेतथागतइमां प्रज्ञा पारमितामागम्याप्रमेयाणां सत्त्व
यथाभुतं प्रजानाति ॥ सर्वाणि तानि सुभुतेरुपनिः श्रितानि त्वममाना नुपयंत

नियथा भूतं प्रजानाति ॥ स्वभावविमुक्तानि हि सुभूते तानि चित्रा न्यस्य भावानि ॥ एवं हि
मुक्तानि चित्रा न्यविमुक्तानि चित्रा नीति यथा भूतं प्रजानाति ॥ २० ॥ पुनरप्यसुभू
तानि विमुक्तानि चित्रा नीति यथा भूतं प्रजानाति ॥ कथंच सुभूते तथा गत इमां प्रज्ञा पार
मिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां विमुक्तानि चित्रा निविमुक्तानि चित्रा नीति यथा भूतं
प्रजानाति ॥ चित्र हि सुभूते तथा गतेन नातीतमुपलब्धं तानागतं न पुनरु
त्तरमिना मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां विमुक्तानि चित्रा निविमुक्तानि चित्रा नीति यथा भूतं
प्रजानाति ॥ कथंच सुभूते तथा गत
इथा भूतं प्रजानाति ॥ अस्मत्त्वान् सुभूते अदृश्यं तच्चिंत्यं भूतत्वा दविज्ञेयमपरिनिष्पत्ति
मासगतत्वात् एवं हि सुभूते तथा गत इमां प्रज्ञा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां सत्त्वानां मद्दृशा
प्रज्ञा पारमिता नाम तत्ता गतानां महतां सम्यक् संवृत्तानां मस्य लोकस्य सन्दर्शयंति
माणां मसंख्येयाणां मपरसत्त्वानां मपरपुंगवानां तान्मिजितनिमिजितानि यथा भूतं
प्रमेयाणां मसंख्येयाणां परसत्त्वानां परपुंगवानां तान्मिजितनिमिजितानि य
माना न्युपयंत इति यथा भूतं प्रजानाति ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्काराः सर्वाणि ता

॥ ७८ ॥

निमुमुते विज्ञाननिश्चिन्ना न्यग्रमा नां प्रयंत इति यथाभुतं पुजा नाति ॥ तमुमुते
ज्ञाननिभवति ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्काराः कथं तथा गतेन तान्मुनिं जितानि मि
परमरणादिति रूपमेतत् ॥ न भवति तथागतः परमरणादिति रूपमेतत् न भवति
नित न भवति ॥ तथागत परमरणादिति रूपगतमेतत् ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्काराः
तथागतः परमरणादिति विज्ञानगतमेतत् ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा भवति तथा
रणादिति विज्ञानगतमेतत् ॥ भवति न च न भवति च तथागतः परमरणादिति
मेतत् ॥ शास्त्र आत्मा च लोक श्वेदमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति रूपमेतत् ॥ अ
शास्त्र आत्मा च लोक श्वेदमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति रूपमेतत् ॥ अ
पगतमेतत् ॥ नैव शास्त्र आत्मा च लोक श्वेदमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति रूपमेतत् ॥ अ
श्वेदमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति विज्ञानगतमेतत् ॥ अशास्त्र आत्मा च लोक श्वे
आत्मा च लोक श्वेदमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति विज्ञानगतमेतत् ॥ नैव शास्त्र आ
तमेतत् ॥ अत्यंतवानात्मा च लोक श्वेदमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति रूपगतमे

गति ॥ तसुभुते कथं तथा गतेन तात्पर्यमिति जितनिमित्तजितानि रूपानि श्रितानि वि
निमित्तजितनिमित्तजितानि निमित्तजितानि विज्ञाननिमित्तजितानि भवन्ति तथा गतः
रूपमेतत्तन्भवति च न भवति च तथा गतः परं मरणादिति रूपगतमेतत् ॥ नैव भव
वदना संज्ञा संस्कारा भवन्ति तथा गतः परं मरणादिति विज्ञानमेतत् ॥ न भवन्ति त
त्ता गत भवन्ति तथा गतः परं मरणादिति विज्ञानमेतत् ॥ न भवन्ति तथा गतः परं म
परं मरणादिति विज्ञानमेतत् तन्नैव भवन्ति तथा गतः परं मरणादिति विज्ञानमेतत्
रूपमेतत् ॥ अशाश्वत आत्मा च लोकश्चेतमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति रूपगतमेतत्
रूपमेतत् ॥ शाश्वत आशाश्वत आत्मा च लोकश्चेदमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति रूप
तत्पहत्यदिति रूपगतमेतत् ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्काराः शाश्वत आत्मा च लोक
आत्मा च लोकश्चेतमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति विज्ञानमेतत् ॥ शाश्वत आशाश्वत
नैव शाश्वतो नाशाश्वत आत्मा च लोकश्चेतमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति विज्ञानमे
ति रूपगतमेतत् ॥ अनंतवानात्मा च लोकश्चेदमेव सत्त्वं मोहमन्यदिति रूप

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ७२ ॥

पगतमेतत्॥ अंतर्माश्च अनंतवांश्च आत्मा च लोकश्चेतमेव सत्यमोहमन्यदिति
हमन्यदितिविज्ञानगतमेतत्॥ अंतर्वांश्चानंतवांश्चात्मा च लोकश्चेदमेव सत्यं
हमन्यदितिरूपगतमेतत् अन्यौ जीवोऽन्यच्छरीरमिदमेव सत्यं मोहमन्यदिति
सत्यं मोहमन्यदितिविज्ञानगतमेतत् नैवांतर्वां नानांतर्वा नात्मा च लोकश्चेदमे
व सत्यं मोहमन्यदितिरूपगतमेतत्॥ अन्या जीवोऽन्यच्छरीरमिदमेव सत्यं म
लच्छरीरमिदमेव सत्यमोहमन्यदितिविज्ञानगतमेतत्॥ अन्यौ जीवोऽन्यच्छ
तथा गते नार्हता सम्यक् संबुद्धे नै मां प्रज्ञापारमितामागम्या पुमेयाणां म संख्यया
निविज्ञातानि भवंति एवं वेदना संज्ञा संस्कारास्तान्मिजितानि निमिजितानि विज्ञा
प्रज्ञापारमितामागम्या पुमेयाणां म संख्यया तां पदपुंगला नां ता न्युन्मिजि
इमां प्रज्ञापारमितामागम्या पुमेयाणां म संख्यया तां पदपुंगला नां ता न्युन्मिजिता
नि॥ कथंच सुभूते तथा तो रूपं जानाति॥ तथा सुभूते तथा गतो रूपं जानाति॥ य
स्काराः॥ इह सुभूते तथा गतो विज्ञानं जानाति कथंच सुभूते तथा गतो विज्ञानं ज

मोहमन्यदितिरूपगतमेतत् ॥ नेवांतवानांतवानात्माचलोकश्चेदमेवसत्यंमो
श्चेदमेवसत्यंमोहमन्यदितिविज्ञानगतमेतत् ॥ सजीवसखरीरमिदमेवसत्यंमो
हमन्यदितिरूपगतमेतत् ॥ एवंवेदनासंज्ञासंस्काराः सजीवसखरीरमिदमेव
चलोकश्चेदमेवसत्यंमोहमन्यदितिविज्ञानगतमेतत् ॥ सजीवसखरीरमिदमे
मिदमेवसत्यंमोहमन्यदितिरूपगतमेतत् ॥ एवंवेदनासंज्ञासंस्काराः सजीवि
जीवोऽन्यसखरीरमिदमेवसत्यंमोहमन्यदितिविज्ञानगतमेतत् ॥ एवंहिसुभुते
राणांमसंख्ययाणांपरसत्त्वानांपरपुंगलानांमुनिमिजितानिमिजितानिरूपयतिश्रिता
मेजितानिविज्ञाननिःश्रितानिविज्ञाननिभवेति ॥ पुनरपरं सुभुतेतथागतइमां
नांतामुनिमिजितानिनिमिजितानियथाभुतंप्रजानाति ॥ कथंचसुभुतेतथागत
मुनिमिजितानिनिमिजितानियथाभुतंप्रजानातिइहसुभुतेतथागतैरूपंजाना
जानाति ॥ यथातथताएवंहिसुभुतेतथागतैरूपंजानाति ॥ एवंवेदनासंज्ञासं
गतौविज्ञानंजानाति तथासुभुतेतथागतौविज्ञानंजानाति यथातथागता

॥ ७२ ॥

॥ एवं हि सुभुते तथा गतो विज्ञानं जानाति एवं हि सुभुते तथा गता इमां प्रज्ञा पारमिता मा
त्रिभिर्जितानि यथा भुतं प्रजानाति ॥ एवं हि सुभुते तथा गतं तथ तया च स्कंधं तथ त
ते स्कंधं तथ ता सैव लोकस्यापि तथ ता ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ उक्तं हेतु सुभुते तथा गतं
लोकं तथ ता ॥ या लोकं तथ ता सा सर्वधर्मं तथ ता ॥ या सर्वधर्मं तथ ता सा श्रोतव्य
फलं तथ ता ॥ या सकृदागामि फलं तथ ता ॥ सा अनागामि तथ ता ॥ या अनागामि
तथ ता ॥ या पुन्ये कुरुत तथ ता सा तथा गतं तथ ता इति हितं तथ ता च स्कंधं तथ ता च स
ऽने कभावाभावापगता अने कत्वा दनात्वा दक्षयत्वा दधिकारत्वा ददयत्वा दहे
संतुष्टा एवं हि सुभुते प्रज्ञा पारमिता तथा गता नाम हंतां सम्यक् संतुष्टानां सम्यक्
श्रियती एवं चास्य लोकस्य संदर्शनं भवति ॥ एवं हि सुभुते प्रज्ञा पारमिता तथा ग
ते तथा गतं तथ ता मभि संतुष्टा लोकस्य तथ ता जानाति ॥ अभितथ ता जानाति ॥
इत्युच्यते ॥ स्थविरः सुभुति राह ॥ गम्भीरा भवन्सु तथ ता ॥ अतो भगवंसु तथा गतो
न्यो ऽधि मोक्ष्यते ॥ अविनिवर्त्तनीया बोधिसत्त्वो महासत्त्वो ऽहं न्या परिपुर्णसं कल्प

पुत्रा पारमिता मागम्या प्रमेयाणां मसंख्यया नांपरसत्वा नांपरपुंगला नांता तुंजितानि
याचस्क धतथतया चउन्मिजितनिमिंजिततथतया चतथतां प्रज्ञापयति येवचमुभु
भुतेतथागतनपंचस्कं धासोक इति संज्ञाता इति तस्मात्तर्हि सुभुतेया स्कंधतथातासा
थतासा श्रोत आपतिफलतथता ॥ या श्रोत आपतिफलतथतासा सकृदागामि
॥ या अनागामितथता ॥ सा अर्हत्वफलतथतायार्हत्वफलतथा ॥ सा प्रत्येकवुद्ध
कंधतथताच सर्वधर्मतथताच सर्वार्यश्रावकप्रत्येकवुद्धतथताच एकैवैषातथता
वा ददयत्वाद देहीकारत्वात् ॥ एवंमेषा सुभुतेतथागतेन पुत्रा पारमिता मागम्याभि
वुद्धानां सम्यक् लोकस्य सदृशयित्री ॥ एवंहि सुभुतेतथागतस्य लोकस्य लोकसंद
पारमितातथागता नामर्हतां सम्यक् संवुद्धानां माता जननी जनयित्री ॥ एवंहि सुभु
मता जानाति ॥ एवंच सुभुतेतथागतस्य तथतासंभिसंवुद्धः संसथागतस्तथागते
भगवंसथागतो अतोवुद्धानां भगवता बोधिः प्रभा व्यते ॥ प्रकाश्यते कोत्र भगवंत
परिपुर्णसंकल्पादधि सम्यक्तावापुंगलसथाहि भगवंनिमानि स्थानानि पमंगभी

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ८० ॥

रागिणितथागतेनाभिसंयुज्याख्यातानि ॥ एवंमुक्तेभगवानासुष्मंतं सुमुक्तिमेत
नानितथागतेनाभिसंयुज्याख्यातानि ॥ तथाहि सुभुते अक्षयेषां तथागताया
लुशक्रे देवप्रमुखाः कामावचरा देवपुत्रा ब्रह्मकायिका तां च विंशति देवपुत्र
ये कांते तस्थुः एकां तस्थिताश्च ते कामावचरारूपावचराश्च देवपुत्रा भगवन्तमे
क्षणा निस्थाप्येते ॥ भगवानाह ॥ श्रुत्यमिति देवपुत्रा ब्रह्मक्षणा निस्थाप्येते ॥
प्येते अनभिसंस्कार इति अनुत्पाद इति ॥ अनिरोध इति ॥ असंलेश इति अ
देवपुत्रा ब्रह्मक्षणा निस्थाप्येते ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ अनिश्रितानि हि देवपुत्रा ए
स्थाप्येते ॥ नैतानि लक्षणा नितथागते नार्हन्ता सम्यक् संबुद्धे न स्थापितानि ॥
विज्ञानसंख्यातानि ॥ नैतानि लक्षणा नितथागते नार्हन्ता सम्यक् संबुद्धे न स्था
स्कारान् विज्ञानसंख्यातानि लक्षणा निरूपयन्निश्रितानि न वेद नानसंज्ञानसंस्कारान्
नि नैतानि लक्षणा नि स देवमानुषा सुरेण लोके न शक्नानि चालयितुम् ॥ तत्क
लक्षणा नि के नापि ह स्ते न स्थापितानि या देवपुत्रा एव वदेदिदमाकांशं के नापि

मंतं सुभुक्तिमेतद्वोचत् ॥ एवंमेतत्सुभुक्ते एवंमेतत् ॥ परमगंभीराणीमानिस्था
 णां तथा गतायां तथा गतेनाभि संतुष्टा अभि संतुष्टा क्षमा ५ क्षयै वाख्याता ॥ अथ
 शक्ति देवपुत्रसहस्राणि येन भगवांस्तेनोपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसाभिवं
 पुत्राभगवन्तमेदत्तवोचत् ॥ गभीराभगवन् धर्मः पुकाश्यते ॥ कथं भगवन् त्रल
 णानि स्थाप्यते ॥ अतिमित्रमिति अपुणिहितमिति देवपुत्रा अत्र तक्षणा निस्था
 संलेश इति अथ व्यवहृतमित्यभाव इति निर्वमिति धर्मधातुरिति वातथ तेति
 हि देवपुत्रा एतानि लक्षणाणि आकाशसदृशानि हि देवपुत्रा एतानि लक्षणाणि
 न स्थापितानि ॥ नैतानि लक्षणा निरूप संख्यातानि न वेदना संज्ञान संस्कारान्
 क संतुष्टेन स्थापितानि ॥ नैतानि लक्षणा निरूप संख्यातानि न वेदना संज्ञा सं
 ज्ञान संस्कारान विज्ञान निमित्तानि नैतानि लक्षणा नि देवैर्वर्मरूपे वा स्थापिता
 यन्तु म ॥ तत्कस्य हेतोः स देवमानुषा सुरोपि हिलोक एतत्तक्षणा एव नाप्युक्तानि
 ताकोशैकैनापि स्थापितमिति अनुसंदेवपुत्राः सम्यग्बदन्वदेत् ॥ एवमुक्ते का

मावचारा रूपावचाराश्च देवपुत्रा भगवन्तमेतदबोचत ॥ न भगवांता काशं केनचित्
केनचित् स्थापितं ॥ अथ खलु भगवांसां कामावचारा रूपावचाराश्च देवपुत्रा ता
तथैव तानि लक्षणा निस्थितानि तत्कस्य हेतोर्यथैतानि हि स्थितानि तथा भूतानि त
इत्युच्यते ॥ अथ खलु पुष्पां सुभुति भगवन्तमेतदबोचत ॥ गंभीरानि भगवन्नि
नय इत्युक्ता पारमिता अ संगता नाय पुक्ता पारमिता तथा गता ना गोचरः ॥ एव
ता तथा गता नां महतां सम्यक् संवृज्ज्ञानां सम्यक् लोकस्य संदर्शयति ॥ यथा च सुभुते
त्यविहरंति ॥ तथैवैते धर्माः सदा स्थिताः ॥ अस्थानतस्तथा च तैरभि संवृज्ज्ञान
नयंति पुजयंति अर्चयंति पचायंति ॥ पुक्ता पारमिता एतैषां सुभुते धर्माणां धर्मते
यंति ॥ तथैवैते धर्माः सदा स्थिताः ॥ अस्थानतस्तथा गतैरभि संवृज्ज्ञानतस्तै
यंति पचोपयंति ॥ पुक्ता पारमिता एतैषां सुभुते धर्माणां धर्मतेति ॥ तथा गता अहं
ति पुजयंति अर्चयंति ॥ अपचायंति ॥ तत्कस्य हेतोरतो हि सुभुते पुक्ता पारमिता त
ति कृतज्ञाः कृतवेदिनश्च तथा गता अहंतः सम्यक् संवृज्ज्ञानय भुवतु सुभुते सम्य

काशं केनचित्स्थापितं ॥ तत्कथ्यते तोः ॥ असंस्कृतत्वात् भगवंता काशस्य ता काशं
श्रदेवपुत्रा नामंत्रयंते स्म ॥ एवमेतदेवपुत्रा उत्यादादात्तथागता नामनुपादादा
तथाभुतानित्तथागतैनाभिसंनुज्जाख्यातानितस्मादेवपुत्रास्तथागतः तथागत
तानि भगवंनिमानित्तक्षणा नित्तथागतैनाभिसंनुज्जा नित्तथागता नां चासंगता
गोचरः ॥ एवेमुक्ते भगवाना युष्मन्तं सुभुतिमेतदवोचत् ॥ एवं हि सुभुते पुत्रा पार
पथा च सुभुते तथागता महंतः सम्यक् संनुज्जा इमं धर्मं पुत्रा पारमिता सुपनिश्चि
रभिसंनुज्जा अतस्ते धर्ममेवोपनिश्चित्य विहरंति धर्मं सत्कुर्वन्ति गुरुकुर्वन्ति मा
ने धर्माणां धर्मतेति ॥ तथागता अहंत सम्यक् संनुज्जा पुत्रा पारमिता सत्कुर्वन्ति मान
ज्जा अतस्ते धर्ममेवापरिश्चित्य विहरंति धर्मं सत्कुर्वन्ति मानयंति पुजयंति अर्च
तथागता अहंतः सम्यक् संनुज्जाः पुत्रा पारमिता सत्कुर्वन्ति गुरुकुर्वन्ति ॥ मानयं
पुत्रा पारमिता तस्तथागताना महंतां सम्यक् संनुज्जा नां सर्वज्ञतायाः प्रभावना भव
बलु सुभुते सम्यग्वदं तो वदेयुः ॥ कृतज्ञः ॥ कृतवेदिति ॥ तत्र तथागतं हिते सम्यग्

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ८१ ॥

दंतो वदंति ॥ कृतज्ञः कृतवदिति यत्त्वत्सुभुते तथागतोऽहं सम्यक् संबुद्धो येन येन
इति ॥ तथागतस्तदेव यानं गामेव प्रतिपदमनुगच्छीते ॥ अनुपरिपाशयति ॥ तथै
वेदिता इष्टव्या ॥ पुनरप्यं सुभुते तथागतेन सर्वधर्मा अकृता अकृता इत्यभि संबु
द्धि संबुद्धा इयमपि सुभुते तथागतस्य कृतज्ञता कृतवेदिता इष्टव्या ॥ प्रज्ञा पारमि
तेषु ज्ञाने प्रवृत्ते अनेनोपि सुभुते पर्यायेण प्रज्ञा पारमिताता महतां सम्यक् संबु
त्तदवोचत ॥ यदा भगवन् सर्वधर्मा अंगानां का अपश्यकास्तथागतं भगवन् प्रज्ञा
ति ॥ एवं मुक्ते भगवाना मुष्मन्त सुभुति मे तदवोचत ॥ साधु साधु सुभुते यत्त्वत्तथा
ति रेवमाह ॥ सर्वधर्मा गुणानां का अपश्यका यइति ॥ एवमेतत्सुभुते एवमेतत्तत् ॥
अपश्यकाः सर्वधर्मा हि सुभुते ॥ आसर्वधर्मा हि सुभुते अनिश्रिता ॥ एवं हि सु
ज्ञा पारमिताता गम्या तथागतैरभि संबुद्धाः ॥ एवमपि सुभुते प्रज्ञा पारमिताता
दृष्टत्वा देव वेदनायाः संज्ञायाः संस्काराणां विज्ञानादृष्टत्वा न दर्शयती ॥ एवं हि
कस्य संदर्शयंति ॥ सुभुतिराह ॥ कथं भगवन् रूपं दृष्ट्वा दृष्टत्वा भवति ॥ कथं

कसंबुद्धो येन येन पानेनागतो यथा यथा प्रतिपद्यते अनुत्तरं सम्यक् संबोधिं ममि संव
रपाक्षयति ॥ तथैव कृतज्ञेया कृतवेदितव्या ॥ इयं सुभुते तथागतस्य कृतज्ञता कृत
कृता इत्यभि संबुद्धा अविकृता इत्यभि संबुद्धा अनभि संस्कृता अनभि संस्कृता इत्य
मा ॥ प्रज्ञापारमितां ह्यागम्य सुभुते तथागता मर्हंतः सम्यक् संबुद्धस्य ॥ एवं सर्वध
र्मां सम्यक् संबुद्धानां मलोकस्य संदर्शयन्ति ॥ एवमुक्ते आशुष्यां सुभुतिर्भगवंतमे
व भगवन् प्रज्ञापारमितां तथागतानां मर्हतां सम्यक् संबुद्धानां मलोकस्य संदर्शय
न् सुभुते यत्नं तथागतमर्हंतं सम्यक् संबुद्धमेतमर्थं परित्यज्य श्री कर्तव्यमन्यमे ॥ यत्सुभु
भुते एवमेतत् ॥ सर्वधर्माश्च जानका अपश्यका इति ॥ कथंचन सुभुतेश्च जानका
श्रेता ॥ एवं हि सुभुते सर्वधर्माश्च जानका अपश्यका एवंमेतत् सुभुते सर्वधर्मापि
प्रज्ञापारमितां तथागतानां मर्हतां सम्यक् संबुद्धानां मलोकस्य संदर्शयन्ती ॥ रूपस्या
यिती ॥ एवं हि सुभुते प्रज्ञापारमितां तथागतानां मर्हतां सम्यक् संबुद्धानां मलोक
भवति ॥ कथंचन जायाः संज्ञायाः संस्काराणां कथं भगवं विज्ञानस्या दृष्टता भवति

॥ भगवानाह ॥ यदि सुभुते न रूपारं वनं विज्ञानमुत्पद्यते ॥ एवं रूपस्यादृष्टता भवति
ते ॥ एवं विज्ञानस्यादृष्टता भवति ॥ यश्च सुभुते रूपस्यादृष्टता ॥ या च वेदनायाः सं
ति ॥ एवं हि सुभुते प्रज्ञापारमिता तथागतानामर्हता सम्यक् संवृजानामस्य लोकस्य सं
२ इति लोकश्च यति १० एवं ज्ञापयति ११ एवं लोकसंदर्शयति १२ इति लोकेऽचिंत्यः
मुच्यमानं लोकं संदर्शयति ॥ १३ ॥ ॥ आर्याष्टसहस्रिकायां प्रज्ञापारमिता
भुतिभगवन्तमेतदवोचत् ॥ गंभीरा भगवन् प्रज्ञापारमितामहाकृत्यं न वतयं भगवन् प्रज्ञापार
संख्यया कृत्यं ४ असमकृत्यं न वतयं भगवां प्रज्ञापारमिता प्रमुपस्थिता ॥ भगवानाह
॥ अचित्कृत्यं नाप्रम्ययकृत्यं नासंख्ययकृत्यं ॥ असमसमकृत्यं न यं सुभुते
पारमिता प्रमुपस्थिता अचित् हि सुभुते तथागतत्वं बुद्धत्वं स्वयं भुत्वं सर्वज्ञत्वं चिंतयितुं वा
कंचिन्नेन चिंतयितुं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ न हितुं वाचेतना वाचेतसि को वाऽत्र धर्मः प्र
शक्य सुभुते तथागतत्वं बुद्धत्वं स्वयं भुत्वं सर्वज्ञत्वं चिंतयितुं वा नु लयितुं वा नु लयितुं वा
भुते अप्रमेयकृत्यं न यं प्रज्ञापारमिता प्रमुपस्थिता ॥ अप्रमेयं हि सुभुते तथागतत्वं

दृष्टताभवति॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा यदि सुभुति विज्ञाना रं वतां विज्ञानमुत्पन्न
व वेदनायाः संज्ञायाः संस्काराणां याच सुभुते विज्ञानस्या दृष्टतामेव लोकस्य दृष्टताभव
नामस्य लोकस्य संदर्शयंति कथंच सुभुते प्रज्ञा पारमिता लोकसं दर्शयति इति लोकः ॥ ११ ॥
लोकैः चिंत्यः १३ इति लोकशान्त १४ इति लोको विधिका १५ इति लोकविश्रुद्धा लोक
प्रज्ञा पारमितायां लोकसं दर्शन परिवर्त्तना मघादशः॥ १२ ॥ अथ खल्वसुखात्सु
भगवं प्रज्ञा पारमिता प्रत्युपस्थिता अचिंत्यकार १ अनुत्पत्तं न २ अप्रमेयकृत्य ३ अ
ता॥ भगवानाह॥ एवं मेत सुभुते मेत महाकृत्यं नयं सुभु प्रज्ञा पारमिता प्रत्युपस्थिता
कृत्यं नयं सुभुते प्रज्ञा पारमिता प्रत्युपस्थिता॥ कथंच सुभुते चिंत्यकृत्यं नयं प्रज्ञाः
सर्वज्ञत्वं मेवं हि सुभुते अचिंत्यकृत्यं नयं प्रज्ञा पारमिता प्रत्युपस्थिता॥ न हि दंश
वाः त्रधर्मः प्रवर्त्तते॥ कथंच सुभुते तुल्यकृत्यं नयं प्रज्ञा पारमिता प्रत्युपस्थिता न
वार्तुलपितुं वा एवं हि सुभुते तुल्यकृत्यं नयं प्रज्ञा पारमिता प्रत्युपस्थिता कथंच सु
भुते तथा गतत्वं बुद्धत्वं स्वयंभुत्वं सर्वज्ञत्वं मेवं हि सुभुते प्रज्ञा पारमिता प्रत्युपस्थिता

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ८२ ॥

कथंचसुभुतेऽसंख्ययकृत्यनेयंप्रज्ञापरमितापुपस्थितां असंख्ययहि सुभुते तथा
पुपस्थिता नास्ति सुभुते तथा गतस्या हतः सम्पक संतु ऊ स्य स्य यं भुवः सर्वज्ञस्य समः
नास्थ विर सुभुतिराह ॥ किंपुन भगवंस्तथा गतत्वं मयं चिंत्य समतुल्य मे प्रमेयं मसंख्य
मे प्रमेय मसंख्यय मसम समं उता हो रूपमप्यचिंत्य मतुल्य मप्रमेय मसंख्ययं वेद न
ख्यय मसम समं ॥ उता हो र्मधर्मा अप्यचिंत्या अनुत्वा अप्रमेया असंख्यया असम समाः ॥
ते अचिंत्य मतुल्य मप्रमेय मसंख्यय मसम मेव वेदनापि संज्ञापि संस्कारा अपि विज्ञानमपि
ते अचिंत्या अनुत्वा अप्रमेया असंख्येया असम समाः ॥ तत्कस्य हेतो रूपस्य हि सुभुते
दनायाः संज्ञायाः संस्काराणां विज्ञानस्या हि सुभुते या धर्मज्ञानतत्र चिंतनचेतनानं
तत्र चेतनानं चेतसि का धर्मानि तुल्यतां ॥ एवं हि सुभुते रूपमप्यचिंत्य मतुल्य मेवं वे
र्मा अप्यचिंत्या अनुत्वाः रूपमपि सुभुते अप्रमेय मेवं वेदनापि संज्ञा अपि संस्कारा अपि
स्य हेतोः ॥ रूपस्य हि सुभुते प्रमानं न प्रज्ञायते ॥ एवं वेदनायाः संज्ञायाः संस्काराणां
तां न प्रज्ञायतेः केन कारणेन सुभुते रूपस्य प्रमाणां न प्रज्ञायते ॥ केन कारणेन वेद

सहि सुभु ते तथागतत्वं उक्तं स्वयं भु त्वं मे वं हि सुभु ते संख्य म कृत्य ते प्रज्ञा पार मिता प्र
 सर्वज्ञ स्य समः कृतः कृतः ए वं हि सुभु ते समसम कृत्य ते यं प्रज्ञा पार मिता प्रत्युपास्थि
 ते प्र मेयं म संख्य यं म समसं ॥ ए वं उक्तं मे व स्वयं भु त्वं मे व सर्वज्ञ त्वं मे व चिंत्य मे नु त्व
 म संख्य यं वे द नापि संज्ञापि संस्कारापि अपि विज्ञान मप्य चिंत्य मनु त्व म प्र मेयं म सम
 न अ सम समाः ॥ ए वं मुक्ते भगवाना यु षं तं सुभु ति मे न द वो चत् ॥ ए वं मे त रूप मपि सुभु
 अपि विज्ञान मपि सुभु ते अ चिंत्य मनु त्व म प्र मेय म संख्य य म समसं ए वं सर्व धर्म अपि सु
 रूप सहि सुभु ते या धर्म ता न त व चिंत नं चे त ना न चै त सि का धर्म नि नु ल न ता ॥ ए वं वे
 चं त न चै त ना नं चै त सि का धर्म नि नु ल न ता सर्व धर्मा णां हि सुभु ते या धर्म ता न त नु चिं
 त्य मनु त्व मे वं वे द नापि संज्ञापि संस्कारा अपि विज्ञान मप्य चिंत्य मनु त्व म वं सर्व ध
 म् अपि संस्कारा अपि विज्ञान मपि सुभु ते अ प्र मेयं सर्व धर्मा अपि सुभु ते अ प्र मेयाः ॥ त क
 याः संस्कारा णां विज्ञान सहि सुभु ते प्र मा णं न प्र ज्ञा य ते सर्व धर्मा णा मपि हि सुभु ते प्र मा
 न का रणे न वे द नाया संज्ञा या संस्कारा णां के न का रणे न सुभु ते विज्ञान स्य प्र मा णं न

॥ ८२ ॥

प्रज्ञायते केन कारणेन सुभुते सर्वधर्माणां मपि प्रमाणां न प्रज्ञायते ॥ रूपस्य हि सुभुते प्रमा
ज्ञानस्य प्रमाणां न विद्यते ॥ केन कारणेन सुभुते सर्वधर्माणां मपि प्रमाणां विद्यते ॥ अथ प्रमा
स्कारां विज्ञानमपि सुभुते असंख्येयं सर्वधर्मा अपि सुभुते असंख्यया गता नासमन्ति कांतत्वात्
असमसममेव सर्वधर्मा अपि सुभुते असमेसमा आकाशसमत्वात् सुभुते सर्वधर्मा
तवाचेतनां वाचेतसि का वाधमः ॥ सुभुतिराह ॥ नो हि दंभगवन् ॥ भगवो नाह ॥ एवं मे
संख्यया असमसमा ॥ इमे ते सुभुते तथागतधर्मा अनेनापि सुभुते पययिता सर्वध
सुभुते तथागतः धर्मा अचिन्ता अचिंतो परमत्वादं तु त्याज्यता समन्ति कांतत्वात् अचिन्ता अनुत्या
या असमसमा इति सुभुते समसंख्या प्रमाणां परमत्वादप्रमेया असंख्येया असमसमा
ख्येया अप्रमेया एते धर्मा आकाशा तुल्यतया अनुत्या असमवाहिता वते मे धर्मा स्तस्मात्
र्माः ॥ आकाशा तुल्यतया अनुत्या एते धर्माः ॥ आकाशा प्रमेया यतया अप्रमेया एते
अचिन्ता एते धर्माः ॥ आकाशा धातुल्यतया अनुत्या एते धर्माः ॥ आकाशा प्रमेया अप्रमेया
यतया असंख्येया एते धर्मा आकाशा समतया असमसमा एते धर्मा ॥ अस्यां खलु पुन

पस्पहि सुभुते प्रमाणां न विप्रते ॥ एवं वेदनायाः संज्ञाया संस्काराणां केन कारणेन सुभुते वि
प्रते ॥ अथ मानत्वात् सुभुते सर्वधर्माणां रूपमपि सुभुते असंख्यमेवं वेदना संज्ञा सं
ज्ञा समति कांतत्वात् ॥ रूपमपि सुभुते असममेवं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानमपि सुभुते
सुभुते सर्वधर्माणां ॥ तत्किं मन्यसे सुभुते अपित्वत्वा काशसमो वातां वातुल्यं वाचि
गो वा नाह ॥ एवं मेव सुभुते अनेन पण्या येता सर्वधर्मा अप्यचिंत्या तुल्या अप्रमेया अ
ने पययिता सर्वधर्मा अप्यचिंत्या तुल्या अप्रमेया असंख्येया असमसमा ॥ एते च ते
अचिंत्या अनुत्वा इति इति सुभुते विज्ञानगतस्यैतद्वर्मस्याधि च चने एवं मप्रमेया असंख्ये
ख्येया असमसमा तथा गतधर्मा ॥ आकाशसमा संख्येया प्रमेयतया असमसमा असं
वते मेधर्मास्तस्मात् सुभुते अनुत्वा एते धर्मा उच्यते ॥ आकाशा चिंत्या तथा अचिंत्या एते ध
या अप्रमेया एते धर्माः ॥ आकाशा प्रमेयतया अप्रमेया एते धर्माः ॥ आकाशं चिंत्यतया
प्रमेया अप्रमेया एते धर्माः ॥ आकाशा प्रमेयतया अप्रमेया एते धर्मा आकाशा संख्य
असंख्येयत्वं पुनरचिंत्यताया मनुत्वाया मप्रमेयताया मसंख्येयताया मसमतायां

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ८३ ॥

भाष्यमाणां यां पंचांनां भिक्षुणीयतानां मनुष्यादायाश्च वैभ्यश्चिन्नानि विविक्तानि षेष्ठे श्रोत्र
का नां विगतमरं धर्मेषु वक्षुर्विगत्यो च बोधिमतैरनुत्पत्ति केषु धर्मेषु शांतिः प्रतिलक्ष
संबोधो येषां तदुपासिकाश्च ये विरजो विगतमरं धर्मेषु धर्मरक्षविश्रुद्धं तेषां भगवता
पुष्पां सुभुतिर्भगवंतमेतदबोचत गंभीरा भगवन् पुज्ञा पारमिता महाकृत्य न वन्नयं
मेतदबोचत् ॥ एवं मेतत् सुभुते एवं मेतत् ॥ गंभीरा सुभुते पुज्ञा पारमिता महाकृत्य
ज्ञा सदा समा युक्ता अत्र पुत्रैक उरु भूमिः ॥ अत्र सर्वे आ व क भूमिः समा युक्ता तत्र
व्यप्राप्तस्य यदि ता निराज कृत्या निचन मस्तु त्या निपानि च जन पद कृत्या नि सर्वा
कृता भार एवं सुभुते य के चित् उरु धर्मा वा पुत्र क उरु धर्मा वा सर्वे ते पुज्ञा पार मि
नयं पुज्ञा पारमिता पुत्रु पस्थिता ॥ रूपस्या परिग्राहया एवं वेदनाया संज्ञाया संस्कारा
यान भिनिवेशाय ॥ एवं सकृदागामि फलस्य अनागामि फलस्य आनागामि फलस्या
निवेशाय पुज्ञा पारमिता पुत्रु पस्थिता ॥ भगवानाह ॥ तत्किं मन्यसे सुभुते समनु पर
भगवन् नाहं भगवन् स्त धर्म समनुपश्यामि यस्यो परिगृहीया मभिनिवेशा युवा क

विक्रानिषेधे श्रोपासकशतानां विरजो विगतं धर्मेषु धर्मवधु विशुद्धं त्रिंशत्ता श्रोपासि
 शुशान्तिः प्रतिलिखः भुन ॥ ते च भगवंत इहैव भद्रकृत्या कृता अनुत्तरायां संस्पृक
 शुद्धं तेपि भगता व्याकृता सौम्यमप्यनुपादाय भवभ्याश्चिंतविमोक्षत ॥ ४ ॥ अथ स्वला
 हाकृत्य नवत्रयं भगवन् प्रज्ञापारमिता प्रत्युपास्थिता एवं मुक्ते भगवाना पुष्पंतं सुभुति
 रमिता महाकृत्य नवत्रयं सुभुते प्रज्ञापारमिता प्रत्युपास्थिता तत्कस्य हेतो अत्र हि सर्व
 मः समायुक्ता तत्रापि नाम सुभुते राज्ञश्च त्रियस्य मुर्धा भिविक्तस्य जनपदस्थानवी
 दकृत्या नि सर्वा शितानि अर्माभ्य समायुक्ता निभवति अस्यो मुकरो रात्र भद्रभवत्यय
 सर्वे ते प्रज्ञापारमिता समायुक्ताः तत्र कृत्यं करोति ॥ अनेन सुभुते पश्येन महाकृत्य
 संज्ञाया संस्काराणां विज्ञानस्य परिग्रहयन भिनिवेशाय शो अपापति फलस्य परिग्रह
 नागामि फलस्यार्हत्वं फलस्य परिग्रहयान भिनिवेशाय पुत्रक बोधेर परिग्रहयान
 सुभुते समनुपगतं त्वर्हयत्र परिग्रहं वा अभिनिवेशं वा कुर्याः ॥ सुभुतिराह ॥ नो हि दं
 भिनिवेशाय वा अहंत्वमिति भगवानाह ॥ एवं मेतत्सुभुते एवं मेतत् ॥ अहंमपि सुभु

॥२३॥

तेनथागतत्वंसमनुपश्यति॥ सोहंसुभुतेनथागतत्वंसमनुपश्यचपरिगृह्णामिनमि
राह॥ सर्वज्ञतापिभगवंनपगुहाअनभिनिवेशेतिशोभगंवनवयानसंप्रस्थिताअपि
समायस्यतोअपितुंखलुपुनभगवत्येवोधिसत्तामहामत्वाहेतुसंपेनाः॥ उचक्रता
ताश्रुत्वाअधिमोक्षंति॥ भगवानाह॥ एवंएतत्सुभुतेएवंमेतत्॥ अथखलुतेकामा
ताउद्देशाउरनुवाधापुर्वजिनकृताधिकागरीर्थात्रऽवरोपितकृतात्मनोमेभगव
चेद्भगवंस्त्रिसाहस्रमहामहस्वलोकधातौयसत्वासेसर्वभ्रजानुशारिभूमौकल्पंवाक
मपिक्षांतिरोचयेगवेषयेत्॥ चिंतयेतुनयेऽपरिक्षतोपरिव्यायमेवभगवंस्तेभ्यः
देवपुत्रानामंत्रयामासएदिदेवपुत्राःकश्चिदेवपुत्रोवाकृतउहितावाइमांपुत्रा
क्षित्वांनत्वंतेषांभ्रजानुशारिभूमौकल्पंवाकल्यावशेषम्वान्वरता॥ ४॥ अथ
॥ महापारमितेयंभगवन्मनुपुत्रापारमितात्तुक्ताभगवंतःपादौशिरसाभिवंश्रभ
कांताः॥ सऽविदुरंगत्वाकद्रात्कामावचराश्चदेवपुत्राःकामधातौप्रातिष्ठरूपाव
योपुत्रापारमितायामपरिवर्तोनामत्रयोदश॥ १३॥ ॥ अथखलुपुष्पांनुभुति

रिग क्रामिनमिति वेशान्स्मात्तर्हमुभुते सर्वज्ञता ज्येपरिग्रहश्च नमिति वेशा ॥ सुभुति
संप्रस्थिता अपरिपशकु वेशमुला बोधिसत्त्वा इति वेशश्च त्वाऽत्रमिषु मनुमिषु संज्ञा
नाः ॥ पुत्रकृताधिकारादीर्षात्रं वरोपितकुशलमुला भविष्यति ॥ तेऽमां प्रज्ञा पारमि
थ एव तु ते कामावचराश्च देवपुत्रा भगवंतमेतदवोचत्तं भीरा भगवन् प्रज्ञा पारमि
तमुला ते भगवन् बोधिसत्त्वा भवतियरां भीरा पुज्ञा पारमिता मधि मोक्षंति ॥ ३ ॥ स
भूमौ कल्पं वा कल्पविशेषं वा चरेयु र्यश्चेदं भगंभीरायां पुज्ञा पारमितायां एकदि वस
व भगवंस्तेभ्यः श्रेष्ठाः श्रेयात् ॥ ३ ॥ एवं मुक्ते भगवांस्तं कामावचरा रूपावचराश्च
हता वाऽमां प्रज्ञा पारमिताश्च ता यस्या वदस्य देवपुत्राः क्षिप्रतिरति वर्तां प्रतिको
रता ॥ ४ ॥ अथ खलु ते कामावचरा रूपावचराश्च देवपुत्रा भगवंतमेतदवोचत्
शिरसाभि वं प्रभगं वत्स्वी पुदक्षिणी कृत्य भगवताऽन्तिकं गमिष्याम इत्यारो व्यपु
तौ प्रातिष्ठ रूपावचराश्च देवपुत्रा वत्सलो के पुष्टं तति ॥ ॥ आर्याष्टसहस्रिका
त्वा पुष्पा न्मुभुति भगवंतं मेतदवोचत् ॥ यो भगवं बोधिसत्त्वो महासत्त्वः स्वरसत्तो ने

॥ उक्ता ॥
॥ ८४ ॥

वास्यां गंभीरायां प्रज्ञा पारमिताया मधिमुच्यते ॥ तावती ये ते न संती यते रावतिष्ठते न
समगवत्कुतश्चुत्वा कुतोपपन्नः ॥ भगवानाह ॥ यः सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वः सह
ष्यते तावस्थास्यते ॥ न धन्यामिष्यति न विचिन्सिष्यति न कांक्षिष्यति अभिनंदिष्यति
रमितां प्रज्ञा पारमिता प्रति संयुक्तां श्रमनसि कारां न विहास्यति न विपुष्टि करिष्यति
प्रवर्त्तयितुं देशयितुमुपदेष्टुं स्वाध्यातुं कष्यत्यनुबंधमनुष्यति धर्मभानकं नो न
मेव सुभुते यो यो बोधिसत्त्वो महासत्त्व एतांगभिरां प्रज्ञा पारमितां श्रुत्वा तावन्तं पुहा
विष्यति ॥ पुस्तकगता वा श्रुयं सुभुते बोधिसत्त्वो महात्त्वो मनुष्ये भाए वच्यतो मनुष्येष्व-
सत्त्वो महासत्त्वोऽन्येभ्यो बुद्धसत्त्वैर्भ्यश्चुत इहोपपन्नः ॥ भगवानाह ॥ स्यात्सुभुते बोधि
रिष्ट्वा परिपुश्रीकृत्य तेभ्यश्चुत इहोपपन्नः ॥ एतैरेव गुणैः समन्वागतो वेदिन्य
होपपन्नः सोऽप्येतैरेव गुणैः समन्वागतो वेदिन्यप्येनैत्रे यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प
तामारभ्या सोऽप्येतैरेव गुणैः समन्वागतो वेदिन्यः ॥ येन खलु पुनः सुभुते बोधिसत्त्वेन
वेन परिपुष्टिता न परिपुश्रीकृता तस्य पुनरपि मनुष्येष्वेवोपपन्ना स्यां गंभीरायां

यतेरावतिष्ठतेन धन्यायतिनविचिकित्सकं न काश्चन्यभिनवंदंतिनप्रज्ञापारमिता
त्वो महासत्त्वः सहस्रवतो नैवास्यां प्रज्ञापारमिताया मधिमोक्षते ॥ नावलेष्यतेन संते
ति अभिनंदि यतिदर्शनच श्रवणं च धारयिष्यति वाचयिष्यति एतां गंभीरां प्रज्ञाया
पृथक् करिष्यति मानसं च न जनयिष्यति उरुहीतुं धारयितुं वाचयितुं पृथक्वाप्यं
धर्मभानकं नो मुक्ष्यति ॥ तद्यथा पिना ममुभुते अनुरुता वत्सो गौ नो ह्यजति वन्म
त्वात्ता वं नं पुहा स्यंति ॥ धर्मभानकं यावदस्य यं पुज्ञा पारमिता ॥ कायगता वा कृता भ
च्युतो मनुष्यश्चोपपन्नः ॥ मुभुतिराहः ॥ स्याद्भगवं न तैरवगुणैः समन्तागतो बोधि
तमुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽत्यभ्यो उरुक्षेत्रेभ्योऽन्यां वृद्धां भगवतः पश्य पाप्यप
गगतो वैदित्तयः ॥ पुनरपरं मुभुते यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तुषितेभ्यो देवेभ्यश्च्युत इ
त्वो महासत्त्वः पश्य पापित्तः परिपृष्टः परिपृच्छित्तः परिपृश्नीकृत इमा प्रज्ञा पारमि
भुते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन पुर्वं तत्तदयंगभीरा प्रज्ञा पारमिता कृतानतु परिपृक्षो भ
स्या गंभीरायां प्रज्ञा पारमितायां भाष्यमानायां भवति कांक्षा पितृत्वं भवेति धन्यायि

॥ ८४ ॥

तत्त्वमवतिचित्रस्यानवलीनतावेदितव्यमेतत्सुभुतेऽयं बोधिसत्त्वपुर्वततोऽप्यपरिप
तायांभवतिकोशायितत्त्वमवतिधन्यायितत्त्वमवतिचित्रस्यानवलीनतेति॥ पुनरप्य
तोपिश्रुताभवति॥ पर्युपासितापरिपुत्रीकृताच॥ एकंवादिनंवादेवात्रीशिवाच
नेचपुनरेवासंस्पृश्यावतिपरिपुत्र्या॥ तत्कस्येहेतोरैवंहेतत्सुभुतेभवति॥ येनपु
नवर्जितावति॥ तस्यकश्चित्कालंछन्दोनुवर्तते॥ अस्यांगभीरायांप्रज्ञापारमितायां
दत्तितस्यचलाचलबुद्धिश्चभविष्यति॥ नृपिचुपमश्चसभवति॥ सोयबोधिसत्त्व
॥ सवोधिसत्त्वताश्रुद्धांतंप्रसादतंछन्दंपुरास्यति॥ यदुतैतांगभीरांप्रज्ञापारमितांनानु
येतगभूमिपुतिकोशितया॥ श्रावकभूमिर्वा॥ तप्रथापिनामसुभुतेमहासुडगतायां
नाध्यातंवन्ते॥ वेदितव्यमेतत्सुभुतेऽप्राप्ताएवैतेपारंतीवमुदकेकालंकरिष्यं
संवागृह्णन्तिफलकंवामततशरीरंवातध्यातंवन्तेवेदितव्यमेतत्सुभुतेनैतेडय
अक्षताश्चानुपहताश्चस्थलेस्थास्यंतीति॥ एवंमेवसुभुतेयोबोधिसत्त्वोश्रद्धामा
तःसचप्रज्ञापारमितांनाध्यातंवतावेदितव्यमेतत्सुभुतेऽतरेवैषव्यव्यति

स्वपुर्वं ततोऽप्यपरिपृच्छ क जाता यो भुतः ॥ तत्कस्य हेतोस्तथा ह्यस्यास्यो गंभीरायां प्रज्ञा पारमी
ति तेति ॥ पुनरप्यं सुभुते येन बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनेयं गंभीरा प्रज्ञा पारमिता पुर्वं त
नाद्ये वा त्रीणि वाचन्तारि वा पंच वादि नानि तस्य तावत्कालि की श्रद्धा भवति ॥ संकी य
भुते भवति ॥ येन पुर्वं न संपरिपृच्छा वति यं प्रज्ञा पारमिता तसं पृच्छि तान सप्र श्री कृता वा
प्रज्ञा पारमिता यो भुवगा य कश्चित्कालं छ मो न भवति ॥ स पुनरे बोक्षि ष्यते अ व सी
तः ॥ सो य बोधिसत्त्वा महासत्त्वा ऽविरया न संप्रस्थितो वेदि त व्यः ॥ न वेद न या न नागतः
प्रज्ञा पारमिता नानुगृही ष्यति ॥ नानु वर्ति ष्यते नापरि वारयि ष्यति ॥ तस्य ह्यो भुम्भार
ते महासु ड गतायां नाविभिं नायां येतत्र का षं वा न ग कं ति ॥ फल कं वा म त शरी रं वा
द के कालं क शि ष्ये ती ति ॥ ये खलु पुन सुभु ते महासमु ड गतायां नाविभिं नायां तत्र का
त सुभु ते नै ते ड द के कालं करि ष्यं ति ॥ स्वस्ति ना अनंतरा य न पार मु त्त रि ष्यं ति ॥
धि स त्वो श्रद्धा मात्र के ता पु सा द मा त्र के न प्रे म मा त्र के ता छं द मा त्र के ता स म न्या ग
रे वै ष व्य धि नि व्य व सा द मा प त्त्वं ते अ प्रा प्त स्वं सर्व ज तां श्रा क त्वे प्र त्ये क उ ड त्वे

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ८५ ॥

वास्था स्यति ॥ येषां खलु पुनः सुभुते बोधित्वानां महसत्त्वा नामसि श्रद्धा अस्ति शान्तिरस्ति
त्याशौ गौरवमस्ति प्रीतिरस्ति प्रामोक्षमस्ति सादोऽस्ति प्रेमा स्यानि शिप्रु रतानुत्तरां सम्यक् सं
श्रद्धा सा शान्तिः सा हविः सखं दत्त दीर्घसा प्रमादः सा धिमुक्तः सोऽथो शयः स त्यागः स
अनुत्तरा सम्यक् संबोधि मभिसंबोधि मभिसंबोद्धु ॥ ते च पुज्ञा पारमितां प्राप्य सर्वज्ञ
घटे तोदकं परि वहन् ॥ वेदिन व्य मे सुभु ते ते नायं घटश्चिरमनु वत्स्यते ॥ शिप्रु मे
कत्वा घटस्य सुभु मि पर्यवसान एव भविष्यतीति ॥ एवमेव सुभु ते किं चापि बोधि स
सादोऽत्य धिमुक्तिरस्य ध्या सयाऽस्ति त्यागोऽस्ति गौरवमस्ति प्रीतिरस्ति प्रामोक्षमस्ति प्र
हुं ॥ स च पुज्ञा पारमिता यो पाय कौशल्येन चोपरि गृहीतो भवति ॥ वेदिन व्य मे न सुभु
च सुभु ते बोधि सत्त्वां न राय ध्वं वसाद मा पत्स्यते ॥ श्रावक भु मि वा प्रत्येक नुद्ध भु मि
तो वासर तो वा न त्रा ग तो वा उद पा ना द्वा त्तोऽत्येभ्यो वा उद का धारेभ्य उद कं परि वह स्त
यं घटो गृहं गमिष्यतीति ॥ न कस्य हे तो र्यथापि ताम सुपरि पक्वत्वा न घटस्य ॥ एवमे
दोऽस्ति दीर्घमस्ति अनु प्रमादोऽत्य धिमुक्तिरस्य ध्या शयोऽस्ति त्यागोऽस्ति गौरवमस्ति प्र

आ अस्ति शांतिरस्ति रुचिरस्ति छंदोऽस्ति वीर्यं मत्स्य प्रसादोऽस्ति धिमुक्तिरस्य ध्याशयोऽस्ति
 तानुत्तरां सम्पत्क संवोधि मभिसं वो दु ॥ ते चेत्यज्ञा पारमिता मध्या ले वंते ॥ ए वंते षांसां
 यो शयः सत्यागः सगौरवं सा प्रीतिस्तन्मोमं सप्रसादले न्ये मसा अनिशिन्नधुरता
 मितां प्राप्य सर्वज्ञतायां स्थास्येति ॥ तत्रथापि नाम सुभुते स्त्री वा पुरुषो वा अपरि कें न
 वत्स्येते ॥ शिपुमेव परिमे त्स्यते प्रविलेप्यत इति ॥ तत्कस्य हेतो यथापि नाम तदपरि
 मे किं चापि बोधि सतो स्याति श्रद्धा अस्ति शांतिरस्ति रुचिरस्ति छंदोऽस्ति वीर्यं मत्स्य प्र
 सादोऽस्ति प्रमो त्स्य निशिन्नधुरता अनुत्तरां सम्पत्क संवोधि मभिसं वो
 दितव्यमेतत्सुभुतेऽयं बोधिसत्वोऽन्तरा व्यन्निव्यवसादमापत्स्यत इति ॥ कथं
 प्रत्येकं तु दुभुमिवा ॥ तत्रथापि नाम सुभुते स्त्री वा पुरुषो वा अपरि पकें न घटेन नदी
 उदकं परिवहत्स्यत उदकं परिवहतो वेदितव्यमेतत्सुभुते स्वस्तिवोऽनंतरायता
 तत्पटस्य ॥ एवमेव सुभुते यस्य बोधि सत्त्व स्याति श्रद्धाऽस्ति शांतिरस्ति रुचिरस्ति छ
 न्दोऽस्ति गौरवस्ति प्रमो मत्स्य प्रसादोऽस्ति प्रेमा स्यानिशिन्नधुरता अनुत्तरां सम्पत्क

॥ ट ५ ॥

संकोचिसमि संकोच ॥ सचप्रज्ञापरमितामोपायकौशल्येनचपरिगृहीतोभवति ॥ वेदित
संते ॥ अथतोऽनुपहतः सर्वज्ञतायांस्थायतीति ॥ तस्यथापिनामसुभुतेऽप्युज्ञातात
नवज्ञामुदके अवतार्यसमारोपितभाणपरिपूर्णभाणर्तामभिरुहः स्यात् ॥ वेदित
वसंसत्स्यतीति ॥ तस्यात्येनभाणोभविष्यतीति ॥ अनेनसा नौविषत्स्यतीति ॥ एवं
भविष्यति ॥ महत्तश्चरत्ताकरात्परिहीतोभविष्यतीति ॥ एवंमेवसुभुतेकिंचापिबो
प्रमासेऽस्यधिमुक्तिरस्यध्यासयोऽस्तित्यागोऽस्तिगौरवमाप्तिप्रतिरस्तिप्राप्तोऽयमस्तिप्र
॥ सचप्रज्ञापरमितामोपायकौशल्येनचरहितोभवति ॥ वेदितव्यमेतत्सुभुतेअप्र
सादमापत्स्यंतेमहतःस्वाथोत्परिहीतोभविष्यति ॥ महत्तश्चपरार्थरत्नरासेःपरि
॥ कापुनःसुभुतेवोधिसत्वस्यांतरावध्वनिसंसीदनायइतश्चावकभुमिवाप्रत्येक
मुद्रिकांनावसुवज्राबंधयित्वाकोटीतामाकोटयित्वासुपकर्मकृतांकृत्वाउदकेऽव
र्वतागच्छेत् ॥ ततस्तस्मान्मिति ॥ वेदितव्यमेतत्सुभुतेनेयंतोरुदकेसंसत्स्यति ॥
वाहः ॥ संयोज्यतेयउतलौकिकैरत्नैरिति ॥ एवंमेवसुभुतेयस्यवोधिसत्वस्यश्र

तो भवति ॥ वेदितव्यमेतत्सुभुतेनायं बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽनराद्य ध्वनिव्यवसादमापत्
सुभुतेऽपुञ्जात्तानीयः पुरुषः सामुद्रिकां नावमना कोटिना मपरिकर्मा कृतांचिरवंध
ः स्यात् ॥ वेदितव्यमेतत्सुभुतेऽवंधर्मयत्नोर्भविष्यति ॥ यदुत्तोदकेऽसंतीर्णभाण्डे
पतत्यनेति ॥ एवमसार्थवाहोऽनुपाय कृशलोदौ पुञ्जेन महत्तार्थवियोगेन समन्वागतो
सुभुते किंचापि बोधिसत्त्वस्यास्ति श्रद्धा अस्ति शान्तिरस्ति रूचिरस्ति हृद्योऽस्ति वीर्यमस्य
स्ति प्रामोक्षमस्ति प्रसादोऽस्ति प्रेमास्य निश्चिप्रभुरताऽनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभि संबो दुं
मेतत्सुभुतेऽप्राप्य वायं बोधिसत्त्वः सर्वज्ञत्वा रत्नाकरमंतरो संसत्स्यति ॥ अथ
तर्हरत्नरासेः परिहीतो भविष्यति ॥ यदुत्त सर्वज्ञता मरत्नाकरात्परिहीतात्वादिति
कभुमिवाप्रत्येकवृद्धभुमिर्वा ॥ तत्र यथाविनाम सुभुतेयं रिऽत जातीयः सार्थवाहः सा
कृत्वा उदकेऽवतार्य भाण्डमोरो व्यपूरय कृत्वा युक्तेन वातेनाभिप्रेतं दिशमनुपु
रके संसत्स्यति ॥ गमीष्यतीयनी संपुद्देशं यत्रानयागर्तव्यं ॥ महात्तामेन वा य सार्थ
व बोधिसत्त्वस्य श्रद्धाऽस्ति शान्तिरस्ति हृद्योऽस्ति वीर्यमस्य धिमुक्तिरस्य ध्याशयोऽस्ति

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ८६ ॥

त्या गोऽस्ति गौरवमस्ति प्रीतिरतिरस्ति प्रामोक्षमस्ति प्रसादोऽस्ति प्रेमा सत्यनिश्चिन्नधुरता तु
हीत उपाय कौशलेन चाविरहितो भवति ॥ वेदिन्यमेतसु भुते नार्यबोधिसत्त्वो महासत्त्व
सम्पदसंबोधौ ॥ तत्तस्य हेतोरेव ह्येतत्सु भुते भवति ॥ यतो स बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्या
मुक्तिरस्य ध्याशयोऽस्ति त्यागोऽस्ति गौरवमस्ति प्रामोक्षमस्ति प्रसादोऽस्ति प्रेमा सत्यनिश्चिन्नधुर
ताया परिगृहीता उपाय कौशलेन चाविरहितान्भावकभूमिं न प्रत्येककुडभूमिं वा प्रति
ऽस्यानुज्ञायाः सम्पदसंबोधेऽभिसंबोधाय भविष्यतीति ॥ तमथापि नामसु भुते कश्चि
शरीरे व्याधिरुत्पद्यते ॥ वा ततो वापि ततो वा श्रेष्ठतो वा साधिपाततो ॥ तत्किं मन्यसे सुभुते
वन ॥ भगवानाह ॥ स चेत्पुनः सुभुते स पुरुषो मंश्चादुभिच्छेत् ॥ अथ च पुनरप्रतिबल
ममपि मंश्चादुत्तिष्ठत् ॥ तथापि पुनरप्रतिबलः स पुरुषः पुन्रमगाय ॥ एवमेव सुभुते
वीर्यमस्य प्रसादोऽस्य धिमुक्तिरस्य ध्याशयोऽस्ति त्यागोऽस्ति गौरवमस्ति प्रीतिरतिरस्ति प्रामो
संबोद्धं ॥ स च प्रज्ञा पारमितायाऽपरीगृहीत उपाय कौशलेन चाविरहितो भवति ॥ किंच
भुते एव वेदिन्यं अयं बोधिसत्त्वोऽन्तरावस्थानि संसत्स्यंति ॥ व्यवसायमापस्यते ॥ य

सन्निशि प्रधुरता नुत्तरा सम्यक् संबोधि मभिसंबोद्धुं ॥ सच प्रज्ञा पारमिता रमितया परिग
 र्बोधि सत्तो महासत्तोऽन्तरा यव्यनि संसत्स्यंते ॥ १ ॥ आस्य अयं बोधि सत्तो महासत्तोऽनुत्तरा यं
 सत्तस्य महासत्तस्यास्ति श्रद्धाऽस्ति शान्तिरस्ति रुचिरस्ति हं सोऽस्ति वीर्यमस्य प्रमादोऽस्य धि
 तप्रेमा स्यनिकि प्रधुरता नुत्तरा सम्यक् संबोधि मभिसंबोद्धुं ॥ एते चास्य धर्माः प्रज्ञा पारमि
 क उद्धुमि वा पुनियत्स्यंते ॥ अपियेन सर्वज्ञा तेनेत धर्मा अभिमुखाः संप्रस्थिताः तत्रो
 पनाम सुभुते कश्चिदेव पुरुषो जीर्णो हृदो महत्कः सविशति को जात्या भवेत्तस्य कश्चिद
 तर्हि मस्य मे सुभुतेऽपि नु स पुरुष अपरीग हीनो मे चा इति चेत् ॥ सुभुतिगह ॥ मोहिदं भग
 यच पुनरप्रतिवलोऽर्द्धकोशान्तरं मपि पक्रमि ॥ सत्तया ज्ञा रया ते च व्याधिना ह्ये पितोप
 म ॥ एवमेव सुभुते किंचापि बोधि सत्तस्यास्ति श्रद्धाऽस्ति शान्तिरस्ति रुचिरस्ति हं सोऽस्ति
 स्ति प्रीतिरस्ति प्रामोक्षमस्ति प्रसादोस्ति प्रेमा स्यनिकि प्रधुरताऽनुत्तरा सम्यक् संबोधि मभि
 हितो भवति ॥ किंचापि संप्रस्थिताऽनुत्तरा सम्यक् संबोधि मभिसंबोद्धुं ॥ अथ च पुनः सु
 मादमापस्यते ॥ य इत श्रावक भूमौ वा पुनर्क उद्धुमौ वा स्थास्यतीति ॥ तत्कस्य हेतो र्यथा

॥ टट्ट ॥

पिनामपुत्रापारमितायाऽनुपरिगृहीतत्वाऽप्यायकौशल्येनचविरहितत्वात्॥ तत्रथापित
भवेत्॥ तस्यशीरेकश्चित्देवव्याधिरुत्पद्यत॥ वाततोवापिन्नतोवाश्रेतोवासान्नितितो
र्वाभ्यांस्वाध्यात्तंविनमध्यात्तंव्यख्यामुपरिगृहीतंपरिगृह्य॥ एवंवर्देतांगछत्वंभोपु
त्रगमार्गेपत्तनभयंभवति॥ यावंतत्वंतदधिष्ठातमनुप्रोक्तोभविष्यति॥ यत्रत्वया
स्तिक्षांतिरस्तिरुचिरस्तिछंदोऽस्तिवीर्यमस्त्यप्रमादोऽस्त्यधिमुक्तिरस्त्यध्यासयो
निक्षिप्रधुरता नुत्तरासम्यक्संबोधिमभिसंबोद्धुं॥ सचपुत्रापारमितयानुपरिगृही
यंबोधिसत्त्वोमहासत्त्वोऽन्तराव्यवस्थानिसंसत्तस्यंति॥ नव्यवसादमापत्तस्यंते॥ पुतिव
बोधिस्थानमिति॥ ॥आर्याष्टसहस्रिकायांप्राज्ञापारमितायामौपम्यपरिवर्ते
तदवोचत्॥ आदिकर्मिकेणभगवन्बोधिसत्त्वेनमहासत्त्वेनकथंपुत्रापारमित
इहसुभुतेआदिकर्मिकेनबोधिसत्त्वेनपुत्रापारमितयांशिषितुकामेनकल्याण
पारमितायामेववदिष्यंत्यनुशशिष्यंति॥ यानिचास्मैपुत्रापारमितयाअर्थमुपदेश्य
तव्यादि एवंचास्मैपुत्रापारमितयाअर्थमुपदेश्येति॥ एहि त्वंकुलपुत्रादानपा

वात ॥ तत्र तथापि नाम सुभुते स एव पुरुषो जातो ह्यो महत्कः सविंशति वर्षशतिको जाभ्या
मेतो वासानिति तो वा स च मुं चा इति छेत् ॥ तमेतद्वो वलं वं तौ पुरुषौ वामदक्षिणाभ्यां वा
देतांग छत्वं भो पुरुष ये कां भसिया वं चा कां क्षसिगं तुं मनु परिगृहीतं स्व मा वाभ्या रत वा
पति ॥ यत्र त्वया गंतमिति ॥ एवमेव सुभुते यस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्यास्ति श्रद्धाऽ
क्ते रस्य भ्यासयोऽस्ति त्यागोऽस्ति गौरवमस्ति प्रीतिरस्ति प्रामोक्षमस्ति प्रसादोऽस्ति प्रेमा स्य
तया नु परिगृहीतो भवति उपायको शस्य मन्वागतश्च भवति वेदिन व्यमेत सुभुते ना
तस्वन्ते ॥ पुतिवत्तायं बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तस्थानमनु प्राप्नुं यउत्ता नु त्रं सम्यक् सं
मौपम्यपरिवर्त्तनामश्चतुर्दश ॥ १४ ॥ ॥ अथ खल्वप्युष्मान् सुभुतिभगवतमे
वं पुजापारमितायां स्थानं ॥ एवमुक्ते भगवाता पुष्पं तं सुभुतिमेतदबोचत् ॥
कामेन कल्याणमित्राणि सेवितव्यानि भक्त्या निपय्युपासितव्यानि ॥ यानेयां पुजा
या अर्थमुपदेश्यति ॥ तान्येव वास्य सुभुते बोधिसत्त्वस्य महास्य कल्याणमित्राणि वेदि
न पुजादानपारमितायां योगमापयेत् ॥ एवं शीलपारमितायां ॥ शान्तिपारमितायां

॥ उज्ञा ॥

॥ ८७ ॥

वीर्यपारमितायां ध्यानपारमितायां पुज्ञापारमितायां योगमायस्व ॥ यमदेवत्वं कुलपुत्रं
रां सम्यक्संबोधिरूपतः परासुखः ॥ एवं सा वेदना तो मा संज्ञा तो मा संस्कारे भो मा च त्वं कुल
ष्ठा हि कुलपुत्र ॥ सर्वज्ञता ॥ एवं यमदेवत्वं कुलपुत्रं श्रीलं रक्षसि पेयालं ॥ यमयव
॥ यमदेवत्वं कुलपुत्रं ध्यानं समापयसे ॥ यमदेवत्वं कुलपुत्रं पुज्ञां परिजयं करोषि ॥
रां सम्यक्संबोधिरूपतः परासुखः ॥ एवं सा वेदना तो मा संज्ञा तो मा संस्कारे भो मा च त्वं
परासुखः हि कुलपुत्रो सर्वज्ञता ॥ सा च त्वं कुलपुत्रं आ व क भु मौ वा पु त्ये क उ ड भु मौ
ऽनुपूर्वगा कल्याणमित्रैः पुज्ञापारमितायां सवातरयितव्यं ॥ सुभुतिराह ॥ उष्करका
संबोडुं संप्रस्थिताः ॥ एवं रूपं दानमागम्ये वं रूपं शीलं मे वं रूपं क्षांति मे वं रूपं वीर्य मे
मडुः खितं सत्वधातुमभिसमीक्ष्यानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबोडुकामाः संसाराचोत्तरं
एव मेतत् ॥ उष्करकाः सुभुते बोधिप्रत्ना महासत्ता यलोकहिताय संप्रस्थिता लोक
सरणं भविष्यामो लोकस्य लयनं भविष्यामो लोकस्य धीपा भविष्यामो लोकस्य लोकामो
संतुष्टा लोकस्य गति भविष्याम इत्ये वं रूपमनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ वीर्यमारभन्ते ॥

वत्कुरुलपुननंदसितसर्वमनुजरायांसम्पकसंबोधोपनामयामाचत्वकुरुलपुत्रानुत
रेभ्योमाचत्वकुरुलपुत्रानुजरासम्पकसंबोधिविज्ञानतः परासुक्ष ॥ तत्कस्यहेतोरपरासु
यालं ॥ यमप्रवत्कुरुलपुत्राक्षाभ्यां संपादयसियमदेवंत्वकुरुलपुत्रवीर्यमासरभस
रिजयं करोषि ॥ तत्सर्वमनुजरायांसम्पकसंबोधोपरिणामयामाचत्वकुरुलपुत्रानुत
कादेभ्योमाचत्वकुरुलपुत्रानुजरासम्पकसंबोधिविज्ञानतः परासुक्ष ॥ तत्कस्यहेतोर
पुत्रैकवृद्धभूमौ वास्यहंकारविरिति ॥ एवं हि सुभुते आदिकर्मि को बोधिसत्त्वो महासत्त्वो
महाह ॥ दुष्करकारकाभगवंतबोधिसत्त्वो महासत्त्वो येऽनुजरायांसम्पकसंबोधिसमि
मेवंरूपेवीर्यमेवंरूपोपुजामागम्यस्वाधीनपरिनिर्वाणोनेच्छंति ॥ परिर्वानुमपितुं पर
ः संसाराचोत्तुसंति ॥ एवं मुक्तेभगवानायुष्मंतं सुभुतिमेतदबोचत् ॥ एवं मेतत्सुभुते
मेप्रस्थितालोकसुखायलोकानुकंषायसंप्रस्थिताः ॥ लोकस्यत्रानंभविष्यामोलोकस्य
लोकस्यालोकानंभविष्यामोलोकस्यपरिणायकाभविष्यामोऽनुजरायांसम्पकसंबोधिसमि
वीर्यमारभंते ॥ कथंचन सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वो अनुजरासम्पकसंबोधिसमिसंवु

॥ ८७ ॥

॥
आ संतो लोकस्य ज्ञाता भवन्ति ॥ यानि तानि सुभुते संसारावचाराणि ॥ तानि लोकस्य तत्तत्
भुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरासम्पत्तयः संवोधिभिः संवुद्धाः संतो लोकस्य ज्ञाता भवन्ति
ज्ञाः संतो लोकस्य ज्ञाता भवन्ति ॥ ये सुभुते सत्त्वा जातिधर्मिणो जरा व्याधिधर्मिणो मरणा
वर्तिन जातिजरा व्याधि मरणा सो क परिदेव इः ख दोर्मनि स्यो पाया से भः परिभो चर्यन्ति ॥
संतो लोकस्य ज्ञाता भवन्ति ॥ कथंच सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरासम्पत्तयः संवोधि
तः सम्पत्तयः संवुद्धाः सत्त्वैर्भ्यो श्रेयाय धर्मदेशयन्ति ॥ एवं हि सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरा
कथं भगवंतं श्रेयो भवन्ति ॥ भगवान्नाह ॥ यः सुभुते रूपस्य संवधं स रूपस्य श्रेयो यो ह
पस्य संवधः स रूपस्य अनुत्पादोऽनिरोधः यो रूपस्य अनुत्पादोऽनिरोधः ॥ स रूपस्य श्रेयो
संज्ञायाः संस्काराणां यः सुभुते विज्ञानस्य संवधः ॥ स विज्ञानस्य श्रेयो यो विज्ञानस्य श्रेयो
ऽनिरोधः स विज्ञानस्य श्रेयो यो विज्ञानस्य संवधायं विज्ञानस्य श्रेयो ॥
वन्ति ॥ एवं हि सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरासम्पत्तयः संवोधिभिः संवुद्धाः संतो लो
कस्य बोधिभिः संवुद्धाः संतो लोकस्य ज्ञाता भवन्ति ॥ यत् सुभुते रूपस्य पारतन्त्र्यं

वानिलोकस्य तत्र तत्र नैत्रायते ॥ तेषां इः एकांतां प्रहाणा य व्यायच्छते वीर्यमारभते ॥ एवं हि सु
लोकस्य त्रातां भवति ॥ कथंच सुभुते बोधिसत्त्वा महासत्त्वा अनुत्तरां सम्यक् संबोधिमभिसेवु
धिमिर्मितां मरणा धर्मिताः लोक परिदेवदुःखदौर्मनसा पायास धर्मिताः सत्त्वास्तान्
परिभोचयन्ति ॥ एवं हि सुभुते बोधिसत्त्वा महासत्त्वा अनुत्तरां सम्यक् संबोधिमभिसेवु
त्तरां सम्यक् संबोधिमभिसेवुः संतो लोकस्य लयनं भवति ॥ यत्सुभुते तथा गता अहं
महासत्त्वा अनुत्तरां सम्यक् संबोधिमभिसेवुः संतो लोकस्य लयनं भवति ॥ सुभुतिगह ॥
रूपस्याश्रयो योरूपस्याश्रयः सरूपस्यासंबंधो योरूपस्यासंबंधः सरूपस्यासंबंधो योरू
पः ॥ सरूपस्याश्रयो योरूपस्याश्रयो योरूपस्यासंबंधो योरूपस्याश्रयः ॥ एवं वेदनायाः
यो विज्ञानस्याश्रयः स विज्ञानस्यासंबंधो यो विज्ञानस्यासंबंधः ॥ स विज्ञानस्यानुत्पादो
विज्ञानस्याश्रयः ॥ एवं हि सुभुते सर्वधर्मा अस्मिन्निष्ठा अस्मिन्नेव धो इति ज्ञानदर्शनादश्रयो भ
सेवुः संतो लोकस्य लयनं भवति ॥ कथंच सुभुते बोधिसत्त्वा महासत्त्वा अनुत्तरां सम्य
रूपस्याश्रयः ॥ यथा च सुभुते पारतथा रूपमेव वेदना संज्ञा संस्कारा यत्सुभुते वि

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ८८ ॥

ज्ञानस्य पारं न तदि ज्ञानं ॥ यथा च सुते पारं तथा ज्ञानं ॥ यथा च सुभुते रूपं वेदना संज्ञा संस्कारा
वं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानं पारं तथा सर्वधर्माः ॥ ननु भगवन् बोधिसत्त्वः समहास
दिक त्वः ॥ भगवानाह ॥ एवं मेतत् सुभुते एवं मेतत् ॥ यत्त पारं न तत्र कश्चिदिक त्व
सर्वधर्माः ॥ इदमपि सुभुते परममुक्त्वा बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां य एवं च सर्वधर्मानु
ते धर्माश्च भिन्नं बोधयामास ॥ एवं चानुत्तरां सम्यक् संबोधिसंभिसंयुक्ता बोधस्य न्ये शयि
सत्त्वाश्चानुत्तरां सम्यक् संबोधिसंभिसंयुक्ता बोधस्य न्ये शयिष्णामः ॥ प्रकाशयिष्ण
स्य क सं बोधिसंभिसंयुक्ताः संतो लोकस्य परायणा भवन्ति ॥ कथं च सुभुते बोधिसत्त्वामहा
॥ तत्रापि तां सुभुते ये प्रदेशा उदकपरिच्छिन्ना परिभवन्ति ॥ नदीषु वा मयान
हिरूपं मेवं वेदना संज्ञा संस्काराः ॥ एवं मेव सुभुते पुर्वज्ञापरांत परिच्छिन्नं विज्ञानम
ते सर्वधर्माणां परिच्छेदमेतच्छांतं परिनिर्वाणमेतत् ॥ यथा व वेत्तदविपरीतमेव
बुद्धाः संतो लोकस्य दीपा भवन्ति ॥ कथं च सुभुते बोधिसत्त्वमहासत्त्वाश्चानुत्तरां सम्यक् सं
त्वा महासत्त्वाश्चानुत्तरां सम्यक् संबोधिसंभिसंयुक्ताः संतो दीर्घरात्रमविश्रांताः कोशट

पं वेदना संज्ञा सस्कारा विज्ञानं पारं तथा सर्वधर्माः ॥ सुभुतिगह ॥ यदि भगवं न्यथा रूपां मे
 धिसत्तः समस्तसत्त्वमिसेवुद्धा एवं भवति सर्वधर्माः ॥ तत्कल्पहेतोर्न सन्न भगवत्कश्चि
 तत्र कश्चिदिकल्पः ॥ अधिकल्पत्वात् सुभुते बोधिसत्त्वैर्महासत्त्वैरमिसेवुद्धा एवं भवति
 एवं च सर्वधर्मानुपनिधा यंति न च साक्षात् कुर्वन्ति ॥ न चावलीयन्ते ॥ एवं मयाभिदे
 ता धर्मे न्देशयिष्यामः ॥ प्रकाशयिष्याम इत्युपनिधाय ॥ एवं हि सुभुते बोधिसत्त्वाम
 मः ॥ प्रकाशयिष्याम इत्युपनिधाय ॥ एवं हि सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरां स
 भुते बोधिसत्त्वामहात्वा अनुत्तरां सम्यक् संबोधिसमिसेवुद्धाः संतो लोकस्पर्धाभा भवति
 न दीपु वा मय न दीपु वा तड्यन्ते दीपा इति ॥ एवं मेव सुभुते पुर्वं तापान्तर परिच्छिन्नं
 रच्छिन्नं विज्ञानमते न सुभुते परिच्छेदेन सर्वधर्माः पुर्वं तापान्तर परिच्छिन्नाः ये च सुभु
 त इति पणित मेव खलु सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरां सम्यक् सम्यक् संबोधिसमिसे
 अनुत्तरां सम्यक् संबोधिसमिसेवुद्धाः संतो लोकस्पर्धा लोका भवति ॥ इह सुभुते बोधि स
 मविष्ठा राः कोशटलपर्वव नद्धानां सत्त्वानां तमोऽभिभुतानां पुत्रयावभा सयंतः सर्वा

॥ ८८ ॥

ज्ञानतमो धकारविधुं वंति ॥ एवं खलु सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरां सम्यक् संबोधिमभि
नुत्तरां सम्यक् संबोधिमभिसंनुद्धाः संतो रूपस्य प्रकृत्यनुत्तरपादानिरोधाय धर्मदेशयंति ॥ स
देशयंति यथ गजन धर्माणां मपि प्रकृत्यनुत्तरपादानिरोधाय धर्मदेशयंति ॥ श्रावकधर्मा
मपि प्रकृत्यनुत्तरपादानिरोधाय धर्मदेशयंति बोधिसत्त्वधर्माणां मपि प्रकृत्यनुत्तरपादानि
र्मदेशयंति सर्वधर्माणां मपि प्रकृत्यनुत्तरपादानिरोधाय धर्मदेशयंति ॥ एवं खलु सुभुते
परिणायका भवंति ॥ कथंच सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरां सम्यक् संबोधिमभिसं
नुत्तरां सम्यक् संबोधिमभिसंनुद्धाः संतो लोकस्या काशगतिकं रूपमिति धर्मदेशयंति
यंति ॥ एवं मेव सुभुते सर्वधर्माश्चाशगतिका अनुगतिका अगता अकृता अवि
तमव्यवस्थितमनुत्तपंतमनिरुद्धमेव सुभुते सर्वधर्माश्चानागता अगता अकृता अवि
अनिरुद्धा आकाशकल्पत्वादविकल्पाः ॥ तत्कस्य हेतोर्मा सुभुते रूपस्य अन्यतानमात्रा
नस्य अन्यतानमात्रा गच्छति वा गच्छि वा ॥ एवं मेव सुभुते या सर्वधर्माणां अन्यतानमात्रा
तां गतिं न व्यतिवर्तते आनिमित्तमिति का हि सुभुते सर्वधर्मास्ते नागतिं न व्यतिवर्त

सम्यक् संबोधिमभिर्मुखा संतो लोकस्या लोका भवन्ति ॥ कथंच सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनु
धर्मदेशयन्ति ॥ एवं वेदनायाः संज्ञाया संस्काराणां विज्ञानस्य पुकृत्यनुत्पादानिरोधाय धर्म
ति ॥ आवकधर्माणां अपि पुकृत्यनुत्पादानिरोधाय धर्मदेशयन्ति ॥ प्रत्यक उद्धधर्माणां
पुकृत्यनुत्पादानिरोधाय धर्मदेशयन्ति ॥ उद्धधर्माणां अपि पुकृत्यनुत्पादानिरोधाय ध
॥ एवं खलु सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरा सम्यक् संबोधिमभिर्मुखाः संतो लोकस्य
संबोधिमभिर्मुखाः संतो लोकस्य गति भवति वति ॥ इह सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनु
ति धर्मदेशयन्ति ॥ एवं वेदना संज्ञा संज्ञा संस्कारा आकाशगति कं विज्ञानमिति धर्मदेश
आकाशसमाः ॥ यथा आकाशमनागतमगतमकृतमविकृतमनभिर्मुखा संस्कृतमस्थि
गता अकृता अविकृता अनभिर्मुखा अस्थिता असंस्थिता अवस्थिता अनुत्तरपं ना
स्य अन्यतानमाज्ञानगच्छति वोगच्छति ॥ एवं या वेदनायाः संस्काराणां या सुभुते विज्ञा
ता अन्यतानमाज्ञानगच्छति वा गच्छति ॥ तत्कस्य हेतो ॥ अन्यगति का हि सुभुते सर्वधर्मसि
गतिं न व्यतिवर्त्तते ॥ अग्रनिहितगति का हि सुभुते सर्वधर्मसि तां गतिं न व्यतिवर्त्त

॥ प्रज्ञा ॥
॥ ८८ ॥

ते अनभिसस्कारगतिकाहि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां जतिं न व्यतिवर्त्तते ॥ अनुत्तपाद
सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यतिवर्त्तते ॥ अभावगतिकाहि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां ग
वर्त्तते ॥ आत्मगतिकाहि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यतिवर्त्तते ॥ अपर्यन्तगतिकाहि
वर्धमास्ते तां गतिं न व्यतिवर्त्तते ॥ निर्वर्णागतिकाहि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यति
अनागतिकाहि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यतिवर्त्तते ॥ अगतिकाहि सुभुते सर्वधर्मास्ते
व्यतिवर्त्तते ॥ पगतििकाहि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यतिवर्त्तते ॥ एवं वेदना संज्ञा सं
न पुन्येक बुद्ध्या अनुत्तगासम्प क सं बोधिगतिकाहि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यतिवर्त्त
अंतकाशगतिकाः सर्वधर्माश्च धर्मदेश्यंति ॥ एवं एतु सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वाश्च
॥ कथं भगवन् नीमां गंभीरं पुजापारमितामाज्ञास्यंति ॥ भगवानाह ॥ ये सुभुतिचरित
क सं बुद्ध्या मां मंति के परिपक्व कुशलमुत्तास्ते सुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा वेदितव्याः ॥ य इमं
ते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा भविष्यति ॥ य इमां गंभीरं पुजापारमितामाज्ञास्यंति ॥ भगवानाह ॥
मां गंभीरं पुजापारमितामाज्ञास्यंति ॥ सुभुतिगह ॥ किं भगवन्नेव गति का एवं ते बोधि

ते ॥ अनुत्पादगति का हि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यति वर्त्तते ॥ अजाति का हि
सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यति वर्त्तते ॥ स्वप्नगति का हि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यति
पयन्निगति का हि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यति वर्त्तते ॥ शान्तगति का हि सुभुते स
स्ते तां गतिं न व्यति वर्त्तते ॥ अप्रसूतारगति का हि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यति वर्त्तते ॥
सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यति वर्त्तते ॥ अचलगति का हि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न
एव वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानगति का हि सुभुते सर्वधर्मास्ते तां गतिं न व्यति वर्त्तते ॥ अहं
गतिं न व्यति वर्त्तते ॥ अतश्च बोधिसत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरां सम्यक् संबोधिं मभिसंयुजाः ॥
सत्त्वामहासत्त्वा अनुत्तरां सम्यक् संबोधिं मभिसंयुजाः संतो लोकस्य गतिं भवति ॥ सुभुतिराह
॥ ये सुभुतिचरिता विनो बोधि सत्त्वामहासत्त्वा भविष्यन्ति पौर्वकानां तथागतां महतां सम्य
दित्तव्याः ॥ यद्वा मां भीमं पुत्रा पारमिता मां ज्ञाप्यन्ति ॥ सुभुतिराह ॥ किं स्वभावा भगवन्
ति ॥ भगवानाह ॥ तेन यिक विविक्क स्वभावास्ते सुभुते बोधि सत्त्वामहासत्त्वा भविष्यन्ति ॥ यद्वा
कारुवंते बोधि सत्त्वामहासत्त्वा भविष्यन्ति ॥ एतां मेव गतिं मभिसंयुज्य सत्त्वानां मेव गतिं

॥ ८२ ॥

देशयिष्यन्ति ॥ एवं ते सत्त्वा नांगति भविष्यन्ति ॥ एवं मुक्ते भगवाना युष्मन्तं सुभुति मेत
धिसत्त्वामहासत्त्वा भविष्यन्त्येनामेव गतिमभिसं तु श्वसत्त्वानामेव गतिदेशयिष्यन्ति ॥
उत्तरां सम्यक् संबोधिमभिसं बुद्धाः संतोऽपुमेयाणां संख्यया नां सत्त्वा नांगति भविष्यन्ति
संनारः ॥ संनद्धोऽपुमेया न संख्ययां सत्त्वान्यरिनिर्वापयिष्यमीति ॥ एवं मुक्ते भग
वन् ॥ उक्तरकारकसमुभुते बोधिसत्त्वामहासत्त्वा येनायं संनारः संनद्धोऽपुमेया
मुते संनारो बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्य महासंनारः संनद्धस्य न रूपसंबद्धो न रूपस्यार्थस्य सं
र्थस्य संबद्धः ॥ न श्रावकभूमि संबद्धो न श्रावकभूमे र्थस्य संबद्धः ॥ न प्रत्येक बुद्ध
संबद्धो नापि बुद्धभूते र्थस्य संबद्धः ॥ तत्कस्य हेतोः सर्वधर्मा संबद्धो च तार्यं सुभु
तारः ॥ अस्य भगवन् बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य एवं महासंनारः संनद्धस्य ॥ एवं गंभ
यानिकतमानि त्रीणि ॥ यत्तु न श्रावकभूमि र्वाप्यत्तु बुद्धभूमि र्वाप्यत्तु बुद्धभूमि
चत् ॥ कस्मिं सुभुते अर्थवसं सम्यस्यं ने वंददसि ॥ अस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य
निनप्रतिकाक्षितव्यानि शीनिक कर्त्तव्यानि त्रीनि तत्तु श्रावकभूमि वाप्यत्तु कभ

पुनस्तुभुतिमेतद्वोचत् ॥ एवंमेतत्सुभुते एवमेतत् ॥ एवंगतिका एवंतेसुभुते वो
देसयिष्यन्ति ॥ एवंतेसत्वागतिर्भविष्यति ॥ एवंहिसुभुते बोधिसत्वा महासत्वा अ
तंगतिर्भविष्यति ॥ सुभुतिराह ॥ दुष्करकारका भगवन् बोधिसत्वा महासत्वा ये ना य
एवमुक्ते भगवानाशुष्मंतं सुभुतिमेतद्वोचत् ॥ एवंमेतत्सुभुते एवमेत
संतोऽप्रमेयानसत्त्वेषां सत्वात्परिनिर्वाणयिष्यामीति ॥ सखलुपुनरपरसु
रूपस्यार्थसंबद्धः ॥ एवंनवेदना संज्ञा संस्कारा न विज्ञान संवर्जान विज्ञानस्य
॥ न प्रत्येक बुद्ध भूमि संवर्जो म प्रत्येक बुद्ध भूमे र्थसंबद्धः ॥ नापि बुद्ध भूमि
द्वोचत्तार्यं सुभुते संज्ञा हो बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य महासंज्ञा ह संनद्धस्य ॥ सुभुति
इत्य ॥ एवंगंभीरायां प्रज्ञा पारमितायां चरतस्त्रीणि स्थानानि न प्रतिकीर्त्तित
प्रित्य बुद्ध भूमिर्वा बुद्ध भूमिर्वा ॥ एवंमुक्ते भगवानाशुष्मंतं सुभुतिमेतद्वो
स्य महासत्त्वस्य एवं महासंज्ञा ह संनद्धस्य ॥ एवंगंभीरायां चरतस्त्रीणि स्थाना
न वा प्रत्येक भूमिर्वा इति ॥ अथानह्येते द नवका सोऽस्य बोधिसत्त्व महासत्त्व

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २० ॥

स्वरं महासंनहसंनहस्य ॥ ए वंगभीरायां प्रज्ञा पारमितायां चरतः श्रावकभूमि व
यं सर्वसत्त्वा नां कृतसः संनहसंनहस्य ॥ गंभीराभगवत्प्रज्ञा पारमिता ॥ सानकेन चि
॥ नापि कश्चिद्वावयिष्यति ॥ नापि कश्चिद्वावयितव्यं ॥ न कश्चिद्वावयितव्यं ॥ त
॥ आकाशभावनेषां भगवं यत्तत्प्रज्ञा पारमिताभावना ॥ सर्वधर्माभावनेषां भगव
ज्ञा पारमिताभावना ॥ अनेतभावनेषां भगवत्प्रज्ञा पारमिताभावना ॥ असत्
गवत्प्रज्ञा पारमिताभावना ॥ ए वंगुक्ते भावनायुष्मत्सुभुतिभगवंतमेतद्वे
रमितायाः विहारेण विहरन् बोधिसत्त्वो महासत्त्वश्च वीवर्तनीय उपरिदिद्धित व्यो
गंभीरायां प्रज्ञा पारमितायां नाभितिवेश करोति ॥ क्वचित्परमविज्ञानिपरमं त्रि
विभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वः स्यां गंभीरायां प्रज्ञा पारमिताया भाष्यमानायां तावत्
ते ॥ न कांक्षति न विचिन्तयति न न्वायते ॥ वगाहते ॥ धिमुच्यते ॥ भित्तं दिप्रज्ञा पार
प्रज्ञा पारमिता परिपृष्टा ॥ तत्र कस्य हेतो ॥ तथा हि सुभुते गंभीरायां प्रज्ञा पारमिता
राह ॥ यो भगवत्बोधिसत्त्वो महासत्त्व गंभीरायां प्रज्ञा पारमिताया भाष्यमानायां मे

श्रावकभूमिर्वापुत्वेकं कुड्रभूमिर्वापुत्वे कउड्रभूमिरेवापुत्ति कांक्षितव्या ॥ ये ता
 । सानकेनचित्तभावयितव्या ॥ तां नहि कश्चिज्जावितवान् ॥ नापि कश्चिज्जावयति
 । वयितव्यं ॥ तत्कस्यहेतोः ॥ नहि भगवन्पुत्राकारमितायां कश्चिद्वर्मः परिनिष्पन्नः
 भावनैषा भगवन्पुत्रपुत्राकारमिताभावना ॥ असंगभावनैषा भगवन्पुत्रपु
 वना ॥ असत्भावनैषा भगवन्पुत्रपुत्राकारमिताभावना ॥ अपरिग्रहावनैषा भ
 गवन्पुत्रमेतद्वोचत् ॥ ए वंमेतत्सुभुते ए वंमेतत्सुभुते गंभीरायाः पुत्राया
 रिदिद्धित्वैः ॥ पुत्रायां सम्यक् संवो धोः ॥ कश्चित्सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्या
 तानि परमेष्ठितानि विशते क्वचित् बोधिसत्त्वो महासत्त्वो न परश्रुद्धया गच्छति ॥ क
 तातायां तावलीयेन संलीयते न विप्लव्यीभवति ॥ नोत्र स्पतिन संज्ञा समापय
 नंदि पुत्राकारमिताया दशने भ्रुवराश्च वेदिन्यमिदं सुभुते पूर्वोत्तमोप्यनेन
 पुत्राकारमितायां भाष्यमानायां नोत्र स्पतिन संज्ञा स्पतिन समापयते ॥ सुभुति
 भाष्यमानायां नोत्र स्पतिन संज्ञा स्पतिन संज्ञा समापयते ॥ कतमेने भगवेनाकार

॥ २० ॥

रातेन प्रज्ञा पारमिता भवति ॥ भगवानाह ॥ सर्वज्ञतानि न पा सुभुते संतभ्या तेन बोधिस
चं भगवन् सर्वज्ञतानि म्ना संतति यवचारिता भवति ॥ भगवानाह ॥ आकाशानि म्ना सु
ज्ञतानि म्ना संतति यवचारिता भवति ॥ या खलु पुनः सुभुते सर्वज्ञतानि म्ना संतत्या
ताया ॥ अपुमाणा हि सुभुते सर्वज्ञता ॥ यत् सुभुते अपुमेयमपुमाणा न तद्रूपं ॥ न वेद
न मार्गफलम् ॥ न ज्ञानं न विज्ञानं नोत्पत्तिर्न विना मो नोत्पादो न व्ययो न निरोधो न
कचिं गच्छति ॥ नापि कचिद्देशो नापि कचिन्पुद्गलस्थितानापि कचिन्स्थितमपि त्वमे
यमेयता ॥ न सा शक्या केनचिदभिसंबोद्ध ॥ न रूपेन न वेदनया न संज्ञया न संस्कारे
मितायां न वीर्यपारमिताया न ध्यानपारमितायां न प्रज्ञापारमितायां शक्या अभिसं
संज्ञैव संस्कारा एव विज्ञानमेव हि सुभुते सर्वज्ञता या न पारमिता वै हि सुभुते सर्वज्ञता ॥
प्रज्ञापारमितैव हि सुभुते सर्वज्ञता ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्रः सार्द्धं कामा वचरा देवं पुत्रै
उपसंक्राम्य भगवंतः पादौ शिरसाभिवंद्य भगवंतं त्रिपुदसिणीं कृत्य एकांते तस्थौ ॥ ए
ष तीरुपा वचरै देवपुत्रैः सार्द्धं भगवंतमेतदबोचत गंभीरा भगवं प्रज्ञापारमिता ॥

ममभ्यासेन बोधिसत्वेन महासत्त्वं न पुत्रा पारमिता व्यवचारिता भवति ॥ सुभुतिगह ॥ कथं
आकाशनिमुया सुभुते संतत्या आकाशवगाया आकाशप्राग्वारतया सुभुते संतत्या सर्व
निमुया संतत्या व्यवचारणा इयं सा व्यवचारणा तत्कस्य हेतो रपुमेया हि सुभुते सर्वज्ञ
तत्तद्रूपं ॥ न वेद नान संस्कारान विज्ञानं न प्राप्ति न प्राप्ति समयो नाधिगमान मार्गो
पयो न निरोधो न भावनान विभावना नापि केनचित् कृतं नापि कुतश्चिदागतं नापि
स्थितमपि त्वमे य पुमातामित्ये व संख्यंगच्छति आकाशप्रमे यतया सर्वज्ञता या चा
संज्ञया न संस्कारैर्न विज्ञानेन न दानपारमिताया ॥ शीलपारमितायां न भ्रांतिपार
यां शका अभि सं बोधु ॥ तत्कस्य हेतो ॥ रूपमेव हि सुभुते सर्वज्ञता ॥ एवं वेदने व
सुभुते सर्वज्ञता ॥ शीलपारमित्ये व भ्रांतिपारमित्ये व बोध्यपारमित्ये व ध्यानपारमित्ये व
मावचरदे वं पुत्रै वलापि महापतिः सार्द्धं रूपावचरै दे वपुत्रै र्ये न भगवांसे नोपमे कान्त
कांते तस्थौ ॥ एकांतस्थितश्च शक्रो दे वेन्द्रः कामावचरै दे वपुत्रैः सार्द्धं वलापि महा
शीलपारमिता ॥ इ रवशाहभगवं प्रज्ञापारमिता ॥ इह शाभग वन् पुज्ञापारमिता ॥

॥ ७३ ॥

॥ २१ ॥

उरगा बोधा भगवन् प्रज्ञा पारमिता इदमप्यर्थवत्संस्पश्येत्तत्तथागतमार्हतः सम्पत्सं
स्या लोत्सुकतायां चिन्तयेत्तन्तन्धर्मदेशमायां ॥ एवमुक्ते भगवान् शक्रं देवानामि
वपुत्रानामंत्रयते स्म ॥ एवं मेतत्तदेव पुत्रा एव मेतत् ॥ गंभीरावतैर्यं देवपुत्रा प्रज्ञा पा
ज्ञा पारमिता ॥ उरगा बोधेयं देवपुत्राः प्रज्ञा पारमिता ॥ इदमप्यर्थवत्संस्पश्येत्तत्तथाग
त्स बोधिमंडे निष्ठा स्यात्सु कृतायां चिन्तयेत्तन्तन्धर्मदेशमायां गंभीरो वतायं मया
संबुधते ॥ इयं सा धर्मस्य गंभीरता ॥ आकाशगंभीरतया गंभीरीयं धर्मं आत्मानं गंभीर
मनतया गंभीरीयं धर्मः मया भिसंबुद्ध इति ॥ एवमुक्ते शक्रो देवानामिन्द्रः कामावच
दबोचत् ॥ आश्च भगवन् न भुतं सुगतं सर्वलोकविप्रस्य नीकोयं भगवता धर्मो दिश्यते
कश्चरतीति ॥ ॥ आर्यैः सहस्रिकायां प्रज्ञा पारमितायां देवपरिवर्त्तनामपंचद
त् ॥ सर्वधर्मानुपलंभो वतायं भगवन् धर्मो दिशीते ॥ नायं भगवन् धर्मः क्वचित्पतिह
या सर्वानुपलब्धितः ॥ अतिमलक्षणे वतायं भगवन् धर्मः अतीति यस्यात् अति
गवन् धर्मः न भिन्नितवान् अनुत्पादो वतायं भगवन् धर्मः सर्वोपपत्त्यनुपपत्तिता

भार्तिः सम्प क संतु ऊ स्या तु त्रा यो सम्प क सं वो धि म भि सं तु ऊ मा त्र स वो धि सं तौ नि ष र्ता
 न श कं दे वा ना मि तं का मा व च रांश्च दे व पु त्रा न व स्ता तं च स हा प ति ॥ रू पा व च रा दे
 दे व पु त्रा प्र ज्ञा पा र मि ता इ ए व गा हे यं दे व पु त्राः ॥ प्र ज्ञा पा र मि ता ॥ उ द शि यं दे व पु त्रा प्र
 सं सम् शे त स था ग त स्या र्हः सम्प क सं तु ऊ स्या २ तु त्रा स सम्प क सं वो धि म भि सं तु ऊ मा त्र
 भी रो व ता यं स मा ध र्मः भि सं तु ऊ इ ति ॥ य त्र न क श्चि द भि सं भो त्प ते ॥ न क श्चि द भि
 र्म आ त्म गं भी र त्प या गं भी रो यं ध र्मः सर्व ध र्मा ना ग स न त्प या गं भी रो यं ध र्मः सर्व ध र्मा ग
 मि न्डः का मा व च राश्च दे व पु त्रा व स्ता च स हा प ति रू पा व च राश्च दे व पु त्रा भ ग वं त मे त
 ग व ता ध र्मे दि श्य ते ॥ अ नु गृ ह्य च भ ग व न् सर्व ध र्मा ना म यं ध र्मा दि श्य ते ॥ उ कु हे च त्रो
 र व त्त्रो ना म पंच द शः ॥ १५ ॥ ॥ अ थ ख त्वा पु ष्पा त सु भु ति भ ग व त मे त द वो च
 र्मः क चि त्प ति ह त्प ते ॥ अ प्र ति ह त्त ल क्ष णो व ता यं भ ग व न् ध र्म आ का श स म तः
 ति य स्मा त् अ प्र ति ह त्त ल क्ष णो व ता यं भ ग व न् ध र्मः नि प्र त्प र्थि क त्वा त् ॥ अ प दो व ता यं भ
 प त्प नु प प ति त्वा त् ॥ अ प थो व ता यं भ ग व न् ध र्मः सर्व थानु प त्प ति त्वा त् ॥ अ थ ख

॥ २९ ॥

लुशकोदेवानामिंजोबुलाचसहापतिलेचकामावचाराहूपावचाराश्चदेवपुत्राभगवंतमे
विरः॥ तत्कस्यहेतोस्तथाहिभगवन्संयमेवामेवायमुभुतिस्थविरोधर्मदेशयति॥
कंदेवानामिंजोबुलागांचसहापतितांश्चकामावचाराहूपावचाराश्चदेवपुत्रामंत्रय
तसेति॥ अजातत्वांसुभुतिःस्थविरोऽनुजातस्तथागतस्यानुजातस्तथतांसुभुतिःस्थवि
नेतथतास्तथागताश्चनागताश्चनागताश्चगता॥ एवंहिमुभुतिस्थविरस्तथागततथ
॥ तत्कस्यहेतोयाहितथागततथतासासर्वधर्मतथतासासर्वधर्मतथतासातथागतत
तथतातांतथतामनुतयातःसुभुतिःस्थविरः॥ अतोनुजातस्तथागतस्यापिचतथ
नुजातः॥ तथागतस्ययासातथतायाःस्थितितातयास्थितितयासुभुतिःस्थविरःत
विकल्पनिर्विकल्पा॥ एवंहिमुभुतितथताश्चविकाराश्चविकल्पानिर्विकल्पाएवंहि
निर्विकल्पातथागतस्यानुजातः॥ यथाचतथागततथताश्चविकारानिर्विकाराश्च
श्चविकारानिर्विकाराश्चविकल्पानिर्विकल्पानकचित्पुत्रिह्यते॥ तत्कस्यहेतोयाचत
कारा॥ अद्यतथतानकचित्तथतानकतश्चित्तथतानकस्यचित्तथता॥ यतःसात

वपुत्राभगवंतमेतद्वोचत् ॥ अनुजातोवत्तायंभगवन्भगवंतःश्रावकआर्यमुमुःस्थ
धर्मदेशयन्ति ॥ तंतमेवधर्मश्रुत्यामारभ्यदेशयन्ति ॥ अथखत्यामुष्मात्सुमुतिश
देवपुत्रामंत्रयतेसमयदेवपुत्राएवंवदथअनुजातोऽयंमुमुतिःस्थविरस्तथाग
थतांमुमुतिःस्थविरस्तथागतसमयथागततथताअनागताअगता ॥ एवंहिसुमु
विरस्तथागततथतामनुयोतःआदितएवंमुमुतिःस्थविरस्तथागततथतामनुयात
थतासातथागततथतायाचतथागततथतायाचसर्वतथता ॥ सैवमुमुतेःस्थविरस्त
तस्यसापिचतथताअथतातांतथतामनुयातः ॥ एवंहिसुमुतिस्थविरस्तथागतम
मुतिःस्थविरःतथतागतमनुजातः ॥ यथातथागततथताअविकारानिर्विकाराअ
निर्विकल्पाएवंहिसुमुतिःस्थविरस्तयातथतयाअविकारानिर्विकाराः ॥ अविकल्पा
रानिर्विकाराअविकल्पाणिर्विकल्पातक्चिन्यतिहन्यते ॥ एवंसर्वधर्मतथता ॥
तत्सहेतोयचतथागततथतायाचसर्वतथता ॥ एकेवैषांतथताअद्याअदेधी
तथता ॥ यतःसानकस्यचित्तथताततःसातथता ॥ अद्याअदेधीकाराअद्यातथ

॥ प्रज्ञा ॥

॥ ८२ ॥

ता ॥ एवं हि सुभुतिः स्थविरोऽनुजातस्तथागतस्याकृततथताया वा कृततथतानसा कदाचि
दैधीकाराश्च दयतथता ॥ एवं हि सुभुतिः स्थविरोऽनुजातस्तथागतं यथातथता सर्व
र्मषवि कल्यानिर्विकल्या ॥ एवं मे च तथागततथतयाऽभिनिर्मितसुभुतिश्चेति ॥ द
थागतमनुजातः ॥ यथातथागततथतानान्यत्र सर्वधर्मातिथतायाः ॥ एवं हि सुभु
सा कश्चिन्नतथता ॥ सैव सातथता सर्वधर्मतथता ॥ तातथता सुभुतिः स्थविरोऽनन्यत
एवं हि सुभुतिः स्थविरस्तथागतमनुजातः यथातथागततथतानातीता नागतानपु
तिः स्थविरस्तथतामनुजाततथागतमनुजातइत्युच्यते ॥ तथागततथतयापि ह
तामनुगतः ॥ तथागततथतयाश्च नागततथतामनुगतः ॥ अनागततथतयातथा
नः प्रत्युत्पन्नतथतयातथागततथतामनुगतः ॥ तथागततथतयाश्च तीता नागत
गततथतामनुगतः ॥ इति हि सुभुतिस्तथतावातीता नागतप्रत्येकतथताचतथाग
ताचादयमेतददैधीकारं ॥ ये वचभगवतो बोधिसत्त्वभुत्सवतथतासैव भगवतो
तथा बोधिसत्त्वमहासत्त्वोऽनुत्तराया सम्यक्संबोधिसमिषं उच्चा संतथागत इति ना

तथानानसाकदाचिन्नतथता ॥ यतश्चसानकदाचिन्नतथता ॥ ततः सातथता शुद्धया-
यथातथतासर्वत्रसर्वधर्मेष्विकल्पानिर्विकल्पा ॥ एवं हि सुभूतिस्तथतासर्वत्रसर्वध-
सुभूतिश्चेति ॥ दयमण्युपतदभिन्नं भेदकानुपलक्षितः ॥ एवं हि सुभूतिः स्थविरस्त-
तः ॥ एवं हि सुभूतिस्तथतानान्यत्रसर्वधर्मस्तथताया ॥ यानान्यत्रसर्वधर्मस्तथतायान-
तः स्थविराऽनन्यतथतानुगमेनापगतौ न चात्र ॥ कश्चित्कचिदनुगतिनुपगतः ॥
तानागतानप्रसुं ना ॥ एवं सर्वधर्मस्तथतानातिता नानागतानप्रसुं ना एवं हि सुभू-
ततथतयापि ह्यनुगततथतांतथागततथतामनुगतः अनीततथतयातथागततथ-
गततथतयातथागततथतामनुगतः ॥ तथागततथतयप्रसुं नतथतामनुग-
या अतीतानागतप्रसुं नतथतामनुगतः ॥ अतीतानागतप्रसुं नतथतयातथा-
तथताचतथागततथताचा दयमेतदेधीकारं ॥ एवं सर्वधर्मस्तथताचसुभूतिस्तथ-
तासैव भगवतोऽनुत्तरासम्बुद्धसंबोधिमभिसंबुद्धस्तथा ॥ इयं सातथतायथातथ-
तथागतइति नाम धर्मं लभते ॥ अस्यां खलु पुनस्तथागततथताया मोनिदिश्यमाना

॥ २२ ॥

यामि यं महापृथिवी तस्यां वेलायां घटविकारमष्टादशमहा निमित्तमकं पतञ्जलकम्पसं
गतसंप्रसारणात् अश्रुतपतञ्जलस्य तस्य संप्राश्रुतम् ॥ अगर्जत् प्रागर्जत् सांप्रागर्जत् ॥ तथ
स्थविरस्ता देवपुत्रा नाम च ये ते स्म ॥ ए. बं हि देवपुत्राः स्थविरः तथा गतमनुजातः ॥
नमनुजातो न श्रोतव्यपत्तिफलं ननु जातो न सस्रुत्तगा मिफलं नागामिफलं नाहंत्व
हेतोस्तथा हि ते धर्मनिर्णयं ते नोपलभ्यंते ये रनुजातं यंचानुजायेरन् ॥ ए. बं हि सुभुति
मेतदवोचत् ॥ गंभीरचर्ये यमगवन् यडुततथता ॥ ए. बं मुक्ते भगवान् पुष्पं शारिपुत्र
यडुततथता ॥ अस्मिन् च खलु पुनः तथ तानि देशे निदिश्यमाने च यातां भिक्षुशतारा
विरजो विगतमलं धर्मे सुधर्मचक्षुर्विशुद्धं च विशुद्धं पचभिश्च देवपुत्रसहस्रैः पु
षिसत्त्वानामनुपादाश्रुवेभ्यश्चिन्तानि विमुक्तानि ॥ अथ त्वा पुष्पान् शारिपुत्र तेषां
तदवोचत् ॥ को भगवन् हेतुकः प्रत्ययो पदतेषां बोधिसत्त्वानामनुपादाश्रुवेभ्यश्चि
न्तानि पश्युपासितानि ॥ सर्वत्र च दानं दत्तं शीलं रक्षितं सांत्वा संपादितं वीर्यमारु
ह्युपाकौशल्यं न च विरहितं शुभं वन् किंचापि शारिपुत्र एतेषां बोधिसत्त्वानामभि

कपतृषाकम्पसंपाकंपत ॥ अचलतृषावलतृषाचता अवेधतृषावेधतृषारणातृषार
तृषागर्जत ॥ तथागतस्यैवानुत्तरासम्पदसं बोधिमभिसं उधमानस्येति ॥ पुनरपरं सुभुति
तमनुजातः ॥ पुनरपरं सुभुतिः स्थविरो नरूपमनुजातो न वेदनां न संज्ञां न संस्कारां
मिफलं नाहंत्वफलमनुजातो न प्रत्येकजुजत्वमनुजातो न उज्जत्वमनुजातः ॥ तत्कम्प
तृ ॥ एवंहिसुभुतिः स्थविरस्तथागतमनुजातः ॥ अथ एवत्वायुष्मानशारिपुत्रो भगवंत
पुष्पं शारिपुत्रमेतदबोचत एवमेतच्छारिपुत्र एवमेतत् ॥ गंभीरे च र्ष्यमं शारिपुत्र
गां भिक्षुशतारामनुपादायाश्रवेभ्यश्चित्तानि विमुक्तानि ॥ पंचानां च भिक्षुशतानां
वपुत्रसहस्रैः पुर्वपरिकर्मकृतैरनुत्पत्ति केषु धर्मेषु भांतिः प्रतिलब्धा ॥ षष्ठे च बो
शारिपुत्रलेषां बोधिसत्त्वानामपादायाश्रवेभ्यश्चित्तानि विमुक्तानि विदित्वा भगवंतमे
दायाश्रवेभ्यश्चित्तानि विमुक्तानि भगवानाह ॥ एतैः शारिपुत्रबोधिसत्त्वैः पंचजुज
रुतं वीर्यमारजं ध्यातानि उत्पादितानि ॥ ते खलु पुनरिमे प्रज्ञापादमीनयाऽपरिग
धिसत्त्वानामस्ति मार्गः श्रुत्यतावा आनिमित्तं चर्यावा अप्रतिहितमनसिकारतावा

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २३ ॥

॥ अथ वष नरे तै रूपा य कौशल्यविकलत्वात् भुतकोटिः साक्षात्कृता श्रावकभूमौ वा नित्य
को यो वा दियो जनशक्ति को वा त्रियो जनशक्ति को वा चतुर्यो जनशक्ति को वा पंचयोजन
पका मागंत वम्भयेत् ॥ खलु पुनः शारिपुत्रपक्षिशकु निरजातपक्षो वा भवेत् शीर्षा
जं तु दीपेषु तिष्ठामि मिति मयेत् ॥ अथ तस्य पक्षिणाः शकुने स्तेनः पतत आकाशे अं
पुपुति छे यमिति ॥ तत्किं मन्यसे शारिपुत्रापि रु स पक्षी शकुनिः प्रति वलः पुनरेव य
न ॥ भगवानाह ॥ स चेत् पुनरेवं चिंतयेद्दहो वताह मक्षतोऽरूपहतो जं तु दीपेषु तिष्ठे य
दीपपुपुति छेत् ॥ शारिपुत्र आह ॥ नो हि दं भगवन् क्षतश्च भगवं नूपहतश्च भवेत् ॥ जातु
तो रे वं स्तेन इव भवति ॥ यदस्य महं श्रातमभा वो भवेत् ॥ पक्षो वा स न भवत्त उचा
वमेत् शारिपुत्रैव मेत् तत्किं चापि शारिपुत्र बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽच्युत्तरायां सम्यक्
त् शीलं रक्षत शांत्या संपादयत्तु वीर्ये सारमेत् ॥ ध्यानानि समापयेत् ॥ महं चास्य प्रस
ममि संबोधुं ॥ स वेदं यं प्रज्ञा पारमितया अपरिगृहीत उपाय कौशल्येन च विरहित
रिपुत्रबोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽतीता नागत पुंस्तु सर्वं ननु दानां भगवतां तच्छीलं तं सम

वकभूमौवानिर्यातानुद्धुमौ ॥ नमथापिनामशारिपुत्रपक्षिनःशंकुनेर्योजनगति
 तोवापंचयोजनशतिकोवाआत्मभावोवाभवेत् ॥ सत्रयत्रिशेषुदेववर्तमानोजंरुधि
 वाभवेत्शीर्षापीशोवाछिन्नपक्षोवासुत्रयत्रिनोतोदेवनिकायासत्मानमुत्सजेदिह
 मततआकाशेअंतरिक्षेस्थितस्यांतराचिंतस्यैवंभवेत् ॥ अहोवताहंपुनरेवत्रयस्त्रिशो
 वलःपुनरेवयस्त्रिशेषुदेवेषुप्रतिष्ठातुं ॥ आमुष्माशारिपुत्रआह ॥ नोहिदंभगव
 रुदीपेप्रतिष्ठेयमिदमित्किंमंत्यसेशारिपुत्रापिरुसपक्षीशंकुनिरक्षतोऽनुपहतो जातु
 नश्चभवेत् ॥ आरुदीपेचपतितःसंमरणांवानिगच्छेत्संमरणमात्रकंवाउःखं ॥ तत्कस्यहे
 स्यनभवत्तुच्चाप्रपतति ॥ एवमुक्तेभगवानायुष्मन्तंशारिपुत्रमेतदवोचत् ॥ ए
 नुत्तरायांसम्यक्संबोधोचिंतामुत्पाश्रंगंगानदीवातुकोपमानकल्याणितिष्ठंस्तानन्द्या
 ॥ महंचास्यप्रस्थानंभवेत् ॥ महंचास्यचित्तोत्पादोभवेत् ॥ अनुत्तरांसम्यक्संबोधि
 त्येनचविरहितोभवेदेवेश्रावकभूमिवापुत्येकमुद्धुमिवापतति ॥ पुनरपरंशा
 तांतच्छांतं समाधितांप्रज्ञातांविमुक्तिं तंविमुक्तिं ज्ञानदर्शनसमन्वाहरंति आधा

॥ २३ ॥

परिनिमित्तयोगेन सतथागतानामहंतां सम्यक् संवृजानां शीलं न जानाति न पश्यति न सम्यक् संवृजानां न जानाति न पश्यति सोऽजानन्नपश्यन्नश्रुत्य तायाः शब्दं श्रुत्वा तिस्रस्तं
परिनामयितुं निवर्तते ॥ ततो वेदितव्यमेतत्कथास्वति ॥ अयं श्रावकभूमौ वा प्रत्येकं
पारमितायाऽपरिगृहीत उपायकौशल्येन च विरहितो भवति ॥ शारिपुत्र आह ॥ य
पारमितायाऽपरिगृहीत उपायकौशल्यं च विरहितः ॥ किंचापि बहुणापि पुण्यं
सम्यक् संवोधिं प्राप्नुं ॥ तस्मात्तर्हि भगवन् बोधिभगवन् बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनानुज
उपायकौशल्येन च भवितव्यं ॥ एवमुक्ते भगवानाशुष्यं तं शारिपुत्रमेतदवोचत् ॥
मिताऽपरिगृहीत उपायकौशल्येन च विरहितः किंचापि बहुनापि पुण्यं संभारे
सम्यक् संवोधिं प्राप्नुं ॥ तस्मात्तर्हि शारिपुत्र बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनानुजगं सम्यक् सं
लेन भवितव्यं ॥ अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्रः सार्द्धमावचरे देवपुत्रैश्च त्वापि स
भगवन् प्रज्ञापारमिता उरभिसंभवा भगवं ननु जगं सम्यक् संवोधिः ॥ परमउर
भगवांस्तं शक्रं देवेभ्यः प्रमुखं कामावचरं देवपुत्रोऽसहयति महाबलप्रपुखा

नति न पश्यति न समाधिं न पुञ्जा न विमुक्तिं न विमुक्ति शान दर्शनम् ॥ तथा गता नां महं तां
शब्दं श्रुत्वा तिस्रंशं दानि मित्री कं रीति ॥ स तंशं दानि मित्री कृत्या नुत्तरायां सम्पत्क सं बो
धुमौ वा प्रत्ये क उद्भुमौ वेति ॥ तत्कस्य हेतोरे वं हि ए तच्छा रिपु त्र भवति ॥ येना प्रज्ञा
रिपु त्र आह ॥ यथा हे भगवन् भगवतो भाषितस्यार्थमा जानाति ॥ यो बोधिसत्त्वः प्रज्ञा
वङ्गणा पिपुण्यं संभारेण मुक्तः कल्याणमित्रविरहितश्च भवति ॥ संशयस्तस्यानुत्तरा
मस्य सत्त्वेनानुत्तरां सम्पत्क सं बोधिमभि सं बोधु कामेन प्रज्ञा पारमिता भावयित्तव्या
ममेतद् बोधत ॥ एवमेतत्तच्छा रिपु त्र एवमेतत् ॥ यः शा रिपु त्र बोधिसत्त्वः प्रज्ञा पार
पिपुण्यं संभारेण मुक्तः ॥ कल्याणमित्रविरहितश्च भवति ॥ संशयस्तस्यानुत्तरां स
नुत्तरां सम्पत्क सं बोधिमभि सं बोधु कामेन प्रज्ञा पारमिता भावयित्तव्या उपाय कुश
पुत्रैव ह्यापि सहापतिरूपा वचरै देव पुत्रैः सार्द्धं भगवन्तमेतद् बोधत ॥ गंभीरा
ः ॥ परमेश्वरमि सं भवा भगवन्नुत्तरां सम्पत्क सं बोधिमभि सं बोधुं ॥ अथ खलु
तत्त्वप्रमुखा नरूपा वचराश्च देव पुत्रा ना मंत्रयन्ते स्म ॥ एवमेतद् देव पुत्रा एव

॥ ७३ ॥

॥ २४ ॥

मेतन्नगंभीरेयं प्रज्ञा पारमिता इति संभवानुत्तरासम्यक् संबोधिः परम इति संभवानु
शतैः पापमित्रसंसेविभिः ॥ अथ खल्वुष्मानसुभुतिभवंतं मेतद्वोचत् ॥ यद्गवा
न्तरासम्यक् संबोधिरिति संबोद्धमिति ॥ कथं भगवन् इति संभवानुत्तरासम्यक् संबोधिः
मिसुबुधेते ॥ तत्कथं हेतो ॥ शुभं वा जगत्सर्वधर्माणाम् कश्चिद्वर्त्मसंविद्यते ॥ यो ध
वन् धर्मस्य प्रज्ञा य धर्मादेशं ते ॥ सोऽपि धर्मानं संविद्यते ॥ एवमश्चाभिसंबुधेतानुत्त
मुष्मेतं सुभुतिमेतद्वोचत् ॥ असंभवत्वात्सुभुति इति संभवानुत्तरासम्यक् संबोधि
वोचत् ॥ अन्ये मित्येतेनाप्युष्मानसुभुते पर्याया इति संभवानुत्तरासम्यक् संबोधि
नस्याप्युष्मानसुभुते आकाशस्यैवं भवत्यहं नमंतरासम्यक् संबोधि मभिसंभोतयेति ॥
शमोऽप्युष्मानसुभुति सर्वधर्माः यदि चाप्युष्मानसुभुते स्वमिसेवा भवेदनुत्तरासम्यक्
सम्यक् संबोधेः ॥ यस्मात्तस्मात्सुभुते गंगानदीवालुका समावोधिसत्त्वा मविवर्त्तन्ते
ते इति संभवानुत्तरासम्यक् संबोधिः ॥ परम इति संभवानुत्तरासम्यक् संबोधिर
द्वोचत् ॥ किं पुनराप्युष्मानशारि पुत्ररूपं विवर्त्तते ॥ उत्तरायाः सम्यक् संबोधेः ॥

म इरमि संभ वानु त्र रास म्प क सं बोधि मभि सं वो डु ड षु जै ही न वि ही रा धि मु कै र नु पा य डु
रो च त् ॥ य ह ग वा ने व मा ह ॥ इ र मि सं भ वा नु त्र रा स म्प क सं बो धिः ॥ पर म ड र मि सं भ वा नु
रा स म्प क सं बो धिः पर म ड र मि सं भ वा नु त्र रा स म्प क सं बो धि र मि सं वो धुं ॥ य च न किं चि द्
न स वि श्र ते ॥ यो ध र्मः श क्वा मि सं वो डुं ॥ त था हि भ ग व न्स र्व ध र्म श्रु त्वाः ॥ य स्या पि भ ग
मि सं वो धुं वा नु त्र रा स म्प क सं बो धि र मि सं वो डु न ड र मि सं भ वे ति ॥ ए वं मु कै भ ग वा ना
त्र रा स म्प क सं बो धि र मि सं वो डुं ॥ अ थ ख त्वा मु ष्मा न् श रि पु त्र आ यु ष्म तं सु भु ति मे त द्
त्र रा स म्प क सं बो धिः पर म ड र मि सं भ वा नु त्र रां सं म्प क सं बो धि र मि सं वो डु ॥ त क्क स्य हे तो
मं भो त्त्वे ति ॥ ए वं चा यु ष्म न् सु भु ते इ मे ध र्मा अ भि सं वो ध म्माः ॥ त क्क स्य हे तो ॥ आ का
वे द नु त्र रा स म्प क सं बो धिः त त्ते व गं गा न दी वा लु का स मा वो धि स त्वा वि व र्त्तै रं नु त्र रा याः
व स त्वा म वि व र्त्त नै ॥ नु त्र रा याः स म्प क सं बो धेः ॥ त स्मा रा यु ष्म न् सु भु ते ए वं वि ज्ञा य
स म्प क सं बो धि र मि सं वो डु मि ति ए वं मु कै आ यु ष्मा न् सु भु ति रा यु ष्म तं श रि पु त्र मे त
स म्प क सं बो धेः ॥ श रि पु त्रा ह ॥ नो हि दं मा यु ष्म न् सु भु ति रा ह ॥ किं पु न रा यु ष्म न् श

रिपुत्राय त्रहपातसधर्मो यो विवर्ततेऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधे ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य
स्कारेभ्योऽन्यत्र विज्ञानात् सधर्मो यो विवर्ततेऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधे ॥ आह ॥ नो हि दं मा
विवर्ततेऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधे ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य न सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ वि
विज्ञानतत्त्वतासा विवर्ततेऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधे ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य न सुभुते ॥
तायाः सर्वधर्माया विवर्ततेऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधेः ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य न सुभुते
तायाः संस्कारतत्त्वतायाः अन्यत्र विज्ञानतत्त्वतायाः सधर्मो यो विवर्ततेऽनुत्तरायाः सम्य
युष्य न शारिपुत्ररूपमपि संवृधतेऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधे ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य न सुभु
नमभिसंवृधतेऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधे ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य न सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥
मभिसंवृधते ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य न सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किं पुनरायुष्य न शारिपु
त्रायाऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधे मभिसंवृधते ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य न सुभुति ॥ सुभु
मभिसंवृधते ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य न सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किं पुनरायुष्य न शारिपुत्र
संबोधे मभिसंवृधते ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्य न सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किं पुनरायु

॥ नो हि दं मायुष्मन् सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन् शारिपुत्रा न्यत्र वेदनायाः सं
 ज्ञाह ॥ नो हि दं मायुष्मन् सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन् शारिपुत्रा रूपतथतायाः
 सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन् शारिपुत्रा बदनान्तथता संज्ञातथता संस्कारान्तथताया
 ययुष्मन् सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन् शारिपुत्रा न्यत्र रूपतथतायाः संज्ञातथ
 रमायुष्मन् सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन् शारिपुत्रा वेदनांतथतायाः संज्ञातथ
 तेऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधे ॥ आह ॥ नो हि दं मायुष्मन् सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरा
 हं दं मायुष्मन् सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन् शारिपुत्रा वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञा
 ते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन् शारिपुत्रा न्यत्र रूपात्मधर्मयोऽनुत्तरा सम्यक् संबोधि
 रायुष्मन् शारिपुत्रा न्यत्रः वेदनायाः संज्ञायाः संस्कारेभ्योऽन्यत्र विज्ञानात्मधर्मो योऽनु
 भुति ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन् शारिपुत्रा रूपतथतानुत्तरां सम्यक् संबोधिम
 यायुष्मन् शारिपुत्रा वेदनांतथता संज्ञातथता संस्कारान्तथता विज्ञानतथतानुत्तरां सम्यक्
 ह ॥ किंपुनरायुष्मन् शारिपुत्रा न्यत्र रूपतथतायाः सधर्मा योऽनुत्तरां सम्यक् संबो

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २५ ॥

धिमभिसंबुध्यते ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्म सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्म नशारिपुत्र मत्र वेद
धमो योऽनुत्तरासम्पक संबोधिमभिसंबुध्यते ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्म सुभुते ॥ सुभुतिरा
क संबोधिमभिसंबुध्यते ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्म सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्म
म न सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्म नशारिपुत्र वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानं बोध
भुतिराह ॥ किंपुनरायुष्म नशारिपुत्रिपुत्रा न्यत्ररुपात्त सधर्मा योऽनुत्तरायां सम्पक
नशारिपुत्रा न्यत्र वेदनायाः संज्ञायाः संस्कारेभ्योऽविज्ञाना न्यधर्मा योऽनुत्तराया
रायुष्म नशारिपुत्ररुपतथता बोधयाऽनुत्तरायां सम्पक संबोधौ ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्म
थता विज्ञानतथता बोधयाऽनुत्तरायां सम्पक संबोधौ ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्म सुभुते ॥
बोधयाऽनुत्तरायां सम्पक संबोधौ ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्म न सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥
स्कारतथतायाः अत्यत्र विज्ञानतथतायाः सधर्मा योऽनुत्तरायां सम्पक संबोधौ ॥
रिपुत्रतथता विवर्तते ॥ अनुत्तरासम्पक संबोधे ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्म न सुभुते ॥ सु
वर्तते ॥ अनुत्तरायां सम्पक संबोधे ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्म न सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ न

रिपुत्र न्यत्र वेदनातथताया संज्ञातथतायाः संस्कारतथतायाः अन्यत्र विज्ञानतथतायाः स
भुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन्शारिपुत्रविज्ञानतथतायाः सधर्मो योऽनुत्तरां सम्प
॥ किंपुनरायुष्मन्शारिपुत्ररूपं बोधयमनुत्तरायां सम्पदसंबोधौ ॥ आह ॥ नोहिदमायु
ग्राविज्ञानं बोधयमनुत्तरायां सम्पदसंबोधौ ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्मन्सुभुते ॥ सु
नुत्तरायां सम्पदसंबोधौ ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्मन्सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्म
व्याऽनुत्तरायां सम्पदसंबोधौ ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्मन्सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुन
॥ नोहिदमायुष्मन्सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन्शारिपुत्रवेदनातथतायां संस्कारत
युष्मन्सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन्शारिपुत्रान्यत्ररूपतथतायाः सधर्मो यो
सुभुतिराह ॥ किंपुनरायुष्मन्शारिपुत्रान्यत्र वेदनातथतायाः मज्ञातथतायाः सं
पदसंबोधौ ॥ आह ॥ नोहिदमायुष्मन्सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ तकिं मन्यसे आयुष्मन्श
मन्सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ तकिं मन्यसे आयुष्मन्शारिपुत्रतथतायां सधर्मो यो विव
सुभुतिराह ॥ तत्क तमः पुनरायुष्मन्शारिपुत्रसधर्मो यो विवर्ततेऽनुत्तरायाः सम्पद

संबोधेः ॥ यस्तस्मात्ते वधर्मतायां स्थितः सर्वधर्मास्थानयोगेन ॥ कतमावापुनः शारिपुत्रधर्म
मोहिदमायुष्मसुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ एवमायुष्मान् शारिपुत्रसत्यः स्थितितोऽनुपलभ्य
॥ एवमुक्ते आयुष्मान् शारिपुत्र आयुष्मन्तं सुभुतिमेतदबोचत् ॥ यथा धर्ममजायत
वर्तते ॥ अनुत्तरायाः सम्यक्संबोधेः ये खलु पुनरिमे आयुष्मसुभुते त्रयो बोधिसत्त्वयानिकाः पुं
यानं भवति ॥ य इतनु ऊयानं बोधिसत्त्वयानं ॥ यथा आयुष्मन्तः सुभुते निर्देशः ॥ अथ
॥ किं पुनरायुष्मान् शारिपुत्रायुष्मान् सुभुतिः स्थविर ए क मपि बोधिसत्त्वमात्स्यगच्छति
स्तावदयमायुष्मसुभुतिः स्थविरः ॥ अथ खल्वायुष्मान् शारिपुत्र आयुष्मन्तं सुभुतिमे
गच्छति ॥ श्रावकयानिकं वा प्रत्येक बुद्धयानिकं वा महायानिकं वा सुभुतिराह ॥ किं पु
बोधिसत्त्वं समनुपश्यसि ॥ श्रावकयानिकं वा प्रत्येक बुद्धयानिकं वा महायानिकं वा शा
भ्यते ॥ प्रागेव बोधिसत्त्वः सुभुतिराह ॥ किं पुनरायुष्मशारिपुत्र तथ त्वा ए के नाप्याका
नस्त्वमायुष्मान् शारिपुत्र तथ त्वाया मे क मपि सत्त्वधर्मे समनुपश्यसि ॥ आह ॥ तस्मै तदा
बोधिसत्त्वधर्मस्यानुपलभ्यमानस्य कृतः ॥ न वै वं भवति ॥ अयं श्रावकयानिकोऽयं

नः शारिपुत्रधर्मो यातथता ॥ कंचिद्वापु नरायुष्मन् शारिपुत्रतथता विवर्तिष्यते ॥ आह
तितोऽनुयत्नभ्यमानातां सर्वधर्माणां कतमः सधर्मो यो विवर्ततेऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधे
धर्ममजायत्या आयुष्मान् सुभुतिः स्थविरो निर्दिशति ॥ तथानसकश्चिद्धर्मो यो वि
सत्त्वयानिकाः पुंगलास्तथागतनाख्याता ॥ एषां त्रयाणां व्यवस्थानां भवति ॥ एकमेव हि
निर्देशः ॥ अथ खल्वायुष्मान् पुत्तो मैत्रायणीपुत्र आयुष्मन् शारिपुत्र मेतदवोचत्
त्वमात्स्यगच्छति श्राकयानिक वापुत्ये कुरुक्ष्यानिकं वा महायानयानिकं वा ॥ पृष्ठय
पुष्पंतं सुभुति मेतदवोचत् ॥ किं पुनः त्वमायुष्मन् सुभुते एकमपि बोधिसत्त्वानां रूप
भुतिराह ॥ किं पुनरायुष्मन् शारिपुत्र यातथता यास्तथता ॥ तत्र तथतायामेकमपि
यानिकं वा शारिपुत्र आह ॥ तत्त्वेन दायुष्मन् सुभुते तथता वत्तं त्रिभिर्वाकारैर्नोपल
एकेनाप्याकारेनोपलभ्यते ॥ आह ॥ तत्त्वेन दायुष्मन् सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ कंचिद्रूप
आह ॥ तत्त्वेन दायुष्मन् सुभुते ॥ सुभुतिराह ॥ एवं मायुष्मन् शारिपुत्र सम्यक्तः स्थितितस्य
कयानिकोऽयं पुत्ये कुरुक्ष्यानिकः ॥ अयं महायानिक इति ॥ एवं मेतेषां मायुष्मन्

॥ उक्ता ॥

॥ २६ ॥

शारिपुत्रबोधिसत्त्वानां तथ तायां प्रतिभायमाना नाम विशेषतानि विशेषतानि निर्नाना करणानि
वी भवन्ति ॥ वेदितव्यमेतानि र्यास्यस्य यं बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ
भुत्ते एवमेतन्मुमुत्ते एवमेतन्प्रतिभाति ते मुमुत्ते यथापि नाम तथागतानुभावेन तु
नामा विशेषतानि विशेषतानि निर्नाना करणानां श्रुत्वा यस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य चित्तं
धिसत्त्वा महासत्त्वोऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ धारितं ॥ अथ खल्वपुष्पा न शारिपुत्रो भगवंत
तः ॥ भगवानाह ॥ अनुरया शारिपुत्र सम्यक्संबोधौ धारितव्यं र्यास्यस्य यं बोधिसत्त्वो महासत्त्व
वन्सम्यक्संबोधौ धारितुं कामेन बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन कथं स्थानं ॥ कथं शिषित
सत्त्वेन महासत्त्वेन सर्वसत्त्वेषु समं स्थानं ॥ सर्वसत्त्वेषु समं चिमुत्पादयितव्यं ॥ न विषय
रे आलंबितव्याः ॥ कल्याणचित्तेन परे आलंबितव्याः ॥ निहतमानचित्तेन परे आलंबित
वितव्याः ॥ अविहेठनाचित्तेन परे आलंबितव्याः ॥ सर्वसत्त्वेषु मात्र संज्ञामुपस्थाप्य पित
बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेनानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ धिसत्त्वमभिसंबोद्धुं कामेन सर्वसत्त्वानामंति के स्थान
हमे स्थानं दानदानं शीलं दक्षितं ॥ कांत्वा संपादयितव्यं वीर्यमारक्ष्यं ध्यानं

नर्तना करणाता श्रुत्वा ज्ञस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य चित्रां नावली यत्तेन सली यत्तेन विष्ट
 सम्यक् संवोधोऽस्ति ॥ अथ खलु पुनर्भगवानाशुष्मं तं सुभुतिमेतदवोचत् ॥ साधु साधु
 गतानुभावेन बुद्धाधिष्ठातेनैव वेदिसि ॥ एवमेतेषां बोधिसत्त्वानां तथा तां प्रतिभा व्यसा
 महासत्त्वस्य चिंतनावली यत्तेन सली यत्तेन विष्टा वति ॥ वेदिन्यमेतन्निष्पस्यत्ययं बो
 दिपुत्रो भगवंतमेतदवोचत् ॥ कतमया भगवन् बोध्यातिर्यस्यंति अयं बोधिसत्त्वो महास
 धिसत्त्वो महासत्त्वः ॥ अथ खलु आशुष्मानसुभुतिर्भगवंतमेतदवोचत् ॥ अनुत्तरायां भग
 व ॥ कथं शिशितव्यं ॥ भगवानाह ॥ अनुत्तरायां सुभुते सम्यक् संवोधो निष्पानु कामेन बोधि
 यत्तव्यं ॥ न विषमचिंतनेन परे आलंबितव्या ॥ मैत्रचिंतनेन परे आलंबितव्याः हितचिंतनेन प
 रं परे आलंबितव्याः ॥ अप्रतिहतचिंतनेन परे आलंबितव्याः ॥ अविहिंसाचिंतनेन परे आलं
 मुपस्थाप्य पितृ संज्ञा पुत्र संज्ञा उहित संज्ञा चोपस्थाप्य परे आलंबितव्याः ॥ एवं हि सुभुते
 नामंति के स्थातव्यः एवं शिशितव्यं ॥ सर्वसत्त्वानामहं नार्थ इति ॥ स्वयंच सर्वपापनि
 गच्छं व्यं ध्यानसंपादयितव्यं ॥ प्रज्ञायां परिजयः कर्तव्यः ॥ अनुत्तोमप्रतितीतिप्रतिप्रस

॥ २६ ॥

मुत्पादो व्यवहो कपितव्याऽने वामपितत्र समापके नत वर्सा वा विरातत् समनुजे न च भवि
वामपितत्र समापके नत वर्सा वादि नातत् समनुजे न च भवितव्यं ॥ तस्मै वस्य ह्यनरुवं
तीति ॥ ॥ आर्षाष्ट सहस्रिकायां प्रजापारमितायां तथतापरिवर्तनामषो दशः
वर्तनी यस्य भयवन् बोधिसत्वस्य महासत्वस्य के आकारा का लिङ्गानि कानि निमित्तानि कथं
इति ॥ भगवानाह ॥ यावत्सुभुते पृथग्जनभूमिर्याचश्चावकभूमिर्याचप्रत्येकजुहुभूमि
देधीकारा अविक्लानिर्विकल्पा इति ॥ तां तथतां धर्मतामेव तदिति ॥ तथतायां स्थि
र्गो यथा तथता श्रुत्वा पितृतोषि चाप कृम्य न कांक्षति न विमर्शिकरोति ॥ न विचिकित्
तु तगाहते ॥ न च यत्किंचिन्प्रलापि भवति ॥ अर्थसंहितामेव वा वं भवते ॥ नानर्थसं
लिगैरेभिनिभिज्ञैः समन्वागतो बोधिसत्वो महासत्वो ॥ इति वर्तनी योऽनुत्तरा योऽसम्प
नान्यथांशुवर्णानां ब्राह्मणानां वा मुखमुद्रा कयती मे भगवंतः श्रावणा ब्राह्मणा वा ज्ञेयः
पुष्पं वा धूपं वा विलेपनं वा चुरां वा वस्त्रं वा ध्वजं वा घण्टं वा पताका वा दातव्यमन्यते ॥ न
मित्तैः समन्वागतो बोधिसत्वो महासत्वो अविनिवर्तनी योऽनुत्तरा योऽसम्पदं संवो धे

मनुजे न च भवितव्यमेव सत्त्वेषु यावदोधिसत्त्वानामावकांतौ सत्त्वपरिपाचनस्थित्वा अन्ये
वस्य ह्यतएवं शिशुमासाणां नावरणां रूपया वत्सलस्य स्थितिरणा वरनामविष्यः
त्रिनामवोदशः ॥ १५ ॥ ॥ अथ खल्वुष्माभ्युत्थिर्भगवंतमेतद्वोचत् ॥ अविनि
निमित्तानि कथं वा भगवन् वयः ॥ जानियामः ॥ अयमविनिवर्तनीयावोधिसत्त्वो महासत्त्व
त्येककुड्मुमिर्याचकुड्मुमिरियंतथताभूमिरिह च्यते ॥ सर्वाश्वेतास्तथाया अदयो
॥ तथतायां स्थितस्तथा तान कल्पयति ॥ न विकल्पयति ॥ एवमेव त एति ॥ एवमेव त
ते ॥ न विचिकित्सति ॥ नैव मित्रि न धन्यायति ॥ अपित्वेवमेतंतथतैः वेभ्यश्चिमुचति
षते ॥ नानर्थसंहितानचपरवां कृतानि व्यवलोकयंति एभिः सुभुते आकारैरेभि
उत्तरायाः सम्यक् संवोधे द्वायित यप्र नरपदं सुभुतेः विनिवर्तनीयो वोधिसत्त्वो महासत्त्वो
वास्तवावाज्ञेयं जानंति दृश्यमंतीति ॥ न चान्यादेवां न मस्करोति ॥ न चान्येभ्यो देवेभ्य
तव्यमन्यते ॥ न चान्यं देवं व्यपाश्रयते एभिरपि सुभुते आकारैरेभिर्हि गैरेभिनि
ः सम्यक् संवोधे द्वायः ॥ सखलु पुनः सुभुतेः विनिवर्तनीयो वोधिसत्त्वो महासत्त्वो ना

॥ उक्ता ॥

॥ २७ ॥

पायेषु पपमत्तेन च स्त्रीभावे परिगृह्यतांति ॥ पुनरप्यं सुभुतेऽविनिवर्तनी यो बोधिसत्त्वो महा
पाशं त्यति ॥ परानपि च प्राणातिपातविरमना य समादाय ॥ आत्मना चादंता दानात् पु
आत्मना च काममिथ्याचारं त्यति विरतो भवति ॥ परानपि च काममिथ्याचारं विरम
त्यति विरतो भवति ॥ परानपि च सुता मेरेयमश्रुमादृत्वा न विरमना य समादाय यं
पिण्डं न दत्त्वा न पुनरुत्ति विरतो भवति ॥ परानपि च पिण्डं न दत्त्वा न विरमना य समादा
च परुषे दत्त्वा न विरमना य समादाय यति आत्मना वसंभिन पुलापात् पुनरुत्ति विरतो भवति
विरतो भवति ॥ परानपि चाभिध्यातो विरमना य समादाय यति ॥ आत्मना च व्यापाद
॥ आत्मना च व्यापाद विरमना य समादाय यति ॥ आत्मना च मिथ्यादर्शनात् पुनरुत्ति
एवं खलु सुभुतेऽविनिवर्तनी यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः स्वयंच दर्शकुशलात्कर्म यथा
दापयति समुत्तेजयति ॥ संप्रहर्षयति दृढीकरोति ॥ सख्यं प्राप्नोति पितृदशकुशला क
पिन समुदाचरति ॥ तस्य खलु पुनः सुभुतेऽविनिवर्तनी यस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्व
रपि सुभुते आकारैरेभिर्लिङ्गैरेभिर्निमित्तैः समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽविनि

यो बोधिसत्वो महासत्त्वो दशकुशलात्कर्मपथान्समादाय वर्तते ॥ स आत्मना च पुराणाति
वा दंता दानात्प्रतिविरतो भवति ॥ परानपि चादन्ता दानविरमना यसमादाययंति ॥
मिथ्याचारविरमणाय समादाययंति ॥ आत्मना च सुरामैरायमग्रप्रमाप्रस्थाना
नाय समादाययंति ॥ आत्मना चास्मत्तवचनान्प्रतिविरतो भवति ॥ आत्मना च
रमनाय समादाययंति ॥ आत्मना च परुषवचनान्प्रतिविरतो भवति ॥ परानपि
प्रतिविरतो भवति परानपि च संभिनप्रलापविरमणायति आत्मना चाभिधातः प्रति
मना च व्यापादान्प्रतिविरतो भवति ॥ परानपि च व्यापादविरमनाय समादाययंति
र्गदर्शितान्प्रतिविरतो भवति ॥ परानपि च मिथ्यादर्शनविरमनाय समादाययंति ॥
शलात्कर्मपथान्समादाय वर्तते परानपि च दशकुलेषु कर्मपथेषु संदर्शयति ॥ स
पे दशकुशला कर्मपथाने कतो वा बाहुस्ततो वा सर्वगा सर्वथा सर्वना ध्यापयंते चिन्तेता
त्वस्य महासत्त्वस्य स्वप्नोत्तरात्तस्यापि दशकुशलाः कर्मपथा आसुखी भवति ॥ एभि
शसत्त्वो विनिवर्तनीयो नृत्रायाः संस्य कसंबोधेनियितव्याः ॥ उत्तरपरं सुभते

॥ २७ ॥

अविनिवर्तनीयो बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽयं धर्मपर्यवप्नोति ददाति च ॥ तंतमेव विज्ञेयं पर्यवप्नोति च ॥ हिताय सुखाय चेति चैष भवतु ॥ अतथा धर्मदेशनया धार्मिका अभिप्रायाः सर्वे
एभिरपि सुभुते आकारैरेभिनिमित्तैः समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽविनिवर्तनीयो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो गंभीरेषु धर्मेषु भाष्यतोषु न कांक्षति ॥ न विमतिं करोति
ति ॥ अत्यस्यानमिदं च न भविष्यति निरनुशंभविष्यति ॥ सोऽभिक्रामता प्रति क्रामता
मति ॥ उपस्थितस्मृतिः प्रति क्रामति न विलं वितं पादभुमे रूतक्षिपति ॥ न विलं वितं पा
पादभुमे रूतक्षिपति ॥ न च सह पादभुमौ ति क्षिपति ॥ पश्य चैव भूमिप्रदेशमत्र क्रामति
शरे चीवरपरिभोगो न युक्ति लोभवति ॥ बौक्षसमुदाचारश्च भवति ॥ अत्यावाध
शान्ति कृमिकुशलसहस्राणि कायसंभवति ॥ तानि तस्य काये सर्वेण सर्वे सर्वथा स
काभ्युत्तानि भवन्ति ॥ यथा यथा तस्य तानि कुशलमुत्तानि वृद्धंते ॥ तथा तथा स बो
रिश्रुद्धिं च चित्रपरिश्रुद्धिं च परिगृहीते ॥ सुभुतिगृह ॥ का पुनर्भगवन्स्य बो
यथा सुभुते तस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य तानि कुशलमुत्तानि विवृद्धंते ॥ तथा

मेव विज्ञेयं पर्यवाप्नोति ददाति च ॥ इममेहं धर्ममेव सर्वसत्त्वानामर्थयिष्यं वाप्नोति ददा
ति अभिप्रायाः सर्वसत्त्वानामपरिपुष्यतामिति ॥ तंच धर्मदानं सर्वसत्त्वसाधारणं करोति ॥
कोमलसत्त्वोऽविनिवर्तनीयोऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधे द्वा रयितव्यः ॥ पुनरप्यं सुभ
नविमति करोति न विचिकित्सति न तन्वायति हितवचनं न च भविष्यति स्तिग्धं न च भविष्य
मत्वा प्रति कामत्वा अनुभूतचित्तोऽभिकामति वा प्रति कामति वा ॥ उपस्थिते स्मृतिरेभिका
॥ न विलंबितं पादभुमेतिः क्षिपति सुखमेवोत्क्षिपति ॥ सुखं नीक्षिपति ॥ न च सहसा
रशमच कामति ॥ तस्य खलु पुः सुभुतेऽविनिवर्तनीयस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य श
॥ अल्पा बाधश्च भवति ॥ अल्पादि नश्च भवति ॥ यानि खलु पुनरप्येषां सत्त्वानाम
सर्वं सर्वथा सर्वं न संभवति ॥ तत्तस्य हतोक्तं ताहितस्य तानि कुशलमुत्तानि सर्वतो
तथा तथा स बोधिसत्त्वो महासत्त्वः कायपरिश्रुद्धि रपरिश्रुद्धि च परिगृहीतो वा कप
तवन्तस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य चित्रपरिश्रुद्धिर्वेदितव्या ॥ भगवानाह ॥ यथा
वर्द्धते ॥ तथा तथा च बोधिसत्त्वो महासत्त्वश्चित्राकृत्यतां च परिगृहीतो विता ॥ शा

॥ ७३ ॥

॥ २८ ॥

भूतानां च चित्रा माया वा ताश्च चित्रा कृदित्तांश्च चित्रा वं कृताश्च परिगृहीते याच सुभुते
तस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य चित्रपरिशुद्धिर्वेदितव्याः ॥ एभिरपि सुभुते आकारैरे
ऽनुत्तरायाः सम्यक् संबोधे द्वायितव्याः ॥ पुनरप्यं सुभुते विनिवर्तनीयो बोधिसत्त्व
शनग्राहप्रत्यभेषज्यपरिष्कारगुरुको भवति नेष्वात्मानस्य बद्धता भवति ॥ न च गंभीरे
भवति ॥ सत्कृत्य च परता धर्मं शृणोति ॥ पंचसत्कृत्य परतो धर्मं शृणोति ॥ तत्सर्वं प्रज्ञ
नानि सर्वाणि प्रज्ञा पारमिता मागम्या धर्मतया सम्यदयंति ॥ न च कंचिद् धर्मं समनुप
ति ॥ एभिरपि सुभुते आकारैरेभिनिमित्तैः ॥ समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो विनि
मारः पापीयानं ह्येव महा निरपारमिनिर्माया तत्रैकैकस्मिन् महानिरये बद्धनि बोधिसत्त्व
स्वाणि सत्त्वशतसहस्राणि अभिनिर्माया विनिवर्तनीयं बोधि सत्त्वं महासत्त्वमेवं वदेत्
महानिरयेषु पपंतास्त्वमप्यं महा निरयेषु पपत्स्य मे ॥ यत्तत्त्वं मे विनिवर्तनीया व्या
न एव त्वं निरयेषु पपत्स्य मे ॥ एवं त्वं कुर्वन् स्वर्गापभोगो भविष्यति ॥ स चेदेव मयि
मेतदनवकासो यद् विनिवर्तनीया बोधिसत्त्वो महासत्त्वो अथा एष पपत्स्य मे ॥ इत्य

नीतेयाचमुभुतेचित्रापरिश्रुद्धाश्रावकप्रत्येकवृद्धभूमिमतिक्रान्तोभवति ॥ इयंमुभुते
 मुभुतेआकारैरेभिर्लिङ्गैरभिर्निमित्तैः समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो विनिवर्त्तनीयो
 र्त्तनीयो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो नत्ताभसत्कारश्चो कगुरुको भतिनचीवरपिण्डपाचशयना
 ति ॥ नचगंभीरेषु धर्मेषु भाष्यमानेषु संसीदति ॥ स्थिरवृद्धिश्च भवति गंभीरवृद्धिश्च
 ति ॥ तत्सर्वप्रज्ञाधारमितायां संस्पंदयति ॥ यानि च लौकिकानि शिष्यस्थानकर्मस्था
 वृद्धर्मसमनुपश्यति ॥ येन धर्मधातुना योजयति सर्वमेव वत्तंप्रयुज्यमानं समनुपश्यः
 महासत्त्वो विनिवर्त्तनीयोऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधेर्द्धारयितव्याः ॥ पुनरप्यंमुभुते
 वृद्धिबोधिसत्त्वशतानि ॥ वृद्धिबोधिसत्त्वसत्त्वसहस्राणि वृद्धिबोधिसत्त्वशतसह
 सत्त्वमेवंवदेत् ॥ येन थागतेनाविनिवर्त्तनीया बोधिसत्त्वा महासत्त्वा व्याकृताश्च ते एषु
 र्त्तनीया व्याकृतः पुनरेव त्वमेत बोधिचित्तं प्रतिदेशयः प्रतिनिःसृज किं ते वृद्धते
 सचेदेव सपिबोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य चित्रं न भुभ्यति न चलति एवं जानात्यस्थन
 पपमते ॥ इत्यभिरपि मुभुते आकारैरेभिर्लिङ्गैरेभिर्निमित्तैः समन्वागतो बोधिस

॥ ८ ॥

त्वो महासत्त्वोऽविनिवर्तनीयोऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधे द्वायितव्यः ॥ पुनरप्यं सुभुते
कस्यैवं वक्ष्यति ॥ यदेतत्त्वया पूर्वश्रुतं तत्प्रतिदेशय ॥ यत्र त्वया पूर्वपरिगृहीतं तत्प्रति
॥ एवं हि वयं त्वा पुनः पुनरुपसंक्रमिष्यामि ॥ यदेतत्त्वये सत्त्वोऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधे
च न मिमेतदुत्तमास चेदो धिसत्त्वः कृत्यति च तत्ति वेदितव्यं मे तत्सुभुते ता यं व्याकृतो वे
ऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधो ॥ नायमविनिवर्तनीयं धीतौ स्थित इति ॥ सचेत् पुनः सुभुते
य ॥ पीयसा धर्मतामेव प्रतिपद्यति ॥ अनुत्तरायाः सम्यक्संबोधे नानिरोधमेवानभि संस्कारमेव प्रतिपद्य
ता श्रुवानयनपरस्य श्रुदयागच्छति ॥ धर्मतायां प्रत्येक्षकारी असंख्योऽयं भवति ॥ मा
ई नीयः श्रावकयानिकैः पुंगवैः प्रत्येकश्रुदयानिकैः श्रावकैः सत्त्वोऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधो
सम्यक्संबोधिपायताः ॥ सत्त्वो पुनः सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽविनिवर्तनीयः
लिङ्गे रेभिर्निमित्तैः समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽविनिवर्तनीयोऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधो
यसंक्रम्य कश्चिदेवैवं वक्ष्यति ॥ संसाचारिकैः धर्माचारिकैः बोधिसत्त्वचारिका इहैव त्वं दुःखं
ष्यसीति ॥ अहो वतत वायमिहैव तावदात्तमभावोऽसमिर्नर्तनो भविष्यति ॥ कटः पुनः

पुनरपरं सुभुते मारः पापियानशु वरा वेषणा विनिवर्त्तनी य बोधिसत्व महासत्व मुपसं
परिगृहीत तत्रत्यतिः सज ॥ सचेतत्वमेनं प्रतिदे सपिष्यसि ॥ सचेतत्वमेनं प्रतिनिः प्रे ज्यसि
बुद्ध वचनं कविकृतं का व्यमत ॥ येन पुनरिदं महं परिभाषे एतद्बुद्ध भाषितं एतद्बुद्ध व
नायं व्याकृतो बोधिसत्त्वः तथागतैरर्हभिः सम्यकसं बुद्धै रति यं ता यं बोधिसत्त्वो महासत्त्वो
चेत् पुनः सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वो नशु तपति न चरति ॥ श्रुत्वापि चे मां वाचमारस्य
कारमेव प्रति सरति ॥ एपरस्य श्रद्धया गच्छति ॥ तत्रथापि नाम सुभुते अर्ह न भिक्षुः शी
र्ष्यं भवति ॥ मारेणामापीयसा एव मे सुभुतेऽ विनिवर्त्तनी यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽ नवम
वर्त्तनाय धर्मा भवति ॥ श्रावक भुमौ वा प्रत्येक बुद्ध भुमौ वा नियतो भवति ॥ सर्वज्ञता या
प्रविनिवर्त्तनी यथा तौ स्थितौ भवति ॥ तदा अपरप्रणो यो भवति ए भिराप सुभुते आरैरेभि
नुज्ञायाः सम्यकसं बोधे र्द्ययितव्याः ॥ पुनरपरं सुभुते अविनिवर्त्तनी यं बोधिसत्व मु
पसं इहैव त्वं दुःखं तत्तु न भुयः तानि समाग वचराणि दुःख दोर्मनानि प्रत्यनु भवि
ष्यति ॥ ऊटः पुनस्तमस्य मात्मभावं परिगृहीत व्यमन्य स इति वा ॥ सचेदेव मपि नशु

॥ प्रज्ञा ॥

॥ २२ ॥

त्यतिनचलति ॥ तमेनं माः पापियानस्वयमेवैवं वक्ष्यति इच्छसित्वं डं तु ता न्वे ॥ विसत्वा
च वरपिण्ड पात्रशयनासनगानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैर्गंगानदी बालुकोपमाना नु
आभगवन्तः पय्युपासिताः ॥ परिपृष्टाः परिप्रश्नीकृताश्चासौ ववोधिसनी यो वोधिस
श्चाप्रत्युदावत्तनीयधर्मा भवन्ति श्रावकभुमौ वा प्रत्येक उद्भुमौ वानियतो भवन्ति ॥ स
त्वोयदा अविनिवर्त्तनीयधातौ स्थितो भवति ॥ तदा अपरप्रणोमो भवति ॥ एभिरपि सुभ
निवर्त्तनीयोः नृत्तगायाः सम्पकसंबोधैर्द्वारयितव्यः ॥ पुनरपरं सुभुते अविनिवर्त्तनीयंबोधि
धिसत्त्वचारिका इहै वत्तंडः खस्यानकुरु ॥ नभुयः तानि संसारा वचराणि डः खसौ स्मनस्या
निर्वृत्तो भविष्यति ॥ कुटः पुरस्त्वमन्यमानसभावं परिगृहीतव्यमन्यस इति वा ॥ स वये
श्च ॥ इच्छसित्वं डं तु ता न्वोधिसत्त्वां महासत्त्वा न्यैर्गंगानदी बालुकोपमाना कल्याणुद्भानुभग
रिष्कारैर्गंगानदी बालुकोपमाना नानुद्भाना भगवता नामंति के वत्तचर्यं चरितं गंगानदी
ताश्चासौ ववोधिसत्त्वयानस्यार्थाय कथं वोधिसत्त्वैर्महासत्त्वैः स्थानव्यमिति ॥ यथा च वोधि
तथा चरित्वा तथैव योगमापन्नापि नैरेवता वन्नानुत्तगां सम्पकसंबोधिसभि संतुष्टा ॥ तथ

हुं ता न्वे ॥ विसत्तामहासत्त्वमैगंतानदी बालु कोपमा न्क त्या नु दान भग व न्तः प्रत्युपस्थितां
नु कोपमा ना नु दानां भगवतो नामंति के वस च र्प्य च रितं गंगानदी बालु कोपमा ए व नु
व स नी यो वो धिसत्त्वो महासत्त्वोऽ न व म र्द नी यः श्राव क णा नि कैः पुं ग लैः प्र त्यै क उ णा नि कै
य तो भ व ति ॥ सर्वज्ञतायां सम्प क सं वो धि पा य ताः ॥ स ख लु पु नः सु भु ते वो धि स त्वो महा स
त् ॥ ए भि र पि सु भु ते आ का रे रे भि लिं गै रे भि निं मि तैः सम न्वा ग तो वो धि स त्वो महा स त्वो वि
विवर्त्तनीयं वो धि स त्व महा स त्व मु प सं क्र म्प क श्चि दे वै वं व श्पं ति सं सार चारि कै षा नै षा वो
ता उः ख दौ स्म न स्मा नि प्र तु नु भा वि ष्य सी ति ॥ अ हो व त न वा य मि है व ता व रा त म भा वोऽ न भि
स इ ति वा ॥ स व दे व म पि न भु त्प ति न च ल ति ॥ त मे नं मा रः पा पी या न स्व य मे वै वं व
क त्या नु दान भग व न्तः प्र त्यु प स्थि ता श्री व र पि ण पा त्र श य ना श न ग्रा न प्र त्य य भै ष ज्य प
च रि तं गं गा न दी बा लु को प मा ए वं च नु दान भग व न्तः प र्पु णा मि ताः ॥ परि पृ ष्ठाः परि प्र श्री कृ
ति ॥ य था च वो धि स त्वै महा स त्वैः स्था न वं ॥ त था च तै स्त था ग तै रा ख्या तं ॥ त था पि स्थि ता
भि सं नु दान ॥ त थाऽ व वा स नु शा शि त्वा स्थि तै स्त था शि क्ष मा तौः सर्वज्ञता ना नु प्रा का रू तः

॥२२॥

पुनस्त्वं मनुजैरां सम्यक् संवो मनु प्राप्स्यसीति ॥ स चे देवमपि न शुभ्यति न च लति ॥ तमा
नमिषु बो अर्हंतः श्रीणा श्रेवाः संवृताः ये बो धयं संप्रस्थिता च भुवेन ॥ ततत्र तस्य हृत्वं
प्स्यसीति ॥ स चे भुवतु पुनरवमपि भोषं मातो ए वं हिर्दिश्यमानै बो धिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य
रायां सम्यक् संवो धेर्ज्ञारयितव्यः ॥ स चे बो धिसत्त्वस्य चित्रपरतः श्रु चै वं विवेकपदानि ध
तितानि च सर्वाणि मारक माणि संजनास्थानं सुभुतेः नवकासो यंत स बो धिसत्त्वो महासत्त्व
तथा चरतिः शिशमाणा स बो धिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य यथा तथा गते नाख्या तंतया चर्याया विर
रं लप्स्यते ॥ स चे बो धिसत्त्वो महासत्त्वो मारक माणि उभ्यते ॥ परतश्च श्रुत्वा विवेकपदा
तानि च मारक माणि तथा संशानाति ॥ एभिरेपि सुभुते आकारैरेभिर्लिङ्गैरेभिर्निमित्तैः
धेर्ज्ञारयितव्यः ॥ पुनरप्यं सुभुतेः विनिवर्त्तनीयो बो धिसत्त्वो महासत्त्वो न रूप संज्ञा मभिसं
भिसंस्कारोति नोत्पादयंति ॥ न विज्ञान संज्ञा मभिसंस्कारोति ॥ न विज्ञान संज्ञा मुत्पादय
ता श्र येद्रु मे बो धिसत्त्वो ममवकात्र स्तेमपि धर्मे नोपलभ्यते ॥ नाभिसंस्कारोति नोत्पादय
नाय इत्येभिरेपि सुभुते आकारैरेभिर्लिङ्गैरेभिर्निमित्तैः समन्यागतो बो धिसत्त्वो महास

व लति ॥ तमारः पापीयांस्तस्मिन्नेव च यथि वी प्र देशे भिक्षु मभिनिमयै वं व क्षति ॥ एते
न तत्र तत्सहृत्वं मनु प्राप्ताः ॥ अहं त्वस्थिताः कुतः पु नस्त्वमनु त्रां सम्प क्तं बोधि मनु प्रा
स्य महासत्त्वस्य चित्र नक्षु त्यति न च लति ॥ अयं बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽविनि वर्त्तनी योऽनु त्र
वेक पदानि धर्मताया न परिहीयते ॥ न प्रत्युदा वर्त्ततेऽस्य मान सं न चा न्य था भा वं चित्र मभव
सत्त्वा महासत्त्वस्य था चर न्पा र मिता सु न सर्वज्ञता मनु प्रा नु या द स्था न मे त द न व का शो य
या चर्या या विर हित एभिः पा र मिता प्र नि सं गु क्तै र्म न सि का रै र्वि ह रि तो मारः पा पी या न व ता
वा वि वे क प दानि र परि ही य ते ॥ न प्र त्यु दा वर्त्त तेऽस्य मान सं न चा स्य चित्र म न्य था भ व ति ॥
रेभि नि मि त्तैः सम न्वा ग तो बो धि स त्त्वो मा हा स त्त्वोऽवि नि वर्त्त नी योऽनु त्र रा याः सम्प क्तं सं बो
ध सं ज्ञा म भि सं स्का रो ति ॥ न रू प सं ज्ञा मु त्पा द यं ति ॥ ए वं न वे द ना सं ज्ञां न सं स्का र सं ज्ञा म
सं ज्ञा मु त्पा द य ति ॥ त त्क स्य हे तो ल था हि अ वि नि वर्त्त नी यो बो धि स त्त्वो मा हा स त्त्वः स्व ल क्ष
णो ति नो त्पा द य ति ॥ त त्क उ च्य तेऽनु त्पा द ज्ञा न शां ति को बो धि स त्त्वो मा हा स त्त्वोऽवि नि वर्त्त
धि स त्त्वो मा हा स त्त्वोऽवि नि वर्त्त नी योऽनु त्र रा याः सम्प क्तं बो धे र्जा र यित वः ॥ पु न र प रं

॥ प्रज्ञा ॥

॥ १०० ॥

सुभुतेमारः पापीया न भिभु वेशो गोप संक्रम्य बोधिसत्व महासत्व मेवं विच्छंदयिष्यति ॥
एष धर्मो य उत सर्वज्ञता को व्रजा स्पतिकोऽत्राभिभोत्स्यते ॥ तेने न कश्चिन्निर्मास्यति ॥
एते धर्मा आकाशसमानिरर्थकत्वं विहस्यसे ॥ मारक मे वैतल्यरिषिपिते ॥ य उता उन्नत
रा वा कुल उहि त्रा वा ए वं ज्ञातव्यं ॥ ए वं समन्वाहर्तव्यं ए वं सवेदिन्यं मारक मे वैतल्य
तेना संहर्य चित्ते न भवितव्यं मेभिरपि सुभुते आकारे तेभिर्लिङ्गैरेभिर्निमित्तैः सम
रयितव्यः ॥ ए न ए परं सुभुतेऽविनिवर्त्तनीयो बोधिसत्वो महात्वः श्रावक उज्जु भुमिनिवृत्तः स
यं तथा तृतीयं तथा चतुर्थं ध्यानं समापयते ॥ स ए भिश्च नु भि ध्याने विहरति ॥ ध्यानपरिजयं
वचराधमनितल्लभते ॥ इदमपि सुभुतेऽविनिवर्त्तनीयस्य बोधिसत्वस्य महासत्वस्या विनिव
सत्वो महासत्वो न नाम गुरुको भवति ॥ न नाग्नि संजते ॥ सोऽसंभुमित विज्ञो भवति ॥ सर्वसं
मत्स्य भोत चिंतः प्रतिक्रामति स्मृतिमाने वा भिक्रामतिः स्मृतिमाने व प्रतिक्रामति ॥ सा चे
प्राये वा स निर्वि संज्ञै व कामा न्य रिभुक्ते सं उ व सं स ज्ञै व कामा रा परिभुक्ते ॥ तस्य था पि ना
ऊर्यात्तम न संज्ञो वा हा रं ऊर्यात्क दान ख लु नामाह मित श्रौर कां ता रा दति कां तो भ वी ष्या म

दधिष्यति ॥ आकाशसमैषा यडत सर्वज्ञता असंनेषधर्मा यडत सर्वज्ञता असंविममान
निर्मास्यति ॥ यश्चाभिसंयुधतयं चाभिसं बोधयः ॥ यश्चां जानीयायं चाज्ञातयं ॥ सर्व
॥ यडता उन्नतासम्पत्तं बौरभिसं बोधयति ॥ नैत दुर्धभाषितमिति ॥ तेन कुलपुत्रे
रकमैवेतत् ॥ येयं विवेचनता एव चिंतयित्वा तत्र दृष्ट चित्ते न भवितव्यं मेषु कप्यचि
निमित्तैः समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽविनिवर्त्तनीयोऽनुन्नतायाः सम्पत्तं बोधे
भूमिनिवृत्तः सर्वज्ञताया प्रवृत्तौ भवति ॥ स आकाशप्रथमध्यानसमापयते ॥ तथा द्विती
ध्यानपरिजयं च करोति ध्याननियमसमापयते न च ध्यान न वशो नोपयते ॥ समुनरे वं कामा
सत्त्वस्याविनिवर्त्तनीयलक्षणां वेदितव्यं ॥ पुनरपरं सुभुतेऽविनिवर्त्तनीयो बोधिसत्त्व महा
भवति ॥ सर्वसत्त्वेषु हितचिंतश्च भवति सोऽतिकामन्वापत्तिकामन्वाञ्जलविज्ञोऽभिकाम
कामति ॥ सा चेत्तस्माऽगारमध्यावसति ॥ रास्यभवत्यधिमात्रः कामेषु कामाभिषंगो वा अभि
तमथापि नाम सुभुते चौरकांतरमध्यगतः पुरुषे ॥ आहारकृत्यं कुर्वन्तु स संज्ञे वासर
तो भवीष्यामीत्येव संज्ञी ॥ अविश्रुद्धमावमोहरत्येवमेव सुभुतेऽविनिवर्त्तनीया बोधि

सत्त्वामहामत्वाद्युगारमध्यावसंतोया न्या नव कामानपरिभुजते ॥ स्नानस्नाननर्थिका एवाग
रूपमात्ररूपैः पंचभिः कामगुणैः स्नेः गारमध्यावसंतो न समविषमेरा जीविकां कल्पयंति
वपरेषां मे वमर्द्धं न कुर्वन्ति ॥ तत्कस्य हेतोस्तथा हितैः सत्पुरुषैर्महापुरुषै रतिपुरुषैः पुरुष
पुरुषधुर्यैः पुरुषपद्मैः पुरुषपुण्डरीकैः पुरुषजानेकैः पुरुषनागैः पुरुषसिंहैः पुरुष
गारमध्यावसन्ति ॥ बोधिसत्त्वामहामत्वायथापि नामप्रज्ञापरमिता वत्ताधानप्राप्तत्वा
त्त्वामहामत्वाद्युविनिवर्त्तनीय ॥ अनुत्तरायाः सम्यक्संबोधैर्जायितव्यः ॥ पुनरपरं सु
खो भवति ॥ स दुर्द्धो भवति ॥ अनतिक्रमणीयश्च भवति मनुष्यैर्वा च मनुष्यैर्वा इरा
परिपुर्तो द्वियश्च भवति ॥ नापरिपुर्तो द्वियः पुरुषवृषभेष्ठियसमन्वागतश्च भव
त्ताभैषज्यासीनितानि सर्वाणि सर्वेण सर्वेन प्रयोजयि श्रद्धा जीवश्च भवति न मिथा जी
सकः स एभिश्चा तैश्च गुणैः समन्वागतो भवति ॥ स नस्त्रियंत च पुरुषं व्या करोति
कारुवंरूपा आदेयता रोषान भवति ॥ एभि रपि सुभुते आकारै रभिर्दिगै रभिनि
र्जायितव्यः ॥ पुनरपरं सुभुतेऽ विनिवर्त्तनीयस्य बोधिसत्त्वो महामत्त्वोस्य ये आका

ननर्थिकाएवागच्छाएवासक्ताएवकामात्परिभुंजते ॥ अनर्थिकाएववर्ततेभवति ॥ प्रिय
विकोकल्ययंति ॥ धर्मगौवजीविकाकल्ययंति ॥ राधर्मेणापिमरसासुपगच्छति ॥ नत्वे
रतिपुरुषैः पुरुषप्रवरैः पुरुषसोभनैः पुरुषधर्मैः पुरुषोदारैः पुरुषसौदारैः पुरुषपुंगवैः
रुषसिंहैः पुरुषदम्पसारथिभिः सर्वसत्त्वाः परमसुखनियोजयितव्याः ॥ एवंहिसुभनेः
ताधानप्राप्तत्वादेभिरपिसुभनेश्चाकारैरेभिर्लिङ्गैरेभिर्निमित्तैः समन्वागताः बोधिस
पः ॥ पुनरपरं सुभने अविनिवर्तनीयस्य बोधिसत्त्वस्य वज्रपाणिमहायशोऽनित्यारु व
प्रमनुष्यैर्वाङ्गसदः सर्वसत्त्वानां स नविशिष्टचिंतोभवति ॥ नविकलेष्टियोभवति ॥
मन्वागतश्चभवतिनासत्तपुरुषः सयानीमानिस्त्रीणांवशीकरणानिमंत्रजापोषधिवि
तिनमिथाजीवानविग्रहविवादशीलमजुहृष्टिकश्चभवति ॥ नात्मोत्कर्षनपरप
रुषं व्याकरोति ॥ पुत्रोवातेभविष्यति ॥ उहिजावातेभविष्यतीति ॥ तस्यैवमादि
भर्तिङ्गैरेभिर्निमित्तैः समन्वागतौ बोधिसत्त्वो महासत्त्वऽविनिवर्तनीयाः सम्पत्संबोधे
बोध्ययेच्चाकाशयानि लिङ्गानि निमित्तानि यैर ॥ कारैर्ये लिङ्गैर्ये निमित्तैः समन्वा

॥ उक्ता ॥

॥ १११ ॥

गतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो विनिवर्त्तनीयो वेदितव्योऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधेः तानाकारान्तरं
न्यायत न धनुषतीत्यसमुत्पादयोगानुयोगमनुयुक्ताविहंत्यति ॥ न संगतिरामकथायं
युक्ताविहंत्यति ॥ न वौरकथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहंत्यति ॥ न सेनाकथायोगानुयोगा
मनगरनिगमज न पदराष्ट्राजधानीकथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहंत्यति ॥ नान्तरमक
गमनुयुक्ताविहंत्यति ॥ न स्त्रीपुरुषनपुंसककथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहंत्यति ॥ न
थायोगानुयोगमनुयुक्ताविहंत्यति ॥ न यशराक्षसघेनविशाचकटपुटनरुभाणकथायो
न कथायोगानुयुक्ताविहंत्यति ॥ न वीथिवत्तरविशिखापनशिविकाकुटुम्बकथायो
राकथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहंत्यति ॥ न सागरनदीक्षीपकथायोगानुयोगमनुयु
जनरतिकथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहंत्यति ॥ अपिनुपज्ञापायमिताकथायोगानु
युक्तैस्मनसिकारैः न च ते कलहभरणे मविग्रहविवादकथायोगानुयोगमनुयुक्तावि
श्च ते भवति ॥ सर्ववर्णवादिनश्च न भेदवर्णवादिनः ते भवन्ति मित्रकामाश्च ते भवन्ति
गतदर्शनमेवाकांक्षन्त्याकांक्षं त्ययेषु लोकधानुषयेतथागताश्च हंतः सम्यक्संबु

धेः ज्ञानाकारान्स्नानिलिङ्गानिनिमित्तानिदेशयिष्यामि ॥ ते पुनः कटमेतच्चथानतेरु
तंगनिरामकथायोगानुयोगमनुयोगमनुयुक्ताविहरन्ति ॥ तराजकथायोगानुयोगमनु
कथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहरन्ति ॥ ननु ह्यकथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहरन्ति ननु
हन्ति ॥ नात्रमकथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहरन्ति ॥ नामात्रमहमात्रकथायोगानुयो
क्ताविहरन्ति ॥ नयानाथानविहारशामादकदसरत्नजगत्किरीणीवनारामशेखर
कुभाण्डकथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहरन्ति ॥ नानपा नवस्त्रीभरणागंधमासविलेप
कुटुम्बकथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहरन्ति ॥ नगीतनृत्याख्यायिकानटनर्तकवार
गानुयोगमनुयुक्ताविहरन्ति ॥ नधर्मविनुद्धकथायोगानुयुक्ताविहरन्ति ॥ नष्टथग
ताकथायोगानुयोगमनुयुक्ताविहरन्ति ॥ अविहरिताश्च ते भवन्ति ॥ सर्वज्ञताप्रतिषे
योगमनुयुक्ताविहरन्ति ॥ धर्मकामाश्च ते भवन्ति नाधर्मकामाः ॥ अभेदवर्णावादिन
नामाश्च ते भवन्ति ॥ नामित्रकामाः धर्मवादिनश्च ते भवन्ति ॥ नाधर्मवादिनः ॥ ते तथा
हन्तः सम्यक् संवृद्धास्तिष्ठन्ति प्रियं ते यापयन्ति ॥ तेषामन्ति के उपपन्नयेचित्तनुत्वा

॥ १०१ ॥

दयंति ते आकांक्षं न स त्रौ पप ग्रंथो ॥ एवं ते अवि रहिता भवन्ति तथा गत दर्शने न तथा गत प
या बोधिसत्त्वा महासत्त्वाः कामा वच भो दे वे भो श्रुतारूपा वच रे भ्य आरूपा वच रे भ्यो दे वे
कोविदा कार्ष्ण्ये कोविदा मंत्रेषु कोविदा सुकोविदाः शास्त्रेषु कोविदा निमित्तेषु कोविदाः
अदशेषु त्याज्यं ते ॥ ये अपि यत्पुनः पूजा न पदेषु पुनः त्याज्यं ते तेपि महा नगरेषु पुनः त्याज्यं
मित्तैः समन्तागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो विनिवर्त्तनीयो अनुत्तमायाः सम्यक् संबोधे ऊरि
निवर्त्तनीयो बाहू न बाहू मविनिवर्त्तनीय इति नासौ वंचिकि त्सात् पश्यते ॥ न चास्य श
श्रोत आपन्नः श्रोत आपत्ति फले स्व कायां भुमौ न कांक्षति न विचिकित्संति ॥ एवमेव
क्षंति ॥ न विचिकित्संति ॥ न चास्य संशयो भवति ॥ स्वप्नां भुमौ नाप्यस्य संशयो ना भव
त्यं नाना माय कर्मणां वशे न गच्छति ॥ तत्र तथापि नाम सुभुते पुरुष आनेन त्र्यर्काशी अ
शक्नोति प्रतिविनोदयितुं स्वाविष्कं भयितुं वा ॥ अनुवर्त्तत एवास्मते ॥ चित्तं यावत्तम
हा सत्त्वस्या विनिवर्त्तनीयं विन्नस्थितं भवति ॥ स्व काया मविनिवर्त्तनीयां भुमा वकि क
यितुं वा ॥ उ त्पन्नो त्पन्नानि च माय कर्मणोपेवं उ ध्यते न चो त्पन्नाना माय कर्मणां वशे न

ने न तत्थागतपपुपासने तत्थागतपपुपस्थाने न च ॥ ए न र प रं सुभुते अविनिवर्त्तनी
पावचरेभ्यो देवेभ्यश्च्युताः ॥ संत इ हे व म ध्य देशं जं तु दीपे पु त्या जायंते ॥ यत्र सत्ताः कलासु
मन्त्रेषु कोविदाः ॥ धर्म्मार्थकोविदाश्च त्यकाः पु त्यं त ज न प दे पु पु त्या जायंते ॥ यद् य स्ते न म
न ग रे पु पु जायंते ॥ ए ते पि ते षां गु णाः सं वि ष्यंते ॥ ए भि र पि सुभुते आ कारै रे भि र्ति गै रे भि र्नि
य क सं बो धे ऋ र यित वः ॥ ए न र प रं सुभुते विनिवर्त्तनी यस्य महासत्त्वस्य नैवं भवत्यवि
मन्ते ॥ न चास्य शंयो भवति ॥ स्वस्यां भुमौ नाप्यस्य स सी र ना भवति ॥ त म था पि नाम सुभुते
संति ॥ ए व मे व सुभुते विनिवर्त्तनी यो बो धि सत्ता महासत्त्वः स्व का यां बो धि सत्त्व भुमौ न का
स्य सं सी र ना भवति ॥ उ त्यं नां त्यं ना नि च मा र क र्मा शि शि पु मे वा व रु ध्य ते ॥ न वा त्यं नौ
नं त र्प्य का शी आ नं त र्प्य चि त्ते ना वि र हि ता भवति ॥ या व त्म र णा व स्था या न्न तं चि तं ॥
चि तं या व त्म र णा का ल स म ये पि ॥ ए व मे व सुभुते विनिवर्त्तनी यस्य बो धि सत्त्वस्य म
यां भुमा र्क कि क प्यं भवति ॥ स दे व मा नु षा मु रे णा पि लो के न न श कं चा ला यि तुं वा क म्य
क र्म णां व शे न ग छ ति ॥ त स्य स्व स्यां भुमौ निष्कां क्ष स्य नि वि चि कि त्स्य जा ति य ति व

॥ प्रज्ञा ॥

॥ १०२ ॥

न स्यापि न श्रावकचित्तं न प्रत्येक उद्भूतचित्तं चोत्पद्यते ॥ जातिव्यतिवृत्तस्याप्यवम्भवति ॥ न
मोस्थितश्च परप्रणोयो भवति अनवमर्द्यश्च भवति ॥ स्वसंभुमौ ॥ तत्कस्य हेतोस्तथा
पापीयां उद्भूतवेधेनोपसंक्रामेतमुपसंक्रम्यैव वदेहि हे वत्स मर्हत्वमाजाशात्कुरु न त्वं
वा संविद्यते ॥ यैराकारैर्यैर्लिङ्गैर्यैर्निमित्तैः समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽनुत्तरासम्प
त्समहासत्त्वस्यान्यथा चिन्तं भवति ॥ वेदितव्यमेतत्सुभुते नायं बोधिसत्त्वो व्याकृतः पूर्व
सत्त्वेन नरेवं समन्वाहंति ॥ पारोवतायं पापीयान् उद्भूतवेगमभिनिर्मोयोपसंक्रांतो मारा
स्य कं उद्भूतं न तं नान्यथा सत्त्वेन वदन् वक्षते ॥ एवं समन्वाहंति ॥ पारोवतायं पापीयान् उद्भूत
सत्त्वेन मारः प्रत्यदावर्त्तते ॥ वेदितव्यमेतत्सुभुते व्याकृतोयं बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽनुत्तरायां सम्प
त्सत्त्वोऽविनिवर्त्तनीयायां बोधिसत्त्वभूमौ ॥ सत्त्वेन सुभुते बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य मेऽग्रा
थास्य मेऽग्राणाञ्च वज्रावतायं बोधिसत्त्वो महासत्त्वो व्याकृतः पूर्वकैस्तथागतैरहंभिः सम्पकं
तस्य हेतोस्तथाह्यस्य ते आकाशादिङ्गानि तानि निमित्तानि संविद्यते ॥ यान्यचिन्ति वर्त्तन्ति
निमित्तैः समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽविनिवर्त्तनीयाऽनुत्तरायाः सम्पकं बोधेऽर्ज

पुनश्च वति ॥ नाहं नाभिसंभोत्स्य ॥ अभिसंभोत्स्य एवाहमनुत्तरां सम्पत्तं बोधिसत्त्वस्यां भु
कस्य हेतोस्तथास्थितः ॥ असंघर्षाज्ञानेन मन्वागतो भवति ॥ स चेत्तदनुपुनः मारः
भात्तु नत्वं व्याकृतोऽनुत्तरायां सम्पत्तं बोधौ नतचेत्त आकाशानि लिङ्गानि मित्रानि
त्वोऽनुत्तरा सम्पत्तं बोधिमभिसंभुध्यंते ॥ किं वाऽत्र तं चरमिति ॥ स चेत्तदनुपुनर्बोधिसत्त्व
ग व्याकृतः पुर्वकैस्तथागतैरहं हिः सम्पत्तं उद्धैरिति ॥ अनुत्तरायां सम्पत्तं बोधारिति ॥
यसंक्रांतो माराधिस्थितो वामारनिर्मिता वेत्ति ॥ नायं तथगतो यथोक्तं तथगतो नाहं ता स
पपापीयान्नुज्जाधिल्लानं कृत्वा मां विवेचयितुं कामोऽनुत्तरायां सम्पत्तं बोधतइति ॥
त्वोऽनुत्तरायां सम्पत्तं बोधौ पौर्वकैस्तथागतैरहं हिः सम्पत्तं उद्धैः स्थितो यं बोधिसत्त्वो महा
सत्त्वस्य मे आकाशानि लिङ्गानि इमानि निमित्तानि संविशते ॥ वेदितव्यमेतमुभुते य
रहं हिः सम्पत्तं उद्धैः स्थितो यं बोधिसत्त्वो महासत्त्वः विविवर्त्तनीयायां बोधिसत्त्वभूमौ ॥ त
न्यचिनिवर्त्तनीयस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य एमिदपि मुभुते आकारैरेभिहितं गैरेभि
सम्पत्तं बोधेर्जायितव्यः ॥ पुनरप्यं मुभुतेऽविनिवर्त्तनीयो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः सद्धर्मप

रिगुहसकृतशः ॥ आत्मपरित्यागमपिकरोति ॥ जीवितपरित्यागमपिकरोति ॥ तस्माद्योधिस
नागतप्रत्युत्पन्नानां बुद्धानां भगवतां प्रेम्णा च गौरवेणा च धर्माकाया बुद्धानां भगवता इति धर्म
नां बुद्धानां भगवतां मेव स वसद्धर्मपरिगृहोऽनागतानामपि बुद्धानां भगवता मेव स वसद्ध
नां प्रविष्ट इत्यहमपि तत्र व्याकृतोऽनुत्तरायां सम्यक्त्वं बोधौ ममाप्यसद्धर्मपरिगृह इति
मपि करोति ॥ जीवितपरित्यागमपिकरोति ॥ न च तत्र ससीदति ॥ न व कौशीयमापयते ॥
स सत्त्वोऽविनिवर्त्तनायोऽनुत्तरायां सम्यक्त्वं बोधैर्धारयितव्यः ॥ पुनरप्यसुभुतेऽविनिवर्त्त
कांक्षति ॥ न चिकित्सति ॥ सुभुतिग्राह ॥ कितथागतस्य स्यैव धर्मदेशयतां न कांक्षति
देशयते ॥ न कांक्षति न विचिकित्सति ॥ तत्कस्य हेतोस्तथाहितेन बोधिसत्त्वेन मम सत्त्वेन च
श्रुतीति ॥ श्रुत्वाश्च न कांक्षति ॥ न विचिकित्सति ॥ एभिः सुभुते गुणैर्मम न्यागतो बो
धी यो बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य आकारलिंगानिमित्तानि वेदितव्यान्पुनरायां सम्यक्त्वं बो
धाकारलिंगानिमित्तपरिवर्त्तनामसप्तदशः ॥ ७ ॥ ॥ अथ खल्वुष्मानसुभु
सत्त्वमहमसत्त्वोऽप्रमाणा गुणसमन्यागतो भगवन्बोधिसत्त्वो महासत्त्वोऽपरिमितगुणसम

॥ तस्माद्योधिसत्त्वो महासत्त्वोऽविनिवर्त्तनीयः सद्धर्मपरिग्रहयपरमु श्रोगमापयते अतीता
गवंतइति धर्मप्रेमचगौरवचोपादाय सद्धर्मपरिग्रहः ॥ अहमपितत्रतेषामेनागता
तामेषएवसद्धर्मपरिग्रहः ॥ अहमपितत्रतेषामनागतानांतु दानां भगवती संख्यगता
द्धर्मपरिग्रहइति ॥ सइदमप्यर्थवसंसंस्पृश्य सद्धर्मपरिग्रहस्य कृतश आत्मपरित्याग
शीघ्रमापयते ॥ एभिरेपि सुभुते आकारैरेभिलिङ्गैरभिनिमित्तैः समन्वागतो यो धिसत्त्वो म
सुभुतेऽविनिवर्त्तनीयो यो धिसत्त्वो महासत्त्व आगत स्यादतः सम्यक् संबुद्धस्य धर्मदेशयतो न
तां न कांक्षति ॥ न विचिकित्सति न श्रावकस्य ॥ भगवानाह ॥ श्रावकस्यापि सुभुते धर्म
त्वेन समसत्त्वेन च नृत्पतिकेषु धर्मेषु शांतिप्रतिज्ञा ॥ तेन सर्वधर्माणां धर्मता विरुद्धा
समन्वागतो यो धिसत्त्वो महासत्त्वोऽविनिवर्त्तनीयो भवति ॥ इमानपि सुभुतेऽविनिवर्त्त
नीयां सम्यक् संबोधिति ॥ ॥ आप्याय सहस्रिकायां प्रज्ञाचारमितायां सविनिवर्त्तनी
युष्मानु सुभुतिर्भगवंतमेतदवोचत् ॥ आश्चर्यं भगवन् महागुण समन्वागतो यो धि
मितगुण समन्वागतो यो धिसत्त्वो महासत्त्वः ॥ एवं मुक्ते भगवाना युष्मांतं सुभुतिमेतदवो

॥ प्रज्ञा ॥

॥ १०३ ॥

चत् ॥ ए व न तत् उ ते ए व मे तत् ॥ तत्क स्प हे तोः ॥ अ वि नि वर्त्त नी ये न हि सु भु ते वो धि स त्वे न म
भु ति रा ह ॥ अ ति व लो भ ग वा न वि नि वर्त्त नी य स म हा स त्व स्य गं गा न दी वा लु को प मा न पि क
स त्व स्य गं भी रा णि ग म्भी रा णि स्था ना नि प्र ज्ञा पा र मि ता प्र ति सं गु क्ता नि सु च यि त व्या नि ॥
भी रा णि गं भी रा णि स्था ना नि आ र त्प नि ग म पि नु का मः ॥ गं भी र मि ति सु भु ते शु न्य ता या ए
ग स्य नि रो ध स्य नि र्वा णा स्य वि ग म स्यै त त् सु भु ते ऽ धि व च नं य उ त्त गं भी र मि ति ॥ सु भु ति रा ह ॥
भ ग वा ना ह ॥ स र्व ध र्मा णां म प्ये तं सु भु ते ऽ धि व च नं ॥ तत्क स्प हे तो रू पं हि सं सु भु ते गं भी रा
रं ॥ क थं वे द ना सं ज्ञा सं स्का राः क थं च सु भु ते वि ज्ञा नं गं भी रं ॥ य था सु भु ते त थं ता त था गं भी रं रू
ते य था रू प त थ ता त था गं भी रं रू पं ॥ य था वे द ना त थ ता सं ज्ञा त थ ता सं स्का र त थ ता त त्र
य स्य गं भी र ता ॥ य त्र सु भु ते न वे द ना न सं ज्ञा न सं स्का रा न स्य गं भी र ता ॥ सु भु ति रा ह ॥ आ
तं ॥ ए वं वे द ना सं ज्ञा सं स्का रा या व त् सु क्ष्म तो ण ये न वि ज्ञा न त श्च नि वा रि तो नि र्वा णा च सु चि
ता प्र ति सं गु क्ता नि प श्चि त्त यि ष्य ति ॥ उ प नि धा स्य ति ॥ ए वं म या स्था तं वं य था प्र ज्ञा पा र मि
॥ ए वं म या प्र ति त वं य था प्र ज्ञा पा र मि ता या मु प दि षं म् ॥ त था सं पा द य मा न स थो य नि

वोधिसत्वेन महासत्त्वेनानंतापर्यंतं ज्ञानं प्रतिलिखं च संख्यं सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धैः ॥ सु-
कोपमानपि कल्याणानि निमित्तानि निर्देष्टः ॥ अतएव भगवन् बोधिसत्त्वस्य महा-
यित्तव्यानि ॥ एवं मुक्ते भगवानाशुष्यं तं सुभुतिमेतदबोचत् ॥ साधु साधु सुभुते यस्त्वं गं-
तेश्च न्यताया एतदधि वचनमनिमित्तस्यानभिसंस्कारस्यानुत्पादस्याजाते रंभ ॥ वस्य विरा-
॥ सुभुतिराह ॥ एतेषां मेव भगवं केवलमेतद्धर्माणां मेतदधि वचनं न पुनः सर्वधर्माणां ॥
सुभुते गंभीरा ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञाना हि सुभुति गंभीरा ॥ कथंच सुभुते रूपं गंभी-
रा तथा गंभीरं रूपं ॥ एवं वेदना संज्ञा संस्कारा यथा सुभुते तथा तथा गंभीरं विज्ञानं तत्र सुभु-
तर तथा तत्र सुभुते यथा विज्ञानं तथा तथा गंभीरं विज्ञानं ॥ यत्र सुभुते न रूपं मिथं रू-
पमिहाह ॥ आचर्य्य भगवां यावत्संज्ञा रोगोपाये न रूपतश्च निर्वारितो निर्वारितां च सुची-
नर्वारितां च सुचितं ॥ भगवानाह ॥ इमानि सुभुते गंभीराणि गंभीराणि स्थानानि प्रज्ञा पारमि-
था प्रज्ञा पारमिताया माज्ञा ॥ एवं मया शिक्षितं ॥ याथा प्रज्ञा पारमिताया माख्यातं
मानसं थोपनिध्यामनसं थैवोपपरीक्षमाणं तथा पुण्यमानसं तथा घटमाणं तथा व्या-

॥११३॥

यच्छेमान् ॥ एकदिवसमप्यत्र योगमाययते ॥ अयं बोधिसत्त्वो महासत्त्वः तेनैकदिवसेन किं यत्
तस्य पुरुषस्य रोगचरितं सवितर्कचरितं सखिमाश्रुविरूपया प्रासादिकया दर्शनीयं या सह
दात्मानमशावां निष्कुमिति ॥ तत्किं न्यसे सुभुते किं प्रति संयुक्ता तस्मै पुरुषस्य वितर्कप्र
त्काः प्रवर्त्तेरन् ॥ इयं गच्छति इयं गता तया सार्द्धमेव करिष्यामि ॥ एवं रमिष्यामि ॥ ए
ते दिवसस्याप्येन तस्य पुरुषस्य किं यतो वितर्कादित्ये रन् ॥ सुभुतिराह ॥ वगवो भगवन्
सुभुते तस्य पुरुषस्य दिवसस्याप्येन तत्तत्त्ये रन् ॥ इयत्तः सुभुते कल्याणस्य बोधिसत्त्वो महास
यां यथाज्ञं यथा आख्यातं ॥ यथोपदिष्टं यथोदिष्टं यथानिर्दिष्टं तिष्ठति शिक्षते प्रतिपद्यते
सत्त्वो महासत्त्वो विवर्त्ततेऽनुत्तरायाः सम्यक्संबोधेः ॥ एवं हि सुभुते यश्च बोधिसत्त्वो महास
मिता प्रति संयुक्तेर्ममनसिकारे एकदिवसेन तावत्कर्म करोति ॥ यश्च प्रज्ञापारमितायां
यमेव ततो विशिष्यते ॥ यो यं बोधिसत्त्वो महासत्त्वः ॥ एवं मे एकदिवसमपि प्रज्ञापारमितायां
कोपमां कल्याणिष्ठं श्रोतायं नेभ्यो दानं दत्त्वा प्रतिष्ठापयेदेवं सकृदागामिष्वर्हन् सुदानं
तस्मै सम्यक्संबुद्धे पुदानं दत्त्वा प्रतिष्ठापयेत्तद्विरहिश्च प्रज्ञापारमिताया ॥ यश्च बोधिसत्त्वो

कदिवसेनकियकर्मकति ॥ तत्रथापिसुभुतेकश्चिदेवपुरुषोरागचरितोवितर्कचरितः ॥
तदर्शनीयंयासहसंकेतःकृतोभवेत् ॥ साखलुपुनःस्त्रीपरपरिगृहीताभवत् ॥ नवशये
रुषस्पवितर्कप्रवर्त्तन ॥ सुभुतिगह ॥ स्त्रीप्रतिसंयुक्ता ॥ एवंभगवन्सस्यपुरुषस्पवित
रर्मिष्णामि ॥ एवंक्रीडिष्णामि ॥ एवंपरिवारयिष्णामि ॥ भगवानाह ॥ तत्किमन्यसेसुभु
॥ वगवोभगवन्दिदस्याभ्ययेनतस्यपुरुषस्पवितर्कःउत्पद्येत् ॥ भगवानाह ॥ यावन्तः
सवोधिसत्वोमहासत्त्वस्थोरयन्तिवियच्छीकरोति ॥ संसाराज्जन्तीकरोति ॥ यइहप्रज्ञापारमिता
तश्चिश्नतेप्रतिपश्यते ॥ उपनिधायतिमोगमापश्यते ॥ माश्चरोष्यंविबर्जयति ॥ यैरोषैवोधि
धिसत्वोमहासत्त्वःप्रज्ञापारमितायोगमानुयुक्तोऽनेनविहरेणाविहरन्त्यउत्तप्रज्ञापार
प्रज्ञापारमिताविरहितावोधिसत्वोमहासत्त्वगंगानदीवालुकोपमानकल्यान्निष्ठंदाननंद
ज्ञापारमितायांयोगमापश्यते ॥ पुनरप्यसुभुतेयश्चवोधिसत्वोमहासत्त्वगंगानदीवालु
षर्हन्सुदानंदप्राप्तपतिष्ठापयेत्प्रत्येकजुद्धेर्षुदानंदप्राप्तपतिष्ठापयेत्तथागतैषह
यश्चवोधिसत्वोमहासत्त्वयथोपदिष्टमथानिर्दिष्टप्रज्ञापारमितायांतथैवयोगमापश्यते

॥ उक्ता ॥

॥ १०४ ॥

ए कदि वसमप्यं बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्ततः पौर्वको महावृक्षतरे पुराणप्रसवे ॥ पुनरपरं सुभुति
सम्यक्त्वं बुद्धे दानदयात्प्रतिष्ठापयेत्तेशीलेषु च परिपूर्णं कोशं वदितं श्रुत्वा प्रज्ञा पारमिताये
यधर्मदेशयद्वा दयमेव सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्ततः पौर्वका बोधिसत्त्वा द्रुतं पुराणप्रस
वन् श्रोतव्यं नेषु यावत्सम्यक्त्वं बुद्धे दानदयात्प्रतिष्ठापयेत्तच्छीलं च परिभगवत्
ज्ञा पारमिता विहारित्तो मनसि कारुण्यं स्थापयधर्मदानं दया दयमेव सुभुते बोधिसत्त्वो महा
वति ॥ पुनरपरं सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वो गंगानदी बालुकोपमात्रकस्यातिष्ठत् श्रोतव्यं नेषु
वसमचागतो भवेत् आरक्षवीर्यः समथा नेषु बाधिपक्षे च धर्मेषु योगमापन्नते ॥ विरहि
दानं दत्त्वा उत्तरायां सम्यक्त्वं बोधौ परिणामये दयमेव सुभुति बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्ततः पौर्वका
र्मदानं दत्त्वा प्रज्ञा पारमितौ क्ते न परिणामेना उत्तरायां सम्यक्त्वं बोधौ परिणामये दं यंतो वद
प्रज्ञा पारमितौ क्ते न परिणामेना उत्तरायां सम्यक्त्वं बोधौ परिणामये दयंतो वदत्तं पुराणप्रस
तौ क्ते न परिणामेना उत्तरायां सम्यक्त्वं बोधौ परिणामयेत् ॥ परिणामप्यवप्रति संलाने पुनरेव
यात् ॥ पुनरेव प्रति संलानयोगमापन्न ॥ संबोधिसत्त्वो महासत्त्वो न तावन् पुराणप्रसवति पुन

पुनरप्यं सुभुति यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो गंगानदी बालुकोपमां कल्याणिष्यन् श्रोत आपंनेषु यावत्
प्रज्ञा पारमिता यो भवेत् ॥ यश्च बोधिसत्त्वो महासत्त्व प्रज्ञा पारमिता विहारितो मनसिका राक्षु स्था
दकृतं पुण्यं प्रसवेत् ॥ पुनरप्यं सुभुते यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो गंगानदी बालुकोपमां कल्याणि
च परिभगवत् श्रान्त्वा च समन्तागतो भवदिरहितश्च प्रज्ञा पारमिता या यश्च बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्र
ते बोधिसत्त्वो महासत्त्वः पौर्वका बोधिसत्त्वो महासत्त्वः पौर्वका बोधिसत्त्वो दकृतं पुण्यं प्रस
दत्त श्रोत आपंनेषु यावत् सकं तु केषु दानं दद्यात् प्रतीक्षा पये स्त्री लेषु च परिपूर्णं काशं भवत् श्रान्त्वा
पश्येत् ॥ विरहितश्च प्रज्ञा पारमिता ॥ यश्च खलु पुनः सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तथा धर्म
स्त्वस्तः पौर्वका बोधिसत्त्वो दकृतं पुण्यं प्रसवंति ॥ पुनरप्यं सुभुते यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तथा ध
मये दं यं ततो वक्तुं तं पुण्यं प्रसवंति ॥ पुनरप्यं सुभुते यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तथा धर्मदानं दत्वा
वक्तुं तं पुण्यं प्रसवंति ॥ पुनरप्यं सुभुते यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तथा धर्मदानं दत्वा प्रज्ञा पारमि
ति संस्ताने पुनरेव न योगमाप्स्येत् ॥ यश्च पुनः सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तथा धर्मदानं दत्वा
पुण्यं प्रसवंति पुनरप्यं सुभुते यो बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तथा धर्मदानं दत्वा प्रज्ञा पारमिता कौ

नपरिणामनाउत्तरायां सम्यक्त्वं बोधौ परिणामयेत् ॥ परिणामपञ्चप्रतिसंलानेषु नरेव न यो
नरेव प्रतिसत्त्वा न योगमापयेत् ॥ सर्वो धिसत्त्वो न तावत्पुण्यं प्रसवति यावत्त एव धर्मसंनंद
चपरिणहीतस्तेत्यतिसंलानमविरहितं करोति प्रज्ञा पारमितायाः सुयं बोधिसत्त्वो महासत्त्वो व
भगवता तदा कथं वक्तुं पुण्यं प्रसवीत्युच्यते ॥ भगवानाह ॥ सोऽपीदानीं सुभुते पुण्यं भि
ख्यायते ॥ रिक्तकइत्येवमाख्यायते ॥ तुल्यकइत्येवमाख्यायते ॥ अक्षरकइत्येवमाख्याय
ते ॥ तथा तथा सुभुते बोधिसत्त्वोऽविरहितो भवति प्रज्ञा पारमितायाः ॥ यथा यथा न
प्रमेयं संख्यं पुण्यं प्रवर्ति ॥ सुभुतिराह ॥ अप्रमेयस्य व भगवं न संख्यस्य च किं नानाकर
रमं तेन अत्र संख्यमिति सुभुते यं न शक्यं संख्ययापि भुपयितुं ॥ सुभुतिराह ॥ स्वाद्भगवन्
यदि ज्ञानमप्यप्रमेयं भवेत् ॥ भगवानाह ॥ यत्सुभुति ॥ स्वां भगवन्पार्था यो पश्य पश्य
मेयं भवेदिति ॥ स्वात्सुभुते पार्था येन रूपमेवं वा प्रमेयं भवेदेवं वेदनेनैव संज्ञैवं संस्कार
तिराह ॥ कस्य पुनर्भगवं नैतदधिवचनमप्रमेयमिति ॥ भगवानाह ॥ अन्यथा याः सुभु
हितस्य सुभुते एतदधिवचनमप्रमेयमिति ॥ सुभुतिराह ॥ किं अन्यथा एव भगवन्

ताने पुनरेव न योगं मापयेत् ॥ यश्च पुनः सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तथा धर्मज्ञानमेव दद्यात्
 एवं धर्मज्ञानं ददद्बोधिसत्त्वो महासत्त्वः पुनिसत्त्वानेव पुनरेव योगमाश्रमानः प्रज्ञापारमिताया
 सत्त्वो महासत्त्वो वक्तुं तं पुराणं प्रभवति ॥ सुभुतिराह ॥ यदा भगवं न भिसंस्कारोति कल्पे सुभुते
 सुभुते पुराणभिसंस्कारो बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञापारमितायां चरतः श्रुत्य कइत्येवमा
 कइत्येवमाख्यायते ॥ यथा यथा च खलु पुनः सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्व एवं सर्वधर्मान्युत्यवे
 या ॥ यथा यथा च सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्वो भविरहितो भवति प्रज्ञापारमितायां तथा तथा
 पचिक नाना कइणं कः प्रतिविशेषो वा ॥ भगवानाश्रमे येमिति सुभुते यत्र प्रसारात् सु प
 ॥ स्याद्भगवत्पर्यायो येन प्रमप्य प्रमेयं भवेदेवं वेदना संज्ञा संस्कारा स्याद्भगवत्पर्यायो
 र्यायो पदं प्रमप्य प्रमेयं भवेदेवं वेदना संज्ञा संस्काराः स्याद्भगवत्पर्याया यद्विज्ञानमेव प्र
 वसंज्ञैवं संस्कारा ये व स्यात् सुभुते पर्यायो यं न पर्यायेण विज्ञानमेवा प्रमेयं भवेत् ॥ सुभु
 भृत्यायाः सुभुते एतदधिवचनं मप्रमेयमिति ॥ आनिमित्तस्य तदधिवचनं मप्रणि
 या एव भगवत्केवलमेतदधिवचनं मप्रमेयमिति आनिमित्तस्येवाप्रणिहितस्येवा

॥ उक्ता ॥

॥ १०५ ॥

भगवं केवलमेतदधि वचनमप्रमेयमिति नान्येषां धर्माणां ॥ भगवानाह ॥ तत्किं न न्यसे सुभुते
धर्मस्तथागतैर्नाख्याताः ॥ भगवानाह ॥ ये च सुभुते श्रुत्या अक्षया च श्रुत्या आप्रयेतापि
तथा ॥ अभिलाषा एतैः सुभुते तथागतैर्नाख्याता ॥ अभिलाषिता अक्षयमिति वा अप्रमेयमि
श्रुतमि संस्कार इति वा श्रुत्या दइति वा ॥ अजातिरिति वा ॥ अभाव इति वा विराग इति वा नि
ता सम्यक् संकुडे नाख्याताः ॥ सुभुतिराह ॥ आश्चर्यं भगवन्त्या वदियंत तथागतानाह ता सम्यक्
यथाहं भगवं भगवं तोऽभाषितस्त्वं तर्था जानाति ॥ तत्र तथा सर्वधर्मा अपि भगवं न नभिलाष्या
ः ॥ तत्कस्य हे तोर्या सुभुते सर्वधर्माणां श्रुत्या न साशका अभिरयितुं ॥ सुभुतिराह ॥ किं पुन
हीरं सुभुते सुभुतिराह ॥ स चेद्भगवं न नभिलाष्य स्वार्थस्य न हृदि न परिहाति दानपारमिताया अ
पारमिताया अपि ध्यानपारमिताया अपि प्रज्ञापारमिताया अपि भगवन्न हृदि न परिहाति भविष्य
निवर्द्धमाना नानावर्ता पारमितानां बलेन बोधिसत्वो महासत्वोऽनुत्तरां सम्यक् सं बोधि ममि सं
ति परयन् पारमिता बोधिसत्वो महासत्वोऽभ्यासची भवत्यनुत्तरायाः सम्यक् सं बोधेः ॥ भगवा
च्चिहृर्द्धा विपरिहाति वा ॥ अपि तु खलु पुन सुभुते बोधिसत्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञापारमितायां च

किं न न्यसे सुभुते न रूप या सर्व धर्माः शुभ्या इत्याख्याताः ॥ सुभुतिगह ॥ शुभ्या एव भगवत्सर्व
या अपुमेयमपि सा ॥ न स्मात्राह सुभुते एषा धर्माणां मर्थतो तो वा विशेषो वा नाना करणं वा नोप
ति वा अपुमेयमिति वा असंख्यमिति वा शुभ्यमिति वा अनिमित्तमिति वा अप्रतिहितमिति वा
विगमइति वा निरोधइति वा निर्वाणमिति वा देशनाभिनिहारनिदेश एष सुभुतेन थागते नाह
तानाह तासम्यक् संवृद्धे न सर्वधर्माणां धर्मनादेशिता च ॥ सा च सर्वधर्माणां धर्मता अनभिलाषा
वं न नभिलाषा ॥ भगवानाह ॥ एवमेतत्सुभुते एवमेतत्सर्वधर्मा अपि सुभुते अनभिलाषा
तिगह ॥ किं पुनर्भगवं नभिलाषस्यार्थस्य हृदि वा अस्ति पारहाणि वा विश्रुते ॥ भगवानाह ॥ नो
न पारमिताया अपरिहाणि भविष्यति एवं शीलपारमिताया अपि शांति पारमिता अपि वीर्य
परिहाणि भविष्यति ॥ स चेद्भगवं नासां पारमिता नानहृदि न परिहाणिः ॥ कथं भगवं न
कं बोधिममि संवृथते ॥ कथं वाऽनुत्तरायाः सम्यक् बोधेरभ्यासं नीभवन्ति ॥ न च भगवं न प्र
बोधेः ॥ भगवानाह ॥ एवमेतत्सुभुते एवमेतत् ॥ न खलु पुनः सुभुते पारमितार्थस्य का
ज्ञापारमितायां चरतः प्रज्ञापारमितायां भावयन्त उपाय कुशलस्यैव भवति इयं हान पार

मिताविवर्द्धते इयं शारमिता परिहीत इति ॥ अपि तु खलु पुनरस्यैवं भवति ॥ नामधेयमात्रमेत
कुशलमुत्तानि अनुत्तरायां सम्यक् बोधोपरिणामयति ॥ यथा नुत्तरायां सम्यक् बोधिसत्त्वाप
रतः प्रज्ञापरमितायां भावत उपाय कुशलस्य नैवं भवति ॥ इयं शीलपरमिताविवर्द्धते ॥ इ
त्रमेतत्प्रदुत शीलपरमितेति सर्शित समासाद्य वर्तमानसि कारांस्तान् चित्तोत्पादांस्तानि च कुशल
बोधिसत्त्वापरिणामयति ॥ पुनरपरं सुभुते बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञापरमितायां चरत
ताविवर्द्धते ॥ इयं शान्तिपरमिताविवर्द्धते ॥ इयं शान्तिपरमिता परिहीयते ॥ अपि तु खलु पु
नरस्यैवं भवति ॥ इयं स्तांमसि कारांस्तान् चित्तोत्पादांस्तानि च कुशलमुत्तानि अनुत्तरायां सम्यक् बोधोपरि
बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञापरमितायां चरतः प्रज्ञापरमितायां भावयत उपाय कुशलस्य नै
॥ अपि तु खलु पुनरस्यैवं भवति नामधेयमात्रेनेतत्प्रदुत वीर्यपायमिति ॥ सर्वीर्यमारभम
क्वं बोधेये परिणामयति ॥ यनुत्तरायां सम्यक् बोधिसत्त्वापरिणामयति ॥ पुनरपरं सुभुते बोधि
कुशलस्य नैवं भवति ॥ इयं ध्यानपरमिताविवर्द्धते ॥ इयं ध्यानपरमिता परिहीयते ॥ इ
यथा नानि समापन्नमानां मनसि कारांस्तान् चित्तोत्पादांस्तानि च कुशलमुत्तानि अनुत्तरायां सम्यक् बोधोपरि

नामधेयमात्रमेतदुत्तमानपादमितेति ॥ सदा नंदरत्नां मनसि कारांस्तान्श्चित्तोत्पापादांस्तानि
कं बोधिसत्त्वापरिणामयति ॥ पुनरप्यंशुभुते बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञापादमित्यायां च
ताविवर्द्धते ॥ इयं शीलपादमित्यापरिणहीत इति ॥ अनुत्पलु पुनरस्यैवं भवति नामधेयमा
दांस्तानि च कुशलमुत्तानि अनुत्तरायां सम्यक् कं बोधौ परिणामयति ॥ यथा अनुत्तरायां सम्यक् कं
परिणामायां चरतः प्रज्ञापादमित्यायां भावयत्त उपाय कुशलस्य नैवं भवति इयं शान्तिपादमि
ति ॥ अपि तु खलु पुनरस्यैवं भवति नामधेयमात्रमेतदुत्तमानपादमितेति ॥ सत्तांस्तान् संपा
पकं बोधौ परिणामयति ॥ यथा अनुत्तरायां सम्यक् कं बोधिसत्त्वापरिणामयति ॥ पुनरप्यंशुभुते
पाय कुशलस्य नैवं भवति ॥ इयं वीर्यपादमित्याविवर्द्धते इयं वीर्यपादमित्यां परिहीयत इति
॥ स वीर्यमारभमानस्तारु मनसि कारांस्तान्श्चित्तोत्पादांस्तानि च कुशलमुत्तानि अनुत्तरायां सम्यक्
प्यंशुभुते बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञापादमित्यायां चरतः प्रज्ञापादमित्यायां भावयत्त उपाय
परिहीय इति ॥ अपि तु खलु पुनरस्यैवं भवति ॥ नामधेयमात्रमेतदुत्तमानपादमितेति
लमुत्तानि अनुत्तरायां सम्यक् कं बोधौ परिणामयति ॥ यथा अनुत्तरायां सम्यक् कं बोधिसत्त्वापरि

॥ ॐ ॥

॥ १०६ ॥

नामयति ॥ पुनरपरं सुभुते बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य प्रज्ञापारमितायां चरतः प्रज्ञापारमितायां
 अपि तु खलु पुनरप्येवं भवति ॥ नाम वै समात्रमेतत्तदुत प्रज्ञापारमितायां चरतः प्रज्ञापारमितायां
 समं सं बोधौ परिणामयति ॥ यथा नुत्तरासम्यक् संबोधिस्तथा परिणामयति ॥ अथ खल्वपि
 ॥ गगनाह ॥ न नैषा सुभुतेः नुत्तरासम्यक् संबोधिः ॥ न च सुभुतेन ताता विवर्द्धते वा परिह
 विहरतुं संभवंती भवत्यनुत्तराः सम्यक् संबोधेः ॥ नैश्च मनसिकारैर्न परिहीयते ॥ ए
 मितानां न हृदि न परिहानि भवतीति वं सर्वधर्माणामपि सुभुते न हृदि न परिहानि भवति
 संनीभवत्यनुत्तरायाः सम्यक् संबोधेरिति ॥ ॥ आर्याष्टसहस्रिकायां प्रज्ञापारमितायां
 तं मेतदबोचत ॥ किं पुनर्भगवन् प्रथमचिन्तोत्पादेन बोधिसत्त्वो महासत्त्वश्च नुत्तरायां सम्यक्
 बोधिमपि संयुज्यते पौर्दलो भगवन्श्चिन्तोत्पादः यश्चिन्मके न चिन्तोत्पादेना समवहितः
 न बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य कुशलमुलाना मुपचयो भवति ॥ एवं मुक्ते भगवाना मुष्मंतं सुभु
 थमाभिनिधाते न सा वर्तिर्दग्धा ॥ सुभुतिगह नो हि दं भगवन् ॥ न हि भगवं नर्चिषा प्रथमाभि
 मा भगवानाह ॥ तत्किं मयं सुभुतेः पितु सा वर्तिर्दग्धा ॥ सुभुतिगह ॥ गग्या भगवन् दग्धा

: प्रज्ञा पारमितां भावयन्त उपाय कुशलस्य नैवं भवति ॥ इयं प्रज्ञा पारमितां परिहाय न इति
 रमितायाश्च न प्रज्ञा पारमितां भावयन्तान् न मनसि कारंस्तान् चिंतयन्ति व कुशलमलानि अनुत्तरोया
 ॥ अथ खत्वा पुष्पा सुभुति भगवंत मेतदवोचत् ॥ का प्र न रेवां भगवंत नुत्तरा सम्यक् संबोधि
 विवर्द्धते वा परिहीयते वा ॥ स चे बोधिसत्त्व महासत्त्व स्युत्ति संयुक्ते मनसि कारै रभो भुं वं कुलं
 परिहीयते ॥ एवं खलु सुभुते अनभिलष्य स्वार्थस्य न वृद्धिर्न परिहातिर्भवति ॥ एवं पार
 रिहातिर्भवति ॥ एवं हि सुभुते बोधिसत्त्वो महासत्त्व एभिरेवं रूपै र्मनसि कारै र्विहरं नो स
 प्रज्ञा पारमितायां भूयाता परि वर्त्तना माष्टा दशः ॥ १ ॥ अथ खत्वा पुष्पा सुभुति भगवं
 नुत्तरायां सम्यक् संबुध्यते ॥ उता हो पश्चिम चित्तोत्तपादे न बोधिसत्त्वो महासत्त्वः नुत्तरायां सम्यक् सं
 ता समवहितः पश्चिम कचित्तोत्तपादः पौर्व के न चित्तोत्तपादे ना समवहितः ॥ कथं भगव
 वा ना पुष्पे तं सुभुति मेतदवोचत् ॥ तत्किं मन्यसे सुभुते तैल प्र श्रोतस्य प्रज्वलतोऽर्चि पा प्र
 र्चि पा प्रथमाभिनिपाते न सा वर्त्ति दग्धा न च प्रथमाभिनिपातमना गम्या र्चि पा सा वर्त्ति दग्
 धा भगव न दग्धा सुगत ॥ भगवानाह ॥ एवं मेव सुभुते न च प्रथम चित्तोत्तपादे न बोधिस